

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

İSRAİL VE FİLİSTİN'DE İŞÇİ SINIFININ GELİŞİMİ VE İŞÇİ HAREKETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

RECEP AKGÜN

İstanbul,2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SOSYOLOJİSİ VE ANTROPOLOJİSİ ANABİLİM DALI

**İSRAİL VE FİLİSTİN'DE İŞÇİ SINIFININ
GELİŞİMİ VE İŞÇİ HAREKETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

RECEP AKGÜN

Danışman: YRD. DOÇ. DR. ŞEBNEM GÜLFİDAN

İstanbul, 2009

ÖNSÖZ

İsrail ve Filistin’de işçi sınıfının gelişimini ve işçi hareketlerini incelediğim bu çalışmayı yapmamda, İsrail ve Filistin toplumlarıyla ilgili yüksek lisans ders aşamasında yaptığım okumalar, bu okumalar dolayısıyla İsrail ve Filistin çatışmasına, İsrail ve Filistin toplumlarının gelişimine dair oluşan özel ilgim ve son yıllarda işçi sınıfı üzerine sosyolojik çalışmaların ihmal edilmesi etkili oldu. Bu tez, İsrail ve Filistin’de işçi sınıfını ve işçi hareketlerini ekonomik, siyasal ve kültürel koşullarla birlikte ele aldığı için, İsrail ve Filistin toplumlarının şekillenmesindeki en önemli faktörlerden birisi olan İsrail/Filistin çatışması ve onun kökenlerine ilişkin sosyolojik bilgileri de içerdi. Bu açıdan, bu tez aynı zamanda İsrail ve Filistin çatışmasının, İsrail ve Filistin toplumlarının gelişiminin alt sınıflar açısından bir incelemesidir. Bu minvalde, Türkiye’de İsrail ve Filistin toplumlarına ve İsrail/Filistin çatışmasına dair sosyolojik açıdan sınırlı literatüre oldukça mütevazı bir katkı sunmayı hedefledim.

Bu çalışmayı yaparken en fazla kaynağı ODTÜ, Boğaziçi Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi ve Yeditepe Üniversitesi kütüphanelerinden yararlandım. Bu yüzden bu kütüphanelere ve çalışanlarına teşekkürü borç bilirim. Kaynaklara ulaşmamda ve kaynakların sağlanmasında gösterdikleri yardımlarından dolayı, yüksek lisans ders hocam Sevtap Demirci’ye, Tolga Selçuk’a, Ayşen’e, kuzenim Seren Önal’a ve Ümit Bektaş’a teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmalarım sırasında sağladığı motivasyon ve sunduğu yardımlardan dolayı değerli hocalarım Şebnem Gülfidan ve Aynur İlyasoğlu’na teşekkür ve saygılarımı sunarım. Tez çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşım Hasan Güler’e de şükranlarımı sunarım. Ayrıca hayatım boyunca bana destek olan annem, babam, abim Ertuğrul’a ve kızkardeşim Ülkü’ye, tez çalışmalarım sırasında göstermiş oldukları sabır ve desteklerinden dolayı şükranlarımı sunarım. Tez çalışmam boyunca bana hayat motivasyonu sağlayan ve her türlü sorunumda yanımda olan arkadaşım Reha R. Taşçı’ya, Devrim Nil’e ve ismini burada sıralayamayacağım bütün arkadaşlarıma ve dostlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

İsrail ve Filistin’de işçi sınıfının gelişimi ve işçi hareketlerinin incelendiği bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, konunun anlaşılabilmesi için gerekli olan sınıf kavramı ve İsrail sosyolojisindeki yaklaşımlar ele alındı.

İkinci bölümde, Arap ve Yahudi işçi sınıfının doğuşuna ve oluşumuna katkı sunan siyasal, ekonomik ve kültürel değişimlerle birlikte Siyonizm ve onun kolonizasyon faaliyetlerine değinilmiştir.

Üçüncü bölümde, Britanya Manda Yönetimi altındaki Filistin’de siyasal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan proleterleşme ve işçi hareketleri anlatıldı.

Dördüncü bölümde, İsrail’de işçi sınıfı ve hareketleri, İsrail işgalinin ardından Filistin’de yaşanan toplumsal ve sınıfsal değişimler ve işgale karşı gelişen ulusal hareket içinde yer alan işçi hareketleri ele alındı.

Beşinci bölümde, İsrail ‘de yaşanan ekonomik liberalleşmeyle ve Oslo Barışı ile birlikte ortaya çıkan ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler; bu değişimlerin işçi hareketleri ve işçiler üzerindeki etkisi; işçilerin ve hareketlerinin durumu incelenmiştir.

ABSTRACT

This study deals with the development of working class and labor movements in Israel and Palestine. This Study consists of five main parts.

In the Section I, in order to understand this Study, class concept and the perspectives in Israeli sociology is being given.

In the Section II, the political, economic and cultural changes with zionism and its colonization activities what contribute to birth and formation of Arab and Jewish working class is being mentioned.

In the Section III, the proletarianization and labor movements in Palestine which emerged in parallel with economic and political developments in the the period of under British Mandatory Government tutelage is being explained.

In the Section IV, labor and their movements Israel, the social and class formation changes after Israel occupation and the labor movements which involved the national Movement upsurging against the occupation is being told.

In the Section V, economic, political and cultural changes occurred via economic liberalization and Oslo Peace, influence of this changes on labor movements and labors, the conditions of labor movements and labors is being analyzed.

TABLolar

Tablo 1: Britanya Manda Yönetimi Altında Arap ve Yahudi Nüfusu.....	58
Tablo 2: Filistin’de Yahudilerin Sahip Olduğu Araziler ve Toplam Ekilebilir Topraklara Oranı.....	59
Tablo 3: Britanya Manda Yönetimi Altında Filistin’e Yahudi Göçünün Yıllara Göre Dağılımı.....	60
Tablo 4: Arap ve Yahudi İşçilerin Endüstriyel Sektörlere Göre Dağılımı.....	69
Tablo 5: Yıllara Göre Arap ve Yahudi İşgücü.....	69
Tablo 6: Farklı Sektörlerde Arap ve Yahudi İşçilerin Aldığı Ücretler.....	72
Tablo 7: İsrail’de İstihdam Edilen Filistinli İşçilerin Sayısı (1969-1982)....	112
Tablo 8: Mavi-Beyaz Yakalı İşlerin İsrail’de Ulusal Kimliklere Göre Dağılımı, 1956-1990 (%).....	130
Tablo 9: Batı Şeria ve Gazze’de İşsizlik Oranları.....	165
Tablo 10: Batı Şeria ve Gazze’de İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları....	172
Tablo 11: Batı Şeria ve Gazze’de İşgücüne Katılanlar Arasında İşsizlik Oranı.....	172

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AWC	Arab Workers' Congress- Arap İşçileri Kongresi
AWS	Arab Workers' Society – Arap İşçileri Cemiyeti
BM	Birleşmiş Milletler
DB	Dünya Bankası
DWRC Merkezi	Democracy and Workers' Rights Center- Demokrasi ve İşçi Hakları
FATULS	Federation of Arab Trade Unions and Labor Societies – Filistin Arap Sendikaları ve İşçi Toplulukları Sendikası
FDKC	Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi
FHKC	Filistin Halk Kurtuluş Cephesi
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
FKP	Filistin Komünist Partisi
GFTU	General Federation of Trade Unions
Histadrut	İsrail Genel İşçi Federasyonu
ILO	International Labor Organization- Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	International Monetary Fund
ISO	Socialist Organization in Israel İsrail Sosyalist Organizasyonu
JCA	Jewish Colonization Association-Yahudi Kolonizasyon Şirketi
JNF	Jewish National Fund-Yahudi Ulusal Fonu
MAKİ	İsrail Komünist Partisi
MAPAİ	İsrail İşçi Partisi
MAPAM	Birleşik İşçi Partisi
MENA	Middle East/North Afrika- Ortadoğu/Kuzey Afrika
NLL	National Liberation League(Ulusal Kurtuluş Ligi)

ODA	Organization of Democratic Action- Demokratik Eylem Organizasyonu
PAWS	Palestinian Arab Workers' Society-Filistin Arap İşçileri Cemiyeti
PGFTU	Palestinian General Federation of Trade Unions- Filistin Genel Sendikalar Federasyonu
PLL	Palestine Labor League-Filistin İşçi Ligi
PUAF	Progressive Unionist Action Front- İlerici Sendikalist Eylem Cephesi
PWB	Progressive Workers' Bloc- İleri İşçiler Bloğu
RAKAH	New Communist List- Yeni Komünist Liste
SİP	Sosyalist İşçi Partisi
WAC	Workers' Advice Center- İşçi Danışma Merkezi
UNLU	United National Leadership of Uprising-Ayaklanmanın Birleşik Ulusal Liderliği
ÜKP	Ürdün Komünist Partisi
WUB	Workers' Unity Bloc-İşçilerin Birliği Bloğu
WYM	Workers Youth Movement- İşçi Gençlik Hareketi
WZO	World Zionist Organization- Dünya Siyonist Örgütü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

ÖZET

ABSTRACT

TABLolar.....IV

KISALTMALAR.....V

GİRİŞ.....1

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....3

1.1. Sınıf Kavramı.....3

1.2. Siyonist Kolonizasyon ve Filistinliler.....6

1.3. İsrail Sosyolojisinde Yaklaşımlar.....11

1.3.1. İşlevselcilik ve Eleştirileri.....11

1.3.2. Kolonizasyon Yaklaşımı.....15

1.3.3. İsrail'deki Sosyolojik Yaklaşımların İşçi Sınıfına Bakışı.....17

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE ARAP VE YAHUDİ İŞÇİLER.....20

2.1. Arap İşçi Sınıfının Oluşumu.....22

2.1.1. Osmanlı Dönemi Filistin'inde Toplumsal Değişim.....22

2.1.2. Osmanlı Dönemi Filistin'inde Kapitalizmin Gelişimi, Ekonomik
Büyüme ve Toplumsal Etkileri.....24

2.1.3. Toprak Rejiminin Değişmesi.....28

2.1.4. Ayanlar ve Fellahlar.....29

2.2. Siyonizm, Kolonizasyon ve Yahudi İşçi Sınıfının Doğuşu.....31

2.2.1. Siyonizm.....31

2.2.2. Birinci Aliyah (1882-1904).....	34
2.2.3. İkinci Aliyah ve Emegın Fethi.....	38
2.2.4. İbrani Emek.....	41
2.2.5. Osmanlı Dönemi'nde İşçi Siyonist Partiler.....	42
2.2.6. Kolektif Yerleşimler ve İşçi Siyonist Hareket-WZO İşbirliği.....	46
2.2.7. Araplar ve Yerleşimciler Arasındaki İlişkiler.....	50
2.3. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Filistin'in Bir Değerlendirmesi.....	53
3. MANDA DÖNEMİ'NDE ARAP VE YAHUDİ İŞÇİLER.....	56
3.1. Britanya Mandası Döneminde Genel Siyasi ve Toplumsal Gelişmeler.....	58
3.1.1. Britanyalıların Uyguladıkları Politikalar.....	60
3.2. Manda Dönemi Ekonomisi ve Ekonomik Sektörler.....	66
3.3. Arap ve Yahudi İşçilerin Durumu.....	68
3.4. İşçi Partileri ve Sendikalar.....	73
3.4.1. İşçi Siyonist Partiler.....	73
3.4.2. Histadrut.....	78
3.4.3. Arap Sendikal Hareketi.....	81
3.4.4. Filistin Komünist Partisi.....	84
3.5. Arap İşçiler ve Sendikaları ile Histadrut Arasındaki İlişkileri.....	87
3.5.1. Histadrut ve Arap İşçiler (1918-1929).....	87
3.5.2. PLL ve Arap İşçiler.....	91
3.5.3. Histadrut'un Arap İşçileri İşten Atma Faaliyetleri.....	94
3.5.4. Arap ve Yahudi İşçilerin Ortak Grevlerine Sendikaların ve Elitlerin Yaklaşımı.....	96

3.5.4.1. Yahudi İşyerlerinde Arap ve Yahudi İşçilerin Grevleri....	96
3.5.4.2. Kamu Sektörü ve Çok Uluslu Şirketlerde Arap ve Yahudi İşçilerin Eylemleri.....	97
4. İSRAİL VE FİLİSTİN'DE İŞÇİ SINIFI.....	105
4.1. Batı Şeria ve Gazze'de İşçiler (1948-1987).....	106
4.1.1. Batı Şeria ve Gazze'nin İsrail'e Entegrasyonu ve Filistin Toplumuna Üzerindeki Etkileri.....	107
4.1.2. Filistinli İşçilerin Durumu.....	111
4.1.3. İşgal Altındaki Topraklarda Halk Örgütleri: İşçi Hareketi.....	116
4.1.3.1. İsrail İşgaline Kadar Filistin'de Sendikal Hareket.....	116
4.1.3.2. İsrail İşgali Sonrası Filistin Ulusal Hareketi ve Kitle Örgütleri.....	118
4.1.3.3. İsrail İşgali Sonrası Sendikal Hareket ve İşçiler.....	122
4.2. 1948-1985 Yılları Arasında İsrail'de İşçiler.....	125
4.2.1. Mapai Hegemonyası, Korporatist Rejim ve Histadrut.....	125
4.2.2. İsrail'de Hızlı Sanayileşme ve Etnik Olarak Bölünmüş Emek Piyasası.....	129
4.2.3. İsrail'de İşçi Eylemleri.....	132
4.2.4. İsrail İşçi Sınıfı ve Sol.....	138
5. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE İSRAİL ve FİLİSTİN'DE İŞÇİLER.....	144
5.1. İsrail'de Liberalleşme Süreci ve İşçiler.....	145
5.1.1. Ekonomik Liberalleşme ve İsrail Toplumuna Etkileri.....	145
5.1.2. İsrail Emek Piyasasında Yaşanan Değişimler.....	148
5.1.3. Reformlar ve Yeni Histadrut.....	151

5.1.4. İsrail’de Yeni İşçi Örgütleri.....	156
5.2. Oslo Sonrası Filistin’de Sosyo Ekonomik Düzen ve İşçiler.....	160
5.2.1. II. İntifada’ya Kadar Filistin Ekonomisi ve İşçiler.....	160
5.2.2. II. İntifada Sonrasında İsrail’in Yeni Uygulamaları ve Filistinli İşçilerin Durumu.....	166
5.2.3. Oslo Sonrası Filistin’de İşçi Örgütleri.....	173
5.2.3.1. PGFTU.....	173
5.2.3.2. DWRC ve Kav LaOved.....	176
SONUÇ.....	180
KAYNAKÇA.....	186

GİRİŞ

19. yüzyılın sonlarından itibaren Ortadoğu'da işçi sınıfı oluşmaya başladı ve buna bağlı olarak işçi hareketleri ortaya çıktı.¹ Önce Manda Yönetimi döneminde ve daha sonra İsrail ve Filistin'de Arap ve Yahudi işçi sınıflarının gelişimi, diğer Ortadoğu ülkelerindeki örneklerden farklı özelliklere sahipti. Hem Filistinli hem de İsraili işçi sınıfları ve hareketlerinin gelişimi siyonizmin sömürgecilik (kolonyalizm) ve sömürgeleştirme faaliyetlerinden etkilendi. Bu açıdan bu çalışmanın amacı, siyonizm ve İsrail devletinin kolonizasyon politikalarının ve Osmanlı Dönemi'nden günümüze kadar değişen ekonomik ve siyasal koşulların İsrail ve Filistin işçi sınıfları ve hareketlerinin gelişimi üzerindeki etkisini göstermektir.

Yahudilerin 19. yüzyılın sonlarında Filistin'de başlattığı yerleşim faaliyetleri Yahudi ulusuna bir devlet kurma projesi olan siyonizmle ilişkiliydi. Siyonist faaliyetler, Filistin ulusal hareketinin de doğmasına yol açtı. Bu iki ulusal hareket içinde işçiler önemli roller üstlendi. Böylelikle, Filistin işçi sınıfı Filistin ulusal hareketine Manda Yönetimi döneminden itibaren önemli katkı sundu. Aynı şekilde, işçi siyonist hareket ve onun liderleri İsrail devletinin kuruluş sürecinde öncü bir rol üstlendi ve 1994'e kadar İsrail'in ekonomik ve siyasi yapısı üzerinde önemli bir hegemonya kurdu. İsrail ve Filistin işçi sınıfının ulusal hareketlerde üstlendiği bu roller onların incelenmesini önemli kılmaktadır.

İsrail ve Filistin işçi sınıfı ve hareketlerini ele alan bazı çalışmalar, onları belirli tarihsel dönemlerle sınırlandırarak anlatmıştır. Bazı çalışmalarda ise, İsrail ve Filistin işçi hareketlerinin her biri kendi içinde incelenmiştir. Bunun yanı sıra 1994 sonrasında İsrail ve Filistin işçi sınıflarına ve işçi hareketlerine dair çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu nedenle bu çalışma, İsrail ve Filistin işçi sınıfının gelişimini

---

¹ Ortadoğu'da işçi hareketleri ve işçi sınıfının gelişimi için bkz, Joel Beinin, **Workers and Peasants in the Modern Middle East**, Cambridge, Cambridge University Press, 2001. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Ortadoğu'nun farklı bölgelerindeki işçi hareketleri hakkında bkz. Donald Quataert ve Eric Jan Zürcher, **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler, 1839-1950**, Cahide Ekiz (çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.

ve işçi hareketlerini Osmanlı döneminden günümüze kadar olan uzun bir tarihsel süreç içinde ele almaktadır.

Filistinli ve İsraili işçi sınıfları arasındaki ilişki Yahudilerle Filistinliler, yani sömürgeleştirilenle sömürgeleştirilen, arasındaki hiyerarşik ilişkiyi yansıtmaktadır. Bu ilişkide Filistinliler daha kötü yaşam koşullarına ve bağımlı bir ekonomiye sahiptir. Bu durum Arap ve Yahudi işçi sınıflarının etnik temellerde bölünmesine yol açmış ve bazı istisnalar dışında onların ortak bir sınıf mücadelesi yaratmasının önünde engel oluşturmuştur. Bu bağlamda bu çalışmanın temel argümanı, İsrail'in Filistin üzerindeki sömürgeci varlığı ortadan kalkmadığı sürece, bağımsız bir Filistin işçi sınıfının ortaya çıkma ihtimalinin düşük oluşudur.

Bu çalışmada ikincil kaynaklardan literatür taraması yöntemi kullanıldı. Bunun yanı sıra, İsrail ve Filistin'deki sendikalar ve işçi örgütleri, uluslararası işçi örgütleri ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının raporlarından, süreli yayınlarından ve internet sitelerinden yararlanıldı.

Çalışmanın birinci bölümünde sınıf kavramı ve İsrail sosyolojisindeki farklı yaklaşımlar anlatılarak çalışmanın genel çerçevesi verilmiştir. İkinci bölümde, Arap işçi sınıfının doğuşuna yol açan Osmanlı Dönemi'ndeki toplumsal değişimler ve Filistin'de Yahudi işçi sınıfının doğuşuna yol açan siyonizm ve onun kolonizasyon faaliyetleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Manda Yönetimi Dönemi'ndeki ekonomik ve siyasal gelişmelere paralel olarak, Arap ve Yahudi işçilerin örgütlenmeleri ve eylemleri incelenmiştir. Dördüncü bölümde, İsrail'deki emek piyasasının etnik olarak bölünmesi ve işçi-işveren ilişkilerinin yanı sıra 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından İsrail'e entegre edilen Batı Şeria ve Gazze'deki Filistin sendikal hareketi anlatılmıştır. Beşinci bölümde, Oslo Barış süreci ve İsrail ekonomisinin liberalleşmesi ile birlikte başlayan yeni ekonomik ve sosyal düzenin Filistinli ve İsraili işçilerin ve işçi örgütlerinin üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Sonuç bölümünde çalışmanın kısa bir özeti verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. SINIF KAVRAMI

Karl Marx ve Friedrich Engels'e göre, kapitalizmle birlikte birbiriyle çatışma içine giren iki ana sınıf ortaya çıkmıştır. Marx ve Engels'in şu sözleri onların görüşünü iyi bir şekilde yansıtmaktadır:

“Çağımızın ayırt edici özelliği, sınıf karşıtlıklarını basitleştirmiş olmasıdır. Tüm toplum giderek daha çok iki büyük düşman kampa, doğrudan birbirlerinin karşısına dikilen iki büyük kampa bölünüyor: Burjuvazi ve proleterya.”

Marx ve Engels burjuvaziden üretim araçlarına sahip olup ücretli işçi çalıştıran işverenlerin, proleterya'dan ise kendilerine ait hiçbir üretim aracı olmayan ve yaşamak için işgüçlerini satmak zorunda kalan modern ücretli emekçiler sınıfının kastedildiğini ifade ederler. Buradan hareketle, Marx ve Engels'in sınıfların kökenini mülkiyet ilişkilerine göre açıklamıştır.²

Öte yandan, Max Weber'e göre, “‘Sınıf’ terimi aynı sınıf konumunda bulunan insanlar grubu” anlamına gelir. Sınıf konumu ise, “kişilerin mal, yaşam koşulları ve kişisel yaşantılar için sahip oldukları tipik olanaklar demektir. Bu olanaklar ise verili bir ekonomik düzen içinde gelir sağlamak üzere mal ya da beceri harcama gücünün derecesi ve türü ya da bu gücün yokluğu tarafından belirlenir.”³ Böylece, Weber sınıfların kökenini ekonomik düzen içinde yaşamak için gerekli olan beceri düzeylerine ve piyasa içindeki mallara sahip olmaya göre açıklamıştır.

Immanuel Wallerstein'e göre, sınıfların kökeninde sadece mülkiyet ilişkileri bulunmaz. Başka bir deyişle, sınıf, sadece üretim araçlarına yani fabrikalara, makinelere sahip olanlarla olmayanlar arasındaki mülkiyet ilişkileri temelinde tanımlanmamalıdır. Sınıf, özellikle kapitalizmde, artı değer paylaşımı olarak anlaşılmalıdır. Wallerstein'e göre, “ Her tarihsel sistemde bir kısmı üretim kullanım için, bir kısım üretim mübadele

---

² Karl Marx ve Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, Muzaffer Erdost (çev.), İstanbul, Sol Yayınları, 1993, s. 109.

³ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, Taha Parla (çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 270.

içindir.” Mübadele için yapılan malların üretimi burada artı değere denk düşer. Bu nedenle proleterya, “yarattıkları artı değer bir kısmını başkasına bırakanlar olarak” tanımlanır. Bu bağlamda proleterya, ücretli işçileri, köylüleri, kiracı çiftçileri, ortakçıları, gündelikçileri ve köleleri kapsar.⁴

Edward Palmer Thompson’a göre işçi sınıfı kapitalizmle birlikte ortaya çıkan belirli tarihsel ilişkiler sonucunda oluşmuştur. İşçi sınıfı bu oluşum sürecinde aktif bir özne konumundadır. Thompson İngiliz işçi sınıfının oluşumunu incelerken, işçi sınıfının kendi kendini varolan koşullar karşısında oluşturma deneyimlerine dikkat çeker. Bu bağlamda, ona göre, işçi sınıfının kendisi oluşumunda ve gelişiminde rol üstlenmiştir. Thompson’un vurguladığı gibi sınıf kendisini sadece nesnel ekonomik koşulların evrimiyle değil, çoğu insanın bu koşullara tepki göstermesiyle oluşturmuştur.⁵

Öte yandan, Ortodoks Marxistlere göre, işçi sınıfı kapitalizmin zorunlu bir sonucu olarak mekanik bir biçimde oluşmuştur.⁶ Ortodoks Marxistler, kapitalizmin tarihsel ilerlemesinin doğal bir sonucu olarak işçi sınıfının kapitalist düzeni devireceğini iddia eder. Bu fikri savunanlar, Marx’ın bazı düşüncelerinden yola çıkarlar. Marx’a göre kapitalizmin nesnel koşulları işçilerin sömürülmesi üzerine kuruludur. Böylece kapitalist sistemde burjuvazi, işçi sınıfını kendine düşman bir sınıf olarak yaratmaktadır. Başka bir deyişle kapitalizm işçi sınıfının gelişeceği nesnel toplumsal şartları oluşturarak, kendi mezar kazıcıları olan işçi sınıfını ortaya çıkarmaktadır.⁷ Ancak Marx’ın görüşleri sadece bunlarla sınırlı değildir. Onun sınıf teorisindeki ‘kendinde sınıf’ ve ‘kendi için sınıf’ terimlerini açıklamak sorunun anlaşılması açısından yerinde olacaktır. Kendinde sınıf kavramı “proleteryanın üretim ilişkilerindeki rolünden dolayı içinde bulunduğu nesnel konumu tarif ederken, kendi için sınıf, proleteryanın tarihsel ve toplumsal dönüştürücü güç haline gelebilmesi için gerekli olan bilinç ve örgütlülük

---

⁴ Immanuel Wallerstein, “Kapitalist Dünya Ekonomisinde Sınıf Çatışması”, Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, **İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler**, İstanbul, 2007, ss. 141-153.

⁵ Edward Palmer Thompson, **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, Uygur Kocabaşoğlu (çev.), İstanbul, Birikim Yayınları, 2007, s. 249.

⁶ Bkz. Zubritski, Mirtopolski ve Kerov, **Kapitalist Toplum**, Sevim Belli (çev.), Ankara, Sol Yayınları, 1990, ss. 25-26

⁷ Marx ve Engels, **a.g.e.** , s. 113.

düzeyine ulaşmış olduğunu ifade eder.”⁸ Marx ve Engels bu konuda şunları ifade etmiştir:

“Ekonomik şartlar önce ülkedeki insan kitlelerini işçiye dönüştürdü. Sermayenin birleşmesi, bu kitle için ortak bir durum, ortak bir çıkar yarattı. Dolayısıyla bu kitle, sermaye karşısında bir sınıf olmuş, ancak henüz kendisi için bir sınıf haline gelememiştir. Mücadelede bu kitle birleşir ve kendini kendisi için bir sınıf olarak kurar. Savunduğu çıkarlar sınıf çıkarı haline gelir.”⁹

Bu ifadelerden çıkarılabilecek en belirgin sonuç, işçiler sınıf olarak bilinçlenmeleri anlamına gelen kendi sınıf çıkarları etrafında bir araya gelirlerse toplumsal olarak dönüştürücü bir güç olabilirler.¹⁰ Thompson’a göre de, işçi sınıfı değiştirici rolü üstlenirse kapitalizmi yıkan bir sınıf olabilir.

Thompson, işçilerin mücadelesini sadece ekonomik boyutlarıyla ele almaz. Din, endüstriyel disiplin ve eski dünya düzenin yok olması gibi psikolojik ve kültürel boyutları da hesaba katar. Marx’a göre işçi sınıfını toplumsal eyleme götüren unsur işçilerle-kapitalistler arasında kapitalistlerin işçilerin emeğini işyerinde sömürmesi şeklinde ortaya çıkan ekonomik ilişki tarzıdır.¹¹ Weber’e göre, sınıfı toplumsal eylem yapmaya iten unsur ekonomik çıkarlardır. Sınıfı yaratan etmen doğrudan doğruya ekonomik çıkardır, hatta sadece piyasayla bağlantısı olan çıkarlardır.¹² Böylece Weber, piyasa içinde malları tüketmenin sınıfsal eylemdeki önemine dikkat çekerek, sınıfın toplumsal eylemini Marx’tan farklı olarak işyerinin ötesine taşır. Weber, Marx’tan farklı olarak ekonomik çıkarların sadece mülkiyetle ilişkili olmadığını da öne sürer. Weber’e göre, sınıf ayrılıkları yalnızca üretim araçlarının denetiminden ya da denetimlerinin olmamasından değil, mülkiyetle doğrudan doğruya ilişkili olamayan ekonomik etkenlerden de kaynaklanmaktadır. Bunların yanı sıra, statü ve onur gibi ekonomik olmayan etkenler de toplumsal eylemde önemlidir Bu açıdan, sınıfların toplumsal eylemleri sadece ekonomik etkenlerden kaynaklanmaz. Thompson’a göre de, kültür, din ve siyaset gibi etkenler de sınıfları toplumsal eyleme yöneltir. Keza, 19.

---

⁸ Ecehan Balta, “Toplumsal Hareketler Üzerine”, **Sosyalist Demokrasi için Yenyol**, Sayı. 22, Yaz 2006, s. 20

⁹ Alıntılayan için bkz. Stephen Edgell, **Sınıf**, Dost Yayınları, Ankara:1998, s. 17

¹⁰ Bkz. Güzel, **a.g.e.** , s. 33-37

¹¹ Burjuvalar ve proleterya arasındaki sömürü ilişkisinin geniş bir incelemesi için bkz. Karl Marx, **Ücretli Emek ve Sermaye**, Sevim Belli (çev.), İstanbul, Sol Yayınları, 1999.

¹² Weber, **a.g.e.** , s. 272.

yüzyılın ortalarında İngiltere’de işçiler sadece burjuvalar tarafından sömürüldükleri için değil, fabrika disiplini, kırsal yaşamlarına tezat oluşturacak biçimde makinelerin gürültü çıkarması gibi sosyo-psikolojik, ideolojik nedenlerle fabrikalarda makineleri parçalamaya yöneldikleri görülür.¹³

İsrail ve Filistin’de de, Arap ve Yahudi işçilerin toplumsal eylemlerine ve hareketlerine de sadece ekonomik etkenler yön vermedi. Filistinli ve Yahudi işçi sınıfının hareketlerinde ve örgütlerini kurmalarında siyasal, ulusal ve sosyo-psikolojik birçok unsur rol oynadı. Britanya Manda Yönetimi döneminde (1918-1948) Arap işçileri toplumsal eyleme iten unsur ekonomik zorluk ve geçim sıkıntılarının yanı sıra, siyonistlerin yerleşim faaliyetleriydi. 1936 isyanı sırasında işçilerin genel greve katılması, işçilerin ulusal sorunla ilişkilendiklerini gösterir. Bu dönemde Arap işçilerin kentlerde kurulan derneklerde komünal kırsal yaşam tarzlarını sürdürme istekleri de işçi sınıfının eski yaşamlarını koruma bağlamında kültürel olarak toplumsal eylemde bulunmalarına iyi bir örnektir. Filistinli işçi sınıfı İsrail işgali sırasında (1967-1993) gündelik sorunlarının yanında Filistin sorununun ulusal boyutu nedeniyle sendikalarda örgütlenerek, I. İntifada sırasında (1987-1993) oluşturulan halk komitelerinde önemli roller üstelendiler. Arap işçilere benzer biçimde Yahudi işçiler de sadece ekonomik nedenlerle değil, siyonizmin Yahudilere vatan yaratma düşüncesi etrafında işçi hareketlerine katıldılar. Yine İsrail’de 1960’lar boyunca Sefarad Yahudilerinden oluşan işçiler işyerlerinde ücret artışı talepleri nedeniyle grevler düzenlerken, aynı işçiler İsrail toplumunda ayrımcılığa uğramaları nedeniyle isyanlara katıldılar.

1.2. SİYONİST KOLONİZASYON ve FİLİSTİNLİLER

Yahudilerin 1882 yılından itibaren Filistin’e yerleşmesiyle başlayan kolonizasyon süreci, Arap ve Yahudi işçi sınıflarının oluştuğu, işçi hareketlerinin şekillendiği toplumsal koşulları ortaya çıkardı. Ancak, burada Arap işçi sınıfının oluşumunun sadece siyonist kolonizasyonun ürünü olduğu düşünülmemelidir. Arap işçi

---

¹³ 19. Yüzyıl’da İngiltere’de makine kırma eylemleri için bkz. Thompson, **a.g.e.** ; ve Kirkpatrick Sale, **Rebels Against the Future: The Luddists and Their War on the Industrial Revolution: Lessons for the Computer Age**, Cambirdge, Perseus Books, 1996.

sınıfı, Osmanlı Dönemi'nde (1839-1914) oluşmaya başlamıştı. Bu oluşumdaki en önemli etkenlerden birisi kapitalist üretim tarzının, Filistin'de de yaygınlaşmaya başlamasıydı. Yahudiler de, Filistin'e yerleştikten sonra kurdukları plantasyonlarla kapitalist bir üretim tarzını sürdürdüler. 1882 yılından itibaren Yahudilere ait bir ekonomik yapının ortaya çıkışı, Alexander Schölch'ün ifade ettiği gibi, Arap tüccarların öncülüğündeki yerel kapitalist gelişmeye sekte vurdu.¹⁴ Daha sonra siyonizm, gelişen yerel Arap ekonomisini tahrip ederek kendine bağımlı bir Arap ekonomisi oluşturdu. Bütün bu süreç, Britanyalıların ekonomi politikaları ile hızlandı. Böylelikle, 1882-1948 arasındaki dönemde, siyonizmin faaliyetleri ve Filistin'de kapitalist üretim tarzının yaygınlaşması nedeniyle yerel halk kitlesel bir biçimde proleterleşti. Daha sonra, İsrail'in kurulması sürecinde (1947-1949), Filistinli Araplar ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Bunun sonucunda Filistin halkı, hem İsrail'de hem de Batı Şeria ve Gazze'de ekonomik bir çöküş içine girdi. Daha sonra İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'yi 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından işgal etmesiyle birlikte, Filistinlilerin ekonomik yapıları bugüne kadar sürececek şekilde, İsrail'e bağımlı oldu. Kısaca, siyonist faaliyetler hem Filistinli hem de Yahudi işçi sınıflarının gelişimi şekillendiren ekonomik koşulların ortaya çıkmasını sağladı. Bu sürecin daha iyi açıklanabilmesi için kolonizasyon kavramının açıklanması gereklidir.

Avrupalıların 17. yüzyıldan itibaren ekonomik ve siyasal hedeflerle işgal ettikleri ya da yerleştikleri deniz aşırı ülkelerde yerli halkın emeğini ve onların doğal kaynaklarını askeri bir gücün varlığı sayesinde sömürmesinin sonucunda ortaya çıkan kolonyalizmle,¹⁵ kolonizasyon terimleri arasında bir ayırım yapmak gerekir. David K. Fieldhouse'a göre, emperyalizmin bir ürünü olan kolonyalizm, Avrupalı olmayan bir toplumu buyruğu altına alma anlamını taşırken; kolonizasyon, bir halkın bir ülkeden bir diğerine göç ettiği ve göç ettikleri ülkelerde yerleşimler kurmasını ifade eder. Kolonizasyon faaliyetleri yoluyla yerleşimciler, kendi yaşam tarzlarını göç ettikleri

---

¹⁴ Alexander Schölch, Alexander Schölch, "The Economic Development of Palestine, 1856 –1882", **Journal of Palestine Studies**, Cilt 10, No 3, Kış 1981, s. 57-58.

¹⁵Kolonyalizmin gelişimi için bkz. Harry Magdof, **Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm**, Erdoğan Usta (çev.), İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2006, s. 27- 87.

ülkelerde inşa etme çabasındadırlar. Böylece yerleşimciler, kurdukları kolonilerde yerli halkınkinden farklı bir yaşam biçimini, üretim tarzını ve ilişkilerini hayata geçirirler.¹⁶

Fieldhouse ve George Fredrickson'a göre kolonizasyon faaliyetlerinin sonucunda, yerleşilen ülkedeki sosyo-ekonomik düzende yol açtığı değişimlere ve yerleşimcilerin yerli halkla kurduğu ilişki tarzına, nüfus politikalarına ve yerli emeğinin kullanım biçimine göre birbirinden ayırt edilen dört tür yerleşim ve koloni modeli ortaya çıkmıştır: İşgal tipi koloni, plantasyon tipi koloni, karışık koloni ve sadece beyaz yerleşimcilerden oluşan koloni. İspanyolların hayata geçirdiği işgal tipi kolonide, ülkenin stratejik bölgeleri askeri ve idari kontrol altına alınır. Ülkedeki ekonomik düzen değiştirilmez onun yerine varolan ekonomik kaynaklar sömürülür. Bu yerleşim modelinde işgal edilen topraklara sivil Avrupalardan ziyade sömürgeci askeri ve sivil bürokrasi ülkeye yerleşir. Portekizlilerin hayata geçirdiği plantasyon tipi kolonilerde, az sayıda sivil Avrupalı göçmenler ülkeye yerleştirilir. Yerlilerin ellerinden alınan arazilerde, Avrupalı yerleşimciler tarafından tarımsal ihracat ürünleri yetiştirilen plantasyonlar kurulur. Bu plantasyonlarda, nüfusları yerli halktan ziyade dışarıdan getirilen sözleşmeli ya da köle işgücü kullanılır. İspanyolların karışık koloni modelinde ve İngilizlerin sadece beyaz yerleşimcilerden oluşan koloni modellerinde ise, çok fazla sayıda Avrupalı göçmen işgal edilen topraklara yerleştirilir. Ülkenin bütününde sosyo-ekonomik düzen ve etnik doku değiştirilir. Yerleşimcilerle yerli halkın bir arada yaşadığı karışık kolonilerde, yerli halkın emeği zorlayıcı yöntemlerle kullanılır ve yerleşimcilerle yerli halk arasında ortaya çıkan ırksal düşmanlık, göçmenler ve yerlilerin kaynaştırılmasıyla azaltılır. İngilizlerin Kuzey Amerika'da hayata geçirdiği sadece beyaz yerleşimcilerden oluşan koloni modelinde ise, yerli nüfusunun ya başka yerlere sürülmesini ya da yok edilmesini hedefleyerek ülkede Avrupalıların çoğunluk haline gelmesini öngörülür. Kurulan kolonilerde ve yerleşimlerde, sadece beyaz işçiler kullanılır. Sonuç olarak, bu koloni modelinde halkın yıkıma uğratılması, zorla topraklardan atılması ve dışlanması yoluyla, yerleşimcilerin kültürel ve etnik

---

¹⁶ David K. Fieldhouse, **Colonialism 1870-1945: An Introduction**, New York, Saint Martin's Press, 1981, ss. 4-5.

homojenliğin korunması hedeflenir. Bu model seçilmiş bir toprak üzerinde yerleşimci nüfusun çoğunluk haline gelmesini öngörür.¹⁷

Gershon Shafir, bu dört modele Fransızların Cezayir’de hayata geçirdiği etnik plantasyon koloni modelini ekler. Bu modelde Avrupalılar ülkeyi ve toprağı kontrol ederken yerli işçileri sömürür. Buna ilaveten bu yerleşim modelinde de göç yoluyla yerleşimci nüfusun artması hedeflenir.¹⁸ Aralarındaki farklılıklara karşın, askeri bir gücün varlığı sayesinde ortaya çıkan bu koloni ve yerleşim modellerinde, yerleşimcilerin ya da siyasi güçlerin yerli halkı görünmez kılmak ve ayakbastıkları toprakların kendilerinin hakkı olduğunu düşünmek yolunda bir tutumları vardı.¹⁹

Siyonistler, İngilizlerin sadece beyaz yerleşimcilerden oluşan koloni veya yerleşim modelini benimsedi. Böylelikle siyonist kolonizasyon modeli, sömürgeci bir devletin öncülüğünde yerli halkın mülksüzleştirerek onun emeğini sömürmenin yerine, yerli halkın Yahudi yerleşimcilerin yaşam alanlarından dışlanmasını benimsedi.²⁰ Bu model Filistinlilerin sadece topraksızlaşmalarını değil, onları ülkeden sürme anlamına da geliyordu. Uri Davis bu konuda şunları söylemiştir:

“Siyonist hareketi temel bir fark, onu Asya ve Afrika’daki sömürgeci faaliyetlerden ayırt etti. Siyonist hareket, Filistin’deki kolonizasyon faaliyetlerini yerli halkın topraksızlaştırılmasına ve sömürülmesine yoğunlaştırmadı. Onun yerine yerli halkın mülksüzleştirecek ve topraklarından atacak bir kolonizasyonu benimsedi.”²¹

Gershon Shafir ve Yoav Peled’e göre, askeri ve siyasi bir güce sahip olmayan World Zionist Organization (Dünya Siyonist Örgütü/WZO) ve işçi siyonist hareketin Arapları emek piyasasından ve ülkeden dışlamasının iki dayanağı vardı: “WZO’nun

---

¹⁷ Bkz. D.K. Fieldhouse, **The Colonial Empires from Eighteenth Century**, New York, Weinfeld&Nicolson, 1966, ss.11-12; ve George Fredrickson, **The Arrogance of Race**, Middetown, Wesleyan University Press, 1988, ss. 218-221.

¹⁸ Gershon Shafir, “Zionism and Colonialism A Comporative Approach, Israel/Palestine Question”, Ilan Pappé (ed.), **The Israel/Palestine Question**, London and New York, Routledge,1999, s. 84.

¹⁹ Gershon Shafir, **Land Land, Labor and the Origins of Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, New York, Cambridge University Press, 1989, s. 17; Siyonizmin yerli halkı görünmez kılma yönündeki tavrı için bkz. Zachary Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, Berkeley, University of California Press, 1996, ss. 26-38.

²⁰ Israeli Socialist Organization (ISO), “The Palestine Problem”, Arie Bober (ed.), **Other Israel: The Radical Case Against Zionism**, New York, Anchor Books, 1972, <http://www.matzpen.org/index.asp?u=other&p=chap1-01>.

²¹ Uri Davis, **Apartheid Israel**, New York, Zed Books, 2003, ss. 26-27.

Yahudi Ulusal Fonu ve İşçi Siyonist Hareketin işçi federasyonu Histadrut. Yahudi Ulusal Fonu ve Histadrut'un amacı sırasıyla toprağı ve işyerlerini Filistinlilere kapayarak onları topraktan ve çalıştıkları işlerden atmaktı.”²² Ancak, siyonistler hedeflerini hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleştiremediler. Bu yüzden siyonizmin ve İsrail'in kolonizasyon modelleri her dönemde farklı özelliklere sahip oldu.²³

1882–1904 yılları arasında Yahudilerin kurdukları plantasyonlarda, etnik plantasyon sistemi ortaya çıktı. Bu sistemde Filistinli Araplar işçi kesimini ve Yahudiler de işveren kesimini oluşturmaktaydı. 1904'ten sonra işçi siyonist hareket ve WZO etrafında gelişen siyonist hareket, Filistinlilere ait toprakları elde etmeyi ve onları Yahudi ekonomisinden dışlamayı hedeflediler. Buna rağmen, 1948 yılına kadar, Yahudi işverenler Arap işçileri istihdam etmeye devam ettiler. Böylelikle bir yanda Filistinli Arap emeğinin dışlandığı bir Yahudi ekonomisi diğer yanda Filistinli Arap emeğinin ucuz bir biçimde kullanıldığı bir Yahudi ekonomisi yan yana var oldu. Etnik plantasyon modeli ve sadece Yahudi yerleşimcilerden oluşan kolonizasyon modelinin ortak yanı ise, Arapları Yahudi yerleşimlerinden dışlamak, Filistinli Araplara ait arazileri Yahudilerin mülkiyeti haline getirmek ve Yahudilerin tek güç olmasını sağlamaktı. İsrail'in kuruluş sürecinde (1947–1949), siyonist hareket Filistinli Arapları ülkeden sürerek, onların topraklarına el koydu ve onları İsrail emek piyasasından dışladı.

1949–1967 yılları arasındaki ikinci dönemde ise, İsrail devleti kolonizasyon politikalarını İsrail'de yaşayan Filistinli azınlık üzerinde uyguladı. İlk olarak, Filistinlilerin topraklarına devlet el koydu ve kendilerine ait ekonomik bir yapı kurmalarını engelledi. İsrail hükümetinin bu politikaları Filistinlilerin proleterleşmesine yol açtı. Kısaca İsrail devleti bu dönemde, Filistinli azınlık ile onlara oranla daha iyi

---

²² Gershon Shafir ve Yoav Peled, “Introduction: The Socioeconomic Liberalization of Israel”, Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel and Liberalization**, Colorado, Westview Press, , 2000, s. 3.

²³ Manda Yönetimi Dönemi'nde Siyonist hareket ve İsrail devletinin 1990'lara kadar olan farklı dönemlerdeki kolonizasyon faaliyetleri arasındaki farklar için bkz. Shafir, “Zionism and Colonialism A Comparative Approach”, ss. 81-96; Baruch Kimmerling, “The Reopening of the Frontiers, 1967-1982”, Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**, New Brunswick ve New Jersey, Transaction Books, 1985, ss. 81-116 ; ve Baruc Kimmerling, “Change and Continuity in Zionist Territorial Orientations and Politics”, Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**, New Brunswick ve New Jersey, Transaction Books, 1985, ss. 176-195.

çalışma ve yaşam koşullarına sahip olan İsraili Yahudilerin yan yana yaşadığı bir yerleşim modelini hayata geçirdi.²⁴

1967-1993 yılları arasındaki üçüncü dönem, İsrail'in 1967 Savaşı'nın ardından Batı Şeria ve Gazze'yi işgaliyle başladı. İsrail bir yandan Batı Şeria ve Gazze'de Filistinlilerin topraklarına el koyarak bu topraklarda Yahudiler için yerleşimler kurdu; diğer yandan, ekonomik uygulamalarıyla Filistin'i bir sömürgeye dönüştürdü ve Filistinlilerin proleterleşmesine neden oldu. Filistinliler bu dönemde İsrail'de ve Filistin'de Yahudi işverenler için çalışmaya başladı. Böylelikle, Filistinlilerin İsrail ve Filistin'deki Yahudi yerleşimlerinden dışlandığı ancak emeklerinin kullanıldığı bir kolonizasyon modeli ortaya çıktı.²⁵

1993 yılındaki, Oslo Barış Anlaşması'ndan sonra başlayan dördüncü dönemde, İsrail yeni kolonyalizm politikalarına geçiş yaptı. Bu süreçle birlikte, İsrail Filistinlileri emek piyasasından tekrar dışlamaya başladı. Aynı zamanda, yeni Yahudi yerleşimleri kurmak ve farklı uygulamaları hayata geçirmek için Filistinlilerin topraklarına el koymaya devam etti.

1.3. İSRAİL SOSYOLOJİSİNDEKİ YAKLAŞIMLAR

1.3.1. İşlevselci Yaklaşım ve Eleştirileri

İsrail devletinin ilk yirmi beş yılında İsrail'de sosyolojik araştırmaların yöntemine ve paradigmasına işlevselcilik hakim oldu. İşlevselcilik toplumsal düzen, konsensüs ve bütünleşme konularına ağırlık vererek toplumsal çatışma, düzensizlik, eşitsizlik ve marjinallikleri göz ardı eder. İşlevselcilik, toplumu birbiriyle bütünleşmiş parçalardan ibaret olarak görürken, bütünle uyum sağlamayan parçaları toplumsal

---

²⁴ Bu konu hakkında bkz. Elia T. Zureik, **The Palestinians in Israel: A Study of Internal Colonialism**, London, Routledge and Kegan Paul, 1979.

²⁵ İsrail'in 1967 sonrasında Batı Şeria ve Gazze'deki kolonizasyon faaliyetleri ve bunun Filistin toplumuna etkileri hakkında bkz. Khalil Nakhleh and Elia Zureik, **The Sociology of Palestinians**, London, Croom Helm, 1980; Sheila Ryan, "Israeli Economy Policy in the Occupied Areas: Foundations of a New Imperialism", **Merip Reports**, No. 24, Ocak 1974, ss. 3-24, 28.

yapıyı bozan bir unsur olarak görür.²⁶ İşlevselciliğin bu özelliklerine paralel olarak, İsrail’de Shmuel Noah Eisenstadt ve onun tilmizleri Dan Horowitz ve Mosse Lissak, İsrail toplumunda bütünleşme ve uyum konularına ağırlık verdiler. İsrail toplumunda varolan çatışmaları toplumsal konsensüsü bozan bir unsur olarak ele aldılar.²⁷

Eisenstadt ve tilmizleri İsrail toplumunu modernleşme ve ulus-inşa süreci içinde ele aldı. Ortaya koydukları fikirlerle, 1979’a kadar İsrail’e hakim olacak olan işçi-siyonist hareketin ideolojik söyleminin oluşumuna katkı sundular. Lissak ve Horowitz’e göre, İsrail devleti kurulmadan önce, devleti kuran elitler, sosyalist ve siyonist ideolojileri etrafında toplumda bir konsensüs sağladılar. Böylece elitler, kendi ideolojilerini destekleyen bir toplum yaratarak, çoğulcu ve demokratik bir toplum kurdular.²⁸ Ancak, devlet kurulduktan sonra elitler, yeni gelen göçmenleri toplumla bütünleştirmekte başarısız oldular. Bu durumun ortaya çıkışında, 1948 öncesinde konsensüse neden olan toplumsal koşulların ortadan kalkması ve elitlerin ideolojisinin gücünü yitirmesi etkili olmuştur.²⁹

1970’li yıllarda, İsrail’de sosyal eşitsizliklerden kaynaklanan toplumsal çatışmalar arttı, İsrail’in Batı Şeria ve Gazze’deki uygulamaları kamuoyunda tartışmaların çıkmasına neden oldu ve Filistin ulusal halk hareketi ivme kazandı. İsrail ve Filistin’deki bu gelişmeler, İsraili sosyologlar arasında tartışmalara yol açtı. İşlevselci yaklaşıma göre, İsrail ve Arap çatışması Arap devletlerinin düşmanlığından kaynaklanmaktaydı. İsrail toplumundaki çatışmalar yeni gelen göçmenlerin toplumla bütünleşememesi veya bütünleştirilememesi nedeniyle ortaya çıktı.³⁰

---

²⁶ İşlevselcilik hakkında bkz. Wilbert E. Moore, “İşlevselcilik”, Tom Bottomore ve Robert Nisbet, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Ankara, Ayraç Yayınları, 1977, ss. 327-368

²⁷ İşlevselci sosyolojiyi İsrail’de temsil edenlerin fikirleri hakkında bkz. Shmuel Noah Eisenstadt, **Israeli Society**, New York, Basic Books, 1968; Shmuel Noah Eisenstadt, **The Transformation of Israeli Society: An Essay in Interpretation**, Boulder, Westview Press, 1985; Dan Horowitz ve Mosse Lissak, “Authority Without Sovereignty: The Case of National Center of The Jewish Community in Palestine”, Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**, New Brunswick ve New Jersey, Transaction Books, 1985, ss. 19-42; Dan Horowitz ve Mosse Lissak, “Ideological Dimensions”, Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**, New Brunswick ve New Jersey, Transaction Books, 1985, ss. 119-158; ve Dan Horowitz and Mosse Lissak, **Trouble in Utopia The Overburdened Polity of Israel**, Albany, NY, SUNY Press, 1989.

²⁸ Horowitz ve Lissak, “Ideological Dimensions”, ss. 119-158.

²⁹ Horowitz ve Lissak, **Trouble in Utopia The Overburdened Polity of Israel**, ss. 6-8.

³⁰ A.e., ss. 1-35. Ayrıca İsrail’deki farklı sosyolojik yaklaşımlar hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Uri Ram, **The Changing Agenda of Israeli Sociology: Theory, Ideology, and Identity**, New York,

1970'lerde ortaya çıkmaya başlayan İsraili sosyologlar ise, işlevselciliği benimseyen hakim sosyolojik yaklaşımlara eleştiriler getirdiler. Bunlardan birisi olan ve elitist yaklaşımın başını çeken Yonathan Shapiro, işlevselci yaklaşımın toplumsal istikrara ve bütünleşmeye odaklanmasını eleştirdi. Shapiro'ya göre İsraili sosyologlar arasında toplumsal çatışma konularına ve İsrail toplumu politikleşmiş olmasına karşın politik araştırmalara ilgisizlik olduğuna dikkat çekti. Bu açıdan, politik konulara odaklanan bir yaklaşımı savundu. Ona göre, resmi ideoloji ve ona bağlılık içinde sosyolojik araştırmalar yapanların fikirleri demistifize edilmeliydi. Bunun en önemli aracı ise, siyaset sosyolojisiydi. Horowitz ve Lissak'ın başını çektiği hakim sosyolojik yaklaşımlara göre, devleti kuran ve yöneten elitler demokratik eğilimlere sahipti. Shapiro'ya göre ise, siyonist elit baştan beri otoriter eğilimler taşımaktaydı. Bu elit, Doğu Avrupa'dan beraberinde disiplini ve örgütlenmeyi vurgulayan bir yaklaşımla gelmişti.³¹

Shapiro, İsrail devleti kurulmadan önce, Yahudi toplumunda siyonist ve sosyalist değerler etrafında bir konsensüs olmadığını, aksine siyonist elite göçmenler arasında başlangıçta çatışmaların var olduğunu iddia etti. Ancak bu elit, çoğu Aşkenazi³² olan Yahudi göçmenleri zamanla idari işlerde istihdam ederek bunları kendi taraftarları haline getirdiler. Böylece elitler Aşkenazilerden bürokratik bir sınıfı oluşturarak İsrail toplumuna hükmetmiştir. İsrail'de hükmedilen kesimi ise, kol emeğine dayalı işlerde çalışan Sefaradlar oluşturmaktadır. Shapiro'ya göre, bürokratik bir sınıf olan Aşkenazilerle endüstriyel proleteriyayı oluşturan Sefaradlar arasında sınıfsal bir çatışma vardır.³³

İşlevselci yaklaşımı eleştiren başka bir İsraili akademisyen Zeev Sternhell'di. Sternhell sanılanın aksine siyonist elitlerin hiçbir zaman sosyalizme, toplumsal bir değişime ve eşitlik düşüncesine sahip olmadığını ileri sürmektedir. Aksine, İsrail

---

Albany Press, 1995; Michael Shalev, "Critical Notes on Lissak and Sternhell: Time for Theory", **Israel Studies**, Cilt 1, Sayı 2, 1996, ss. 170-188; Yonathan Shapiro, "Political Sociology in Israel: A Critical View", Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**, New Brunswick ve New Jersey, Transaction Books, 1985, ss. 6-18; ve Gershon Shafir, "Israeli Society: A Counterview", **Israel Studies**, Cilt 1, Sayı 2, ss. 189- 213.

³¹ Shapiro, **a.g.m.** , ss. 6-9.

³² Avrupa ülkelerinden ve Rusya'dan Filistin ve İsrail'e göç eden Yahudilere Aşkenaziler denir. Afrika ve Ortadoğu ülkelerinden İsrail'e göç eden Yahudilere ise Sefaradlar denir.

³³ Shapiro, **a.g.m.** , ss. 9-15.

devletini kuran işçi siyonist hareketin liderleri en başından beri Doğu Avrupa'nın otoriter milliyetçiliklerinden etkilenmiştir. Onlar için siyonizm ve milliyetçilik öncelikli bir yere sahiptir. Sosyalist düşünceler ve işçi sınıfı, onlar için sadece siyonist hedeflerin gerçekleştirilmesinin bir aracıdır. Sternhell'e göre, eltiler Britanya Manda Yönetimi döneminden itibaren eşit hakları dışlayan kapitalist bir toplum yaratmışlardır.³⁴ Sternhell'e paralel olarak, İsrail'de tarih araştırmalarında revizyonist akım ya da post-siyonizm adıyla anılan akım da, siyonizmin demokratik ve barışçı bir niteliği olduğu yönündeki iddialara karşı argümanlar üretmişlerdir. Özellikle Siyonist faaliyetlerin Filistin toplumu üzerindeki yıkıcı etkilerine dikkat çekmişlerdir. Filistinlilerin Nakba (felaket) olarak adlandırdıkları 1947-1949 yılları arasındaki dönemde, Filistinlilerin topraklarını terk etmelerine neden olan siyonistlerin askeri eylemlerine odaklanmışlardır.³⁵

İşlevselcilikle eleştirel yaklaşımların arasında görüş farklılıklarına rağmen, bu yaklaşımlar, İsrail toplumunun kendi iç ilişkilerine, siyasi örgütlenmelerine ve elitlerine ağırlık vermişlerdir. İsrail toplumunun oluşumunda ve gelişiminde Arap ve İsrail ve İsrail devleti-Filistinli ilişkilerini ve alt sınıfların rolünü göz ardı etmişlerdir. Michael Shalev bütün bu yaklaşımlar hakkında şunları söyler:

“Eylemlerden çok niyetlere odaklanırlar; maddi güçlerin hem eylem hem de idealleri nasıl şekillendirdiğine çok az önem verirler ve bu niyetleri gerçeklik tarafından etkisi azaltılan ideolojik tercihlerin sonucu olarak görürler.”³⁶

Gershon Shafir de bütün bu yaklaşımların Filistinlilerle İsraililer arasındaki ilişkileri ve İsrail ve Filistin çatışmasını göz ardı ettiğini ifade eder.³⁷ İsrail'de 1970'li yıllarda özellikle Marxist düşünceden etkilenen ve İsrail toplumundaki eşitsizliklere

---

³⁴ Bkz. Zeev Sternhell, **The Founding Myths of Israel: Nationalism, Socialism and the Making of the Jewish State**, Princeton, Princeton University Press.

³⁵ Post-siyonizm için bkz. Benny Morris, **Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-1999**, New York, Vintage Books, 2001; Ilan Pappé, **The Making of the Arab-Israeli Conflict, 1947-1951**, New York, St Martins Press, 1992; ve Simha Flapan, **The Birth of Israel: Myths and Realities**, London, Croom Helm, 1987. Post-siyonizme yapılan eleştiriler için bkz. Zachary Lockman, “Original Sin”, Zachary Lockman ve Joel Beinin (ed), **Intifada: The Palestinian Uprising Against Israeli Occupation**, Boston, South End Press, 1989, ss.185-204; ve Nur Masalla, “A Critique of Benny Morris”, Ilan Pappé, **The Israel/Palestine Question**, London and New York, Routledge, 1999, ss. 211-220.

³⁶ Shalev, **a.g.m.**, s.171.

³⁷ Geshon Shafir, **Land, Labor and the Origins of Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, ss. 5-6.

odaklanan başka yaklaşımlar da ortaya çıktı.³⁸ Bunlar emek piyasası, toplumsal sınıflar, kapitalizm ve sosyal adalet gibi konulara yoğunlaşarak sosyal çatışmaları ekonomik ve gündelik sorunlar etrafında ele aldılar. Ancak bu yaklaşımların birçoğu, İsrail toplumunun gelişiminde İsraililer ile Filistinliler arasındaki ilişkileri önemsemediler.³⁹

1.3.2. Kolonizasyon Yaklaşımı

İsrail ve Filistin’de sosyolojik araştırmalarda yeni fikirler ortaya koyan kolonizasyon yaklaşımı, diğer yaklaşımlardan farklı olarak hem İsrail hem Filistin toplumunu birlikte ele alır. Bu yaklaşım, resmi ideolojinin söylemlerini farklı bir yönden eleştirdi ve İsrail toplumuna ilişkin yeni düşünceler ortaya koydu.⁴⁰ Kolonizasyon yaklaşımının temel argümanlarından birisi, İsrail toplumunun yerleşimci-kolonyal bir toplum olduğudur. Maxime Rodinson’un sözleriyle, “ Filistin toprağında İsrail devletinin yaratılması, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda başka halklar arasına yeni yerleşimciler yerleştirmeyi ya da onlara ekonomik ve politik olarak hakim olmayı hedefleyen Avrupalıların ve Amerikalıların büyük genişleme hareketine tıpa tıp benzeyen bir sürecin sonucudur”⁴¹

Kolonizasyon perspektifi İsrail’de İsrail Komünist partisinden ayrılan ve anti-siyonist bir hareket olan Matzpen örgütünün ortaya koyduğu fikirlerle birlikte ortaya çıktı. İsraili akademisyenlerden destek bulan bu hareket, İsrail devletinin emperyalist devletlerle işbirliği yaptığını ve İsrail devletinin kolonyal-kapitalist bir devlet olduğunu vurguladı.⁴² Aşağıdaki sözler Matzpen’in görüşlerini iyi bir şekilde özetlemektedir:

“Siyonist peri masalına göre, İsrail devleti demokrasinin, sosyal adaletin ve aydınlanmanın ileri karakolu, ve zulme uğramış dünya Yahudileri için bir

---

³⁸ Bu yaklaşımlar hakkında bkz. Ram, **a.g.e.** , ss. 119-148.

³⁹ Bu araştırmalara örnek olarak bkz. Amir Ben Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period Before Israel’s Statehood**, Westport, Greenwood Press, 1986; Amir Ben Porat, **State and Capitalism in Israel**, London, Greenwood Press, 1993.

⁴⁰ Kolonizasyon perspektifi hakkında bkz. Uri Ram, **a.g.e.** , ss. 171-196.

⁴¹ Aktaran için bkz. Uri Ram, “The Colonization Perspective in Israeli Sociology”, Ilan Pappé (ed.), **The Israel/Palestine Question**, London and New York: Routledge, 1999, s. 56.

⁴² Matzpen hareketinin bu konular hakkındaki temel görüşleri için bkz. Arie Bober, **Other Israel: The Radical Case Against Zionism**, New York, Anchor Books, 1972, <http://www.matzpen.org/index.asp?p=other>.

vatan ve bir cennettir. İsrail devleti komşularıyla hevesli bir şekilde barış yapmanın yollarını aramasına karşın, Arap devletlerinin hırsı, Doğu aklının kendine özgü mantıksızlığı ve Yahudi olmayanların Yahudilerden nefret etmeye yönelik kalıtsal düşmanlığı nedeniyle kendini sürekli bir kuşatma durumunda bulmaktadır... Siyonist devlet Filistinli Arapların zorla topraklarına el konması ve ülkelerinden sürülmesiyle doğdu. Siyonist devlet, Batı emperyalizmiyle özellikle de Birleşik Devletlerle açık ittifakı ve Arap dünyasındaki gerici güçlerle gizli ittifakı nedeniyle, barış yolundaki her adıma karşı çıkmaktadır. Siyonist devlet, 1967'den İşgal Altındaki Topraklarda Filistinlileri topraklarından sürmek ve Yahudi kolonizasyonunu sağlamlaştırmak için doğrudan askeri baskı sistemini kullanmaktadır... Yahudi toplumunun siyah derili çoğunluğu ekonomik eşitsizlikler artarken ve sosyal şartlar bozulurken, ırkçı bir ayrımcılığın acısını hissetmektedir.”⁴³

Kolonizasyon yaklaşımına daha sonra, farklı İsraili akademisyenler tarafından katkılar sunuldu. Bu akademisyenlerden birisi olan Baruch Kimmerling, siyonizmin yerleşim faaliyetlerine odaklandı. Bu yerleşim faaliyetlerinde ana unsur olan siyonistlerin Filistin'deki arazileri elde etme sürecini ele alan Kimmerling, bu sürecin İsrail-Filistin çatışmasının oluşumundaki etkilerini ortaya koydu.⁴⁴ Bunlardan bir diğeri olan Gershon Shafir, siyonistlerin Filistin'deki arazileri elde etme faaliyetlerinin yanı sıra, onların Filistin emek piyasasındaki faaliyetlerine yoğunlaştı. Shafir, siyonistlerin Yahudi işçilere istihdam yaratma faaliyetlerine ve bu faaliyetlerin İsraililer ve Filistinliler arasındaki çatışmalara etkisini ortaya koydu.⁴⁵ Shafir, siyonist kolonizasyon faaliyetlerinin başından beri Yahudilerle Filistinliler arasında bir çatışmaya yol açtığını ileri sürdü.

Kolonizasyon yaklaşımı, İsrail'in toplumsal yapılarının oluşumunda, İsrail ve Filistin çatışmasının etkili olduğunu ileri sürerek, İsrail ve Filistin toplumlarının birbirleriyle karşılıklı etkileşimine dikkat çekti. Avishai Ehrlich bu konuda şunları söylemekteydi: “Çatışma İsrail toplumunun kurumsal yapısını ve toplumsal yapısını (Filistin Arap toplumuna ek olarak) sürekli şekillendiren bir süreç olarak algılanmaz.”⁴⁶ Özetle, kolonizasyon yaklaşımı İsrail toplumunun gelişimini kendi iç ilişkilerinin ötesinde ele aldı.

---

⁴³ Arie Bober, “Introduction”, Arie Bober (ed.), **Other Israel: The Radical Case Against Zionism**, New York, Anchor Books, 1972, <http://www.matzpen.org/index.asp?u=other&p=intro>.

⁴⁴ Bkz. Baruch Kimmerling, **Zionism and Territory: The Socioterritorial Dimensions of Zionist Politics**, Berkeley, University of California, Institute of International Studies, 1983.

⁴⁵ Bkz. Shafir, **Land, Labor and the Origins of Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**.

⁴⁶ Akataran için bkz. Ram, “The Colonization Perspective in Israeli Sociology”, s. 62.

Filistinli sosyologlar ve araştırmacılar arasında da, siyonist kolonizasyonun Filistin toplumu üzerindeki etkisine ilişkin araştırmalara yönelik bir eğilim vardı. Filistinli sosyologların birçoğu, İsrail-Filistin çatışmasının ve siyonizmin kolonizasyon faaliyetlerinin Filistinliler üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel etkilerini açıklayan çalışmalar ortaya koymalarına karşın, odak noktalarını Filistinlilerle sınırlayarak, aynı sürecin İsrail toplumu üzerindeki etkilerini göz ardı etmişlerdir.⁴⁷ Filistinlilerin bu eğilimine rağmen, İsrail-Filistin çatışması ve kolonizasyon süreci Filistin'in yanı sıra, İsrail'in de toplumsal yapılarının gelişimini etkilemiştir.

İsrail'de kolonizasyon perspektifinden yola çıkarak, İsraililerle Filistinliler arasındaki ilişkiler ve kolonizasyon sürecinin bu toplumların gelişimleri üzerindeki etkilerini inceleyen birçok araştırma ortaya çıktı. Bu araştırmalar hem kolonizasyon sürecinin İsrail toplumsal yapısı üzerindeki etkisini ortaya koydular hem de İsrail ve Filistin toplumlarının birbirleriyle ve daha geniş coğrafyalarla ekonomik ve siyasi etkileşimlerini incelediler.⁴⁸

1.3.3. İsrail'deki Sosyolojik Yaklaşımların İşçi Sınıfına Bakışı

İsrail'de sosyolojik araştırmalardaki yaklaşımların işçi sınıfının gelişimine ve işçi hareketlerine bakışını açıklamak zaruridir. İşlevselci yöntemden hareket eden ve resmi ideolojiye yakın olanlar, İsrail'de işçi sınıfını sosyalist rejimle bütünleşmiş bir grup olarak algılar. İsrail işçi sınıfı, Manda rejimi döneminden itibaren devlet ve ulus inşa sürecinde, sosyalist değerler etrafında bütünleşerek, kolektif tarım yerleşimlerinde sosyalist bir yaşam tarzını hayata geçirmiştir. İşçi federasyonu olan Histadrut

---

⁴⁷ Bu yöndeki incelemeler için bkz. İbrahim Abu-Lughod (ed.), **The Transformation of Palestine**, Evanston, Northwestern University Press, 1971; George T. Abed, **The Palestinian Economy: Studies in Development Under Prolonged Occupation**, New York, Routledge, 1988; ve Elia T. Zureik, **a.g.e.**

⁴⁸ Bu çalışmalara örnek olarak bkz. Deborah Bernstein ve Shlomo Swirski, "The Rapid Economic Development of Israel and the Emergence of the Ethnic Division of Labour", **The British Journal of Sociology**, Cilt. 33, No: 1, 1982, ss. 64-85.; Michael Shalev, "Jewish Organized Labor and the Palestinians: A Study in State/Society Relations in Israel", in Baruch Kimmerling, **The Israeli State and Society: Boundaries and Frontiers** Albany, State University of New York Press, 1989, ss. 96-136; ve Emmanuel Farjoun, "Class Divisions in Israeli Society", **Khamsin**, No. 10, 1983, <http://www.matzpen.org/index.asp?p=class10>.

aracılığıyla işçiler eşitlikçi bir toplumun temelini atmışlardır.⁴⁹ Resmi söylemden hareket eden sosyologlar, Filistinli Arap işçi sınıfının Manda yönetimi döneminde sınıf bilincinden yoksun ve geri bir işçi sınıfı olduğunu iddia etmişlerdir. Buna karşılık Yahudi işçi sınıfı en başından itibaren ileri bir işçi sınıfıdır.⁵⁰ Bunun yanı sıra, onlara göre, Sefarad işçiler, sosyalist görüşlere sahip olmadıkları ve dinsel kimlikleri ön planda olduğu için, gerçek bir işçi sınıfı olamamıştır.⁵¹

Shapiro, İsrail’de bir sınıf çatışmasının varlığını kabul eder. Hem İsrail öncesinde ve hem de İsrail sonrasında Yahudi işçi sınıfının oluşumunda en önemli etkenin işçi siyonist elitin faaliyetleri olduğunu ileri sürer. Elitler Yahudi göçmenleri kendi faaliyetleri etrafında toplayarak, İsrail’de hakim olacak bir bürokratik sınıf oluşturdular. Sonradan ülkeye gelen Sefarad Yahudileri ise bu bürokratik sınıfın hükmettiği işçi sınıfını oluşturdu.⁵² Shapiro görüşleriyle, açıkçası sınıf oluşumunda elitlere ve siyasal yapılara çok fazla ağırlık vererek, nesnel ekonomik ve siyasal koşulların İsrail işçi sınıfının oluşumundaki etkisini yok sayar.

Marxist ve neo-Marxist sınıfsal bakış açısı ile araştırmalar yapan İsrailli eleştirel sosyologlar, İsrail toplumunda varolan sınıfsal çatışmalara dikkat çekmektedirler. Yahudi işçi sınıfının Osmanlı döneminden itibaren Yahudi burjuvasıyla arasındaki çatışmaları ele alırlar. Bu sosyologlar, kolonizasyon sürecinin Yahudi işçi sınıfının oluşumu ve gelişimi üzerindeki etkisini hesaba katması ve onu bir toplumsal çatışma unsuru olarak görmesi itibariyle, işlevselcilerden farklı görüşlere sahiptirler. Bununla birlikte, Arap ve Yahudi işçi sınıflarının oluşum sürecinde birbirleriyle ilişkilerini göz ardı ederler. Bu nedenle Arap işçi sınıfını araştırmalarına dahil etmemişlerdir.⁵³ Eleştirel sosyologlardan Filistinli Arap işçi sınıfına yönelik araştırma

---

⁴⁹ Mosse Allon, “The Histadrut in the State of Israel”, Roberto Bachi ve diğerleri, **Israel Pocket Library Society**, Jerusalem, Keter Books, 1974, ss. 122-139.

⁵⁰ İsrail devletini kuran işçi siyonist elitler Arap işçi sınıfını kolonyal söylem etrafında geri ve sınıf bilincinden yoksun olarak addettiler. Bu söyleme uygun olarak İsrailli sosyologlar da Manda Filistin’inde gerçek bir Arap işçi sınıfının olmadığını vurguladılar. Bu yaklaşımlara örnek olarak bkz. Anita Shapira, “The Ideology and Practice of the Joint Jewish-Arab Labour Union in Palestine, 1920-39”, **Journal of Contemporary Palestine**, vol. 12, no. 4, 1977, s. 669-692.

⁵¹ Yael Yishai, “Israel’s Right-Wing Jewish Proletariat”, Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**, New Brunswick ve New Jersey, Transaction Books, 1985, ss. 233-244.

⁵² Shapiro, **a.g.m.**

⁵³ Bu yaklaşımlara örnek olarak bkz. Amir Ben Porat, “Immigration, Proletarianization: A Case Study of the Jewish Working Class in Palestine 1882-1914”, **Theory and Society**, Vol. 20, No. 2 (April 1991), ss.

yapanlar da, resmi söylemden kopmadan Arap işçi sınıfının geri ve bilinçsiz olduğunu iddia etmişlerdir.⁵⁴

Filistin ve İsrail işçi sınıfının gelişimini birlikte ele alan kolonizasyon perspektifi ise, Filistinli ve Yahudi işçi sınıfının gelişimi üzerinde İsrail devleti kurulmadan önce ve kurulduktan sonra Filistinlilerle ve çevre Arap ülkeleriyle yaşanan ilişkilerin ve kolonizasyon sürecinin oluşturduğu toplumsal koşulların etkisini göz önünde bulundurmıştır.⁵⁵ Böylelikle, Yahudi işçi sınıfının oluşumunu, Yahudi işçilerin Osmanlı döneminden itibaren Filistin’de karşılaştığı nesnel şartlarla ve Arap işçi sınıfı ile etkileşim halinde incelemiştir. Resmi söylemin Arap işçi sınıfını pasif ve sınıf bilincinden yoksun olarak görmesinin aksine, Arap işçi sınıfını aktif bir toplumsal sınıf olarak görmüştür.⁵⁶

233- 258; ve Amir Ben Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period Before Israel’s Statehood**, Westport, Greenwood Press, 1986.

⁵⁴ Bkz. Henry Rosenfeld, “The Class Situation of the Arab National Minority in Israel”, *Comparative Studies in Society and History*, Cilt.20, No: 3, 1978, ss. 374-407.

⁵⁵ Bkz. Shafir, **Land, Labor and the Origins of Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**; ve Michael Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, Oxford, Oxford University Press,1992.

⁵⁶ Bkz. Deborah Bernstein, **Constructing Boundaries: Jewish and Arab Workers in Mandatory Palestine**, Albany, SUNY Press, 2000; ve Zachary Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, Berkeley, University of California Press, 1996.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE ARAP VE YAHUDİ İŞÇİLER

Filistin’de Arap ve Yahudi işçi sınıfları Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde yaşanan ekonomik ve siyasal gelişmelerin sonucunda ortaya çıktı. Bununla birlikte Arap ve Yahudi işçi sınıflarının ortaya çıkışına yol açan etkenler farklıydı. Filistin’de Arap işçi sınıfı, kapitalistleşme süreciyle ve toprak rejiminin değişmesiyle yarıcılar haline gelen ve topraksızlaşan köylülerin zamanla proleterler ordusuna katılmasıyla ortaya çıktı.¹ Yahudi işçi sınıfının ortaya çıkışı ise Arap işçi sınıfınıninkinden farklı bir özellik sergiledi. Siyonist düşüncenin etkisiyle ya da Filistin dışında yaşadıkları yerlerde maruz kaldıkları ayrımcılık, düşmanlık ve baskılardan kurtulma umuduyla Filistin’e göç eden mülküz Yahudiler kendi kurdukları kolektif tarım yerleşimlerinde ve plantasyonlarda işçiler olarak yaşamaya başladılar.² Kısaca, Filistin’de Arap işçi sınıfının ortaya çıkışında üretim tarzının kapitalizme evrilmesi ve Osmanlı döneminde yaşanan toplumsal değişim rol oynarken, Yahudi işçi sınıfının ortaya çıkışında Yahudilerin Filistin’e yerleşmeleri etkili oldu.

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerindeki sosyo-ekonomik düzende yaşanan gelişmeler, büyük ölçüde Tanzimat (1839) reformlarının sonucuydu. Bu reformlar, toprakta özel mülkiyet sistemine geçiş ve tarımsal üretimin kapitalistleşmesi süreçlerini hızlandırdı. Böylece Arap köylüler topraksızlaştı ve geçimlerini tarımdan

---

¹ Esat Sakar, **Filistin İşçi Hareketi**, Omar Muhebiş (çev.), İstanbul, Pele Sor Yayınları, ss. 75- 78.

² Filistin’de Yahudi işçi sınıfının oluşumu için bkz. Amir Ben Porat, “Immigration, Proletarianization: A Case Study of the Jewish Working Class in Palestine 1882-1914”, **Theory and Society**, Vol. 20, No. 2 (April 1991), ss. 233- 258; ve Amir Ben Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period Before Israel’s Statehood**, Westport, Greenwood Press, 1986. Ben- Porat, Filistin’de Yahudi işçi sınıfının oluşumunu Arap işçilerden ve Filistin’de Arapların varlığından soyutlayarak el alır. Ben Porat’a alternatif olarak Filistin’de Osmanlı döneminde ve Manda döneminde Arap ve Yahudi işçi sınıflarının oluşumunu birlikte ele alan anlatımlar da mevcuttur. Bkz., Gershon Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, Cambridge, Cambridge University Press, 1989; Deborah Bernstein, **Constructing Boundaries: Jewish and Arab Workers in Mandatory Palestine**, Albany, SUNY Press, 2000; ve Zachary Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, Berkeley, University of California Press, 1996.

sağlamaları zorlaştı. Reformlar, Avrupalıların Filistin’de nüfuzunun artmasına ve yabancıların mülk edinmelerine de yol açtı. Böylece Osmanlı tebaası olmayan yabancılar, Filistin’e yerleşip çeşitli siyasal ve ekonomik faaliyetlerde bulundular. Bu değişimlerle birlikte, 1882’den itibaren, Siyonizm düşüncesinden etkilenen Yahudiler Filistin’e göç ederek topraklar satın aldılar ve bu topraklarda yaşamlarını sürdürebilmek için plantasyonlar kurdular. Sonuç olarak, reformların tetiklediği toplumsal gelişmeler Arap ve Yahudi işçi sınıflarının oluşum süreçlerini başlatan sosyo-ekonomik değişimlere yol açtı.

1839-1914 yıllarında Arap ve Yahudi işçi sınıfları henüz doğuş aşamasındaydı. Bu dönem, Arap işçi sınıfının oluşumundaki birinci aşamayı oluşturdu. Bu ilk aşamada Arap kitlelerin geniş bir biçimde proleterleşmesi ve ücretli emek olarak istihdam edilmesi söz konusu değildi. Genellikle ek gelir arayışına yönelen köylülerden oluşan bu sınıf, güçlü bir işçi hareketine ve örgütlenmesine sahip değildi. Yahudilerin Filistin’e göç etmesiyle ve yerleşmesiyle oluşan Yahudi işçi sınıfı ise, bu dönemde Filistin’e göç eden Yahudilerin sayısının düşük olması nedeniyle geniş bir işçi kitlesi oluşturamadı. Yahudi işçiler genellikle Yahudi kolonilerinde kurulan plantasyonlarda çalıştılar. Bu açıdan Yahudi işçi sınıfı da Arap işçi sınıfına benzer biçimde, geniş bir biçimde proleterleşmiş endüstriyel bir işçi sınıfı değildi.

Yahudi işçi sınıfının Filistin’de ortaya çıkışını sağlayan siyonist kolonizasyon, Filistin’in yerli halkı olan Araplarla etkileşim halinde ve varolan ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullar içinde şekillendi. Siyonizm, Yahudilerin Filistin’e göç ederek yerleşmesi yoluyla, burayı bir Yahudi vatani haline getirmeyi hedefledi. Ancak, 1882 yılından itibaren Yahudiler ülkeye yerleştiklerinde, askeri ve siyasi bir güç olarak Osmanlı devletinin varlığı ile karşılaştılar. Bu yüzden Yahudi göçmenlerin ülkedeki yerleşim politikaları, Osmanlı devletinin yasaları tarafından sınırlandı. Yahudiler, bu açıdan geniş bir Yahudi nüfusunu barındırabilecek bir ekonomik yapıyı oluşturamadılar. Ayrıca Yahudi işçiler de kendilerinden daha ucuza çalışan Arap işçilerin rekabeti ile karşı karşıya kaldı. Bu koşullar altında Yahudi işçiler, Filistin’de iş bulmakta zorlandılar. Bütün bu zorluklara rağmen, Osmanlı döneminde Filistin’de gerçekleşen

Yahudi yerleşimi, bu bölgede yeni bir Yahudi toplumunun temellerinin atılmasına ve işçilerin örgütlenmelerine olanak sağladı.

Bu arka plan dahilinde, bu bölümde Arap ve Yahudi işçi sınıflarının doğuşu ve Filistin’de Yahudi yerleşimi ve toplum inşası ele alınacaktır. Bu bölümün ağırlık noktasını, Arap ve Yahudi işçi sınıflarının oluşumuna ve gelişimine katkıda bulunan hazırlayıcı koşullar oluşturacaktır. Bu bağlamda, Osmanlı döneminde yaşanan toplumsal gelişmelerin, Arap ve Yahudi işçi sınıfının oluşumu için gerekli olan ekonomik, siyasi ve kültürel koşulları ne şekilde biçimlendirdiği incelenecektir.

2.1. ARAP İŞÇİ SINIFININ OLUŞUMU

2.1.1. Osmanlı Dönemi Filistin’inde Toplumsal Değişim

1920 yılında Britanyalılar, Milletler Cemiyeti kararıyla Filistin topraklarında Manda Yönetimi’ni kurmadan önce, Filistin Osmanlı İmparatorluğu’nun Suriye eyaletine bağlı bir sancaktı. İmparatorluk, Tanzimat reformlarıyla merkezi iktidarını güçlendirmek ve devlet gelirlerini artırmak için bazı uygulamaları hayata geçirdi.³ Bu reformlarla birlikte imparatorluk, kapitalistleşme sürecini hızlandırdı, toprak rejimini değiştirdi, eyaletlerdeki halkı yönetmek ve arazi vergilerini toplamak için farklı toplumsal gruplarla ittifak yapmaya yöneldi. Genelde reformlar, siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan dönüşümlere yol açarak, yeni bir toplumsal düzenin oluşmasına katkı sundu. Filistin’de ise, çoğunlukla şehirlerde yaşayanların sayısının artmasına, kentlerde kapitalist ticari ilişkilerin derinleşmesine, köylülerin geçimlik tarımının bozulmasına ve Bedevilerin gücünün kırılmasına neden oldu. Osmanlı’nın Filistin’de reformları hayata geçirmeye başlaması, Avrupalıların ekonomik çıkarlarından ve siyasi hedeflerinden kaynaklanan Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki siyasi hegemonya alanlarını genişletme

---

³ Osmanlı’da Tanzimat döneminde yaşanan gelişmeler için bkz., Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Yasemin Saner Gönen (çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, ss. 78- 80 ve 87-108. Tanzimat’ın Ortadoğu’daki yansımaları için bkz., Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, Yavuz Alogan (çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, ss. 315-352.

isteğiyle kesişti. Bu yönüyle reform sürecinin ortaya çıkışında, siyasi hedeflerine ve ekonomik çıkarlarına uygun olarak Avrupalıların Osmanlı Devleti'ne yaptıkları baskılar da etkili oldu.

Filistin, Tanzimat Reformları öncesinde, Bedevilerin deniz kıyılarına yakın ve düzlük yerleşimlere saldırıları nedeniyle halkın yüksek iç kesimlerde yaşadığı ve köylülerin genellikle geçimlik tarımla uğraştığı bir sosyo-ekonomik yapıya sahipti. Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat'ın ilanından itibaren hayata geçirdiği uygulamalarla düzlük yerleşimlerin güvenliğini sağlayarak buraları iskana açtı. Yerli ve yabancı tüccarların ticari faaliyetlerinin önünü açarak, tarımsal üretimin kapitalist piyasa koşullarına tabi kılınmasını sağladı. Bu gelişmeler Filistin'de toplumsal yaşamın her alanındaki ilişkilerde dönüşümlere yol açtı ve böylece yeni siyasi iktidar ilişkileri, yeni bir üretim tarzı, yeni üretim ilişkileri ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan yeni siyasi sınıflar toplumsal yaşamı biçimlendirdi.⁴

Ancak Filistin toplumunun ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamında meydana gelen değişimler, sadece Tanzimat reformlarıyla hayata geçirilen uygulamaların sonucu değildi. Reformlardan önce de yerel güçler, Bedevi saldırılarına karşı güvenlik önlemleri alarak kentleri yaşanabilir hale getirip kapitalist ticari ilişkileri hayata geçirdiler, toprakta özel mülkiyet sistemini ve ticari tarımsal üretimi başlattılar.⁵ Buna rağmen, toplumsal düzeninin köklü bir biçimde dönüşümüne yol açacak yapısal bir değişim sürecini hayata geçiremediler. Yapısal dönüşümler, Tanzimat reformlarının hayata geçirdiği uygulamaların ardından meydana geldi. Bu yapısal dönüşümlerden konu itibariyle en önemlileri kapitalist üretim tarzına ivme kazandıran ekonomik

---

⁴ Bu gelişmeler için bkz., İlan Pappé, **Modern Filistin Tarihi**, Nuri Plümer (çev.), Ankara, Phoenix Yayınları, 2007, ss. 17 – 33; Joel S. Migdal, “The Effects of Regime Policies on Social Cohesion and Fragmentation”, Joel S. Migdal (ed.), **Palestinian Society and Politics**, Princeton, Princeton University Press, 1980, ss. 3-17; Benny Morris, **Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict**, New York, Vintage Books, 2001, ss. 4 – 11. Ekonomik gelişmeler için bkz., Alexander Schölch, “European Penetration and the Economic Development of Palestine”, Roger Owen (ed.), **Studies in the Economic and Social History of Palestine in the Nineteenth and Twentieth Centuries**, Carbondale, Southern Illinois University Press, 1982, ss. 10-88.

⁵ Bkz., Beshara Doumani, **Rediscovering Palestine: Merchants and Peasants in Jabal Nablus 1700 – 1900**, Berkeley, University of California Press, 1995, ss. 1-7.

süreçler ve toprak rejimindeki değişimdi. Bu gelişmeler, Arap işçi sınıfının oluşumuna katkı sunan toplumsal koşulları ortaya çıkaran tarihsel süreci başlattı.

2.1.2. Osmanlı Dönemi Filistin’inde Kapitalizmin Gelişimi, Ekonomik Büyüme ve Toplumsal Etkileri

Osmanlı Kırım Savaşı’nın ardından, imparatorluk içindeki yerel ekonomileri Avrupa hâkimiyetindeki dünya kapitalist sisteme entegre etme sürecini hızlandırdı. Bunun sonucunda, Filistin’de ihracata yönelik tarım ürünlerinin tarım sektöründeki payı arttı, yerel sanayi kuruluşları gelişti ve kapitalist ticaret Avrupalı ve yerli tüccarlar sayesinde ekonomik faaliyetler içinde önemli bir yere sahip oldu. Filistin ekonomisinin büyümesine neden olan bu gelişmeler, kapitalist üretim tarzının ekonomik yapıya hakim olacağı bir süreci başlattı.

Filistin’de kapitalist üretim tarzının hangi ekonomik/siyasal dinamikler tarafından başlatıldığı ve hangi dönemde ortaya çıktığı bir tartışma konusudur. Amir Ben-Porat’a göre, 1882 yılındaki ilk Yahudi göçünden önce, Filistin’de feodal bir üretim tarzı hakimdi. Yahudiler Filistin’e yerleşerek burada kapitalizmin temelini oluşturacak plantasyonlar kurdular. Böylece, kapitalist üretim tarzı Yahudi göçmenlerce Filistin’e ithal edildi.⁶ Nahla Zubi ise, Filistin’de köylülerin geçimlik tarım ekonomisinin ortadan kalkmasıyla eş zamanlı olarak kapitalist üretim tarzına geçildiğini ileri sürmektedir. Bu geçiş süreci, Yahudilerin Filistin’de yerleşmesi ve toprak satın almasıyla başladı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, sömürgeci bir güç olan Britanyalılar, Filistinli köylülerin topraksızlaşmasını, fakirleşmesini ve köylerini terk etmesini sağladı ve Yahudilerin Filistin’e yerleşmesinin ve göç etmesinin önünü açtı. Böylece, ülkeye Britanya koruması altında giren Yahudi sermayesi Filistin’de kapitalist üretim tarzını hakim kıldı. Zubi, Osmanlıların toprak rejimini değiştirmesini Filistinli köylülerin geçimlik tarıma dayalı üretim tarzının ortadan kalkmasındaki ilk aşama

---

⁶ Ben Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period before Israel’s Statehood**, ss. 41-46.

olarak görmesine karşın, Filistin’de kapitalist üretim tarzının Yahudiler ve Britanyalılar tarafından hayata geçirildiği kanaatindedir.⁷ Ancak hem Zubi hem de Ben-Porat, Osmanlı döneminde üretim tarzının kapitalizme evrilmesine neden olan dinamikleri ve süreçleri gözden kaçırmaktadırlar. Filistin’de kapitalist üretim tarzının izlerini Immanuel Wallerstein’in dünya sistemi teorisinden yola çıkarak, Osmanlı dönemindeki ekonomik yapıdaki değişimlerde arayan yaklaşımlar da vardır.

Wallerstein’in dünya sistemi teorisinde çevre ülkelerin ekonomileri merkez ülkelerin ekonomilerine entegre edilir. Entegrasyon süreciyle, çevre ve merkez ülkelerin ekonomileri arasında, çevrenin merkeze bağımlı olmasını sağlayacak bir işbölümü hayata geçirilir. Bu işbölümüne göre, endüstrileşmiş merkez ülkeler ileri düzeyde mamul üretimi yaparlar. Çevre ülkeler ise, yerli komprador burjuvazinin öncülüğünde, Avrupa merkezli ekonominin ihtiyacı olan hammaddeleri üretir.⁸ Filistin’de kapitalist üretim tarzının oluşumunu bu teoriye bağlı olarak açıklayanlara göre Filistin ekonomisi, Kırım Savaşı’nın ardından Avrupa’nın hâkimiyetindeki dünya ekonomik sistemine entegre edildi. Böylece, Filistin’de ihracat ürünlerinin üretimi öncelikli hale gelmesi, büyük arazi sahipleri plantasyonlar kurması, Avrupalıların bölgede ticari faaliyetleri ve siyasi hegemonyası artması sayesinde Filistin’de kapitalist bir ekonomik gelişme süreci başladı.⁹

Filistin’de kapitalistleşme sürecini yerel ekonominin dünya sistemiyle bütünleştirilmesi bağlamında açıklayanlara Schölch’ün araştırmaları temel sağlamaktadır. Schölch’e göre, Filistin önce Mısır hakimiyeti altında (1831-1840) ve daha sonra Tanzimat dönemi (1839-1956) ile ekonomik ve toplumsal bir dönüşüm süreci içine girdi. Kırım Savaşı’nın ardından gelen dönemde (1856–1882), Tanzimat

---

⁷ Zubi’nin Filistin’de kapitalizmin gelişimine ilişkin düşünceleri için bkz., Nahla Zubi, “The Development of Capitalism in Palestine: The Expropriation of the Palestinian Direct Producers”, **Journal of Palestine Studies**, Vol.13, No.4 (Summer 1984), ss. 88-109.

⁸ Aktaran Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, ss. 25-26.

⁹ Osmanlı Devleti’nde Filistin’de kapitalizmin gelişimini dünya sistemi teorisine bağlı olarak inceleyen yaklaşımlar için bkz., Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, ss. 25-29 ve Swedenburg, **a.g.m.**, ss. 134-35.

öncesinde Filistin’de hakim olan sosyo-ekonomik yapıların ortadan kaldırılmasıyla, Filistin’deki sosyo-ekonomik dönüşüm zirveye ulaştı. Bu dönüşümle birlikte Filistin, Mısır, Lübnan ve Şam gibi komşu bölgelerde pazarlanan ve Avrupa’ya ihraç edilen büyük miktarda tarımsal artı değer üretti. Avrupalıların taleplerini karşılamaya ve Avrupa piyasalarının ihtiyaçlarına göre üretimi şekillendirmeye hizmet etmek için, Filistin kentlerinde ve iç kesimlerde yerli girişimciler, toprak ağaları, tacirler Avrupalılara ait şirketlerin şubelerini kurdular. Avrupalı şirketlerin temsilcileri Filistin’e yerleştiler.¹⁰ Böylece Filistin’de yerli ve yabancı tacirler ihracata yönelik tarım ekonomik sisteme hakim kılacakları ortak faaliyetlere giriştiler. Bunun sonucunda ise, Avrupalıların Filistin’deki siyasi ve ekonomik nüfuzu arttı ve Avrupa kapitalizmi Filistin ekonomisine hakim oldu.¹¹ Başka bir deyişle, Filistin’de ihracata yönelik tarım ürünlerinin tarımsal üretimde payının ve toprakta özel mülkiyetin arttığı kapitalist bir üretim tarzı başladı.

Öte yandan, Beshara Doumani, kapitalistleşme sürecini Avrupa merkezli ekonomiyle bütünleşmenin ardından ortaya çıkan ekonomik faaliyetlere ve ilişkilere göre açıklayanları eleştirmektedir. Doumani’ye göre, Filistin’de Avrupalıların ürün talebini karşılayabilecek kapitalist üretim tarzı 18. yüzyıldan beri oluşmaya başladı.¹² Ticari tarım, proto endüstriyel üretim ve ticari ilişkiler dünya ticaret sistemiyle bütünleşmenin ürünü değildi.¹³ Doumani, ayrıca Filistin toplumsal düzenini değiştiren yapısal dönüşümlerin zeminlerinin Tanzimat öncesi dönemde, tüccarlar gibi yerel aktörlerce hazırlandığını ifade eder.¹⁴ Nablus’ta ortaya çıkan yerel kapitalistleşme sürecine değinen Doumani, köylüler ve tüccarlar arasındaki bağımlılık ve sömürü

---

¹⁰ Alexander Schölch, “The Economic Development of Palestine, 1856–1882”, **Journal of Palestine Studies**, Vol. 10, No. 3 (Spring 1981), ss. 35-36.

¹¹ Avrupalıların Filistin’deki nüfuzu Hristiyan Avrupalıların Filistin’e dinsel sebeplerle ilgisinin artması sonucu ortaya çıktı. Fakat bu nüfuz Schölch’e göre sadece dinsel sebeplere dayanmamaktadır. Ona göre, Avrupalıların Filistin’de nüfuz alanlarını genişletme isteği doğrudan ya da dolaylı olarak, Avrupalıların ekonomik çıkarlarıyla yakından ilişkiliydi. Schölch, *European Penetration and the Economic Development of Palestine*, ss. 10-11.

¹² Doumani, **Rediscovering Palestine: Merchants and Peasants in Jabal Nablus 1700–1900**, ss. 4 – 6.

¹³ Joel Beinin de, dünya sistemi teorisini, yerel süreçleri gözden kaçırmakla eleştirir ve Filistin’in Nablus bölgesinde gelişen yerel kapitalistleşme sürecine dikkat çeker. Joel Beilin, **Workers and Peasants in the Modern Middle East**, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, ss. 7-8.

¹⁴ Doumani, **Rediscovering Palestine: Merchants and Peasants in Jabal Nablus 1700–1900**, s. 6.

ilişkileriyle toprakta özel mülkiyetin varlığını ortaya koyarak Tanzimat öncesindeki gelişmelere dikkat çeker.¹⁵

Doumani'nin Filistin'de kapitalizmin gelişiminde ve toplumsal değişimdeki yerel dinamikler üzerine yaptığı vurgu önemli olmakla birlikte, Filistin'de Tanzimat reformları ve dünya ticaret sistemiyle bütünleşme sürecinde hayata geçirilen yasal uygulamalar toplumsal yapıyı kökten bir dönüşüme uğratması itibariyle daha önemlidir. Bu süreçle birlikte Filistin, 1856- 82 yılları arasında, ekonomik bir büyüme süreci içine girdi.

Schölch'e göre Filistin'de bu dönemde yaşanan ekonomik büyüme, Osmanlı devletinin Suriye eyaletine bağlı illerde etkili kontrol kurma çabasının ve Avrupalıların Kutsal Topraklara ilgisinin ve Akdeniz çevresinde ekonomik nüfuzunun artmasının ürünüydü. Bu dönemde, Filistin Lübnan, Mısır, Şam ve Avrupa'ya turunçgiller, zeytin, susam, sabun gibi ürünleri ihraç etti. Avrupa, Amerika ve Ortadoğu ülkelerinden şeker, kahve, pamuk ürünleri, petrol v.b ithal etti. İhracat ve ithalatın kolaylaştırılması için Hayfa, Yafa ve Akka gibi kıyı şehirlerindeki limanlar yeniden yapılandırıldı. Ayrıca bu dönemde inşaat sanayinde ve dini malların üretiminde artış yaşandı.¹⁶ Bu ekonomik gelişmeler hızlı bir sanayileşmeye ve ücretli emeğin yaygınlaşmasına yol açmazken, Britanya döneminde ortaya çıkacak olan daha ileri bir kapitalistleşme sürecine temel sağladı.¹⁷

Kapitalistleşme süreci tarımsal üretimin piyasalara ve kapitalist üretim tarzına tabi kılınmasıyla köylülerin yaşamları üzerinde derin etkilere yol açtı. Bu süreçle birlikte, köylülerin geçinmeleri zorlaştı ve daha önce Bedevilerle geliştirdikleri ekonomik ilişkiler tahrip oldu. Kentlerdeki tefecilere ve tüccarlara borçlandılar ve onlara bağımlı hale geldiler. Bu sürecin kazananları ise, yerli ve yabancı tüccarlar

---

¹⁵ A.e., ss. 131-181.

¹⁶ Schölch, *European Penetration and the Economic Development of Palestine*, ss. 54-56.

¹⁷ A.e., s. 56. Sarah Graham-Brown, "The Political Economy of the Jabal Nablus, 1920-48, Roger Owen (ed.), *a.g.e.*, ss. 91-92.

oldu.¹⁸ Yerli tüccarlar, Avrupalıların taleplerini karşılamak için kurdukları acentalar ve şubeler sayesinde büyük kârlar elde ettiler.¹⁹ Kapitalistleşme sürecinin köylüler açısından en önemli sonuçlarından birisi de, köylülerin işledikleri toprakları büyük ticari burjuvaziye kaptırması ve onların isteklerine göre tarımsal üretim yapmasıydı. Bu gelişmelerin yasal zemini ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkardığı arazi kanunlarıyla oluştu.

2.1.3. Toprak Rejiminin Değişmesi

Osmanlı İmparatorluğu, 1858 ve 1878 yılında çıkardığı yasalarla toprağın kullanım hakkına ve toprak mülkiyetine ilişkin yeni uygulamalar getirdi. Filistin'de toprağın özel mülkiyetine ve köylülerin yarıcılışmasına yol açan 1858 Arazi Kanunnamesi'nden önce, Filistin'de üç tür tarım arazisi ya da toprak biçimi ayırt edilmekteydi: 1) Köylülerin periyodik bir biçimde aralarında komünal bir biçimde bölüştükleri musha'a; 2) Sultanın özel mülkiyeti olup, kentli ve köylü ileri gelenlere askeri ve sivil hizmetler karşılığında verilen, Bedevilerin hayvanlarını besledikleri ve köylülerin işlemeleri karşılığında toprağı Sultandan alanlara ürünün beşte ikisini verdikleri mülkler; 3) Mülk topraklarına benzer biçimde, köylülerin yarıcılar olarak işlemeleri karşılığında ürünün bir bölümünü, Müslüman ve Hıristiyan dini kurumlara verdikleri vakıf arazileri. 1858 arazi kanunu ile birlikte, köylülerin toprakları ortaklaşa kullandıkları düzen yerine, toprağın bireysel özel mülk olarak edinilebileceği bir sistem hayata geçirildi. Toprakta özel mülkiyetin ortaya çıkmasını tetikleyen en önemli uygulama, köylülere arazilerini devlete kaydettirme zorunluluğu getirilmesi ve tapu sisteminin hayata geçirilmesiydi. Köylülerin toprakların kayıt ettirilmesi zorunluluğuna ve geçimlik tarım yaptıkları komünal kullanım hakkının ortadan kaldırılmasına karşı tepkileri farklı biçimlerde ortaya çıktı. Köylüler, öncelikle zorunlu askerlik ve vergilerin artacağı korkusuyla, topraklarını başkalarının adına (örneğin, Osmanlı devletinin

---

¹⁸ Pappe, **a.g.e.**, ss. 14-19.

¹⁹ Schölch, **European Penetration and the Economic Development of Palestine**, ss. 12-21.

reformlarıyla siyasi ve ekonomik güç sahibi olan kentli ilerigelen aileler, köy muhtarları ve vakıflar) kaydettirme yoluna giderek topraklarını kaydettirdikleri kişilerin mülkiyeti altında işlemeye devam ettiler. Daha sonraları köylülerin topraklarını üzerine kaydettikleri kişilerin varisleri, bu topraklar üzerinde hak iddia edince köylüler işledikleri topraklarda yarıcılar haline geldiler. Topraklarını kaydettirme yolunu seçen köylüler, artan vergiler yüzünden kentlerdeki tefecilere ve tacirlere borçlandılar. Toprakları işlemeye devam etseler de tefecilere olan borçları onları yarıcılar haline getirdi. Devlete kayıt yaptırmayanların toprakları ise, devlet tarafından el konularak açık artırmalarla satıldı.²⁰

Köylülerin yaşamı üzerinde önemli bir etkiye sahip olan bir diğer yasa, yabancılara toprak mülkiyeti edinmenin önünü açan 1878 yasasıydı. Bu yasayla birlikte daha önce geniş arazilere sahip olan büyük toprak sahipleri, arazi fiyatlarının ticari değerlerinin artmasının sonucunda ortaya çıkan zenginleşme güdüsüyle, 1882 yılından itibaren ülkeye gelen Yahudi göçmenlere ve siyonist kurumlara toprak satımına başladı ve satılan arazileri kullanan köylüler bu arazilerden tahliye edildiler. Ayrıca dünya ticaretine entegre olma amacıyla turunçgiller gibi ihracata dayalı tarım ürünlerinin desteklenmesi, ileri gelen ailelere mensup yerel tüccarların mülke yönelmelerini tetikledi. Bu süreç, tüccarların köylülerin geçimlik tarımını bozarak tarımsal üretimi kendi isteklerine göre şekillendirmelerine yol açtı. Bu durum köylülerin ayanlar için çalışan yarıcılar haline gelmesine neden oldu.²¹

2.1.4. Ayanlar ve Fellahlar

İhracata dayalı kalkınma ve toprak rejimindeki değişim, Filistin’de yeni toplumsal tabakalaşma biçimlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Bunlar, devletten arazileri açık artırma yoluyla satın alan ve köylülerin topraklarına el koyan büyük

---

²⁰ Toprak rejiminin için bkz. Schölch, **a.g.m.**, ss. 21 -26 ve Zubi, **a.g.e.**, ss. 91-95.

²¹ Toprak rejiminin değişimi ve bu sürecin toplumsal yaşama etkileri için bkz., Shafir, **a.g.e.**, ss. 30- 35 ve Sweedenburg, **a.g.m.**, ss. 35-38.

toprak sahipleri ve eskiden komünal bir biçimde kullandıkları topraklarda yarıcılar haline gelen ve zamanla proleterleşecek olan fellahlardı.

Büyük arazi sahipleri Şam, Beyrut ve Paris gibi Filistin dışındaki şehirlerde yaşayan Arap toprak ağalarından, şehirlerde ticaretle uğraşan ve yerel idari makamlarda önemli roller üstlenen kentli ve köylü ileri gelen ailelerden (ayanlar) oluştu. Filistin'in yerel burjuvazisini ve bürokrasisini meydana getiren ayanlar, Tanzimatla birlikte hem ekonomik hem de siyasi bir güce sahip oldular. Ayanlar, köylüleri kendilerine borçlandırarak ve onların tarımsal üretimlerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirerek ekonomik bir güce sahip oldular.²² Kentli ileri gelen aileler aynı zamanda imparatorluğun reformlarıyla da siyasi güç kazandılar.

İmparatorluk Tanzimat öncesinde yerli halkla ilişkilerini yerel şeyhler aracılığıyla gerçekleştirirken, reformlarla birlikte imparatorluk yeni yerel gruplarla ittifak yaptı.²³ Ortadoğu'nun diğer bölgeleri gibi özerk bir siyasal varlık gösteren Filistin'de yerli halkı yönetmek için devlet Naşhaşhibiler, Hüseyiniler, Halidiler gibi kentli ileri gelen ailelere ittifak yaptı ve daha önce yerel şeyhlerde olan vergi toplama görevini onlara devretti. Ayrıca onlara yerel idari ve hukuki kurumlarda mevkiler vererek bu ailelerle işbirliği yaptı.

Kentlerde ticaretle uğraşan ileri gelen ailelere mensup kişiler, toprak rejiminin değişimiyle birlikte büyük araziler satın aldılar ve imparatorluğun ya da misyonerlerin kurmuş olduğu okullarda eğitim görme şansına sahip oldular. Ayanlar, köylüleri kendilerine bağımlı hale getirmeleri, yeni ekonomik düzende önemli roller üstlenmeleri, yerli halkı imparatorluğa karşı temsil etme sahip olmaları sayesinde köylülerle patronaj ilişkisi kurdular.²⁴ Diğer taraftan reformların verdiği yetkiyle yerel halkla geliştirdikleri ilişkiler ve yerel halkın temsiliyetini üstlenmeleri itibariyle merkezi imparatorluğa karşı siyasi bir konum elde ettiler. Böylece, imparatorluğun merkezi iktidarı güçlendirmeye

---

²² Pappé, **a.g.e.**, ss. 17-19.

²³ Migdal, **a.g.m.**, s. 10.

²⁴ Köylüler ve ayanlar arasındaki ilişkiler için bkz. Swedenburg, **a.g.m.**, ss. 135-38.

yönelik çabaları, ayanların yerel toplum üzerinde ve İstanbul'a karşı siyasi ve ekonomik güç kazanmaları sonucunda amacına ulaşamadı.²⁵

Öte yandan köylüler, Tanzimat'ın ortaya çıkardığı uygulamalarla eski yaşam biçimlerini kaybettiler. Eskiden komünal bir yaşam tarzına sahip olan köylüler, genellikle geçimlik tarımla uğraşıyorlardı. Yeni ekonomik düzende kırsal üretim, Filistin'de ayanların Avrupalılarla işbirliği sonucu ortaya çıkan kapitalist üretim tarzına entegre etti. Böylece uygulamaya konulan ihracata dayalı kalkınma modeli, onların geçimlik tarım üretimini tahrip etti. Buna ilaveten, devletin koyduğu yeni vergiler yüzünden köylüler topraksızlaşmaya ve tefecilere borçlanmaya başladılar. Ayanların zenginleştiği bu süreçte, köylüler yoksullaşmaya başladılar. Bazı köylüler geçimlik tarım yapmaya devam etseler de, Filistin köylüsü yeni sosyo-ekonomik düzende ayanların kendileri üzerinde kurduğu hegemonya nedeniyle, kendilerine ait tarım arazilerinde onların ekonomik çıkarları doğrultusunda üretim yapmaya başladılar. Bazı köylüler ise, ellerindeki toprakları kaybederek ayanların yarıcıları haline dönüştüler. Bütün bu süreç, köylüleri yoksullaştırıp mülksüzleştirerek proleterleşmelerine ivme kazandırdı.

2.2. SİYONİZM, KOLONİZASYON ve YAHUDİ İŞÇİ SINIFINI DOĞUŞU

2.2.1. Siyonizm

Siyonizm, dünyanın dört bir yanına dağılmış Yahudileri göç yoluyla Filistin'de toplayarak, burada bir Yahudi vatani kurma düşüncesine sahipti. Seküler düşüncelerle Yahudi ulusunun kurtuluşuna ve yeniden dirilişine vurgu yapan siyonizm, 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan Avrupa'daki milliyetçilik düşüncesinin bir ürünüydü. Siyonist hareket, Yahudilerin yaşadıkları yerlerde ulusal mücadele yürütmelerini hedeflemekten ziyade, bütün Yahudileri Filistin'de göç ve yerleşim yoluyla toplayarak bir ulus

---

²⁵ Migdal, **a.g.m.**, ss. 11-16, Pappe, **a.g.e.**, ss. 24-27.

kurmayı amaçladı. Bu nedenle Siyonizm, Avrupalıların sömürgecilik sürecinde deniz aşırı ülkelerde kurdukları yerleşim deneyimlerinden etkilendi.²⁶

Yahudiler, Roma İmparatorluğu döneminde yaşadıkları Filistin topraklarından sürülerek (M.S. 135-148), genellikle Avrupa ülkeleri olmak üzere, dünyanın dört bir yanına dağıldılar. Sürgünde bir halk haline gelen Yahudiler, Ortaçağ Avrupa'sında zulme, katliama ve ayrımcılığa uğrayıp gettolara hapsedildiler. Aydınlanma döneminde ise, yurttaşlık kavramının önem kazanması sonucunda çıkarılan yasalarla Yahudilere, diğer Batı ve Orta Avrupalı yurttaşlarıyla birlikte yaşayabilecekleri eşit haklar tanındı.²⁷ Yahudileri gettolarından çıkararak bu yasalar, onların asimile olarak içinde yaşadıkları topluma kaynaşmalarını öngördü. Ancak Yahudi toplumunda bu sürece karşı farklı tepkiler oluştu. Bazıları, Yahudilerin içlerinde yaşadıkları toplumların kültürleriyle bütünleşmemesini ve Yahudilerin geleneklerine bağlılıklarını sürdürmesini savunurken, bazıları da Yahudilerin Avrupa toplumları ve kültürleriyle karışmasından yanaydı. Yahudiliği ulusal terimlerle açıklayan siyonizm ise Yahudilerin diasporada ortaya koyacakları her türlü varoluşa karşı çıkararak, Yahudilerin Filistin'e dönmesi düşüncesini geliştirdi.²⁸

Yahudilerin Filistin'e dönerek orayı vatanları haline getirmesini öngören siyonist düşünce, Yahudi dininde zaten var olan bir mefhumdu. Tevrat'a göre, sürgünde yaşayan Yahudiler, onları kurtaracak Mesih'in öncülüğünde, yeniden mutluluk ve huzur içinde yaşayacakları İsrail Ülkesi'ne bir gün geri döneceklerdi.²⁹ Ancak bu öngörü, aydınlanma ve milliyetçiliğin etkisiyle gelişen Yahudi

---

²⁶ Zachary Lockman, "Exclusion and Solidarity: Labor Zionism and Arab Workers in Palestine, 1897-1929", Gyan Prakash (ed.), **After Colonialism: Imperial Histories and Postcolonial Displacements**, Princeton, Princeton University Press, 1994, s. 211. Ayrıca aydınlanmanın, sekülerizm ve milliyetçiliğin Siyonist düşünce üzerindeki etkisi için bkz. Alan R. Taylor, "Vision and Intent in Zionist Thought", İbrahim Abu-Lughod (ed.), **The Transformation of Palestine**, Evanston, Northwestern University Press, 1971, ss. 12-13.

²⁷ Yahudi halkının tarihindeki bu gelişmeler hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Paul Johnson, **Yahudi Tarihi**, Filiz Orman (çev.), İstanbul, Pozitif Yayıncılık, 2002, ss.211-495; E. Montet, A. Lods ve diğerleri, **Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik**, Adnan Yazıcı ve diğerleri (çev.), İstanbul, Örgün Yayınevi, 2006, ss. 23-273.

²⁸ Taylor, **a.g.m.**, s. 11.

²⁹ Dini ve siyasi siyonizm arasındaki farklar için bkz. Roger Garaudy, **Siyonizm Dosyası**, Nezih Uzel (çev.), İstanbul, Pınar Yayınları, 2004, ss. 14-15.

milliyetçiliğiyle birlikte dünyevileşti.³⁰ Yahudilere eşitlik getiren yasal düzenlemeler, onların Avrupa toplumlarıyla bütünleşmesini başlatmasına karşın, siyonizmin öncü düşünürlerinden Moses Hess, Zvi Kalischer ve Yehuda Alkalai, asimilasyona karşı çıkarak bir ulus olarak Yahudilerin kurtuluşunun İsrail Ülkesi'ne dönmekle olacağını savundular. Hess'e göre, Yahudilerin anti-semitist Hıristiyan toplumlarında asimilasyonu ve yaşamaları mümkün değildi. Ona göre Yahudiler, Ortadoğu'nun kalbinde ulusal egemenliğe sahip bir devletin kurulmasıyla kurtulabilir ve özgürleşebilirdi. Bu devlet bir yandan Avrupa'nın emperyal çıkarlarına hizmet edecek, diğer yandan geri kalmış Doğu'ya Batı medeniyetinin taşınmasına yardımcı olacaktı.³¹ Hess, Kalischer ve Alkalai'nin fikirleri, Yahudi kitlelileri arasında yaygınlık kazanamamasına rağmen Yahudi kültürünün, dilinin ve bireyinin yeniden diriltilmesine vurgu yaptığından, siyonizmin düşünsel olarak beslendiği Yahudi milliyetçiliğinin temelini oluşturdu.³²

Yahudi milliyetçiliğinin temelini atan Batılı Yahudiler tarafından modern bir düşünsel akıma dönüştürülen siyonizmin Yahudi kitleleri arasında destek bulması, Rus devrimcilerinin Çar'a yönelik suikastının ardından gerçekleşti. Batılı Yahudilerin aksine, hala medeni haklarına kavuşamayan Rusya Yahudileri, 1881 yılında Çar'a yapılan suikasttan sorumlu tutuldular. Bunun sonucunda, Yahudiler kendilerine düşmanlık duyan kitleler tarafından katliama uğradı. Çarlık tarafından kendilerine yönelik ayrımcılık içeren yasaların kurumsallaştırılmasıyla, Yahudilerin eğitim olanakları kısıtlandı ve toprak sahibi olmaları engellendi. Öte yandan katliamlar ve ayrımcılık, Rusya Yahudileri arasında siyonist düşüncenin yaygınlaşmasına yol açtı.³³

Katliamların ardından, bir Rus Yahudisi olan Leo Pinsker, Yahudilerin diasporada istenmeyen insanlar olduklarını, onların kurtuluşunun ve ulusal dirilişinin "Vaat Edilmiş" bir toprağa toplu halde göç etmesiyle olacağını belirtti. Pinsker, ayrıca

---

³⁰ Taylor, **a.g.m.**, s. 12.

³¹ Morris, **a.g.e.**, s. 15.

³² Bu düşünürlerin fikirleri için bkz. Abdullah Manaz, **Siyasi Siyonizmin Tarihi**, İstanbul, IQ Kültür – Sanat Yayıncılık, 2005, ss. 17-28.

³³ Morris, **a.g.e.**, s. 14-16.

Yahudilerin kendilerine ait bir toprak dışında anti- semitizme maruz kalacağına ve güçsüz olacağına vurgu yaparak, Yahudilerin ancak kolektif bir şekilde Yahudi ulusunu yeniden yaratabilecekleri bir yere yerleşmeleri gerektiğini savundu. Pinsker bu toprağın Filistin olması gerektiğine dair bir vurgu yapmamasına karşın, Yahudilerin vaat edilen toprağa aşamalı bir şekilde göç etmelerini ve bu ülkeye zamanla yerleşilmesi gerektiğini ifade etti.³⁴

Pinsker'in düşüncelerinin oluşumunu etkileyen Rusya'daki katliamlar, burada yaşayan Yahudilerin çoğunun Güney Amerika, Kanada, Güney Afrika ve Avustralya gibi ülkelere göç etmesine neden oldu. Ancak Pinsker'in zamanla liderliğini üstlendiği ve Rusya'daki katliamların ardından örgütlenmeye başlayan Hovavei Tziyon (Sion Sevenler Derneği) üyeleri, Yahudi yerleşimini başlatacak ilk Yahudi göçü (Birinci Aliyah)³⁵ ile Filistin topraklarına 1882'de ayak bastılar.

2.2.2. Birinci Aliyah (1882–1904)

Hovavei Tziyon'a bağlı göçmenler, atalarına ait olduğunu düşündükleri Filistin topraklarına döndüklerinde, burada çiftçilikle uğraşıp yerli halk olan Araplardan ayrı bir Yahudi toplumu yaratmayı amaçladılar.³⁶ Fakat askeri bir güçten yoksun olmaları, finansal zorluklarla karşılaşmaları ve ülkedeki ekonomik, siyasi ve toplumsal koşullar, onların hedeflerinin gerçekleşmesini önledi ve hayata geçirmeye çalıştıkları koloni modelini başka bir yöne evriltilti.³⁷

Aşamalı bir biçimde yerleşerek Filistin'de bir Yahudi vatanı yaratma arzusuna sahip olan Hovavei Tziyon'a bağlı I. Aliyah göçmenleri, ülkeye geldiklerinde yaklaşık

---

³⁴ A.e., s. 17.

³⁵ Aliyah İbranice'de yükseliş anlamına gelen bir sözcük olup, İsrail tarihinde 1882 yılından itibaren Yahudilerin Filistin'e belirli dönemler içinde gerçekleştirdiği göç dalgalarına verilen addır. Pappe, **a.g.e.**, s. 38.

³⁶ Hovavei Tziyon hakkında bkz., Jean-Cristophe Attias ve Esther Benbassa, **Paylaşılamayan Kutsal Topraklar ve İsrail**, Nihal Önel (çev.), İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 180-184.

³⁷ Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, ss. 22-25.

650.000 Arap'tan ve 85.000 Yahudi'den oluşan yerli halkla karşılaştılar.³⁸ Tevrat'ta yer alan kutsal yerleşimlerin aksine verimli arazilere sahip olan ve Tanzimatla birlikte zenginleşen kıyı kesimlerine ve ovalara yerleşen³⁹ Yahudi göçmenler, 1882 -1904 tarihleri arasında on iki tane kırsal yerleşim (moşhav) ve on tane tarımsal çiftlik kurdular. Göçmenlerin kurduğu bu yeni yerleşimlerin (yişhuv) dışındaki Yahudi cemaati Kudüs, Safed, Tiberias ve Hebron gibi eski şehirlerde yaşamaktaydılar. Bunlar çoğunlukla ticaretle, zanaatla ve yurtdışındaki Yahudilerden gelen yardımlarla yaşamlarını sürdürmekteydiler. Göçmen Yahudiler ise, büyük toprak sahibi Araplardan satın aldıkları topraklarda plantasyonlar kurarak çiftçilikle uğraşmaya yöneldiler.⁴⁰

Yahudi göçmenler Filistin'e yerleşmeden önce, Alman ve Amerikan Protestan misyonerler yerli halkı Hıristiyanlaştırmak ve onlara yeni bir yaşam biçimini öğretmek için Filistin'e yerleşmişler ve orada dinsel örgütler ve yeni tarım teknikleri uyguladıkları çiftlikler kurmuşlardı. Tanzimat'tan sonra Filistin'de Avrupalıların konsolosluklar ve tüccarlar aracılığıyla siyasi ve ekonomik açıdan nüfuz kurmalarıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkan bu misyonerler, kendilerini yerli halktan üstün gördüler ve yerleştikleri toprakları ekip biçerek ve yerli halkı Hıristiyanlaştırarak, Filistin'i cennete dönüştürmeyi arzuladılar.⁴¹

Misyonerler Filistin'e gelmeden önce, Avrupa'nın oryantalist yazımından ve Eski Ahit'teki tasavvurlardan beslenen bir Filistin imgesine sahiptiler.⁴² Oryantalizmin Doğu'yu gerçekliğinden kopuk bir şekilde algılamasına benzer biçimde⁴³, bu yazınsal külliyatta Filistin toprakları zenginliğin ve bolluğun haiz olduğu bir kırsal görünümde resmedilmişti. Bununla birlikte yerli halkın varlığını görmezden gelen ve romantik bir Filistin imgesine sahip olan bu sömürgeci misyonerler, sayılarının azlığından, ülkede

---

³⁸ Ben Porat, **a.g.e.**, s. 49.

³⁹ Shafir **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, s. 38.

⁴⁰ Ben Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period before Israel's Statehood**, ss. 49-50.

⁴¹ Pappé, **a.g.e.**, ss. 40-41.

⁴² Attias ve Benbassa, **a.g.e.**, ss. 163-174.

⁴³ Oryantalist düşünce hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Edward Said, **Şarkiyatçılık**, Berna Ülner (çev.), İstanbul, Metis Yayınları, 2006.

yerli halkın ve Osmanlı iktidarının varlığı olmasından ve askeri bir işgal gerçekleştirilememelerinden dolayı, Filistin toplumu üzerinde kapsamlı bir nüfuz kuramadılar. Bu nedenle, misyonerlerin faaliyetleri yerli halkın geniş kesimleriyle iletişimden uzak bir şekilde yaşadıkları adacıklar yaratmalarıyla sonuçlandı.⁴⁴ Sonuç olarak, misyonerlerin Filistin'e yönelik arzuları ülke gerçeklikleri ile tarafından bastırıldı.

Filistin'e yönelik arzularını gerçekleştirilemeyecek bir diğer grup ise, Yahudi göçmenlerdi. Herhangi bir devletten teminat almadan büyük ölçekli bir yerleşime karşı olan, yerleşimlerini kuracakları toprakları satın alarak edinebilen birinci aliyahın göçmenleri, kendilerini yeni bir Yahudi toplumunu yükseltecek olan öncüler olarak gördüler. Bazı göçmenler kentlere yerleşirken bazıları Yahudi ulusunu yeniden diriltme amacıyla çiftçilikle uğraştılar ve bu amaçla tarımsal yerleşimler kurdular. Ancak sömürgecilikle birlikte ortaya çıkan yerleşim deneyimlerinin aksine, askeri veya siyasi bir güçten yoksun olmaları ve Osmanlı devletinin toprak alımına sınırlar koyması yüzünden ülkedeki toprakları ele geçiremediler ve kendilerini yerli halka dayatamadılar.⁴⁵ I. Aliyah göçmenleri, güçlü bir siyasi ve ekonomik varlık oluşturmasalar da, Yahudi yerleşiminin ve toplumunun gelişimi için temel oluşturdu.⁴⁶

Yahudi göçmenler ilk kurdukları moşhavda geçimlik tarımla uğraşmalarına karşın, geldikleri ülkelerdeki yaşam tarzından kopamadılar. Geçimlik tarımdan elde ettikleri gelir, onların temel ihtiyaçlarının dışındaki kültürel ve dini ihtiyaçlarını karşılamadığı için mali desteğe ihtiyaç duydular. Bunun yanında, birçoğunun toprak satın alacak finansal güçten yoksun olması, göçmenleri yerleşimlerini kurabileceği toprakları satın alabilmeleri için çeşitli kurumlardan finansal yardım almaya zorladı. Bu nedenle Yahudi göçmenler, en başından itibaren siyonist ideallerle hareket eden Hovavei Tziyon ve 1891 yılında Baron de Hirsch tarafından ekonomik çıkarlarla

---

⁴⁴ Pappé, **a.g.e.**, ss. 42-43.

⁴⁵ A.e., ss. 17-18.

⁴⁶ A.e., s. 59.

kurulan Jewish Colonization Association (JCA - Yahudi Kolonizasyon Şirketi) gibi kurumlardan maddi destek aldılar. Göçmenler, bu kurumların yanında Yahudi hayırsever işadamı Baron Rotschild'in yardımına da başvurdular. Yeni plantasyonlar kuran, var olanların üretim modellerini ve tekniklerini yenileyen Rotschild, Filistin'de kendi kendine yeten bir Yahudi toplumunu yaratmayı hedefledi. Rotschild'in desteklediği plantasyonlarda, onun atadığı tarım uzmanlarının gözetiminde Fransa'daki üzüm plantasyonlarını model alan yeni tarım teknikleri hayata geçirildi ve plantasyonlar, ihracata yönelik tarım ürünlerinin yetiştirilmesine yöneltilerek uluslararası piyasalara uyumlu hale getirildi. Fakat bu modelin ticari açıdan başarısızlığa uğraması üzerine Rotschild, plantasyonlardan desteğini çekti ve bunları 1900 yılında JCA'ya devretti. JCA ise, işgücü masraflarının ve yetiştirilen ürünlerin sübvansede edilmesi yoluyla yardımseverliğe bağlı olarak ayakta kalan plantasyon sistemini tasfiye ederek, uluslararası piyasalarda rekabete yönelecek yeni bir sistemi hayata geçirdi.⁴⁷ Yeni plantasyon sistemiyle birlikte çiftlikler bölünerek sahiplerine ve çiftçilere (ikarim) bırakıldı. JCA'nın bürokratlarının gözetiminde kâr oranlarının yüksek tutulmaya çalışıldığı yeni sistemde, ucuz iş gücü olan Araplar tercih edilmeye başlandı.⁴⁸

JCA yapısı altına girmeden önce, Rotschild'in kontrolü altında geçimlik tarımdan ihracata dayalı tarıma yönelen plantasyonlarda, mevsimlik ve düşük ücretli geniş bir işgücüne ihtiyaç vardı. İşgücünün kaynağını ise Rotschild'in yardımlarıyla desteklenen ve toprak satın alamayacak kadar fakir olan Yahudi göçmenler, henüz çiftlikleri ürün vermeye başlamayan göçmenler ve plantasyonların çevresindeki köylerde yaşayan Araplar oluşturuyordu. Böylece, ikinci göç dalgasının gerçekleştiği 1890 yılında, Yahudi moşhavlarında 1200'ü Yahudi olmak üzere 5000 işçi istihdam edilmişti.⁴⁹

---

⁴⁷ Shafir **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, ss. 46- 55.

⁴⁸ Ben -Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period before Israel's Statehood**, ss. 53-57.

⁴⁹ Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, ss. 52-53.

Yeni plantasyon sisteminde, Yahudi işçilerin ücretleri Arap işçilere göre belirlenmeye başlandı. Bunun sonucunda Yahudi göçmenlerin ücretlerinde büyük bir düşüş yaşandı ve Yahudi işçilerin yerine Arap işçilerinin tercih edildiği bir yapı ortaya çıktı. Yahudi işçiler, bu tercihle birlikte işsiz kalarak ülkeyi aileleriyle birlikte terk ettiler.⁵⁰ Plantasyonların Arap işgücüne yönelmesi, II. Aliyah'la (1904-1914) gelen ve Filistin topraklarında işçiler olarak yaşamayı tasarlayan göçmenlerin ülkede iş bulmasını da zorlaştırdı.

2.2.3. İkinci Aliyah ve Emeğin Fethi

II. Aliyah göçmenleri, I. Aliyah göçmenlerinin kırsal alanda yerleşmelerinin aksine, daha çok Filistin'in gelişmekte olan şehirlerine ve kasabalarına yerleştiler.⁵¹ II. Aliyah'ın göçmen dalgaları, 1905 yılındaki Rus devrimine karışmış ve ondan etkilenmiş olan ve farklı sosyalist ve kolektivist fikirlerle siyonizmi birleştiren genç erkek ve kadın göçmenleri de kapsamaktaydı.⁵² Rusya ve Doğu Avrupa'daki Yahudi Marksist ve sosyalist işçi partilerinde faaliyette bulunmuş olan ve Aaron Gordon, Ber Borochov ve Nahman Syrkin gibi sosyalist-siyonist düşünürlerden etkilenen bu göçmenler, toprak sahibi olmaktan ziyade Filistin'de tarımsal ve endüstriyel işçi olmayı tercih ettiler.

Bu göçmenlerin etkilendiği düşünürlerden birisi olan ve Marksizm ile ulusçuluğu birleştiren Ber Borochov⁵³, 1906 yılında yazdığı bir makalesinde, Yahudilerin anti-semitizm nedeniyle, hem Rusya'da hem de göç ettikleri diğer ülkelerde, toplum yaşamına tam anlamıyla katılamadıklarını iddia etti. Bu nedenle Yahudi ulusu diasporada anormal bir toplumsal duruma sahip oldu. Bu anormallik

---

⁵⁰ A.e., s. 54.

⁵¹ Pappé, a.g.e., s. 60.

⁵² Anita Shapira, **Land and Power: Zionist Resort to Force, 1881-1948**, New York, Oxford University Press, 1992, ss. 63-64. Zalman Heyn, "Ideology of Labor", **Israel Pocket Library Society**, Roberto Bachi ve diğerleri, s. 142.

⁵³ Ber Borochov'un Marksizm ile ulusalcılığı birleştirdiği görüşlerinin daha geniş bir okuması için bkz. Ber Borochov, **National Question and Class Struggle**, http://www.zionism-israel.com/hdoc/ber_borochov_national_question.htm

durumunu Yahudilerin sınıfsal konumlarını baz alarak açıklayan Borochov'a göre, Yahudiler diaspora yaşamında işçiler olarak üretim sürecinin sadece son aşamalarında ve kapitalistler olarak da ağır sanayiden çok tüketim ürünlerini üreten endüstri kollarında yoğunlaşmışlardı. Bu nedenle Yahudiler ne gerçek proleterya ne de gerçek burjuva olabildiler. Yahudi işçilerin gerçek bir proleterya olmaması, onların gerçek bir sınıf mücadelesi yürütmesini de engellemiştir. Bu açıdan Borochov'a göre Yahudi işçiler, enternasyonal sosyalist mücadeleye katılabilmek için, anormal sınıfsal özelliklerinden kurtulmalıydı.⁵⁴

Borochov, Yahudilerin anormal sınıfsal konumlarını 1916 yılında yazdığı bir başka makalede ayrıntılı bir şekilde ele alır. Makalede insanlar geçimlerini, 1) çiftçiler ve balıkçılar gibi toprağa ve doğaya; 2) doktorlar, işadamları ve bankacılar gibi insana dayalı iki kaynaktan sağlayabildiklerini belirtir. Borochov'a göre, Yahudiler geçimlerini toprak yerine insanlar üzerinden sağlarlar. Bu açıdan ikinci kategoride yoğunlaşırlar. Yahudi işçilerin temel sanayi kollarında çalışmaması onların olası bir devrimci mücadele içinde işlevsiz durumda kalmalarını sağlar. Çünkü ona göre, kapitalizmi kapitalizm yapan temel sanayi kollarıdır ve sadece bu sanayi kollarında devrimci bir mücadele başlatmak onu yıkabilir. Borochov, Yahudilerin temel endüstrilerden ve doğadan uzak emek kategorilerine dahil olmalarını, onların kendilerine ait bir toprak parçasına sahip olmamalarında görür. Bu yüzden Yahudiler kendilerine ait bir ülkeye sahip olmalıdır.⁵⁵

Borochov'a göre Yahudiler, proletaryanın öncülüğünde, onların gerçek proleterler ve kapitalistlere dönüşümünü sağlayacak bir kolonizasyon faaliyetine girişmeli ve bunu Filistin'de hayata geçirilmelidir. Bu faaliyetler sırasında, Filistin'e göç eden Yahudi burjuvazisi Yahudi işçi sınıfının gelişmesini sağlayacak kapitalist düzeni kuracaktır. Böylece, Yahudi proleteryası gerçek bir proleterya haline gelecek ve Filistin'de Yahudi halkının nihai olarak kurtuluşuna yol açacak sınıf mücadelesini

---

⁵⁴ Ber Borochov, **Our Platform**, http://www.zionism-israel.com/hdoc/Poalei_Tziyon_1906.htm

⁵⁵ Ber Borochov, **The Economic Development of the Jewish People**, http://www.zionism-israel.com/hdoc/Borochov_Economic_Development.htm

başlatacaktır. Borochov'a göre kolonizasyon, Filistin'de Yahudilerin ulusal bir bağımsızlık kazanmalarına yol açacak olan ekonomik koşulları yaratacak ve böylece yerli halk ve çevresindeki ülkelere de yarar sağlayacaktır.⁵⁶ Yahudilerin kolonizasyon yoluyla Filistin'de bağımsız bir ulusal varlık kazanmasını hedefleyen siyonizmi sosyalizme giden yolda bir basamak olarak gören Borochov'un öncü proletaryasına ya da Yahudi emeğine, diğer bir öncü düşünür olan Gordon tarafından başka roller yüklendi.

Marksist düşünceyi ve sınıf mücadelesini redderek Tolstoycu fikirlerden etkilenen ve tarımsal emeğe, toprağa yerleşmeye ve özveriye vurgu yapan Gordon, insanları ve ulusları köklerinden kopardığını düşündüğü kent yaşamına ve endüstriyel sisteme düşmandı. Gordon'a göre bir ulus olarak topraktan kopuk olarak yaşayan Yahudiler, Diaspora'da tıpkı parazitler gibi yaşamaktaydılar. Hatta Yahudiler Gordon'a göre, diasporada ölümle yaşam arasında olmaları nedeniyle bir ulus olarak normal bir kültür bile geliştirememişti. Çünkü diaspora fiziksel ve ruhsal olarak onlara yabancıydı ve bu nedenle Yahudiler normalleşebilmek için toprakla temas kurmalıydı. Böylelikle Yahudi halkının kendini restore edebilmesi ve yeniden doğması için kendilerine ait Filistin topraklarında fiziksel emeğe yönelmesi gerekmektedir. Gordon'a göre ruhsal ve ulusal bir değer olan emek, hem Yahudi halkının sürgünden kurtulmasını sembolize etmekte hem de Yahudi bireyin kendini gerçekleştirmesinin aracıydı.⁵⁷

Püritenliğe ve özveriye vurgu yapan ve Filistin topraklarına emek yoluyla sahip olmayı öngören Gordon'un veya endüstriyel işçilere dönüşerek sınıf mücadelesi yürütmeyi öneren Borochov'un düşüncelerinden etkilenen II. Aliyahın sosyalist-Siyonist ya da işçi-Siyonist akıma bağlı genç göçmenler, kendilerini diaspora yaşamının anormalliklerinden kurtarmak istediler.⁵⁸ Bununla birlikte, Filistin koşulları onların tarımsal ya da endüstriyel işçilere dönüşmesinin önünde engeller oluşturdu.

---

⁵⁶ Ber Borochov, **Our Platform**, http://www.zionism-israel.com/hdoc/Poalei_Tziyon_1906.htm

⁵⁷ Gordon'un düşünceleri için bkz. Zeev Sternhell, **a.g.e.**, ss. 47-68.

⁵⁸ Göçmenlerin işçilere dönüşerek, Yahudi ulusunu yeniden yaratmayı hedeflediği bu fikre emeğin fethi adı verilir. Gordon ve Borochov'un düşüncelerinden yola çıkılarak oluşturulan ve Yahudilerin işçilere

2.2.4. İbrani Emek

Yahudi yerleşimciler başlangıçta sadece Yahudilerden oluşan ve Yahudilerin emeğini kullanan bir yerleşim modeli yaratmayı hedeflediler. Bununla birlikte, yeni plantasyon sisteminde Yahudilerin çiftliklerinde Arap işçiler çalışmaya başlayınca, bu hedef sekteye uğradı. Plantasyonların JCA' ya devredilmesinin ardından ortaya çıkan yeni plantasyon sisteminde, yerli halk işçi sınıfının çoğunluğunu ve yerleşimciler işverenleri oluşturdu. Sonuç olarak yerli halkla-yerleşimci halk arasında etnik bir katmanlaşmanın olduğu bir toplumsal yapı oluştu.

Kendi köylerinde yaşayıp Yahudi plantasyonlarında çalışan Arap işçiler, Yahudi yerleşimlerindeki alt tabakayı oluşturuyordu. Bu yeni toplumsal yapı, plantasyonlarda uygulanmaya başlayan yeni ekonomik modelin ürünüydü. Kapitalist üretim tarzının hakim olduğu yeni ekonomik modelde işverenler dünya piyasalarıyla rekabet edebilmek için kâr oranlarını yüksek tutmaya çalıştı ve böylece ucuz Arap işgücü işverenlerin öncelikli tercihi haline geldi. İkarimler (Yahudi çiftçiler), ucuza çalışan, tarım işlerinde deneyimli ve örgütsüz olan Arap işçilerini, tarım işlerinde deneyimsiz, yüksek ücretler talep eden ve örgütlü olan Yahudi işçilere tercih ettiler.⁵⁹

Plantasyonlarda iş bulamayan II. Aliyah göçmenlerinin geliştirdikleri genel çözüm, Arap işçilerin Yahudilere ait plantasyonlardaki işlerden topyekun atılıp, onların yerine Yahudi işçilerin istihdam edilmesi anlamına gelen İbrani emek stratejisini hayata geçirmektir. İşçiler bu strateji doğrultusunda, işverenleri Arap işçileri işten atmaları için zorladılar ancak başarılı olamadılar. Bunun üzerine başka politikalar geliştirmeye yöneldiler. Bunlardan birisi, göçmenlerin bu ülkeye gelmeden önce iş tecrübesi kazanacakları tarım okullarında eğitim alarak vasıflarını yükseltmesiydi. Bunun

---

dönüşerek Diaspora yaşamında icra edemediği her türlü fiziksel işin efendisi olması anlamına gelen emeğin fethi kavramı, bireysel olarak kişinin proleterlere dönüşerek küçük burjuva ve burjuva sınıfsal geçmişinden kurtulmasını; kolektif olarak da Yahudi halkının diaspora geçmişinden kurtularak ulus olarak kendisine dönmesini ifade etmektedir. Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, s. 48

⁵⁹ Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, ss. 56-57, Ben Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period Before Israel's Statehood**, ss. 54-56.

sonucunda Yahudi işçiler vasıflı ve yüksek ücretli işleri, Arap işçiler vasıfsız ve düşük ücretli işleri yapmaya başladılar. Bir diğeri, Yahudi işçilerin Arap işçilerle rekabet edebilmek için onlarla aynı seviyede ücretler almasıydı. Bu ikinci seçeneği tercih edenler, maaşlarına ek olarak World Zionist Organization 'dan (WZO-Dünya Siyonist Örgütü) mali yardım alarak yaşam standartlarını yüksek tutmaya çalıştılar. Bütün bunlara rağmen, hem Yahudi işçilerin vasfını yüksek tutma hem de onların ücretlerini Arap işçilerin seviyesine çekmeye yönelik girişimler, Yahudi işçilerin tümüne istihdam güvencesi sağlamadı.⁶⁰

WZO ve II. Aliyah'ın bazı liderleri, İbrani emek stratejisi doğrultusunda faaliyetlerde bulundular. Onların bu stratejiye destek vermelerinin nedeni, Yahudi işçilerin Filistin'i terk etmesini önleyerek Yahudi ulusunun bu ülkede kalıcı olmasını sağlamaktı ve sadece Yahudi emeğinin kullanıldığı ve Yahudilerin yaşadığı bir yerleşim modelini hayata geçirmektir. Bu sebeple, Yemen'den Arap işçilerin yerini alması için ucuza çalışabilecek Yahudiler getirildi. Ancak, Yemen'den gelen Yahudiler de zamanla yüksek ücretler talep ettiler.⁶¹ İşçilerin ve çeşitli siyonist kurumların Arap işçileri topyekun işten atamaması ve Yahudi işçilerin istihdam sorunu işçi-siyonist partilerinin ortaya çıkışını tetikledi. Yahudi işçilerin ülkede kalmasını ve onlara istihdam olanakları yaratılmasını sağlayacak olan en kalıcı çözüm, kolektif tarım yerleşimlerinin kurulması oldu. Böylece İşçi Siyonist hareket ve WZO arasındaki tarihsel işbirliğinin zemini oluştu. Bu işbirliği hem Yahudi işçilerin istihdam sorununa ulusalcı-kolektivist tarzda bir çözüm üretmenin, hem de Arapların ekonomik ve siyasal olarak dışlandığı ayrı bir Yahudi toplumunun inşa edilmesini sağlayacak bir yerleşim modelinin temellerini attı.

2.2.5. Osmanlı Dönemi'nde İşçi-Siyonist Partiler

İbrani emek stratejisinin başarısızlığa uğraması, Yahudi işçileri 1905 yılında Hapoel Hatzair (Genç İşçi) adlı bir parti kurmaya yöneltti. Bu partinin üyeleri

---

⁶⁰ Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, ss. 65-69.

⁶¹ A.e., ss. 91-122.

Gordon'un fikirlerinden etkilenenlerden, geldikleri ülkede herhangi bir işçi partisine katılmamış olanlardan ve siyonizmi ve milliyetçiliği sosyalizmden daha öncelikli bir konuma yerleştirenlerden oluştu. Parti, siyonizmin hedeflerinin gerçekleştirilmesini en büyük amacı olarak belirledi. Bu nedenle parti, emeğin fethini politik mücadelesinin birincil gündemi yaptı ve emeğin fethini hayata geçirebilmek için Yahudi işçilerin yaşam standartlarını yüksek tutabilmeye yarayacak iş ve işçi bulma kurumları, kredi fonları, tüketici kooperatifleri ve sağlık fonları gibi sosyal hizmet kurumları yarattı.⁶²

Filistin'de II. Aliyah'la birlikte ülkeye gelen göçmenlerin, Poalei Tziyon (Siyon İşçileri) adlı bir başka parti de kurdular. Partinin üyeleri Borochov'un fikirlerini savunanlardan, farklı kolektivist-sosyalist görüşlere sahip politik gruplardan ve daha sonra işçi siyonist elitin lideri konumuna gelecek Berl Katznelson gibi geldikleri ülkede hiçbir siyasi partiyle ilişkisi olmayanlardan oluştu.⁶³ Poalei Tziyon, Hapoel Hatzair'in aksine Filistin'de kurulmadı ve onun ortaya çıkışına Yahudi işçilerin Filistin'de karşılaştıkları sorunlar neden olmadı. Poalei Tziyon Rusya'da kurulan bir partiydi ve 1905 yılında bu partinin üyelerinin bir kesimi Filistin'e yerleştiklerinde bu partiyi orada da kurdular.⁶⁴ Filistin'de kurulan Poalei Tziyon'da üç politik kanat vardı: Yitzhak Ben Zvi'nin liderliğindeki sosyalizme öncelik veren sol kanat, David Ben Gurion'un liderliğinde milliyetçi sağ kanat ve romantik eğilimlere sahip Israel Shochat'ın kolektivist sosyalist kanadı.⁶⁵

Poalei Tziyon, 1890'larda Doğu Avrupa ve Rusya'da yaşayan işçi Yahudiler'in katıldığı işçi hareketlerinin sonucunda ortaya çıktı. 1898'de Beyaz Rusya'da Minsk kentinde kurulan parti, daha sonra dünyanın başka yerlerinde de şubeler açtı. İdeolojik açıdan çoğulcu bir yapıya sahip olan partinin Marksist ve sosyal demokrat olmak üzere iki kanadı vardı. Marksizm ve milliyetçiliği birleştiren parti, Yahudilerin kurtuluşunun

---

⁶² Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, ss.125-126.

⁶³ Ben Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period before Israel's Statehood**, s. 60.

⁶⁴ Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, s. 126.

⁶⁵ A.e., s. 127 ve Sternhell, **a.g.e.**, ss. 80-85.

sosyalizm ve Filistin'e göçle olacağını düşünüyordu.⁶⁶ Poalei Tziyon'un ortaya çıktığı yıllarda Rusya'da ve Doğu Avrupa'daki Yahudi işçilerin örgütlendiği diğer bir parti ise BUND'du. Bu parti, Marksist-sosyalist görüşlere sahipti ve daha sonra Bolşeviklere katıldı. Parti, anti-siyonist bir tutumla Yahudilerin yaşadıkları ülkelerden göç etmelerine ve de Yahudilerin yaşadıkları ülkelerde asimile olmalarına karşı çıktı. BUND, Yahudilerin yaşadıkları yerlerde kültürel ve ulusal haklarına kavuşmalarını savundu.⁶⁷

İdeolojisinde sosyalizm ve sınıf mücadelesi vurgusunu ön plana çıkaran Poalei Tziyon, sınıf mücadelesine karşı çıkan Hapoel Hatzair ile siyonist hedefleri desteklemesi itibariyle benzer görüşlere sahipti. Parti, Hapoel Hatzair'in programındaki Arap işçilerin Yahudi plantasyonlarından topluca işten atılmasını hedefleyen politikasına karşı çıktı. Bunun yerine ileride kurulacak endüstriyel olarak gelişmiş bir ekonomide, Yahudi işçilerin daha yüksek ücretli ve vasıflı işlerde ve Arap işçilerin daha düşük ücretli ve vasıfsız işlerde çalışmasını savundu. Böylece parti, Hapoel Hatzair'den daha enternasyonal ve daha az ulusalcı bir politik çizgiye sahipti. Ancak, Filistin'de gelişmiş bir endüstriyel ve kapitalist sektöre sahip olan bir Yahudi ekonomisinin yoktu ve Yahudi işçilerin gözle görülür bir istihdam sorunu vardı. Bu gerçekler partiyi, enternasyonalist görüşlerinden sapmaya sürükledi. Parti içinde Arap işçilerin Yahudi işyerlerinden atılması üzerine yaşanan tartışmalar bu sapmanın temelini oluşturdu. Poalei Tziyon üyelerinin çoğu, Arap işçilerin Yahudi plantasyonlarındaki işten atılmasına yönelik faaliyetlere sosyalist fikirleri ile çeliştiği için karşı çıktı. Bunlar hem Arap-Yahudi işçilerin sınıf dayanışmasına hem de partinin Arap işçileri örgütlemesine yönelik bir vurgu yaptılar. Öte yandan bazı üyeler Yahudi işçilerin sorunlarına daha fazla öncelik verilmesini savundular.⁶⁸ Bu farklılıklar, sosyalizm ve milliyetçilikten hangisinin politik mücadelelerinde öncelik taşıması gerektiğine yönelik tartışmaları da alevlendirdi. Nihayetinde Ben Gurion'un 1907 yılındaki üçüncü kongrede İbrani emeğe vurgu yapan, Arapları dışta bırakan ve sadece Yahudileri kapsayan bir örgütlenmeye

---

⁶⁶ Zachary Lockman, "The Left in Israel Zionism vs. Socialism", **Merip Reports**, No: 49 (July 1976), s. 4.

⁶⁷ Sternhell, **a.g.e.**, s. 17, Zachary Lockman, *The Left in Israel Zionism vs. Socialism*, s. 3, Lokman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, s.40.

⁶⁸ Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, s. 128.

gidilmesi yolundaki önerisi kabul edildi. Parti Ben-Gurion'un öncülüğünde siyonist amaçlara öncelik verdi ve milliyetçiliği sosyalizmden daha üst bir konuma yerleştirdi.⁶⁹

Filistin gerçekliğinin ulusalcı bir tutuma sürüklediği partinin Israel Shochat'ın önderliğindeki romantikleri de, Jön Türk Devrimin ardından gelişen Arap milliyetçiliğinin hedefi haline gelen siyonist kolonizasyonu sürdürmek, emeğin fethini gerçekleştirmek ve Yahudi plantasyonlarını korumak amacıyla 1907 yılında, Bar- Giora adlı yarı gizli bir askeri örgüt kurdular. Bu örgüte Hapoel Hatzair taraftarları da maddi destek sağladılar. Gizli ve dar kadrolu bir örgüt olan Bar Giora 1909 yılında daha geniş sayıda militana sahip olan Hashomer örgütüne katıldı. Hashomer ise, Manda döneminde işçi siyonist hareketin askeri faaliyetlerini yürütecek Haganah'ın temelini oluşturdu.⁷⁰

Poalei Tziyon'un kurduğu Hashomer, Arap işçileri şiddet ve silah zoruyla plantasyonlarda çalıştıkları işlerden atmaya çabaladı, Arap köylüleri ve bedevileri Siyonist kurumlar tarafından satın alınan topraklardan tahliye etti ve Yahudi yerleşimlerini Araplara karşı korumayı üstlendi. Hashomer'in bu faaliyetleri Poalei Tziyon'un enternasyonalist fikirleriyle çelişmekteydi.⁷¹ Partinin siyonizme ve milliyetçiliğe öncelik veren ve Arap işçileri zor yoluyla çalıştıkları işlerden çıkarmaya yönelik faaliyetleri, parti üyeleri arasında rahatsızlık yarattı. Ben Zvi, Marksist duyarlılıkları olan parti üyelerini rahatlatmak için Yahudi işçilerin örgütsüz ve ucuz Arap işgücünü dışlamaya hakkı olduğunu çünkü Yahudi işçi sınıfı için istihdam sorununun ölüm kalım meselesi olduğunu iddia etti. Ben Zvi, gelecekte kapitalist gelişme sağlandığında iş olanakları artacağı için Arap ve Yahudi işçi sınıfı dayanışmasının ancak o tarihte yapılabileceğini söyledi. Zira o zaman Yahudi işçilerin işsizlik sorunu kalmayacaktı. Buna karşın partinin ikinci kongresinde, bazı delegeler Arap işçilerin işten atılmasının yerine Yahudi işçilerin onları örgütlemesinden ve Arap toprak ağalarının onlar üzerindeki etkisini kırmaktan söz ettiler. Bu minvalde 1907 yılında bazı Poalei Tziyon üyeleri Petah Tikva moşhavında istihdam edilen Arap işçileri

---

⁶⁹ A.e., s. 130, Sternhell, **a.g.e.**, s. 81.

⁷⁰ Shapira, **a.g.e.**, s. 66.

⁷¹ Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, s. 136-137.

grev yapmaları için örgütlediler. Grev Osmanlı polisince kırılmasına rağmen,⁷² bu grev birinci dünya savaşı öncesinde II. Aliyah işçilerinin Arap işçilerle dayanışmayı yok sayan genel tutumuna ve onları işlerden çıkarma yolundaki milliyetçi politikalarına tezat olurdu. Bu münferit olaya karşın, Poalei Tziyon da Hapoel Hatzair gibi sadece Yahudi işçilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kooperatifler, fonlar, iş ve işçi bulma kurumları oluşturarak sadece Yahudilerden oluşan kooperatiftel bir sosyalizme ve Yahudi işçilerin iş bulmasını ve siyonizmin inşasını içeren milliyetçi bir tutuma evrilmeye başladı.

2.2.6. Kolektif Yerleşimler ve İşçi Siyonist Hareket-WZO İşbirliği

WZO, siyonist teorinin önemli yapıtaşlarından birisi olan Teodor Herzl'in önderliğinde 1897 yılında kuruldu. WZO, Batılı siyonistlerle doğulu siyonistler arasındaki işbirliğinin ifadesiydi ve Hovavei Tziyon da başta olmak üzere tüm siyonist yapıları çatısı altında topladı. Herzl, Fransa'da Yahudi asıllı bir subay olan Dreyfus'un Almanlara ajanlık yapmakla suçlandığı ünlü Dreyfus Vakası sırasında, aydınlanmanın beşiği Fransa'da Yahudi düşmanlığının artmasının ardından, Yahudilerin artık Batı toplumlarında yaşayamayacağını savunmaya başladı. Yahudi Devleti adlı ünlü eserinde Herzl, Yahudi halkının Filistin'deki eski topraklarına yerleştirilmesi gerektiğini söyledi. Ona göre, Yahudilerin anti-semitizmden kurtulmasının ve bir ulus olarak güçlü olmasının yolu bu topraklarda bir devlet kurmaktan geçmekteydi.⁷³

Herzl'in pratik sebeplerden kaynaklanan asimilasyon karşıtlığı ve Yahudilerin Filistin'de vatanlarını kurması düşüncesi sadece onun buluşu değildi. Avrupa'da Herzl'den önce ortaya çıkan siyonizm, Doğu Avrupa ve Rusya'da Yahudiler arasında bir politik hareket haline gelmişti ve az sayıda da olsa bazı göçmen Yahudiler Filistin'de Yahudi toplumunu inşa etmeye başlamıştı. Bu ortamda ortaya çıkan Herzl,

---

⁷² Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, s. 51.

⁷³ Pappé, **a.g.e.**, ss. 34-35. Herzl'in fikirleri ve yaşamı hakkında daha geniş bir bilgi için bkz. Manaz, **a.g.e.**, ss. 73-126.

Batı'daki Yahudi aydınlardan ziyade Polonya, Rusya ve Romanya'da eziyet çeken ve bir kurtarıcı bekleyen Yahudiler ve Hovavei Tziyon üyeleri arasında destekçi buldu.⁷⁴

Bu gelişmelerin ardından az sayıda Batılı Siyonistle birlikte Doğu Avrupa'dan gelen yaklaşık iki yüz delegenin katılımıyla Birinci Dünya Siyonist Kongresi toplandı.⁷⁵ Kongre sonunda açıklanan ünlü Basel Programı'ndaki "Siyonizmin amacı Yahudiler için Filistin'de kamu hukukuyla güvence altına alınmış bir vatan yaratmaktır" ibaresi, siyonizmin hedefini ortaya koydu. Bu hedefi gerçek kılmak için de, Filistin'de Yahudi kolonisinin tesisi, dünya Yahudilerini birleştirecek bir örgütün kurulması, Yahudi ulusal fikrinin güçlendirilmesi ve Osmanlı yönetiminden Yahudilerin yerleşebilmeleri için onay alınması kararları alındı.⁷⁶

WZO'nun kararlarına dünyanın farklı yerlerindeki Yahudi liderlerinden ve gruplarından karşı çıkanlar da oldu. Bazı hahamlar kongreye katılmayı yasaklarken, birinci Aliyah'ın liderlerinden Ahad Haam da Yahudi kolonizasyonuna ve Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasına karşı çıkarak, Filistin'de Yahudilerin sadece kültürel ve manevi bir merkez oluşturmasını savundu. Haam'a göre Yahudi kolonizasyonu yerli halkın topraklarından atılmasına yol açacağı için onların yaşamlarına zarar verebilirdi.⁷⁷ Haam'ın yerli halka yönelik taşıdığı kaygılarda, onların Filistin'deki varlığını dikkate alma tavrı etkiliydi. Oysa Herzl ülke topraklarının boş olduğu şeklindeki yaklaşımıyla ülkedeki Arap nüfusu göz ardı etmekteydi.⁷⁸

Herzl, Basel programında alınan kararları hayata geçirebilmek için, ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan onay alma ve Yahudi vatanının yaratılması için büyük güçlerden destek arama girişimlerinde bulundu. Herzl bu nedenle ilk olarak,

---

⁷⁴ Pappé, **a.g.e.**, ss. 34-37.

⁷⁵ A.e, s. 36.

⁷⁶ Alan R. Taylor, **İsrail'in Doğuşu, 1897- 1947 Siyonist Diplomasisinin Analizi**, Mesut Kardeşhan (çev.), İstanbul, Pınar Yayınları, 2001, s. 17.

⁷⁷ Gerçek adı Asher Ginsberg olan Ahad Haam'ın Herzl'e ve WZO'ya yönelik eleştirileri için bkz. Ahad Haam, **Jewish State and Jewish Problem**, http://www.zionism-israel.com/hdoc/Ahad_stateproblem.htm

⁷⁸ Syrkin ve Ben-Gurion gibi Yahudilerin Filistin'e göç ederek sosyalist bir yaşam kurmasını öngören ve Yahudilerin ulus olarak kurtuluşunun ancak sosyalizmle mümkün olabileceğini düşünen işçi siyonist hareketin liderleri de Herzl'in Arap halkına yönelik düşüncelerini paylaşmaktaydı. bkz. Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 26-39.

Abdülhamit'le görüşmede bulundu. Herzl, Filistin topraklarının Yahudilere verilmesine karşılık imparatorluğa dış borçlarını ödemeyi önerdiyse de, onun İstanbul'daki diplomatik çabaları sonuçsuz kaldı. Daha sonra Herzl, Osmanlılarla iyi ilişkileri bulunan Alman ve İngilizlerle görüşerek diplomatik girişimlerde bulundu. Herzl, Yahudi vatanının kurulması için uluslararası güçlerden destek arayışı içindeyken, herhangi bir politik garantör olmadan Filistin'e yerleşmeyi savunan pratik siyonizm akımı etrafında kümelenenler, Filistin'de zaten faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Bu sırada, Herzl'in İngilizlerle yürüttüğü diplomatik çabaları İngilizlerin Yahudi kolonizasyonu için Uganda'yı önermesiyle sonuçlandı. Herzl'in bu öneriyi WZO'ya sunmasının ardından WZO içinde Filistin'i tek göç yeri olarak belirleyip doğrudan yerleşimi savunan pratik siyonistler ve Yahudi göçü için uluslararası garanti bağlamında Uganda'yı Yahudi vatanının kurulacağı yer olarak belirleyen Herzl'in çizgisinde diplomatik faaliyetleri savunan siyonistler arasında bölünme yaşandı. Herzl'in ölümünden sonra, onun düşüncelerini savunanların etkisi ortadan kalktı ve pratik Siyonistlerin görüşleri kabul edildi. Bu görüşlerden en önemlisi Yahudi devletinin Filistin'de kurulmasıydı. Böylece, Siyonistler faaliyetlerini ortak bir biçimde Filistin'de yoğunlaştırdı ve WZO içindeki bölünme ortadan kalktı.⁷⁹

Herzl diplomatik girişimlerle uğraşırken Franz Oppenheimer, daha sonraları WZO'nun liderliğini üstlenecek Alman ve Avusturya siyonistlerinin sahiplendiği ve Filistin'de hayata geçirilmesini öngördüğü bir kolonizasyon programı ortaya koydu. Yahudi kolonizasyonunun hedeflerini ve sorunlarını ortaya koyduğu programında Oppenheimer, Yahudilerin tarımsal yaşama dayalı bir kolonizasyon süreci içine girmesini önerdi. Oppenheimer'e göre Filistin'deki kolonizasyon sürecinde, Yahudi göçmenler sadece Yahudilerden oluşan kolektif yerleşimler kurmalıydı. Kolektif yerleşimlerde ücretli emeğe yer olmamalı ve insanların gündelik ihtiyaçları kurulacak bu kooperatiflerce karşılanmalıydı.⁸⁰ Bu programı Artur Rupin ve Otto Warburg gibi

---

⁷⁹ Taylor, **İsrail'in Doğuşu, 1897- 1947 Siyonist Diplomasininin Analizi**, ss. 19-21.

⁸⁰ Oppenheimer'in programı için bkz. Franz Oppenheimer, "A First Program for Zionist Colonization", I.H. Bilski (ed.), **Means and Ways Towards a Realm of Justice** içinde, Tel Aviv:1978, ss. 71-82, <http://www.franz-oppenheimer.de/fo03a.htm>

burjuva Siyonistleri ile Scholomo Kaplanski ve Otto Warburg gibi Poalei Tziyon'un Avusturya kanadının üyeleri sahiplendi. Program, Prusya İmparatorluğu'nun Polonyalıların yaşadığı batı eyaletlerinde hayata geçirdiği iç kolonizasyon modelinden etkilendi. Bu model, batı eyaletlerindeki toprakları askeri ve siyasi yollarla Alman ulusunun mülkiyeti altına geçirerek buralara Almanları yerleştirmeyi ve böylece Almanları batı eyaletlerinde çoğunluk haline getirmeyi öngörmüştü. Sternhell'e göre Oppenheimer'in programının amacı ise, Yahudilerin istihdam sorununa çözüm bulmak için bir Yahudi ekonomisi yaratmaktı. Ona göre bu program sosyalist bir Yahudi toplumu yaratmayı değil, hedefliyordu.⁸¹

Program, 1907 yılında WZO'nun Filistin Ofisi'nin başına atanan Artur Rupin tarafından uygulanmaya başlandı. Programı sahiplenenler ve hayata geçirenler için kolektif yerleşimlerin kurulması, sadece Yahudilerin yaşayacağı bir yerleşim modelinin hayata geçirilmesi anlamına geliyordu. Program, Yahudilerin Filistin'de sahip olduğu toprakların oranını ve Yahudi nüfusunu artırma, özellikle tarım temelli bir Yahudi ekonomisi yaratma ve Yahudilere özerklik sağlama hedeflerini taşımaktaydı.⁸²

Üzerinde kolektif tarım yerleşimlerinin kurulacağı toprakları göçmenlerin satın alabilmesi mümkün olmadığı için, WZO toprak satın alma işini yürütmesi için Jewish National Fund Ltd (JNF - Yahudi Ulusal Fonu)'u kurdu.⁸³ 1897'deki Birinci Siyonist Kongre'de kurulması kararlaştırılan ve 1907'de kurulan JNF'nin kuruluş senedinde amaçlarına yönelik olarak şunlar yazmaktaydı:

“Yahudileri yerleştirmek amacıyla belirlenmiş bölgede (şirketin kuruluş senedine göre Filistin, Suriye ve Türkiye'nin Asya'daki diğer bölgelerini ve Sina Yarımadası'nı kapsamaktadır) ya da onun herhangi bir bölümünde, arazi; orman; mülkiyet hakkı ve diğer haklar; irtifak ve diğer taşınmaz malları satın almak, kiralamak veya takas etmek ya da başka yolla edinmek.”⁸⁴

---

⁸¹ Sternhell, **a.g.e.**, s. 97.

⁸² Shafir, , **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, s. 154.

⁸³ A.e, s. 155.

⁸⁴ Davis, **a.g.e.**, s. 40. Burada yazar tarafından Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu yerine kullanılmıştır.

JNF, satın alınan toprakların Yahudiler dışında kimseye satılamayacağı ve kiralanamayacağı kuralını benimseyerek açıkça ulusal mülkiyeti öngörüyordu.⁸⁵ Yahudi Ulusal Fonu tarafından Arap toprak ağalarından satın alınan arazilerde, üretimin ve tüketimin kolektif olduğu kibutzlar ve toprağa sahip olanın dışında kimsenin istihdam edilmediği moşhavlar kuruldu. Böylece, Yahudi işçiler istihdam sorunlarına kısmi olsa da kalıcı bir çözüm ürettiler.

Kolektif yerleşimler Arap köylülerin tahliye edildiği topraklarda kuruldu ve Arap halkı dışlandı. Başka bir deyişle, kolektif yerleşimlerde Arap halkı ve Arap işçilerle enternasyonalist düşünceler etrafında bir ilişki kurulmadı. Aksine Arap toplumuyla Yahudi toplumunun arasına bir duvar örüldü ve Yahudi toplumunun kendi içine kapanması sağlandı. Kibutzlar ve moşhavlar, işçi Siyonist hareketin sosyalist dünya görüşünün de simgesiydi. Bu yerleşimlerde tarımla uğraşan ve kimsenin emeğini sövmeyen bireyler, yeni bir Yahudi yaşam tarzını hayata geçirmeye çalıştılar. Kolektif yerleşimler zamanla İsrail devletini kuracak ve onu 1979'a kadar yönetecek olan işçi Siyonist hareketin elitlerinin ve üyelerinin elitist bir yaşam kurduğu mekanlara dönüştü. Bu nedenle kolektif yerleşimler Yahudi işçilerin tümünün yaşamayı tercih ettiği mekanlar olamadı. İşçi Siyonist hareket, kolektif yerleşimlerde hayata geçirilen kolektivist yaşam tarzını vurgulayarak dünya işçi hareketi ve sosyalist hareketten milliyetçi tutumlarını gizledi.

2.2.7. Araplar ve Yerleşimciler Arasındaki İlişkiler

Osmanlı Dönemi'nde kurulan Yahudi yerleşimlerinde Yahudi çiftçiler (ikarimler) ile Arap tarım işçileri ve köylüler arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi oluştu. Araplar plantasyonların ihtiyacı olan işgücünü sağladılar, Yahudi yerleşimcilere onların üretmedikleri gıda maddelerini sattılar ve Yahudi kolonilerinin Bedevilere karşı korunmasını üstlendiler. İkarimler ise, Arap köylülere plantasyonlarda istihdam

---

⁸⁵ Attias ve Benbassa, **a.g.e.**, s. 195.

olanakları yaratarak onların ek gelir sağlamalarına yardımcı oldular. Bu karşılıklı iyi ilişkilere rağmen, Arap işçiler ve Yahudi yerleşimciler arasında ihtilafa neden olan sorunlar da mevcuttu. İkarimler çoğu zaman Arap işçilere karşı tacizde bulundular ve onlara şiddet uyguladılar. Ahad Haam 1897’de yazdığı bir mektupta Yahudi işverenlerin ve kolonistlerin Arap işçilere ve köylülere davranışlarını şöyle anlattı:

“Siyonist kolonistler Araplara karşı düşmanlıkla ve zulmederek davranıyorlar, gerekçe göstermeksizin onların arazilerine tecavüz ediyorlar, utanmaz bir şekilde onları dövüyorlar ve sonra bununla övünüyorlar”.⁸⁶

Arap işçiler de, ücretlerini ödemeyen ve kendilerine şiddet uygulayan ve haklarını ihlal eden işverenlerinin mallarına ve çiftliklerine zarar verdiler. Bir gecede topraklarını yitiren Arap köylüler ve kolonistler arasında da anlaşmazlıklar yaşandı. Ayrıca Yahudi yerleşimcilerle Arap köylüler ve Bedeviler arasında arazilerin sınırları ile ilgili ihtilaflar ve Bedevilerin satılan araziler üzerinde bulunan otlakları kullanmaya devam etmeleri üzerine tartışmalar yaşandı. Yahudi yerleşimciler genel olarak birçok Yahudi yerleşiminde Arap köylülere ve işçilerine kötü davranmasına karşın, Rehovot moşhavında Arap işçilere şiddet uygulayan, tacizde bulunan ve küfreden yerleşimcilere çeşitli cezalar verildi.⁸⁷

Anita Shapira, I. Aliyah’ın göçmenlerinin Araplara yönelik kötü davranışlarının bu göçmenlerin klasik sömürgeci bilince sahip olmalarından kaynaklandığını öne sürer. Ona göre, I. Aliyah göçmenleri Filistin topraklarının kendilerine ait olduğunu düşünüyorlardı. Bu yüzden bu göçmenler toprağın efendisi gibi davranarak, Araplarla aralarında efendi-köle ilişkisi kurmak istediler. Efendi olmak isteyen bu göçmenler, Arap halkını dikkate almadılar ve onlara onlar yokmuş gibi davrandılar. II. Aliyah göçmenleri ise, Arapların varlığını dikkate aldılar. Bu göçmenler sömürgeci düşünceye karşıydılar ve sosyalist ve idealist fikirlere sahiptiler. Bu nedenle Arapların köle ve kendilerinin efendi biçiminde algılanmasına karşıydılar. Bu onlara

---

⁸⁶ Morris, **a.g.e.**, s. 48.

⁸⁷ A.e, ss. 46-48.

diasporadaki Yahudilere yönelik davranışları anımsattığı için Araplarla aralarında efendi-köle ilişkisi geliştirmek istemediler.⁸⁸

Shapira, Yahudi göçmenlerin sınıfsal konumlarını ve yaşadığı farklı toplumsal sorunları göz ardı ederek, I. ve II. Aliyah göçmenlerini hayat görüşleri açısından sınıflandırmakta ve onların ideolojik görüşlerini yaşamlarını biçimlendiren en önemli unsur olarak görmektedir. Shafir'e göre, I. ya da II. Aliyah göçmenlerinin davranışlarını ideolojik dürtülerin yanı sıra, Filistin'de karşılaştıkları sorunlar da yönlendirmiştir.⁸⁹ Başka bir deyişle, başlangıçta bağış ve sübvansiyonlarla ayakta kalan ve kendilerini yeni bir Yahudi toplumunun öncüleri olarak gören ikarimlerin⁹⁰ ve II. Aliyah işçilerinin Arap işçilerle aralarında geliştirdikleri ilişkiler ekonomik sorunlarının ve sınıfsal konumlarının sonucuydu.⁹¹ İkarimler üretimden kâr edebilmek için Arapları kapitalist ilişkiler ağında sömürürken, Yahudi işçiler istihdam sorunlarına çözüm bulabilmek için Arap işçileri dışladılar.

Aralarındaki sınıfsal farklılıklara karşın, hem I. Aliyah hem de II. Aliyah göçmenleri Filistin'e Siyonist projeyi hayata geçirmek için yerleştiler. I. Aliyah döneminde Yahudi yerleşimciler, Arapları dışlayan ve Yahudilerin kendi kendine yeten bir yerleşim modelini hayata geçiremediler. Bununla birlikte, II. Aliyah döneminde I. ve II. Aliyah göçmenleri birleşerek, bu yerleşim modelini kurmaya yönelik faaliyetlerini sürdürdüler. Aynı zamanda bu dönem I. ve II. Aliyah göçmenlerinin Filistin'deki kadim Yahudi toplumundan ayrılma isteğini de içermekteydi. Yeni bir Yahudi toplumu yaratmak isteyen ve seküler dünya görüşüne sahip olan göçmenlerle geleneksel dinsel yaşam tarzlarını sürdüren kadim Yahudiler birbirleriyle yaşamak istemediler. Böylelikle kentlere yerleşen Yahudi göçmenler ayrı mahalleler ve şehirler inşa ettiler. Göçmenler

---

⁸⁸ Shapira, **a.g.e.**, ss. 64-67.

⁸⁹ Shafir, **Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914**, ss. 3-5.

⁹⁰ Ben-Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period before Israel's Statehood**, s. 59.

⁹¹ İkarimlerin Arapları istihdam etmeye yönelerek, onlarla aralarında sömürü ilişkisi geliştirmeleri plantasyonları ticari açıdan sürdürme gerekliliğinin sonucuydu. Kendileri de başlangıçta sadece yerleşimci olan ikarimler, plantasyonlar JCA'ya devredildikten sonra işveren oldular. Bu sınıfsal konumları ve karlılık düşüncesi, onları hem Arap işçileri Yahudi işçilere tercih ederek, sadece Yahudilerden oluşan yerleşim modelini terk etmeye hem de Arap işçileri sömürmeye yöneltti.

Hayfa'da yeni iki mahalle ve Kudüs'ün yakınlarında Tel Aviv'i kurdular. Tel Aviv kenti Filistin'de yeni bir Yahudi toplumunun ve yaşam tarzının sembolü haline geldi.⁹²

2.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ FİLİSTİN'İN KISA BİR DEĞERLENDİRMESİ

I. Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlıların koyduğu kısıtlamalar ve Yahudilerin göç etmek için Filistin yerine Kanada, ABD, Avustralya ve Kuzey Amerika gibi ülkeleri tercih etmesi nedeniyle Filistin'e göç eden Yahudilerin sayısı azdı. Yahudiler ancak 1924'te ABD'nin göçmen alımını yasaklayan bir yasa çıkarmasından sonra Filistin'i göçebilecekleri alternatif bir toprak parçası olarak görmeye başladılar.⁹³ Aynı zamanda Siyonist kolonizasyon, Yahudi göçmenleri ülkeye entegre edebilecek ve onlara istihdam olanakları sunacak özerk bir ekonomiye sahip değildi. Bu nedenle I. Dünya Savaşı öncesinde Filistin'e gelen ve sayıca yetmiş ile yüz bin arasında olan Yahudi göçmenlerin yarısı bu şartlar altında ülkeyi terk ettiler.

Bu dönemdeki Siyonist faaliyetler yerli halkla yaşanacak çatışmaların zeminini yarattı. Topraklarından tahliye edilen Arap köylüler ve bedevilerle Yahudi yerleşimcilerle arasında toprak ve su kaynakları üzerine ilk tartışmalar yaşanmaya başladı. Bununla birlikte siyonist kolonizasyon büyük ölçekli olmadığı için örgütlü bir halk tepkisi gelişmedi. Fakat 1908'de Jön Türkler Osmanlı'da iktidarı ele geçirdikten sonra, siyonizmin amaçlarından haberdar olan Filistin'deki Arap milliyetçiler, siyonizme karşı tepki göstermeye başladılar. Yahudilere toprak satımlarının çoğunu yapan ayanlar ise, bu dönemde siyonizme karşı sessiz kaldılar. Yahudi göçmenlere

---

⁹² Pappé, **a.g.e.**, ss. 61-63.

⁹³ Birinci Dünya Savaşı öncesinde Yahudiler yaşadıkları yerlerdeki sorunlardan kurtulmak için ABD'ye göç ettiler. Bu bağlamda Doğu Avrupa'dan göç eden Yahudilerin sadece yüzde biri Filistin'e geldi. 1924'de ABD'de göçmen alımını kısıtlayınca, Yahudiler Filistin'e göç etmeye başladılar. Bu bağlamda Yahudilerin Filistin'e göç etmesindeki ana dürtü, siyonist ideolojiye inançlarından ziyade Yahudilerin özellikle Doğu Avrupa'da yaşadıkları sorunlardan kurtulma isteğiydi. Bkz. Sternhell, **a.g.e.**, s. 13.

yönelik münferit şiddet saldırılarının ve İstanbul'a çekilen telgrafların haricinde güçlü bir ulusalcı mücadele oluşmadı.

Bu dönemde Filistin'de ekonomik yapının değişmesiyle, Bunun sonucunda, Hayfa, Yafa ve Kudüs gibi şehirlerde nüfus arttı ve buralarda ücretli istihdam olanakları çoğalmaya başladı. Bu kentlerden en dikkat çekici olanı Manda döneminde sendikal hareketin merkezi konumuna gelecek Hayfa'ydı. Bu kente Abdülhamit tarafından Hicaz demiryolları ağının bir uzantısı inşa edildi. Başka kentlere ulaşımı kolaylaşan bu kente, özellikle turuncgiller ihracatının gerçekleştirildiği bir limana da yapıldı. 19. yüzyılın başında gelişen bir kent olan Yafa ile boy ölçüşür hale geldi ve çevre ülkelerdeki tüccarları çekerek yerel bir ekonomi yarattı. Kamu dairelerinde, demiryollarında, limanlarda ve bölge ülkelerindeki tüccarların girişimiyle büyüyen inşaat sanayinde ve manifaktürlerde istihdam olanakları arttı. Böylelikle Hayfa kenti çevre Arap ülkelerinden ve Filistin köylerinden göç aldı.⁹⁴

Osmanlı döneminde Yahudi göçmenler yerleştikleri Filistin'de istihdam olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle başlıca sorunları olan istihdam sorununu çözebilmek için kooperatifler, fonlar ve kolektif yerleşimler kurdular. Bu çabalar sosyalist bir rejim kurmaktan ziyade ulus devlet kurma amacına yönelik olduğundan Arap işçileri dışladılar. Arap işçilere gelince, Yahudi plantasyonları kurulmadan önce, yerel manifaktürlerde çalışmaktaydılar. Fakat on kişiden fazlasını istihdam etmeyen bu manifaktürlerde, Arap işçilerin sendikalar kurduklarına ve grevlere gittiklerine dair bir bilgi yoktur. İşçiler ve işverenler arasındaki sorunlar aracılar yoluyla barışçıl bir biçimde çözülmekteydi. Yahudi işçiler ise partiler ve örgütler kurarak örgütlendiler. Fakat bu örgütler, Avrupa'daki örneklerin tersine, bir işçi mücadelesinin sonucunda ortaya çıkmadı ve endüstriyel bir işçi sınıfının ortaya çıkışından önce oluştu.⁹⁵

---

⁹⁴ Hayfa kentinin gelişimi için bkz. Johnny Mansour, "The Hijaz- Palestine Railway and the Development of Haifa", **Jerusalem Quarterly**, Sayı 28, 2006, ss. 5-21.

⁹⁵ Avrupa'da işçi partilerinin ve işçi hareketinin oluşum süreçleri için bkz. Wolfgang Abendroth, **Avrupa İşçi Hareketleri Tarihi**, Ali Çakıroğlu (çev.), İstanbul, Belge Yayınları, 1992.

Son olarak, Yahudi işçi partilerinin ve işçilerin WZO ile işbirliği yapmaları, onları kolonizasyon ve ulus inşa sürecinde öncü roller üstlenmeye sevk etti. Osmanlı döneminde işçiler içinde liderlik konumuna yükselen Ben Gurion, Ben Zvi, Katznelson ve Syrkin gibi işçi siyonist hareketin liderleri, manda döneminde de sınıf mücadelesini ve Araplarla enternasyonalist bir örgütlenmeyi redderek işçi sınıfını ve sosyalizmi ulus inşasında bir araç olarak kullanma ve siyonist hedeflere öncelik verme tavırlarını sürdürdüler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANDA YÖNETİMİ DÖNEMİ'NDE ARAP VE YAHUDİ İŞÇİLER

Britanya Manda Yönetimi döneminde Filistin, siyonistlerin Yahudi ulusunu bu topraklarda inşa etme çabalarını yoğunlaştırmalarına tanık oldu. Arap toplumu ise Filistin'de Yahudi yerleşiminin ivme kazanması ve Britanyalıların ekonomik ve siyasal uygulamalarıyla birlikte hızlı bir toplumsal değişim sürecine girdi. Genelde bu dönemle ilgili yapılan akademik çalışmalarda iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlardan biri düalist yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, Arap ve Yahudi toplumları birbirinden farklı ekonomik, siyasal ve kültürel özelliklere sahiptir. Bu yaklaşım ayrıca iki toplumu kendi içlerinde hiçbir toplumsal çatışma ve farklılık yokmuş gibi resmeder.¹ İki toplumun etkileştiği toplumsal alanlardaki olguları ve gelişmeleri ele almaktansa, onları birbirinden ayıran siyasal kurumlara ve ekonomik yapılara yoğunlaşan bir anlatımı tercih eder. Kısaca düalist yaklaşım, Arap ve Yahudi toplumlarının Britanya Manda rejimi altındaki karşılıklı ekonomik ve siyasal ilişkilerini göz ardı eder.

Dan Horowitz ve Mosse Lissak'ın düalist yaklaşımları Siyonist tarihçiliğin en iyi örneğidir.² Horowitz ve Lissak'ın düalist yönteminin izleri şu ifadelerde görülebilir:

“Birincisi Yişhuv (Filistin'deki Yahudi toplumu), Arap toplumuyla hiçbir ilişkisi olmayan ayrı bir siyasi yapıya sahipti. İkincisi Yişhuvlarda oyunun kuralları üzerine hatırı sayılır şekilde geniş bir konsensüs vardı ... Filistin Manda'sında sınırlı karşılıklı ilişkiler sürdüren, farklı modernleşme

---

¹ Burada Yahudi siyonist hedefleri gerçekleştirme doğrultusunda bir konsensüs olduğu kastediliyor. Bununla birlikte Filistin'e göç eden tüm Yahudiler siyonist fikirlere sahip değildi ve çoğu zaman siyonist elite özellikle işçi tabanı arasında fikir ve politik çizgi farklılıkları mevcuttu. Ayrıca siyonist hareket de bu dönemde farklı gruplardan oluşmaktaydı: Revizyonistler, işçi siyonist hareket ve burjuva siyonistler. Kaldı ki siyonizmin Filistin'de bu dönemdeki en güçlü unsuru işçi siyonist hareketin farklı grupları ve partileri arasında da politik, ideolojik ve tutumsal farklılıklar mevcuttu. Arap toplumu da ulusal hedefler etrafında bütünleşmiş değildi. Özellikle Arap sendikal hareketi kendi ulusal mücadelesini ayanlarınkinden ayırdı ve Arap kitlelerle ayanların ortak bir politik ve ideolojik örgütü hiçbir zaman varolmadı. Arap ve Yahudi işçilerin ulusal liderleriyle yaşadığı çatışmalar hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Bernstein, **Constructing Boundaries: Jewish and Arab Workers in Mandatory Palestine**; ve Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**.

² Horowitz ve Lissak'ın dualist yöntemi için bkz., Dan Horowitz ve Mosse Lissak, **Origins of Israeli Polity: Palestine Under Mandate**, Chicago, Chicago University Press, 1978, ss. 1-36.

düzeylelerine sahip iki ayrı ve paralel ekonomi ve tabakalaşma sistemi ortaya çıktı.”³

Horowitz ve Lissak, Arap ve Yahudi elitlerinin iki toplumu birbirinden ayırma çabalarına, bu toplumların farklı siyasal yapılarına ve ekonomik faaliyetlerine ve iki halkın farklı yerleşim birimlerinde yaşamalarına odaklanır.⁴ Arap ve Yahudi toplumlarının farklı toplumsal özelliklere sahip olduklarını şu şekilde belirtirler:

“Manda'nın daha başlarında, ayrı embriyonik politik sistemlerin ilk işaretleri ortaya çıktı. Bunlar sonra kurumsal ve sembolik olarak daha geniş bir çerçeveye yönelik özerk politik sistemlere doğru evrildi: Bir yanda Siyonist hareket ve diğer yanda Arap ulusal hareketi ... (olarak) iki ayrı etnoulusal gruba bölündü ve her grup kendini Manda Filistin'in ötesinde sınırlara sahip olan daha geniş bir ulusal kimliğin parçası olarak gördü.”⁵

Düalist yaklaşımın yanında her iki toplumun birbiriyle etkileşim içinde olduklarını savunan yaklaşımlar da vardır. Bunlar Arap ve Yahudi toplumlarının yapılarının karşılıklı etkileşimler sonucu oluştuğuna dikkat çekerler.⁶ Bernstein'in şu sözleri bu yaklaşımları çok iyi özetler: “Yahudi yerleşimleri bir bütün olarak (bireysel veya kolektif), Arap ve Yahudilerin birbiriyle sürekli temas halinde oldukları karma bir ortamda varoldu ve varlığını sürdürdü.”⁷

Britanya Manda döneminde Filistin'de ücretli ve endüstriyel işçilerin sayısı arttı. Hem Yahudi hem de Arap işçiler karşılaştıkları sorunları çözebilmek için onlarca grev yaptılar ve işçi örgütleri kurdular. Bu bölümde Britanya Manda Dönemi Filistin'deki işçi hareketleri, işçi örgütleri ve Arap ve Yahudi işçi sınıflarının gelişimi anlatılacaktır. Ancak bunlar düalist yaklaşım tarzıyla ele alınmayacaktır. Tam tersine, Arap ve Yahudi işçi sınıflarının farklı özellikleri ve birbiriyle çatışan talepleri gözden

---

³ A.e., s. 9, 13.

⁴ A.e., ss. 16-36.

⁵ A.e., s. 1.

⁶ Lev Luis Grinberg, **Split Corporatism in Israel**, Albany, NY, State University of New York Press, 1991, ss. 38-45; Michael Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, Oxford, Oxford University Press, 1992, ss. 32-44; Deborah Bernstein, “Expanding Split Labor Market Theory: Between and within Sectors of the Split Labor Market of Mandatory Palestine”, Moshe Semyonov and Noah Lewin Epstein (ed.), **Stratification in Israel: Class, Ethnicity and Gender**, New Brunswick and London, Transaction Publishers, 2004, ss. 175-200; Lockman, “Railway Workers and Relational History: Arab and Jews in British-ruled Palestine”, ss. 99-128; ve Bernstein, **Constructing Boundaries: Jewish and Arab Workers in Mandatory Palestine**.

⁷ Bernstein, **a.g.e.**, s. 3.

kaçırılmadan, birbirleriyle ilişki kurdukları deneyimlere ve dışsal gelişmelere ve koşullara yoğunlaşılacaktır.⁸

3.1. BRİTANYA MANDASI DÖNEMİNDE GENEL SİYASİ VE TOPLUMSAL GELİŞMELER

1920 yılında Britanyalılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından, I. Dünya Savaşı esnasında işgal ettikleri Filistin topraklarında Milletler Cemiyeti kararıyla bir manda rejimi kurdu. Böylece Filistin Britanyalılar tarafından ayrı bir siyasi birim haline getirildi.⁹ Britanya yönetiminin kurulduğu yıllarda Arap ve Yahudi nüfusları arasındaki oran oldukça fazlaydı. 1920 yılında ülkede 600.000 Arap yaşarken, Yahudi nüfusu 66.500'di (Tablo 1).

Tablo 1
Britanya Manda Yönetimi Altında Filistin'de Arap ve Yahudi Nüfusu (Bin)

Yıllar	1914	1920	1922	1931	1939	1945
Araplar	600	600	668,2	1.033	1.056	1.255,7
Yahudiler	85	66,5	84	176,6	445,5	534,3
Toplam	685	673	752	856,7	1.501,7	1.810

Kaynak: Deborah Bernstein, a.g.e., s. 20.

Britanyalılar, Arapların ve Yahudilerin farklı taleplerini ve isteklerini dikkate alan iki uçlu bir politikaya sahiptiler. Bir yandan, Manda hükümlerine bağlı olarak

⁸ Arap ve Yahudi işçi sınıflarının gelişimini etkileyen koşullarla, ulusal ekonomik ve siyasi koşullar kastedilmemektedir çünkü böyle bir yaklaşım onların gelişimini sadece ulusal bakımdan yaşadıkları toplumsal gelişmelerle birlikte ele almaktadır. Burada ise, Britanya Manda rejiminin toplumsal koşullar üzerindeki etkileri de hesaba katılarak, Arap ve Yahudi işçi hareketleri ve işçi sınıflarının gelişimi daha geniş toplumsal koşullar içinde incelenecektir. Bu yaklaşım tarzıyla Arap ve Yahudi işçi hareketlerini ve sınıflarının gelişimini inceleyen araştırmalara örnek olarak bkz. Bernstein, **Constructing Boundaries: Jewish and Arab Workers in Mandatory Palestine** ve Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**.

⁹Jacob Metzer, **The Divided Economy of Mandatory Palestine**, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s.3.

Arapların toplumsal ihtiyaçlarını karşıladılar.¹⁰ Öte yandan, 1917’de itilaf devletleri tarafından ilan edilen ve Filistin’de Yahudilere bir devlet kurmayı vaat eden Balfour Deklarasyonu doğrultusunda siyonist faaliyetlerin önünü açtılar. Bunun sonucunda ülkedeki Yahudi nüfusu ve ekonomisi büyüdü, Yahudilerin sahip olduğu tarım arazilerinin oranı arttı¹¹ (Tablo 2) ve siyonistler Yahudi toplumunun siyasal ve ekonomik kurumlarını oluşturdular.¹² Böylece, Yahudi Ajansı, Parlamentosu (Asefat Ha-niv’harim) ve Ulusal Konseyi (Hava’ad Hale’umi) gibi kurumlar aracılığıyla Siyonistler, göç (Tablo 3) ve yerleşim faaliyetlerini yürütmeyi, kendi kendine yetebilecek bir Yahudi ekonomisi oluşturmayı, yurtdışındaki siyonist kurumlar ve fonlardan yardım almayı, Manda rejimi ve Londra’daki İngiliz hükümetiyle ilişki kurmayı ve Filistin’deki Yahudi toplumunun idaresini üstlenmeyi amaçladılar.¹³

Tablo 2
Filistin’de Yahudilerin Sahip Olduğu Araziler ve Toplam Ekilebilir Topraklara Oranı

Yıllar	Sahip Oldukları Araziler (dönüm)	Toplam Ekilebilir Araziler (%)
1882	25.00	-
1900	220.700	3.4
1914	420.600	6.4
1922	594.00	9.1
1927	903.00	13.8
1932	1.058.500	16.0
1936	1.392.600	21.0
1941	1.604.800	24.5

Kaynak: Zubi, **a.g.m.**, s. 98.

¹⁰ Örneğin bu nedenle Filistin’de eğitim ve istihdam olanaklarını artırdılar. Migdal, **a.g.m.**, ss. 24-29.

¹¹ Manda döneminde Yahudiler toprak alımlarının %48’i devletten yapılmıştır. Zubi, **a.g.m.**, s. 98. Ayrıca Osmanlı Döneminden itibaren siyonistlerin toprak alımları hakkında daha geniş bir bilgi için bkz. John Ruedy, “Dynamics of Land Alienation”, İbrahim Abu-Lughod (ed.), **The Transformation of Palestine**, Evanston, Northwestern University Press, 1971, ss. 119-134.

¹² Manda yönetiminin kurulmasının siyonizm üzerindeki olumlu etkileri hakkında bkz. Bernstein, *Challenges to Separatism*, ss. 17-20. Britanya Manda Dönemindeki demografik gelişmeler için bkz. Janet L. Abu-Lughod, “The Demographic Transformation of Palestine, İbrahim Abu-Lughod (ed.), **The Transformation of Palestine**, Evanston, Northwestern University Press, 1971, ss. 139-161. Manda döneminde yaşanan ekonomik gelişmeler için bkz. Metzger, **a.g.e.**, ss. 36-84.

¹³ Bu kurumlar ve işlevleri hakkında bkz. Bernstein, “Challenges to Separatism”, ss. 17-18; ve Horowitz ve Lissak, **Origins of Israeli Polity: Palestine Under Mandate**, ss. 23-24.

Tablo 3
Manda Yönetimi Altında Filistin'e Yahudi Göçünün Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	1919–23	1924–31	1932–39	1940–45
Göçmen Sayısı	35,101	73,435	186,097	40,433

Kaynak: Horowitz ve Lissak, **a.g.e.**, s. 234.

Siyonist faaliyetler, Arap-Yahudi ilişkileri açısından olumsuz sonuçlara yol açtı. Bu faaliyetler hem Arapların kızgınlığını körükledi hem de iki toplumun etnik temellerde bölünmesine ivme kazandı. Manda Yönetimi de Araplara yönelik ayrımcı politikalar ve siyonizmi desteklemesi nedeniyle bu sürece katkı sundu. Bu açıdan Britanyalıların Filistin'deki politikalarına kısaca bakmakta yarar vardır.

3.1.1 Britanyalıların Uyguladıkları Politikalar

Britanyalılar sivil yönetime geçtikten sonra, Arap ve siyonist elitleri uzlaştırarak iki halkın eşit bir biçimde temsil edileceği bir hükümet sistemini hayata geçirmeye çalıştı. Bununla birlikte bu çabalar başarısızlıkla sonuçlandı. Arap siyasi elit, Araplar ülkede çoğunluk olduğu için, bu hükümette Yahudilerden daha fazla temsil hakkı istediler. Siyonistler ise, hem Araplardan daha fazla vergi ödediklerini hem de Balfour Deklarasyonu'na bağlı kalınmasını vurgulayarak Yahudilerin ülkenin hakimi olmasını talep ettiler.¹⁴

Britanyalılar, etnik kimliğine bakmaksızın her iki halkın uyacağı adli, iktisadi ve siyasi yasaları hayata geçirdiler. İki halkın yöneticilerine kendi toplumlarını yönetmeleri için kısmi özerklik verdiler. Ancak bu özerklik Britanya iktidarının gölgesinde uygulandı. Britanyalılar bu siyasi sistem altında, etnik bölünmeyi besleyen ayrımcı politikaları da hayata geçirdiler. Yahudilere daha fazla eğitim hakkı ve siyasi özgürlük tanındı ve siyonistlerin kurumları Britanyalılar tarafından tanındı.¹⁵ Bu süreçte Britanyalılar Filistin'de kırsal yaşamı ihmal ettiler ve Arap köylülerin yoksullaşmasını

¹⁴ Pappé, **a.g.e.**, s.112; Horowitz ve Lissak, **Origins of Israeli Polity: Palestine Under Mandate**, s. 19.

¹⁵ Metzer, **a.g.e.**, s. 5.

ve topraksızlaşmasını hızlandırdılar. Bunun sonucunda köylüler mevsimlik veya sürekli işler aramak için geniş kitleler halinde kentlere göç ettiler.¹⁶ Başka bir deyişle, Britanyalılar dolaylı olarak Araplarla Yahudiler arasındaki sosyal eşitsizliklerin artmasına, iki halkın etnik temellerde bölünmesine ve siyonistlerin Araplardan ayrı bir Yahudi toplumu kurmalarına katkıda bulunmuş oldular.¹⁷

Britanyalılar Arap toplumunu yönetmek için Osmanlılar gibi ileri gelen ailelerle ittifak yaptılar. İleri gelen ailelere vakıf mülkleri ve hükümetin finansal kaynakları bahşedildi ve onlara idari yetkiler verildi. Böylelikle Hüseyni ailesinin üyesi Kamil el-Hüseyni ve onun ölümünün ardından Hacı Emin El-Hüseyni, Vakıflar Başkanlığı ve Filistin Büyük Müftülüğü'nün başına atandı. Britanyalılar sayesinde bu aileler, edindikleri maddi ve siyasi güç ve olanaklarla, Filistin toplumu üzerinde hegemonya kurmaya yöneldiler. Siyasal güçlerini, Arapları hükümete karşı temsil etme ve onların ulusal haklarını artırmaya yönelik mücadele etme iddiasında olan Arap İdari Heyeti'ni kurarak birleştirdiler.¹⁸

İleri gelen aileler arasında gruplaşmalar ve çatışmalar da mevcuttu. Bazıları Kudüs, Yafa ve Nablus bölgesinde etkili olan Hüseyni ailesi, bazıları da Hayfa ve Akka şehirlerinde etkili olan ve tüccarlıkla uğraşan Naşhaşhibi ailesi etrafında kümelenmişti.¹⁹ Naşhaşhibiler Britanya yanlısı bir tutuma sahipti ve Filistin'i Ürdün'e katmak isteyen Kral Abdullah'a yakındı. Hüseyniler ise anti-siyonist bir politik çizgiye sahiptiler ve Britanyalılardan siyonist projeyi durduracak bir politika değişikliği talep etmekteydiler. Aralarındaki farklılıklara rağmen, her iki grup da Arapların ulusal haklarına kavuşması için Britanyalılarla müzakereler yapma yöntemini benimsemişlerdi.²⁰

Elitler, kendi iç iktidar mücadelelerinde Arap kitlelerini taraftarları haline getirmeye çalıştılar. Ancak Arap kitlelerin çıkarları elitlerle uyuşmuyordu. Elitler

---

¹⁶ Pappé, **a.g.e.**, s. 120.

¹⁷ Metzer, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁸ Migdal, **a.g.m.**, ss. 20-21.

¹⁹ Salim Tamari, "Factionalism and Class Formation in Recent Palestinian History", Roger Owen (ed.), **Studies in the Economic and Social History of Palestine in the Nineteenth and Twentieth Centuries**, Carbondale, Southern Illinois University Press, 1982, s. 190.

²⁰ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 188-189; Sakar, **a.g.e.**, ss. 43-44.

göçmen Yahudilerle siyonistleri bir bütün olarak görüyorlardı ve Yahudi düşmanlığına varacak şekilde sert bir anti-siyonist söylem güdüyorlardı. Bununla birlikte, JCA ve JNF'ye 1929 isyanına kadar onlar da toprak sattılar. Ancak bu tarihten sonra kendi içlerinde bu satışı yasakladılar.²¹ Her ne kadar Britanyalılar sayesinde siyasi ve ekonomik güce sahip oldularsa da, Manda hükümetinin politikaları Arap kitleleri bu elitlerin hegemonyasından bir ölçüde kurtardı. Yaratılan istihdam olanakları sayesinde proleterleşen köylüler, kentlerde iş buldular. Böylece, ileri gelen ailelere ekonomik bağımlılıkları azaldı, din adamlarının ve muhtarların patronaj ilişkilerinden kurtuldular ve onlardan daha farklı politik çizgilere sahip oldular.²² Öte yandan proleterleşen ve yoksullaşan Arap kitleler kendileri için can yakıcı hale gelen siyonist faaliyetlere ve Britanya emperyalizmine karşı, kendi sorunları etrafında sert tutumlar almaya başladı. Buna karşılık olarak, Arap elitler de kitleler üzerindeki etkilerini ve kontrollerini kaybetmemek için onların taleplerine daha fazla kulak vermeye ve onları daha radikal bir politik çizgiyle temsil etmeye yöneldiler.²³ Bu durum, 1929 ve 1936 isyanı sırasında somut bir hal aldı.

Arap kitlelerin siyonizme ve emperyalizme karşı ilk bağımsız politik tepkisi olan 1929 İsyanı, Ağlama Duvarı önünde dinsel bir sebepten ortaya çıkan bir tartışmanın ardından meydana geldi. Araplar, isyan sırasında Yahudilere ve yerleşimlerine saldırdılar. Yahudilerin de Araplara karşılık vermesiyle onlarca Arap ve Yahudi öldü. İsyanın ardından Manda hükümeti Arap köylülerin ve kitlelerin sorunlarını daha fazla dikkate almaya başladı. Ancak 1929 isyanı Britanyalılarla uzlaşmaya karşı olan yeni bir milliyetçi hareketin doğmasına yol açtı. Bu hareket, Britanyalıların kurduğu eğitim kurumlarından mezun olan aydınlardan, orta sınıflardan ve ileri gelen ailelerin Pan-Arabizm'den etkilenen radikal genç üyelerinden oluşan İstiklal Partisi etrafında örgütlendi.²⁴ İsyana siyonistlerin Yahudileri Arap toplumundan ayrılmaya yönelik faaliyetlerine hız verdi. Britanyalılar da Filistin ekonomisini etnik

---

²¹ Pappé, **a.g.e.**, ss. 118-121.

²² Migdal, **a.g.m.**, ss. 22-29.

²³ Pappé, **a.g.e.**, ss. 136-141. Sakar, **a.g.e.**, ss. 145-157.

²⁴ Sweedenburg, **a.g.m.**, s. 145.

temellerde ikiye bölerek buna katkı sağladı. Böylece Yahudilerin 1929'dan sonra Filistin'de kendi kendine yeten bir Yahudi anklavı inşa ettiler.²⁵

1929 isyanından sonra Britanyalılar Arapları ihmal ettiklerini kabul etmelerine rağmen onlara karşı izledikleri politikalarda bir değişiklik yapmadılar. 1930'lu yıllar ülkedeki Yahudi nüfusunun ikiye katlanmasına ve işçi siyonizminin Araplara karşı milliyetçi tutumlarının şiddetlenmesine şahit oldu. 1933'ten itibaren ekonomik kriz başladı ve hem Yahudi hem de Arap toplumunda işsizlik arttı. İşçiler de dahil, kentlere yığılan Arap kitleler evsizlik, yoksulluk ve hayat pahalılığıyla karşılaştılar. İşçiler sosyal güvenlikten yoksun bir şekilde ağır şartlarda çalıştılar. Bu faktörlerin etkisi ve Şeyh İzzeddin Kassam olayı sonucunda Araplar 1936 İsyanı'nı başlattılar.

Suriye kökenli olan Kassam Suriye'de Fransızlara karşı 1921 yılında bir ayaklanmaya katıldıktan sonra mülteci olarak Filistin'e yerleşti. Hayfa'da bir din adamı ve öğretmen olarak ün yapan Kassam, Hayfa ve çevresinde camilerde anti-emperyalist bir söylemle vaazlar verdi, yoksul ve proleter kitleler arasında örgütlenme faaliyetleri yürüttü ve gerilla birlikleri kurdu. Ondan etkilenenler ondan bağımsız gerilla birlikleri oluşturarak 1930'ların başlarından itibaren Yahudi yerleşimlerine saldırılar düzenlemelerine karşın, Kassam büyük ölçekli bir isyan başlatmak için 1935 yılını seçti. Kassam, 1935 Kasım'ında yanındaki gerillalarla birlikte Filistin'in iç kesimlerinde gezinirken İngiliz askerleri tarafından öldürüldü. Kassam'ın efsanesi Filistinliler arasında yayıldı ve gerilla güçleri oluşturuldu.²⁶

Kassamcı gerillalar Nisan 1936'da Yahudilere ait araçları durdurarak iki Yahudi'yi öldürdüler. Sağ kanat Yahudi militer örgüt İrgun ise iki Arap'ı öldürerek misilleme yaptı. Ardından Araplar ülke geneline yayılan gösteriler gerçekleştirdi ve karşılıklı misillemeler devam etti. Bunun üzerine Manda Rejimi olağanüstü hal ilan etti. Buna cevap olarak İstiklal partisi, Arap sendikacılar, aydınlar ve FKP (Filistin Komünist Partisi) üyeleri Yahudi göçünün ve toprak alımlarının durdurulması, Araplara ulusal haklarının verilmesi talebiyle kentlerde ve kasabalarda ulusal komiteler kurarak genel grev ilan ettiler. Yoksul köylüler ve işçiler gerilla kuvvetleri oluşturarak, Britanya

---

²⁵ Pappé, **a.g.e.**, ss. 122-123.

²⁶ Swedenburg, **a.g.m.**, ss. 151-152.

rejimine karşı mücadele etmeye başladılar. Bu sırada Arap ulusal eliti de toplum üzerindeki kaybolan etkisini yeniden tesis etmek ve iktidarlarını devam ettirmek için komiteler arasında koordinasyonu sağlayacak olan ve liderliğine Hacı Emin El-Hüseyni'nin getirildiği Arap Yüksek Komitesi'ni kurarak grevin ve ayaklanmanın liderliğini üstlenmeye çalıştılar. Komite, Yahudilerin toprak alımları yasaklanmadığı, Yahudi göçü durdurulmadığı, bağımsız bir Arap hükümeti kurulmadığı ve Arapların ulusal talepleri yerine getirilmediği sürece grevin devam edeceğini deklare etti.²⁷ Ancak daha sonraları elitler hem kendi mali kaynaklarından birisi olan turunçgil mevsiminin başlaması hem de Ürdün'ün öncülüğünde Arap devletlerinin onları Britanyalılarla uzlaştırmaya çalışması nedeniyle 1937'de greve son vermek istediler.²⁸ Buna karşın Filistin'in bütün köylerine ve kasabalarına yayılan komitelerdeki halk tabanı silah bırakmaya ve grevi bitirmeye razı olmayınca, ayaklanmanın ikinci safhası başladı.

Ayaklanmanın devam etmesi üzerine Britanyalılar Hacı Emin'in de içinde yer aldığı ulusal elitin bazı üyeleri ile milliyetçi ve grevci aktivistleri sınır dışı ettiler veya hapse attılar.²⁹ Bunun üzerine, ayaklanma kentlerde oluşturulan komiteler ve köylü gerilla gruplarındaki tabanının mücadelesi ile şiddetlendi. Bir süre sonra isyancılar, Arap toplumunda varolan toplumsal düzeni hedef alacak şekilde, eşitlik ve adalet talep ettiler. Bu bağlamda kent ve köylerdeki isyan komiteleri sosyal bir program hazırladılar. Bu program doğrultusunda köylerde vergiler verilmedi, köylere gelen Arap tefecilere borçları ödenmedi, köylerde topraklar kamulaştırıldı, zengin Arapların mülkleri yağmalandı ve kentlerde evler işgal edildi. Ayaklanma Britanyalıların Filistin'e getirdiği askeri güçlerin ve Haganah örgütün yardımlarıyla bastırıldı.³⁰

---

²⁷ A.e, ss. 152-153. 1936 İsyanı sırasında Filistin Komünist Partisi'nin oynadığı rol için bkz. Sakar, **a.g.e.**, ss. 119-120; Tarık Y. İsmail, **Arap Dünyası'nda Komünist Hareket**, Kemal Sarısözen (çev.), Kapı Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 115-116. Filistinli Arap işçilerin ve Arap sendikalarının rolü için bkz. Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 240-241.

²⁸ Elitlerin grev sırasındaki rolleri ve tutumları için bkz Sakar, **a.g.e.**, ss. 157-158.

²⁹ Hacı Emin bu tarihten sonra Almanya'ya kaçtı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Arap ulusal hareketinin liderliğini devam ettirmeye çalıştı ve Britanyalılara karşı Hitlerle işbirliği yaptı. Hüseyini ve Hitler arasındaki ilişkiler için bkz. Bernard Lewis, **Semitizm ve Anti-Semitizm: Çatışma ve Önyargıya Dair**, çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 158-170.

³⁰ Swedenburg, **a.g.m.**, ss. 154-157.

Ayaklanma sırasında ulusalcı aktivistlerin ve ayanların bir bölümünün baskı altına alınması, tutuklanması ve sınır dışı edilmesi, bunların politik faaliyetlerini sekteye uğrattı. Ayaklanmanın ardından ortaya çıkan politik boşluk, radikal solcu ve komünist Arapların öncülüğünde oluşturulan yeni bir ulusalcı hareket tarafından dolduruldu. Ayaklanma aynı zamanda, Britanyalıları siyonistlerin faaliyetlerini kısıtlamaya ve Arapların taleplerini daha fazla dikkate almaya yöneltti. Böylelikle Britanyalılar Londra'dan gönderilen araştırma komisyonun bilgileri doğrultusunda, Yahudi göçüne ve toprak alımlarına sınırlama getiren Beyaz Bildiri'yi yayınladı. Bildiri, siyonist hareketin Britanyalılara karşı daha sert ve uzlaşmacı olmayan bir tutum takınmasına ve Filistin'de Yahudi vatanının kurmaya yönelik çabalarına hız vermesine yol açtı. Bu doğrultuda Siyonist hareket, ABD'de 1942'de yaptığı toplantının ardından Biltmore Programı'nı ilan etti. Programda, Filistin'in tamamında bir Yahudi devleti kurma kararı yer alıyordu. Bu kararın ardından, siyonistler askeri örgütlenmelere ve milliyetçi faaliyetlere hız verdi.³¹

II. Dünya Savaşı, Filistin'de Yahudilerle Araplar arasında bir ulusal çatışmanın ortaya çıkmasını önledi. Fakat Savaşı'nın ardından ulusal çatışma şiddetlenmeye başladı. Bu çatışmalarla uğraşmak istemeyen Britanyalılar ülkenin geleceğini Birleşmiş Milletler (BM)'in kararına bıraktı. BM, siyonistlerin kabul ettiği fakat Arap tarafının onaylamadığı Kasım 1947'deki kararıyla ülkenin Arap ve Yahudiler arasında iki ayrı devlet kurulması doğrultusunda bölünmesine karar verdi. Kararın ardından İngilizler 1948 Mayıs'ında çekileceğini açıkladı ve Ben-Gurion 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail devletinin kurulduğunu ilan etti. Böylece 1947-49 yılları arasında Filistin'de Araplar ve onları destekleyen Mısır, Ürdün ve Suriye devletleri ile Yahudi askeri güçleri arasında bir savaş çıktı. Bu süreçte Filistin, Filistinliler açısından önemli toplumsal sonuçlara yol açan bir ulusal çatışmaya tanık oldu.³²

---

³¹ 1939 sonrası Siyonist hareketin yeni yönelimleri ve Biltmore Programı için bkz. Morris, **a.g.e.**, ss. 161-173; ve Taylor, **İsrail'in Doğuşu**, ss. 103-110.

³² Bu süreç hakkında geniş bir okuma için bkz., Morris, **a.g.e.**, ss. 180-258; ve Pappé, **a.g.e.**, ss. 165-192.

3.2. MANDA DÖNEMİ EKONOMİSİ VE EKONOMİK SEKTÖRLER

Britanyalılar 1920’de sivil yönetime geçene kadar, Filistin’i klasik bir sömürge gibi yönettiler. Bu süreçte, Arap köylülerin kentlere muhtemel akışını önlemek için, geleneksel tarım üretim modelinin devamını sağlayarak kırsal yaşamı güçlendirmeye ve ülkeyi modernize etmeye çalıştılar. Ülkenin refah seviyesini ve eğitim düzeyini artırmaya yönelik bir politika uyguladılar. Böylece Manda yönetimi altyapı ve tarıma dayalı pazarlara yönelik yatırımları artırdı.³³

Sivil yönetimin ilk yıllarında siyonistlerin ekonomik çıkarlarına ağırlık verilen politikalar hayata geçirilmeye başlandı.³⁴ Bunun sonucunda Yahudi ekonomisi sermaye yatırımları ve hacim olarak büyüdü. Böylece siyonistler Araplardan ayrı bir ekonomik modelin altyapısını oluşturabildiler.³⁵ Britanyalılar, 1929 yılına kadar ülkeyi tek bir ekonomik birim altında yönettiler ve bu süreçte Arap ve Yahudi ekonomileri karşılıklı ekonomik ilişkiler kurdular. Fakat Britanyalılar ekonomiyi bu tarihten sonra Yahudiler Araplardan iki kat fazla vergi ödeyebilecekleri için etnik temellerde ikiye böldü. Böylece sömürgeci bir güç olarak Britanyalılar Filistin’den daha fazla gelir elde edebilecekti.³⁶

Ekonominin ikiye bölünmesi, Manda Dönemi ekonomisinin yapısına ve Arap ve Yahudi ekonomileri arasındaki ilişkilere dair farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden oldu. Genellikle Arap yazarların savunduğu yaklaşıma göre Filistin ekonomisi bu dönemde tek yapılı bir sömürge ekonomisiydi. Bu ekonomik modelde, Avrupalı sömürgeci bir gücün koruması altında Filistin’e göç eden Yahudi beyaz yerleşimciler, ileri düzeyde bir kapitalist ekonomi kurdular. Ülkedeki varolan ekonomik yapıyı tahrip ettiler ve kapitalistleşmemiş Arap ekonomisinden kendi gelişimi için gerekli olan işgücünü sağladılar.³⁷ Genellikle İsraili yazarların savunduğu bir başka yaklaşıma göre, Britanyalılar Filistin’de iki ekonominin özerk bir şekilde işlemesine izin verdi. Bu görüşe göre düşük sermayeli ve tarıma dayalı bir ekonomi olan Arap ekonomisi

---

³³ Pappé, **a.g.e.**, ss. 91-101.

³⁴ A.e., s. 111.

³⁵ A.e., ss. 129-136.

³⁶ Roger Owen ve Şevket Pamuk, **20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi**, Ayşe Edirne (çev.), İstanbul, Sabancı Üniversitesi, 2002, s. 82; Metzger, **a.g.e.**, s. 4.

³⁷ Zubi, **a.g.m.**, ss. 88-91.

kapitalist bir gelişme içindeydi. Yahudi ekonomisi ise, yüksek sermayeli ve endüstriyel bir ekonomiydi. Yahudi ekonomisi bu özellikleriyle Arap ekonomisinin kendine bağımlı bir şekilde gelişmesini sağladı.³⁸

Bu iki yaklaşımdan farklı olarak Roger Owen, dönemin ekonomisinin, emperyal gücün askeri harcamalarını karşılayan ve Britanyalılara gelir sağlayan bir yarı-sömürge ekonomisi olduğunu iddia etmektedir. Ancak ona göre, Balfour Deklarasyonu ve Manda hükümleri Britanyalıları iki halkı da dikkate almaya zorladı. Bundan dolayı, Britanyalılar kendi emperyal çıkarlarını tam anlamıyla hayata geçiremediler.³⁹ Ayrıca Roger Owen ve Şevket Pamuk birbirinden ayrı iki ekonominin olmadığını, “tek bir para birimine, tek bir vergi yapısına ve tek bir yasal sisteme sahip tek bir ekonominin olduğu” görüşünü savunmaktadırlar.⁴⁰ Owen ve Pamuk’un görüşleri, Britanyalıların ülke ekonomisi üzerinde etkisini hesaba katması itibariyle doğru olmakla birlikte, Arap-Yahudi ekonomileri arasındaki ilişkileri ve farklılıkları gözden kaçırmaktadır.

Manda döneminde Yahudi ekonomisi ileri derecede endüstrileşmiş ve mali açıdan güçlü bir ekonomi haline geldi. Yahudi ekonomisinin büyümesindeki en önemli etken dışarıdan gelen fonlar ve sermaye girişiydi. Britanyalılar da vergi gelirlerini artırmak için açık kapı politikasını benimseyerek Yahudi ekonomisinin büyümesine yardımcı oldu. Yahudi ekonomisinde yaşanan gelişmeler olumlu ve olumsuz yönleriyle Filistin ekonomisine ve toplumuna da yansdı. Yahudi sermayesinin girişi ülkede geleneksel Arap manifaktürlerinin rekabet gücünü kırarak Arap endüstrisinin gelişmesini önledi.⁴¹ Toprak alımları Filistinli Arap köylülerin topraksızlaşarak kentlere sürüklenmesine neden oldu. Diğer taraftan endüstriyel bir Yahudi ekonomisinin gelişmesi, Arap ekonomisinin ticaret, tarım ve inşaat alanında gelişmesini sağladı ve Arap işçiler için iş olanakları yarattı.⁴²

---

³⁸ Jacob Metzer ve Oded Kaplan, “Jointly but Severally: Arab- Jewish Dualism and Economic Growth in Mandatory Palestine”, **The Journal of Economic History**, Vol. 45, No.2, (June 1985), s. 328.

³⁹ Roger Owen, “Introduction”, Roger Owen (ed.), **Studies in the Economic and Social History of Palestine in the Nineteenth and Twentieth Centuries**, Carbondale, Southern Illinois University Press, 1982, ss. 4-5.

⁴⁰ Owen ve Pamuk, **a.g.e.** s. 83.

⁴¹ Sakar, **a.g.e.**, ss. 85-100.

⁴² Daha geniş bir bilgi için bkz. Metzer and Kaplan, **a.g.m.**, ss. 327-345.

Filistin'deki endüstriyel büyüme Arap ve Yahudi ekonomilerinin gelişmesiyle sınırlı kalmadı. Britanyalılar kamusal yatırımlar yaparak - örneğin, demiryolları ve limanlar inşa ederek - ve açık kapı politikası ile yabancı sermayenin girişinin önünü açarak ülke ekonomisinin büyümesine yardımcı oldu.⁴³ Hayfa kenti örnek alınacak olursa; Hayfa kenti askeri açıdan stratejik bir öneme sahip olduğu için, Britanyalılar yeni demiryolları ağı inşa ederek bu kenti demiryollarının merkezi haline getirdi, turuncu ihracatını kolaylaştıracak yeni bir liman inşa etti ve bu kentin endüstriyel bir merkez haline gelmesini sağladı.⁴⁴

Manda yönetiminin ekonomi politikaları ve iktisadi uygulamaları kısaca, bir yandan Yahudi sermayesinin önünü açarak Yahudi ekonomisinin büyümesini, diğer yandan kendi çıkarları doğrultusunda ülkedeki ekonomik faaliyetleri nedeniyle genel olarak ülke ekonomisinin büyümesini tetikledi. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu'nun diğer ülkelerinde olduğu gibi Filistin'de kurulan askeri kamplar ve askeri ihtiyaçların karşılanmasına yönelik talep hem Yahudi özel sermayesinin, hem de Arap endüstrisinin ve tarımının gelişmesini tetikledi.⁴⁵

Britanya döneminde Filistin ekonomisi Osmanlı dönemine oranla daha gelişmiş bir kapitalist ekonomiye sahip olmuştur.⁴⁶ Bu kapitalistleşme ticari tarım ve inşaat alanında Arap burjuvazisinin zenginleşmesine⁴⁷ ve Yahudi ekonomisinin büyümesine katkıda bulunurken, Arap kitlelerin daha fazla proleterleşmesine neden oldu. Bu dönem ekonomisinin en belirgin özelliği ise, endüstriyel bir işgücünü istihdam edebilecek bir kapasiteye sahip olmasıydı.

3.3. ARAP VE YAHUDİ İŞÇİLERİN DURUMU

Manda Dönemi'nde Arap ve Yahudi işçiler, ücretle çalışan endüstriyel bir işçi sınıfı haline geldiler (Tablo 4) ve sayısal olarak büyüdüler (Tablo 5). Bu duruma yol

---

⁴³ Metzer, **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁴ Bernstein, **a.g.e.**, ss. 43-48.

⁴⁵ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 266-167.

⁴⁶ Graham-Brown, **a.g.m.**, s. 92.

⁴⁷ Manda döneminde Arap burjuvazisi için bkz. Tamari, **a.g.m.**, ss. 198-199.

açan başlıca etkenler arasında, ekonominin endüstriyel açıdan gelişmesi ve ücretli çalışma sisteminin yaygınlaşması, Arap kitlelerin hızlı bir proleterleşme süreci içine girmesi ve Yahudi nüfusunun artması gelmekteydi. Bu dönemde Filistinli Arap köylüler, Manda yönetiminin uyguladığı tarım politikaları ve yukarıda bahsedilen diğer etmenler sonucunda hızlı bir proleterleşme sürecine girdi. Bunun sonucunda köylüler, Hayfa ve Yafa gibi endüstriyel kurumların ve kapitalist ekonominin merkezi haline gelen kentlere ve kasabalara akın ettiler.⁴⁸ İkinci dünya savaşı sırasında Arap işçilerin sayısı 100 binlerle ifade ediliyordu.⁴⁹

Tablo 4
Arap ve Yahudi İşçilerin Endüstriyel Sektörlere Göre Dağılımı (000)

Yıllar	1922	1931	1935	1939	1945
Arap İşgücü					
Tarım	124,3	144,2	144,9	163,0	186,0
İmalat	9,1	18,5	19,9	21,0	30,0
İnşaat	6,9	5,7	13,8	3,9	20,0
Hizmet	53,7	5,6	76,4	92,1	109,0
Toplam	194,0	227,0	225,0	280,0	345,0
Yahudi İşgücü					
Tarım	5,3	13,5	28,4	40,4	31,3
İmalat	4,9	14,0	26,8	41,5	72,5
İnşaat	3,8	5,3	12,5	5,5	7,2
Hizmet	12,6	32,2	62,4	94,6	122,2
Toplam	26,6	65,0	130,1	182,6	233,2

Kaynak: Metzger, a.g.e., s. 219.

Tablo 5
Yıllara Göre Arap ve Yahudi İşgücü

Yıllar	Arap İşgücü		Yahudi İşgücü	
	Sayı (000)	Nüfusa Oranı (%)	Sayı (000)	Nüfusa Oranı (%)
1922	194.0	28.8	26.6	33.2
1931	227.0	26.7	65.0	37.8
1935	255.0	27.0	130.1	40.4
1939	280.0	26.7	182.0	42.1
1945	345.0	27.7	233.2	42.5

Kaynak: Metzger, a.g.e., s. 218.

⁴⁸ Rachele Taqu, "Peasants into Workmen: Internal Labor Migration and Arab Village Community under the Mandate", Joel S. Migdal (ed.), **Palestinian Society and Politics**, Princeton, Princeton University Press, 1980, ss. 262-63; ve Sakar, a.g.e., ss. 75-78.

⁴⁹ Sakar, a.g.e., s. 177.

Yahudi işçi sınıfı, çeşitli siyonist örgütlenmeler, işçi siyonist partiler, siyonist gençlik örgütleri ve Yahudi Ajansı tarafından ülkeye getirilen işçiler ve göçmenler ile Avrupa'daki Yahudi düşmanlığından kaçan göçmenlerden oluştu.⁵⁰ Birinci Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi bu dönemde de Yahudi göçmenlerin tek hedefi işçi olmak değildi. Özellikle Polonya'dan gelen IV. Aliyah (1924-1929) göçmenleri yanlarında getirdikleri sermaye ile küçük ölçekli işyerleri kurdular.⁵¹ İşçi olmak zorunda kalan Yahudiler ise bu dönemde, kolektif yerleşimlerden ziyade kentlere yerleştiler ve ücretli işçi olarak çalıştılar. Yahudi işçilerin bu tercihleri beraberinde bazı sorunlar getirdi. Bunlardan en önemlisi, kendilerinden daha ucuza çalışan vasıfsız Arap işçileriyle olan rekabetti. İşçi siyonist elit ve WZO, kentleri de kapsayacak bir şekilde bir Yahudi ekonomisi yarattılar. Yahudi işçilere sübvansiyonlar verdiler ve Yahudi işçilerin ihtiyaçlarını karşılamak için kooperatifler kurdular.⁵² İşçilerin sorunlarına çözüm bulmak için kurulan en önemli örgüt Histadrut'tu. Bu örgüte daha sonra ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

Arap işçilerin kentleşme oranı Yahudi işçilere göre daha düşüktü ve Arap işçilerin çoğu köyleriyle ilişkisi devam eden sezonluk işçilerdi. Bunlar, kent merkezlerinin kenarlarındaki banliyölerde veya işyerlerinin yakınındaki barakalarda yaşadılar ve genellikle vasıfsız ve geçici işlerde oldukça düşük ücretlerle çalıştılar. Bu köylü göçmen işçilerin yanında, sendikal faaliyetlerde önemli roller üstlenen ve vasıflı ve yüksek ücretli işlerde çalışan ve kentli veya kentlileşmiş olan Arap işçiler de vardı. Göçmen işçiler, birlikte grevler yaptıkları vasıflı kentli işçiler tarafından iyi karşılanmadılar ve kentli vasıflı işçiler onlardan ayrı durdular ve üstünlüklerini ileri sürdüler.⁵³ Buna karşın, kentli vasıflı Arap işçiler, 1930'larda ayanların etkisinden uzak olan sendikalarda⁵⁴, onları örgütleme çabalarını yoğunlaştırdı.

Arap göçmen işçilerin çoğunun sezonluk işçiler olmaları, 1920'lerde ve 1930'larda onların Yahudi işçilere kıyasla sendikal örgütlenme düzeylerinin daha düşük

---

⁵⁰ Bernstein, **a.g.e.**, ss. 23-24.

⁵¹ Shalev, **a.g.e.**, s. 89.

⁵² Michael Shalev, "Jewish Organized Labor and Palestinians: A Study of State-Society Relations in Israel", Baruch Kimmerling (ed.), **The Israeli State and Society: Boundaries and Frontiers**, Albany, New York, State University Press, 1989, ss. 98-100.

⁵³ Taqqu, **a.g.m.**, s. 271.

⁵⁴ Tamari, **a.g.m.**, s.196.

kalmasına neden oldu.⁵⁵ Yine de bu göçmen işçiler, 1930’larda kentlerde kurulan yardımlaşma ve dayanışma dernekleri, gençlik örgütleri, dini dernekler ve milliyetçi örgütler gibi yarı-politik gönüllü kuruluşlarda faaliyetlerini sürdürdüler. Ayanlar ve ileri gelen aileler de kurdukları siyasi partilere işçi kesiminden taraftar kazanmak için, işçi dernekleri kurarak onları örgütmeye çalıştılar. Bu birlikler işçilerin sorunlarına kapsamlı çözümler üretmediğinden dolayı işçiler için “aldatıcı bir sığınaktı. Bunlar kısmen işçilerin değişken olması nedeniyle kırılıyordu. Bununla birlikte, daha da önemlisi, göçmenlerin talep ettikleri önderliği onlara sağlayamıyordu”⁵⁶. Ayanların liderliğinin etkisi altındaki bu dernekler, köylülerin aşına oldukları ancak köylerde önemini yitiren patronaj ilişkilerini yeniden kurmaktan kaçındılar. Zira Arap işçilerin çoğu Arap ekonomik sektörünün dışında istihdam edilmekteydi ve bu yüzden kentli politikacıların destekçilerinin isteklerini karşılama imkanları yoktu ve zaten patronaj sistemine alışkın değillerdi.⁵⁷

Kentlerde kurulan dernekler, göçmen işçiler için kentin yıkıcılığına karşı bir direnç noktası oluşturdu. Bu dernekler köylülerin kırsal geçmişlerini idealize ederek ve değişime karşı kültürel bir direniş çağrısı yaparak ulusalcı bir söylemle köylü kimliklerini korumalarına yardımcı oldu.

Köylü işçilerin örgütlenmesinin önündeki bir diğer engel, işçilerin çoğunun kamu sektöründeki istihdamının hükümet tarafından yetkilendirilen köy muhtarları aracılığıyla sağlanması nedeniyle, köylerdeki patronaj ilişkilerinin devam etmesiydi. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın yaşandığı 1940’lı yıllarda işçiler kentlerdeki taşeronlar veya özel iş bulma ajansları tarafından istihdam edilmeye başlanınca işçiler patronaj ilişkilerinden kurtularak daha bağımsız hareket edebilme olanağı buldular.⁵⁸ Ayrıca bu dönemde, Arap sendikal harekette komünist ve radikal sol unsurların ağırlık kazanması ve örgütlenmenin ülke geneline yayılması nedeniyle Arap işçilerin sendikal örgütlenme düzeyleri arttı.⁵⁹

---

⁵⁵ Arap ve Yahudi işçiler arasındaki farklılıklar için bkz. Bernstein, **a.g.e.**, ss. 22-29.

⁵⁶ Taqqu, **a.g.m.**, s. 271.

⁵⁷ A.e.

⁵⁸ A.e., ss. 272-280.

⁵⁹ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, s. 268.

Arap ve Yahudi işçiler, Britanyalıların altyapı yatırımları ve uluslararası şirketlerin ile Yahudi sermayesinin girişi sayesinde endüstriyel açıdan büyüyen bir ekonomi içinde iş bulabildiler. Arap işçiler demiryolları, kamu inşaatları, limanlar ve kamu projelerinden oluşan kamu sektöründe, uluslararası şirketlerde ve Yahudilere ait fabrikalarda, inşaat sektöründe ve plantasyonlarında ve Arap ekonomik sektöründe çalıştılar. Yahudi işçiler ise kendilerine kapalı olan Arap sektöründe çalışamazken, endüstriyel ve sermaye birkimi açısından büyüyen Yahudi sektöründe ve hükümete ait işyerlerinde çalıştılar.⁶⁰

Tablo 6
Farklı Sektörlerde Arap ve Yahudi İşçilerin Aldığı Ücretler (Kuruş)

Sektörler ve Etnik Gruplar	1934	1938	1942	1945
Tarım				
Yahudiler	200-350	200-300	E 250-300 K 300	E 750 K 750
Araplar	80-100	80-150	E 140-180 K 90-110	E 300-600 F 200-400
İnşaat				
Yahudiler	300-900	300-900	Vz 400 V 750	Vz 1,250 V 2,000
Araplar	100-500	Vz 117 V 255-412	Vz 190 V 500	Vz 500 V 1,750
İmalat				
Yahudiler	200-700	110-396	756	1,410
Araplar	70-500		Y 459 A 262	Y 617 A 464

E=Erkek, K=Kadın, Vz= Vasıfsız İşçi, V=Vasıflı İşçi, Y=Yahudi Sektörü, A= Arap Sektörü

Kaynak: Bernstein, *Constructing Boundaries: Jewish and Arab Workers in Mandatory Palestine*, ss. 31-32.

Avrupalı yaşam standartlarını devam ettirebilmek için daha fazla ücret talep eden Yahudi işçilerle Arap işçiler arasındaki ücret farklılıkları Manda dönemi boyunca da devam etti. Özel sektörde Arap ve Yahudi işçiler aynı işlerden eşit ücret alamadılar (Tablo 6). Bu durum hem Arap ekonomisi hem de Yahudi ekonomisi için geçerliydi. Kamu sektöründe ise Arap ve Yahudi işçiler eşit ücret aldılar. Bununla birlikte bu sektörde Arap işçiler çoğunlukla vasıfsız, geçici ve düşük ücretli işlerde, Yahudi işçiler

⁶⁰ Bernstein, “Expanding Split Labor Market Theory: Between and within Sectors of the Split Labor Market of Mandatory Palestine”, ss. 182-183.

vasıflı, üst kademeli ve yüksek ücretli işlerde istihdam edildiler. Yahudi iş yerlerinde de Arap işçiler çoğunlukla vasıfsız ve düşük ücretli işlerde çalıştılar.⁶¹

3.4. İŞÇİ PARTİLERİ VE SENDİKALAR

3.4.1. İşçi Siyonist Partiler

İşçi siyonist partiler, bir yandan Yahudi göçünü ve yerleşimini destekledikleri için siyonist hedeflere, diğer yandan tabanlarının işçilerden ve sosyalistlerden oluşması nedeniyle sosyalist amaçlara sahiptiler. Siyonizm ve sosyalizmi birleştiren bu partilerin birbirinden ayırt edilmesini sağlayan noktalar, siyonizm ve sosyalizminden hangisine daha fazla ağırlık verdikleri, yerli halka yönelik tutumları ve Filistin'in geleceği hakkındaki düşünceleri idi.

I. Dünya Savaşı sonrasında Poalei Tziyon, WZO ve Komünist Enternasyonal ile kurulacak ilişkiler hakkında yaşadığı iç tartışmaların ardından dünya genelinde sağ ve sol olarak ikiye bölündü. Sağcılar Komünist enternasyonal yerine sosyal demokrat bir çizgiye sahip olan Sosyalist Enternasyonal'e ve WZO'ya katılmayı talep ettiler. Solcular ise, burjuva kurumu olarak gördükleri WZO'ya katılmayı reddettiler ve partinin Komünist enternasyonale katılmasını istediler. Bu tartışmalar partinin Filistin koluna da yansıdı. Sağ kanadı destekleyenlerle bağımsız solculardan oluşan bir grup, Ben Zvi ve Ben Gurion'un liderliğinde Filistin'de 1919 yılında Ahdut Haavoda adında yeni bir parti kurdular. Ahdut Haavoda hem WZO'ya hem de Sosyalist Enternasyonal'e katıldı.⁶² Sternhell'e göre yeni partide liderler Borokhov'un Marksizm ve milliyetçilik arasında kurduğu dengeyi bozarak önceliği siyonizme verdiler. Böylece Ahdut Haavoda, Borokhov'un önem verdiği sınıf mücadelesini ortadan kaldırarak sosyalizmin amacını ve işçi sınıfının görevini sosyal yapıyı ve düzeni değiştirmekten ziyade ulus inşasıyla sınırladı.⁶³ Bu politik çizgisine karşın parti, 1920'lerin ortasına kadar sınıf

---

⁶¹ Bkz., Bernstein, **Constructing Boundaries: Jewish and Arab Workers in Mandatory Palestine**, s. 29-33; ve Bernstein, "Expanding Split Labor Market Theory: Between and within Sectors of the Split Labor Market of Mandatory Palestine", s. 183-185.

⁶² Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, s. 59.

⁶³ Sternhell, **a.g.e.**, s. 34-35, 95-96.

mücadelesi kavramına parti programında sürekli vurgu yaptı. Partinin sınıf mücadelesini ideolojik ve pratik açıdan tam anlamıyla bertaraf edememesi, parti tabanın baskısından ve işçilerin desteğini kaybetmek istememesinden kaynaklandı.⁶⁴

1920'lerin ortalarından itibaren Ahdut Haavoda, pratikte daha siyonist bir çizgiye kayarak sınıf mücadelesini tali bir konumda bırakmaya başladı. Partinin bu yeni yöneliminde hem Arap toplumu ile yaşanan ilişkiler hem de Yahudi toplumu içindeki değişimler etkili oldu. IV. Aliyah döneminde Polonya'dan gelen göçmenler, Yahudi toplumunun sınıfsal yapısını değiştirerek ciddi bir orta sınıf oluşturdular. İşçi sınıfı mücadelesine karşı olan, Britanyalılarla uzlaşmayı reddeden ve daha radikal yöntemlerle Filistin'de Yahudi devletini kurmayı savunan Vladimir Jabotinski liderliğindeki aşırı sağ görüşlü Revizyonistler, bu göçmenlerden taraftar kazandılar. Bu gelişmeler Ahdut Haavoda'nın yishuvlardaki hegemonyasına zarar verebilirdi. Bu nedenle parti, siyasal mücadelesini orta sınıfları kapsayacak biçimde değiştirdi ve hakim konumda bulunduğu Histadrut'u sadece ücretli işçilerin bir örgütlenmesi olmaktan çıkardı.⁶⁵

Poalei Tziyon'da siyonist örgütlenmelere katılmayı reddeden ve Borochov'un⁶⁶ izinden giden solcular ve siyonizmle bağını koparma durumuna gelen radikal Marksistler, 1919 yılında Sosyalist İşçi Partisi'ni (SİP) kurdular. Kendilerini Komünist enternasyonalin Yahudi seksiyonu olarak gören bu partinin aktivistleri ve liderleri, hem milliyetçi düşüncelerle Filistin'deki siyonist faaliyetleri hem de enternasyonalist düşüncelerle Bolşevik devrimini desteklediler. Parti, Ahdut Haavoda'yı siyonist örgütlenmelere katılarak Yahudi burjuvasıyla ve İngiliz emperyalizmiyle işbirliği yapmakla suçladı ve kendini devrimci sosyalist bir parti olarak deklere etti. Ancak, partinin ideolojisinde Siyonizm ve Bolşevizm'in bir arada bulunması, üyeleri arasında bir gerilim yarattı. Bununla birlikte, bu gerilim Bolşeviklerin İngiliz emperyalizmini Filistin'den atacağı ve Filistin'de bir Yahudi devleti kuracağı umuduyla parti içinde bir

---

⁶⁴ Ben-Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period before Israel's Statehood**, s. 118-19.

⁶⁵ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, ss. 89-91.

⁶⁶ Borokhov, Poalei Tziyon'un WZO'ya katılmasına, WZO'nun bir burjuva örgütü olduğunu düşüncesiyle karşı çıktı. Borokhov'un WZO hakkındaki düşünceleri için bkz. Ber Borochov, **Eretz Yisrael in Our Program and Tactics**, <http://www.angelfire.com/il2/borochov/eretz.html>.

bölünmeye yol açmadı. Böylelikle SİP, 1919-21 yılları arasında sınıf mücadelesine yaptığı vurgu ve Sovyet devriminin popülaritesi sayesinde Filistin'deki Yahudi işçiler arasında ciddi bir destek buldu.

1919-21 yılları arasında SİP'in bağlı olduğu Poalei Tziyon'nun sol kanadının liderleri, Bolşeviklerle Komintern'e katılmak için görüşmeler yürüttü. Bununla birlikte, bunların Bolşeviklerin reddettiği siyonizme bağlılığı bunun önünde bir engel oluşturdu. Bu süreçte görüşmelerden herhangi bir net karar çıkmadığı için SİP'de kendilerini öncelikle siyonist veya Bolşevik olarak görenler bir arada olmaktan rahatsız olmadılar. Ancak Komintern 1921 yılında komünizm ve siyonizmin uyuşmaz olduğunu ilan edince, Poalei Tziyon'un yerel partilerine Komintern'e katılabilmek için siyonizmden vazgeçme ya da partilerini feshetmeleri şartını getirdi. Bunun üzerine SİP iki ayrı partiye bölündü. Bu partilerden birisi Komintern'in resmi olarak tanıdığı Filistin Komünist Partisi (FKP) ve diğeri Poalei Tziyon Smol'du. Poalei Tziyon Smol, hem siyonizme bağlılığını sürdürerek Yahudi göçünü destekledi hem de sınıf mücadelesine ve sosyalizme bağlılığını devam ettirerek kendini Bolşevik ve siyonist bir parti olarak ilan etti. Poalei Tziyon Smol, Histadrut içinde Arap işçilerle ortak bir sendika kurulmasını öneren en önemli siyasi güçtü ve 1930'ların sonuna kadar WZO'ya katılmadı. Poalei Tziyon Smol, özellikle 1925–30 yılları arasında siyonist işçi hareketinde önemli bir güç elde etti ve Yahudi işçilerin büyük bir kesiminin desteğini kazandı.⁶⁷

Bu dönemde Yahudi toplumunda önemli etkiye sahip siyasi işçi partilerinden bir diğeri Hapoel Hatzair'di. Marksizm ve sınıf mücadelesi karşıtı görüşlere sahip olan Hapoel Hatzair, 1920'ler boyunca Ahdut Haavoda'nın Yişhuvlar ve Histadrut'taki en önemli rakibiydi. Yahudi işçi sınıfının büyük bir kesiminin desteklediği bu partiler, siyonizmin çıkarlarını sınıf çıkarlarından ön planda tutmaları açısından ortak bir politik yönelime sahipti. 1920'lerin başlarında, Ahdut Haavoda, rakibi Hapoel Hatzair'e işçi partilerinin lağvedip tek bir çatı altında birleştirilmesini önerse de, Hapoel Hatzair bu öneriyi kabul etmedi. Buna karşın bu partiler Histadrut'a katılarak daha önce kurmuş

---

⁶⁷ Lockman, *Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948*, ss. 80-82.

oldukları kooperatifleri, kuruluşları, fonları, kolektif yerleşimleri Histadrut yapısı altında birleştirdiler.⁶⁸

İki parti, 1930'da İsrail'i 1979'a kadar yönetecek olan Mapai'yi (İsrail Ülkesi İşçi Partisi) kurdular. Yeni parti, programında sınıf mücadelesinin yerine ulusal mücadeleye ağırlık veren bir ideoloji benimsedi. Bu parti sadece işçilerin değil toplumdaki bütün sınıfların partisi olduğunu ilan etti. Böylece, ulusal mücadele ve siyonist harekette daha fazla rol aldı.⁶⁹ Ayrıca parti, hem Yişhuvlar'da hem de WZO'da burjuva partilerle işbirliği yaptı. Bu işbirliği ve politik yönelimleri sayesinde Mapai Filistin'deki Yahudi toplumuna ek olarak WZO'da en güçlü siyasi örgüt haline geldi.⁷⁰ Mapai, Yahudi toplumunda ulusal hedeflerde birleşmiş bir sınıf uzlaşması yaratmayı çabaladı. Böylelikle Histadrut'ta merkezileşme ve bürokratikleşme çabalarını arttırdı ve işçilerin uzlaşmaz tutumlarını ortadan kaldırmaya çalıştı.⁷¹

Mapai'nin sınıf mücadelesini terk etmesi ve işçileri merkeziyetçi ve bürokratik aygıtlarla kontrol altına alma çabaları, Tel Aviv'de B Grubu adında işçi mücadelesini ve sosyalizmi ön plana çıkaran ve Mapai'nin liderlerinin politikalarına karşı olan muhalif bir oluşum ortaya çıkmasına neden oldu. Bu oluşumun tabanını Tel Aviv'de Yahudilere ait özel endüstri kuruluşlarında çalışan işçiler oluşturdu. Bu işçiler, II. Dünya Savaşı sırasında gelişen ve işgücü açığı olan bu sektörde, yüksek ücretler aldılar. Böylelikle Histadrut'un sunduğu hizmetlere ve verdiği yardımlara ihtiyaç duymadılar. Daha sonra B Grubu'nun taraftarları 1944 yılında Ahdut Haavoda adında yeni bir parti kurdular.⁷²

Yahudi toplumundaki işçi partilerinden bir diğeri ise, Marksizm ile siyonizmi birleştiren, kibutzlarda ve 1930'lardan itibaren ülkeye yerleşen kentli Yahudi işçiler arasında örgütlü bir güç haline gelen Hashomer Hatzair'di. Bu parti, bir yandan siyonist kurumlara katılarak Yahudi göçünü ve yerleşimini savundu; diğer yandan sosyalizme, işçi mücadelesine ve Arap-Yahudi işçi sınıflarının dayanışmasına vurgu yaptı.⁷³ Yahudi

---

⁶⁸ Ben Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period before Israel's Statehood**, ss.118-119.

⁶⁹ A.e., ss. 120-121.

⁷⁰ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, ss. 89-91.

⁷¹ Sternhell, **a.g.e.**, ss. 226-240.

⁷² A.e., ss. 279-283.

⁷³ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, s. 174.

vatanının inşasının ancak işçiler tarafından gerçekleştirilebileceğini ve kurulacak devletin sosyalist bir devlet olmasını savundu.⁷⁴

Hashomer Hatzair, başlangıçta sadece kibutzlarda örgütlüydü. Ancak 1940'lı yıllarda kentli Yahudi işçiler arasında güç kazanmaya başladı. Parti Filistin'de Arap ve Yahudi toplumlarının eşit haklara sahip olduğu bir devletin kurulmasından yanaydı. Bu fikir etrafında, Arap-Yahudi işçilerin ortak sınıf mücadelesine vurgu yaptı ve Arap soluyla⁷⁵ ve diğer işçi siyonist partilere işbirliği girişimlerinde bulundu. Böylelikle parti, Poalei Tziyon Smol'un Yahudi liberaller ve aydınlarla birlikte 1939 yılında kurduğu Yahudi-Arap Uzlaşma ve İşbirliği Grubu'na katılarak faaliyetlerde bulundu.⁷⁶

Hashomer Hatzair Filistin'in geleceği hakkındaki farklı görüşleriyle Mapai'den ayrılmaktaydı. Mapai, Biltmore Programı doğrultusunda, Filistin'in tamamında Yahudilerin hakim olduğu bir devletin kurulmasından yanaydı.⁷⁷ Hashomer Hatzair'in Arap ve Yahudiler arasında kardeşlik yaratma niyetleri ve Filistin'de iki uluslu bir devlet kurulması fikri Yişhuvlarda ve Dünya Siyonist Hareketi içinde destek bulamadı. Buna ilaveten, 1947 yılında BM'nin Filistin'in bölünmesine karar vermesi ve Sovyetler Birliği'nin bu kararı desteklemesi, kendini dünya komünist hareketinin bir parçası olarak gören Hashomer Hatzair'in fikirlerinin ortadan kalkmasına neden oldu. Böylece eşit haklara sahip Arap ve Yahudi toplumlarının içinde yaşayacağı sosyalist bir Filistin devleti görüşünü terk etti.⁷⁸

Sovyetler Birliği'nin BM kararını desteklemesinin ardından iki uluslu devlet fikrini kabul eden Hashomer Hatzair, kurulması tasarlanan Yahudi devletinde sol bir muhalefet oluşturabilmek için Ahdut Haavoda ile birleşerek 1948'de Mapam'ı (Birleşik İşçi Partisi) kurdu. Ahdut Haavoda, birleşmeden önce Filistin'de Yahudilerin yönettiği sosyalist bir devlet kurulmasını savundu. Bu devlette, azınlık statüsü verilecek olan Araplar Yahudilerle eşit haklara sahip olacaktı.⁷⁹

---

⁷⁴ A.e., ss. 324-235.

⁷⁵ A.e, ss. 286-288.

⁷⁶ A.e, ss. 270-271.

⁷⁷ A.e, ss. 269.

⁷⁸ A.e, ss. 348-350.

⁷⁹ A.e, ss. 350-351.

3.4.2. Histadrut

1920 yılında kurulan Histadrut, Yahudi işçileri Arap işçilerin rekabetinden korumak, gelen göçmenleri ülkeye yerleştirmek ve kendi kendine yeten bir Yahudi ekonomisi yaratmak gibi amaçlara sahipti. Yahudi işçilerin ülkede kalıcı olmasını sağlamak için onların ihtiyaçlarının karşılanması ve Arap işçilerin rekabetinin önlenmesi gerekiyordu. Aksi takdirde Yahudi işçiler, Araplarla yan yana çalıştıkları işyerlerinde ortak sendikalar kurabilirler ve ülkeye sonradan gelebilecek Yahudi işçilere karşı Arap işçilerle ortak çıkarları doğrultusunda birlikte hareket edebilirlerdi. Böylece, Filistin'e yeni yerleşen Yahudi işçiler, Arap ve Yahudi işçilerin rekabeti karşısında işsiz kalarak ülkeyi terk edebilirlerdi. Bu durum siyonizmin faaliyetlerini sekteye uğratabilirdi.⁸⁰

WZO ve işçi siyonist elit bu riskler nedeniyle, I. Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi bir işbirliği geliştirdiler.⁸¹ Bu işbirliği ile WZO dışarıdan mali kaynaklar sağlayıp göçü organize ederken, işçi siyonist elit göçmenlerin ülkeye yerleştirilmesini ve Yahudi toplumunun Filistin'de kendi siyasal ve ekonomik kurumlarını yaratmasını kolaylaştırmayı üstlendi. Bu işbirliğinin sonucunda kurulan Histadrut, sadece sendikal faaliyetler yürütmedi. Üyelerine sağlık hizmetleri ve sosyal-kültürel hizmetler sundu, kendine ait şirketleri, emeklilik fonları ve bankaları ile ekonomik faaliyetler üstlendi, işçilere spor ve eğitim hizmetleri sundu ve kolektif yerleşimleri ve işçi siyonist hareketin askeri örgütlenmesi Haganah'ı kurdu.⁸² Böylece, Histadrut Yahudi toplumunun Filistin'de inşasını üstlendi. Lockman'ın sözleriyle onun ideolojik ve politik tercihlerini belirleyen Ahdut Haavoda ve Hapoel Hatzair "Histadrut'u Avrupa modelinde bir sendika federasyonundan ziyade, asıl niyeti Yahudi işçiler yoluyla Filistin'de yerleşimini artırmak ve bir Yahudi vatani kurmak olan bir araç olarak tasarladılar."⁸³ Histadrut bu özellikleriyle sosyalizmi siyonist projeyi hayata geçirmekle sınırlandırdı.

---

⁸⁰ Lev- Luis Grinberg, **a.g.e.**, ss. 38-39.

⁸¹ A.e, ss. 40-42.

⁸² Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, ss. 23-26.

⁸³ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, s. 65.

Histadrut'un kuruluşuyla daha önceden işçi partilerinin kurmuş olduğu kolektif yerleşimler, kooperatifler, şirketler, iş ve işçi bulma kurumları tek bir çatı altında toplanarak, işçi-siyonist hareket merkezileştirmeye çalışıldı.⁸⁴ Bu çabalara daha en başından Gdud Haavoda adlı sosyalist bir örgüt karşı çıktı. Gdud Haavoda, Hashomer taraftarlarının ve Rusya'da Ekim devrimi sırasında devrimci faaliyetlere katılmış sosyalist-kolektivist düşüncelere sahip Yahudi göçmenlerin oluşturduğu bir örgüttü. Şirketler, kooperatifler, iş ve işçi bulma kurumları ve kibutzlar kuran Gdud Haavoda'nın taraftarları, Histadrut'a katılmayarak özerkliklerini korumak istediler. Bu örgüt, Histadrut'un merkeziyetçi ve bürokratik örgüt yapısından ve ideolojik ve politik tercihlerinden de rahatsızdı. Bu bağlamda örgüt, Histadrut'a tüm ülkeyi genel bir komüne çevirecekleri eşitlikçi bir toplum inşa etmeyi önerdi. Ancak, Gdud Haavoda'ya bağlı ekonomik kuruluşlar ve kibutzlar, Histadrut tarafından hayata geçirilen politik oyunlarla finansal kaynaklardan yoksun bırakılınca Histadrut'a katıldılar.⁸⁵

Histadrut, kurucu elitleri tarafından sadece Yahudi işçileri kapsayan bir yapı olarak tasarlandı. Stenhell'in sözleriyle Histadrut'un kurucuları tarafından "sınıf kavramı Yahudilerle sınırlandı".⁸⁶ Partiler üstü bir yapı olan Histadrut hangi ideolojik görüşten olursa tüm Yahudi işçileri kapsamaya çalıştı. "Komşusunun emeğini sömürmeden kendi emeğiyle yaşayan" her birey Histadrut'a üye olabilirdi.⁸⁷ Böylelikle orta sınıflar, kolektif yerleşimlerde yaşayanlar ve ücretli işçiler Histadrut üyesi oldular.

Histadrut'un Yahudi olmayanları dışlayan, sınıf mücadelesini reddeden ve sosyalizmi siyonist faaliyetlerle sınırlayan yaklaşımı, SİP tarafından muhalefete karşılandı. SİP kendi kuruluş kongresinde, Histadrut'un ikili işleve (Yahudi işçilerin yerleşimi ve ihtiyaçlarının karşılanması) sahip yapısının dönüştürülmesini savundu. SİP'e göre, sendikal işlevlerle kolonizasyon işlevleri birbirinden ayrı yapılar altında sürdürülmeliydi. SİP, Histadrut'un ulusal ya da politik aidiyetine bakmaksızın tüm

---

⁸⁴ Ben Porat, **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period before Israel's Statehood**, ss. 118-120.

⁸⁵ Stenhell, **a.g.e.**, ss. 124-125, 198-212.

⁸⁶ A.e., s. 182.

⁸⁷ A.e., s. 182.

işçileri kapsayacak bir örgütlenmeye dönüştürülmesini teklif etti. Bu öneri, Histadrut yönetimi tarafından kabul edilmedi.⁸⁸

Yahudi işçiler Histadrut'un farklı iş kollarındaki sendikaları yerine, doğrudan Histadrut'a üye oldular. Histadrut yönetimi oluşturulurken, işçiler tarafından seçilen işyeri komitelerinin şube yönetimlerini, şube yönetimlerinin de yönetimi seçmesi şeklinden bir yol izlenmedi. Seçimlerde üyeler, yönetimi seçmek için seçime katılan siyasi partilere oy verdiler. Partiler, aldıkları oy oranına göre, yönetimi oluşturdular. Seçilen merkez komite, şube ve işyeri yönetimlerini ve temsilcilerini partilerin aldığı oy oranına göre atadı. Bu açıdan seçimlerde üstün gelen parti Histadrut'a tamamıyla hakim oldu.⁸⁹

Histadrut, Yahudi işçilerle işverenler arasındaki anlaşmazlıkları uzlaşma yoluyla çözmeye çalıştı. Bu sebeple Histadrut, kurulduğu andan itibaren işçilerin temsili üzerinde tekel oluşturmaya ve Yahudi Ajansı'nın hakemliği ile işverenlerle toplu görüşmeler yürütmeye çalıştı. Fakat işverenlerin örgütlü bir yapısının olmaması, görüşmelerin resmi bir niteliğe sahip olmasını sağlayabilecek devlet mekanizmasının yokluğu ve işçilerin uzlaşmayı kabul etmeye yanaşmaması üzerine bu çabalar yetersiz kaldı.⁹⁰

Histadrut'un sendika dışı faaliyetler yoluyla ulus inşa sürecine ve siyonizme öncelik tanınması, sendikal faaliyetlerin ikincil bir konumda kalmasına neden oldu.⁹¹ Aynı zamanda Histadrut'un siyonist karakteri Arap işçileri Histadrut dışlayan bir yaklaşımın ortaya çıkmasına neden oldu. Histadrut Arap işçileri dışlamasına rağmen, gündelik sorunlar Arap işçilerle Yahudi işçileri birlikte çalıştıkları işyerlerinde dayanışmaya zorladı. Bu durum Histadrut'un Arap işçilerle ilişkiler geliştirmesine ve işçi siyonist elitin Arap işçilerin varlığını hesaba katmasına neden oldu.

---

⁸⁸ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, s. 67.

⁸⁹ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, ss. 24-29.

⁹⁰ A.e., s. 133-173.

⁹¹ Shalev, "The Labor Movement in Israel Ideology and Political Economy", Ellis J. Goldberg (ed.), **The Social History of Labor in the Middle East**, Westview Press, Boulder Colorado: 1996, s. 133.

3.4.3. Arap Sendikal Hareketi

1921 yılında Hayfa'daki demiryolları işçileri tarafından kurulan ve Filistinli Arap işçilerin ilk örgütü olan Filistin Demiryolu İşçileri Kardeşlik Komitesi'nin amacı işçilerin dayanışmasını ve yardımlaşmasını organize etmektir.⁹² Bunun yanında demiryollarında çalışan bazı Arap işçiler de aynı sektörde çalışan Yahudi işçilerle 1924 yılında ortak bir sendika kurdular. Demiryolu, Posta ve Telgraf İşçileri Sendikası adlı bu sendika daha sonra dağıldı. Bu sendikadan ayrılanlar ve Hayfa'daki Filistin Demiryolu İşçileri Kardeşlik Komitesi'nde faaliyetlerine devam eden Arap işçiler, 1925 yılında Palestinian Arab Workers' Society (PAWS- Filistin Arap İşçileri Cemiyeti) adındaki ilk Arap sendikasını kurdular. Ana kadroları Hayfa demiryollarında çalışan işçilerden oluşan PAWS, 1930'lara kadar Hayfa kentinin dışında pek fazla etkili olmadı.⁹³

PAWS, sendika üyeliği için Arap olma kriterini getirerek Yahudi işçileri üyeliğe kabul etmedi. 1930 yılında gerçekleştirdiği büyük kongrede, sendikal örgütlenmeyi Hayfa kentinin ve demiryollarının dışına yaymayı öncelikli amacı olarak belirledi. Bu doğrultuda Filistin'deki tüm sektörlerde ve kentlerde örgütlenme faaliyetlerini yoğunlaştırma kararı aldı. Kongrede ayrıca, siyonizme ve Yahudi göçüne karşı çıkan, Arapların ulusal haklarına vurgu yapan ve ulusal mücadeleye katılmayı hedefleyen ifadeler yer aldı. PAWS, kongreden sonra, örgütlenme çabalarını artırarak, Arap işçiler arasında etkili bir güç olmaya başladı.⁹⁴ Ancak, 1936 isyanı öncesinde, bu sendika, Arap işçi sınıfının geniş kesimlerini örgütlemeye başarılı olmadı. Bunun nedeni, Arap işçilerin sorunlarına tereddütlü bir tutumla yaklaşmasıydı. PAWS, 1936 yılında başlayan isyan sırasında ilan edilen genel greve destek vererek ulusal hareket içinde rol üstlendi. Bu isyan, sendika üyelerinin tutuklanmasına yol açarak PAWS'ın güç kaybetmesine neden oldu.

İkinci Dünya Savaşı yılları, Arap sendikal hareketinin daha güçlü bir şekilde dirilişine tanık oldu. Bu yıllarda, Arap kitleleri arasında proleterleşme oranı arttı. Arap işçilerin çoğu iş güvenliğinin ve sosyal haklarının kısıtlı ve ücretlerinin giderlerini

⁹² Sakar, **a.g.e.**, s. 166.

⁹³ Lockman, "Railway Workers and Relational History: Arab and Jews in British-ruled Palestine", s. 113.

⁹⁴ Sakar, **a.g.e.**, ss. 129-13.

karşılamağa yetersiz olduğu koşullarda çalıştılar. Bu dönemde ayrıca PAWS içinde komünist sendikacıların faaliyetleri arttı. İngiltere’de hükümetin başına, sömürgelerde yaşayan halka karşı uygulanan sert politikaları yumuşatmayı savunan İşçi Parti’sinin gelmesi, Filistin’deki sendikal faaliyetlerin ve işçi örgütlenmelerinin üzerindeki baskıların gevşemesine neden oldu. Bu etkenler sayesinde, PAWS, Filistin’in tüm kentlerinde örgütlenerek yeni şubeler açtı ve üye sayısını arttırdı. 1940’ların başlarında, komünist işçilerin öncülüğünde, Arap sendikal hareketi daha radikal faaliyetler yapmaya ve Arap işçilerin sorunlarına daha fazla dikkat göstermeye başladı.⁹⁵ Komünist işçiler, Hayfa’da etkili olan deneyimli sendikacıların desteklediği sendika lideri Sami Taha’nın işçi sorunlarına ihtiyatlı yaklaşımı ve anti-demokratik tavırları ile çatışma içine girdiler. Komünistler sendika içinde kalarak onu içerden demokratikleştirmeye ve taban örgütleri vasıtasıyla etkinleştirmeye çabaladılar.⁹⁶ Bu nedenle sendikadan ayrılan herhangi bir grup olmadı.

1942 yılında PAWS, Bulus Farah adlı bir komünistin Federation of Arab Trade Unions and Labor Societies (FATULS – Arap Sendikaları ve İşçi Toplulukları Federasyonu) adında yeni bir işçi örgütü kurmasıyla bölündü. FATULS, işçileri tabandan örgütleyerek demokratik ve radikal bir işçi örgütü yaratmayı hedefledi. Hayfa’da IPC’de (Iraq Petrol Company - Irak Petrol Şirketi), demiryollarında ve askeri kamplarda çalışan Arap işçiler arasında örgütlenme çabalarını yoğunlaştırdı. Yıl sonunda üye sayısı 1000-1500’e ulaştı. PAWS’ın ise aynı dönemde ülke genelinde 5000 üyesi vardı.⁹⁷

PAWS içindeki ikinci bölünme, Taha’nın Uluslararası İşçi Konferansı’na işçi olmayan bir kişiyi temsilci olarak göndermesi üzerine ortaya çıktı. FATULS’un kurulduğu sırada PAWS’da kalan komünist ve solcu grup, AWC (Arab Workers’ Congress - Arap İşçileri Kongresi) adında yeni bir örgüt kurdu. Bu örgüte PAWS’ın Gazze, Nasıra, Kudüs ve Yafa şubelerindeki çoğu üyesi katıldı. Yeni örgüt, FATULS’u da içine katarak, merkez komitesine Bulus Farah’ı ve Filistin’in bölünmesinden sonra Batı Şeria’da sendikal harekette rol oynayacak olan Fuad Nassar, Muhlis Ömer ve Ayşe

⁹⁵ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 266-270.

⁹⁶ A.e., ss. 318-319.

⁹⁷ A.e., ss. 285-286.

Bendek gibi solcu ve komünist üyeleri seçti. 1945'te AWC'un merkez komitesi, Britanya rejimine ve siyonizme karşı mücadele etme, Manda rejimine son verme, uluslararası işçi hareketine katılma ve demokratik bir sendikal hareket yaratma kararlarını aldı.⁹⁸ 1940'lı yıllarda, komünistlerin öncülüğündeki Arap sendikal hareket işçi sınıfı mücadelesini, demokratik ve sosyalist bir Filistin devletinin kurulması için bir araç olarak gördü. Bu doğrultuda işçileri örgütlenme faaliyetlerini artırdı. İşçi hareketinin Filistinli Arapların ulusal sorunlarına eğilmesi, Arap işçi hareketinin geleneksel elitlerden ayrı bir ulusal hareket yaratmasının önünü açtı.

Arap işçilerini örgütlemeye yönelik çabalar, sadece sendikaların çabalarıyla sınırlı değildi. İleri gelen aileler de, Arap işçi sınıfını kendi çıkarları doğrultusunda kontrolü altına almak için örgütlemeye başladılar. Ayanlar ilk olarak, 1920'lerde toplumsal bir güç haline gelmeye başlayan Arap işçi sınıfını, 1925 yılında kurucularının hiçbiri işçi olmayan bir işçi partisi çatısı altında toplamaya çalıştılar.⁹⁹ Daha sonra Naşhaşhibi ailesinden Fahri el- Naşhaşhibi, işçileri kendi partisine çekebilmek için 1933 yılında AWS'yi (Arab Workers' Society - Arap İşçileri Cemiyeti) kurdu. Kendini işçilerin babası ilan eden Fahri, o sıralarda Arap işçiler için can yakıcı bir hale gelen Histadrut'un Arap işçileri işten atma çabalarına karşı işçileri örgütledi. Naşhaşhibi Arap işçilerden gruplar oluşturdu. Arap halkını Yahudi mallarını boykot etmeye çağırdı. Fakat Fahri'nin işçileri örgütlenme ve onların sorunlarına çözüm üretme çabaları başarılı olmadı.¹⁰⁰

Ayanlar, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde de Arap işçi sınıfını kontrolü altına alma çabalarına devam ettiler. Böylelikle, 1947 yılında yeniden kurdukları Arap Yüksek Komitesi'ne Sami Taha'yı işçilerin temsilcisi olarak aldılar. Taha da, kendi sendikasının Arap işçi sınıfı üzerindeki etkisini yeniden tesis etmek için komiteye girdi. Bununla birlikte, Taha'nın politik görüşleri ayanlarınkinden farklıydı. Taha, Komite'nin tasvip etmediği Halk partisi ile ilişki içine girdi. Bu parti zanaatkârlardan ve orta sınıflardan oluşan sosyal demokrat ulusalcı bir partiydi. Taha ve Komite arasındaki ilişkiler, BM

---

⁹⁸ Sakar, **a.g.e.**, ss. 182-186.

⁹⁹ A.e., ss. 196-197.

¹⁰⁰ Zachary Lockman, "Arab Workers and Arab Nationalism in Palestine: A View from Below", James Jankowski ve Israel Gershoni (ed), **Rethinking Nationalism in the Arab Middle East**, New York, Columbia University Press, 1997, ss. 261-263.

heyetinin 1947 yılında ülkenin kaderi hakkında karar vermeye yönelik bir araştırma yapmak için gelmesiyle iyice gerildi. Ayanlar, heyeti genel grev yoluyla boykot etmeyi kararlaştırdı. Ancak, PAWS buna uymayarak sadece bir saatlik bir grev yapma kararı aldı. Ayrıca Taha, BM heyetinin önüne çıkarak işçiler adına görüşlerini bildirdi. Ayanlar ise Taha'nın bu davranışını işçilerin kendilerinden bağımsızlaşması olarak algıladı. Taha'nın, Komite'nin politik görüşlerinden uzaklaşması ve kendi siyasi partisini kurmaya yönelik çabaları, 1947 yılında toplanan PAWS kongresinde doruğa ulaştı. Kongrede sosyal demokrat bir Arap işçi partisinin kurulması kararı alındı. Ayrıca Filistin'de Arapların hakimiyetinde demokratik bir Arap devletinin kurulması düşüncesi ifade edildi. Kongreden sonra, Filistin'de sosyal demokrat işçi partisinin kurulmasına yönelik çabalara hız verildi. Bu süreçte Taha, Siyonistlerle de geçici bir anlaşma arayışı içine girdi. Taha'nın bu çabaları, ayanlarla arasındaki ihtilafları derinleştirdi. Bunun üzerine ayanlar onun sendikasının yeteri kadar anti-siyonist ve anti-emperyalist olmadığı yönünde sert eleştiriler yönelttiler. Taha, Komite ile ilişkilerinin kızıştığı bu süreçte, Hayfa'daki evinde faili meçhul bir cinayete kurban gitti. Taha'nın ölümünün ardından sendikanın bağımsız tutumları da kontrol altına alındı.¹⁰¹

3.4.5. Filistin Komünist Partisi

Manda dönemi Filistin'inde Arap ve Yahudi işçilerin ve Arapların ve Yahudilerin aynı politik fikirler etrafında biraraya geldikleri tek yapı olan Filistin Komünist Partisi'nin kökleri daha önceden belirtildiği gibi SİP'e dayanır.¹⁰² 1924 yılında Komintern'e kabul edilen FKP, 1920'ler boyunca Yahudi ağırlıklı bir yapıya sahipti. FKP, siyonizmi Yahudi burjuvazisinin kendine pazar yaratabilmek için kullandığı araçlardan birisi olduğunu ileri sürdü. Siyonizmin ve Arap toprak ağalarının İngiliz emperyalizmiyle işbirliği içinde olduğunu iddia etti. Yahudi göçüne karşı çıkarak anti-siyonist ve anti-emperyalist bir yaklaşım ortaya koydu. FKP, bu yaklaşımı sayesinde 1920'lerde partiye Arap üyeler kazandı. Ancak, 1929 yılına kadar Arap halkının ulusal sorunları etrafında yeterli bir faaliyet gösteremediği için Araplar

¹⁰¹ Bkz., Sakar, **a.g.e.**, ss. 199-207; ve Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 340-342.

¹⁰² Bkz., İsmail, **a.g.e.**, ss 105-119; ve Sakar, **a.g.e.**, ss. 113-128.

arasında çok fazla örgütlenemedi. FKP, 1929'daki Arap ayaklanmasının ardından Arap halkının ulusal sorunlarının ihmal ettiği yönünde bir özeleştiri yaptı. Böylelikle, Arap halkının ulusal sorunlarına daha fazla ilgi göstermeye başladı. Komintern de, FKP'ye partiyi Araplaştırmasını direktif verdi. Bunun sonucunda 1930'larda partinin yönetim kadrolarında Araplar hakim olmaya başladı. Partide Arap üyelerin sayısı önemli ölçüde arttı. Bu dönemde Arapların ulusal haklarına daha yakın bir politik çizgiye kayan FKP, yişhuvlardan ve Yahudi toplumundan gittikçe uzaklaştı.¹⁰³ Böylelikle parti, 1929 isyanına oranla 1936 isyanında daha aktif rol üstlendi. İsyanın örgütlenmesinde inisiyatif alan parti, isyan sırasında kurulan komitelere katıldı ve gerilla kuvvetleri oluşturdu.

İngilizlerin Sovyetlerle ittifakı sonucunda komünist hareket üzerindeki baskıyı gevşetmesi, İkinci Dünya savaşı sırasında Sovyetlerin Hitlere karşı yürüttüğü mücadelenin yişhuvlarda komünizme ve sol düşüncelere sempatiyi artırması ve Arap komünistlerin işçileri örgütlemeye ağırlık vermesi, FKP'nin Filistin'de güç kazanmasını sağladı.¹⁰⁴ 1936 isyanı sırasında partinin Arap üyelerinin tutuklanmasıyla 1940'ların başında siyonizme meyil gösteren Yahudi üyelerin parti içindeki etkisi arttı. Parti içindeki Yahudi üyeler isyandan sonra ülkede Yahudi toplumunun ulusal haklarını tanınmasını istedi. Ayrıca Yahudi göçünü destekleyerek Yişhuv kurumlarıyla daha fazla yakınlaşmaya başladı. Bu süreçte, FKP'nin Yahudi kökenli üyeleri, 1920'lerde anti-siyonist görüşleri ve Histadrut içinde ayrı bir grup oluşturmaları yüzünden atıldıkları Histadrut'a yeniden üye oldular. Daha sonra parti içindeki bazı Yahudi üyeler "aimt" adıyla ayrı bir hizip kurarak, Yahudilerin ayrı bir ulus olarak kabul edilmesine karar verdiler. Bunlar 1941 yılında partiden ayrıldılar. Bunların siyonizme kaymasına karşı, parti içinde Bulus Farah ve Fuad Nassar'ın etrafında kümelenmiş olan Arap hizbi Arap halkının mücadelesine ağırlık verilmesini savundu.

Parti içindeki Arap hizbi 1943 Ağustos ayında Komintern'in dağıtılması kararını kabul ederek, ayrı bir Arap Komünist Partisi'nin kurulması için çalışmaya başladılar. Bu grup, partiyi siyonizme karşı savaşın artırılmasına çağırdı. Bunun üzerine

---

¹⁰³ İsmail, **a.g.e.**, ss. 109-115.

¹⁰⁴ A.e, s. 117; Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, s. 304.

partinin Yahudi merkez komite üyesi olan Mekones'in önderliğinde bir Yahudi muhalefetinin oluşmasına yol açtı. Parti içindeki görüş ayrılıkları 1943, Histadrut'un 1943 yılında Arap ve Yahudi işçiler adına düzenlediği greve Yahudi üyelerin katılmasıyla derinleşti. Grev öncesinde, parti Genel Sekreteri Rıdvan el-Hulu, Yahudi üyelerin greve katılmasına şiddetle karşı çıktı. Ancak daha sonra, Arap üyelerin greve katılmaması ve Yahudi üyelerin greve katılma konusunda özgür olmaları yönünde bir öneri sundu. Bununla birlikte, Yahudi üyelerin greve katılmasının ardından partinin merkez komitesi, Mekones'i partiden ihraç etti ve partinin Hayfa ve Tel Aviv şubelerini kapattı.¹⁰⁵ Bunun ardından Merkez Komite, parti içindeki Arap üyelerden bazıları kendi içlerindeki siyonist sapmayı temizlediklerini ilan ettiler. Partinin artık bir Arap partisi olduğunu ve Arapların haklarına ağırlık veren ulusal programını kabul eden herkesin partiye katılabileceğini ilan ettiler.¹⁰⁶ Tüm bu gelişmelere rağmen Rıdvan el-Hulu Mekones'in hizbini yeniden partiye almaya çalıştılar. Fakat bu hizip, el-Hulu'nun çabalarına olumsuz yanıt verdi. Bu hizip daha sonra, 1947 yılında, İbrani Komünist Partisi'ni kurdular.¹⁰⁷

Rıdvan el-Hulu ve bazı Yahudiler partiyi enternasyonal bir temelde yeniden tanımlama ve diriltme niyetiyle 1944 yılında bir kongre topladılar. Ancak bu çabalardan hoşnutsuz olan Bulus Farah ve çevresindekiler ise National Liberation League (Ulusal Kurtuluş Ligi - NLL)'ni kurdular. Üyelerinin çoğu eski FKP üyesi olan NLL, kendini komünist parti yerine ilerici ulusalcı demokratik bir hareket olarak tanımladı. NLL, Yahudilerin demokratik haklarına kavuşabileceği Filistin Arap Devleti kurulmasından yanaydı. FKP ise, Arapların ve Yahudilerin eşit bir biçimde temsil edileceği iki uluslu bir devlet kurmayı hedeflemekteydi.¹⁰⁸ NLL, ayanların ulusal hareketinin tersine, Yahudiler ve siyonizm arasında bir ayırım yaparak, ülkede bulunan bütün Yahudilerin gelecekte kurulacak bağımsız Filistin devletinde güvende olmaları gerektiğini savundu. Böylelikle eleştirilerini sadece siyonizme yöneltti. Ayanları, siyonist hareketin Yahudi halkını Arap hayaletiyle korkutmasına yardımcı olmakla suçlayan NLL, Arap-Yahudi

---

¹⁰⁵ Sakar, **a.g.e.**, ss. 120-122; ve Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, s. 305.

¹⁰⁶ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, s. 306.

¹⁰⁷ İsmail, **a.g.e.**, s. 117.

¹⁰⁸ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 306-307.

dayanışmasına vurgu yaptı. NLL her koşulda, önce FATULS ve daha sonra AWC aracılığıyla, Arap ve Yahudi işçilerin ortak sınıf mücadelesine vurgu yaptı. Yahudi işçilerle Arap işçilerin birlikte grevler düzenlemesine ön ayak oldu.¹⁰⁹

Gerek FKP'nin iki uluslu devlet ve gerekse de NLL'nin Arapların çoğunlukta olduğu tek bir Filistin devleti hayalleri BM'nin 1947'de Filistin'in Arap ve Yahudi devletleri olarak ikiye bölünmesine yönelik kararı tarafından sekteye uğradı. Sovyetlerin de plana destek vermesi üzerine hem FKP hem de NLL iki devletli çözümü kabul ettiler. Daha sonra bu iki yapı 1948'de birleşerek İsrail Komünist Partisi'ni (Maki) oluşturdular.

3.5. ARAP İŞÇİLER ve SENDİKALARI ile HİSTADRUT ARASINDAKİ İLİŞKİLER

3.5.1. Histadrut ve Arap İşçiler (1918–1929)

Britanya Manda rejiminin Filistin Yüksek Komisyonun başkanı Herbert Samuel, Filistin'de yerel işsizliği azaltmak için, Manda rejiminin kurulduğu ilk yıllarda kamu işleri projesi başlattı. Bu projenin hayata geçirilmesiyle beraber, Arap ve Yahudi işçiler birbirleriyle yan yana çalışırken buldular. Bu işyerlerinde Yahudi işçiler, gündelik sorunlarını çözebilmek için Arap işçilerle ortak sendikalarda örgütlenmeye ve Arap işçilerle ortak hareket etmeye yönelik fikirleri gündemlerine almak zorunda kaldılar.¹¹⁰ Bu fikirler ilk olarak Filistin demiryollarında ortaya çıktı. Böylelikle Yahudi işçiler Arap işçilerle ilişkiler geliştirmeye başladılar.¹¹¹ Bu gelişmeler üzerine işçi siyonist elit ve işçi partilerinin liderleri, Yahudi işçilerin ve Histadrut'un Arap işçilerle nasıl bir ilişki kurması gerektiğini ve onları örgütleme fikrini tartışmaya başladılar.¹¹²

---

¹⁰⁹ A.e., s. 324.

¹¹⁰ Anita Shapira, "The Ideology and Practice of the Joint Jewish-Arab Labour Union in Palestine, 1920-39", *Journal of Contemporary Palestine*, Vol. 12, No. 4, 1977, s. 670.

¹¹¹ Lockman, "Railway Workers and Relational History: Arab and Jews in British-ruled Palestine", ss.107-109.

¹¹² Lockman, "Exclusion and Solidarity: Labor Zionism and Arab Workers in Palestine, 1897-1929", ss.224-225.

Bu tartışmalar ilk olarak, 1920 Aralık ayındaki Histadrut yönetim toplantısı sırasında gerçekleşti. Bu toplantıda, Ahdut Haavoda'dan Bern Katznelson, Arapları Histadrut'a üye olarak kabul etmekten ziyade onların ayrı bir sendika altında örgütlemelerini savundu. SİP ise, Arapların Histadrut'a üye olmasının teşvik edilmesini önerdi. Fakat Bern Katznelson, SİP'in önerisine Arap işçilerin Histadrut'a üye olmasının Histadrut'un Yahudi ve siyonist karakterini bozacağı gerekçesiyle karşı çıktı.¹¹³ Hapoel Hatzair liderlerinden Eliezer Shohat, partisinin görüşlerini, "İnsani bir açıdan bakıldığında, açıktır ki biz onları örgütlemeliyiz fakat ulusal bir açıdan bakıldığında, onları örgütlersek onları bize karşı kışkırtacağız. Onlar örgütü ele geçirecekler ve bize karşı kullanacaklar," şeklinde özetledi.¹¹⁴ Toplantı sonunda Arap-Yahudi işçilerin dayanışması prensip olarak kabul edildi. Ancak bu dayanışmayı hayata geçirmeye yönelik herhangi bir pratik öneri yapılmadı.¹¹⁵

Bu tartışmaların başladığı ve ivme kazandığı 1920'li yılların başları, Arap köylülerin iş aramak için kentlere akın ettiği yıllara denk gelmekteydi. Arap işçiler kentlerdeki inşaatlarda, limanlarda, demiryollarında, küçük ölçekli imalathanelerde ve hizmet sektöründeki işlerde çalışmaya başladılar. Bu süreçte, sendikal faaliyetlere ilgi duyan, Arap sendikal hareketinin çekirdeğini oluşturacak vasıflı ve yarı vasıflı Arap işçiler de ortaya çıkmaya başladı. Böylelikle, Histadrut yönetimi ve işçi partileri Arap işçilerle kurulacak ilişkilere dair görüşlerini daha geniş bir biçimde ifade etmeye başladılar.¹¹⁶

Bu görüşler özellikle Ahdut Haavoda'nın kendi iç tartışmalarında önemli bir yer işgal etmeye başladı. Parti lideri Ben Gurion'un bu tartışmalarda ortaya koyduğu düşünceler ise oldukça ilgi çekicidir. 1921 yılında yaklaşan seçimlerinden önce yapılan bir toplantı sırasında Ben Gurion, Arap ve Yahudi işçilerin ortak ekonomik, politik ve kültürel faaliyetlerinin, Arap emekçilerin büyük toprak sahiplerinden ve mülk sahiplerinden oluşan sömürücülerden özgürleşmelerini sağlayacağını ifade etti. Ben Gurion bilinçli ve kültürlü Yahudi işçilere, onların Yakın Doğu'nun halklarının özgürlük hareketlerine liderlik etmelerini ve Arap işçilerin özgürleşme sürecine

---

¹¹³ A.e, s. 224.

¹¹⁴ Aktaran için. bkz. A.e, s. 224.

¹¹⁵ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 67-68.

¹¹⁶ Lockman, *Exclusion and Solidarity: Labor Zionism and Arab Workers in Palestine*, s. 225.

yardımcı olmalarını ve onlara sorumluluk ve disiplin içinde yaşamayı öğretmelerini öğütledi. Başka bir deyişle, Ben Gurion, Yahudi işçilere Arap işçilerin kendilerinininkinden ayrı sendikalarda örgütlenmelerine yardımcı olmalarını tavsiye etti. Ben Gurion'a göre bu örgütlenmeler Arap işçilerin özgürleşmesine yardımcı olmasının yanında, Yahudi işçilerin çıkarlarına da hizmet edecekti. Arap işçiler daha bilinçli hale gelerek, Yahudi işçilerle işbirliği yapacaklar ve böylece Yahudi işçiler çalışma şartlarını düzeltebilecekti.¹¹⁷ Sonuç olarak Ben Gurion'a göre "Arap-Yahudi dayanışması Siyonizm'in Yahudi ulusunu kurtarma hedefine erişmesine yardımcı olacaktı"¹¹⁸ Ben Gurion ve Ben Zvi'ye göre Arap işçiler de Yahudi işçilerle kolayca işbirliği yapacaktı.

Ahdut Haavoda'nın liderleri David Ben-Gurion ve Ben-Zvi Arap işçilerle ittifak yapılabileceğine dair düşüncelerini Arap kitlelerin ulusalcı bir karakter taşımadığı düşüncesine dayandırmaktaydılar. Onlara göre Arap ulusal hareketi Arap efendilerin (zenginler, tüccarlar ve toprak ağaları) Arap kitleleri sömürme aracından başka bir şey değildi. Bundan dolayı Arap işçilerle Yahudi işçiler ekonomik sorunlarından yola çıkarak siyonizmin çıkarları doğrultusunda rahatça ittifak yapabilirlerdi. Ben Zvi'ye göre Arap işçilerle Yahudi işçiler arasındaki çatışma örgütlü Yahudi işçilerle örgütsüz ve vasıfsız Arap işçiler arasındaki ekonomik bir çatışmaydı ve Yahudi işçiler Arap işçileri örgütleyerek onları efendilerin sömürsünden kurtarabilirlerdi.¹¹⁹ Ben Zvi ve Ben Gurion'un Arap işçilerin ulusal karakterini yok sayması onların Arap ulusal hareketini tanımaktan kaçınma tavrından ileri gelmekteydi. Bununla birlikte, işçi siyonist hareket içinde Arap işçilerle Yahudi işçiler arasında ulusal çıkarlar açısından bir çatışmanın varlığını kabul eden görüşler de mevcuttu. Hapoel Hatzair lideri Haim Arlosorof'a göre, Arap ve Yahudi işçiler arasında bir çıkar birliği söz konusu olamazdı. Bundan dolayı Arap ve Yahudi işçiler arasında işbirliği yaratılamazdı.¹²⁰

Ben Gurion ve Ben Zvi'nin ortaya koyduğu fikirler etrafında Ahdut Haavoda'lı ve diğer solcu işçiler 1920'lerin ortasına kadar Arap işçilerin Arap ve Yahudilere ait işyerlerindeki grevlerine destek verdiler. Ancak, bu durum daha sonra değişmeye

---

¹¹⁷ Lockman, *Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948*, ss. 72-73.

¹¹⁸ A.e., s. 77.

¹¹⁹ A.e., ss. 74-76.

¹²⁰ Shapira, "The Ideology and Practice of the Joint Jewish-Arab Labour Union in Palestine, 1920-39", ss. 675-676.

başladı ve Ahdut Haavoda'nın Arap işçileri örgütlemeye ve onlarla işbirliği yapmaya yönelik heves dolu yaklaşımı ortadan kalkmaya başladı. 1926-29 yılları arasındaki ekonomik kriz sürecinde Ahdut Haavoda artık Arap işçilerle ortak mücadele ve işbirliği yapmayı göz ardı etmeye başladı.¹²¹ Bu göz ardı etme yaklaşımının ortaya çıkışında IV. Aliyah göçmenlerinin de etkisi vardı. Bu süreçte, yukarıda belirtildiği gibi, Ahdut Haavoda işçi mücadelesini terk edip siyonist mücadeleye daha fazla ağırlık vermeye başladı. Bu açıdan parti, Yahudi toplumunun ulusal çıkarlarını ön plana çıkardı ve Yahudi toplumunda ulusal bir birlik yaratmaya yöneldi. Bunun sonucunda Arap işçileri örgütleme düşüncesi parti liderlerinin söylemlerinin üzerindeki etkisini kaybetti.¹²²

Ahdut Haavoda'nın yeni yaklaşımına karşın, bu dönemde Yahudi işçiler arasında Arap işçilerle işbirliği ve dayanışma yaratmaya ve ortak sendikalar kurmaya yönelik fikirler ve eylemler tekrar ortaya çıktı. Histadrut liderleri ekonomik kriz nedeniyle işsiz kalan Yahudilere iş bulmak için Arap işçileri Yahudilere ait işyerlerindeki işlerinden çıkarmaya başladı. Histadrut, bu amaçla kentlerden binlerce Yahudi işsizi Yahudi plantasyonlarına istihdam etmek için getirdi. Ancak bu gelen işçiler, sendikanın görüşlerine karşı çıkarak Arap işçilerin plantasyonlardaki işlerinden atılmasını önlemeye çalıştılar.¹²³ Aynı zamanda IV. Aliyah'ın göçmen dalgası içinde yer alan radikal sosyalist işçiler ülkede yeni bir radikal sol eğilim oluşturdular. Bu sol eğilim Arap ve Yahudi işçilerin ortak sendikalar kurarak birlikte sınıf mücadelesi yapmasını savundu. Bu görüş dâhilinde Histadrut yönetimine baskı yapmaya başladılar. Bunun sonucunda Histadrut'un 1927 yılındaki üçüncü kongresinde, Arap ve Yahudi işçilerin ilişkileri ve Histadrut'un Arap işçilere yönelik tavrı yeniden ele alınıp tartışıldı.¹²⁴

Kongrede Poalei Tziyon Smol, Histadrut'un yeniden yapılandırılarak ülkedeki tüm işçileri kapsayan bir sendikaya dönüştürülmesini önerdi. Hapoel Hatzair ise, Arap işçilerle Yahudi işçilerin birbirinden tamamen ayrılmasını ve hiçbir ortak örgütlenmeye

---

¹²¹ Bkz., a.e, s. 678-679; ve Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 102-110.

¹²² Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 103-104.

¹²³ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, s. 41.

¹²⁴ Shapira, "The Ideology and Practice of the Joint Jewish-Arab Labour Union in Palestine, 1920-39", s.677.

gitmemesini teklif etti. Ahdut Haavoda ise, iki partinin ortasında bir yerde durarak, Yahudi işçilerin Arap işçilerin örgütlenmesine yardımcı olmasını, fakat bu örgütlemenin ayrı bir yapı altında sürdürülmesi fikrini öne sürdü. Kongre sonunda, Ahdut Haavoda'nın önerisi kabul edilerek ne Hapoel Hatzair'in Arap-Yahudi işçilerin işbirliğini, dayanışmasını ve ortak sendikalarda örgütlenmesini reddeden fikirleri ne de Poalei Tziyon'un Histadrut'un Arap ve Yahudi işçilerin eşit haklarla yönettikleri enternasyonal bir sendikaya dönüştürülmesi isteği kabul edildi. Kongre sonunda, Histadrut'un himayesi altında Arap işçileri örgütleyeceği ayrı bir birim oluşturmaya karar verildi.¹²⁵ Bu karar doğrultusunda Histadrut, Arap işçilerle ilişkileri düzenleyecek Arap Departmanı adında bir yapı oluşturdu. Bu yapı 1930'larda Palestinian Labor League (Filistin İşçi Ligi - PLL)' ni kurarak Arap işçileri örgütlemeye çalıştı.

Arap ve Yahudi işçilerin karşılaştıkları sorunlar etrafında ortak örgütler kurmalarına ve işbirliği yapmalarına yönelik fikirler, işçi siyonist elit ve Yahudi işçilerle sınırlı değildi. Arap işçiler de Arap sendikal hareketinin henüz güçsüz olduğu yıllarda Histadrut çatısı altında örgütlendiler. Yahudi işçilerle birlikte çalıştıkları işyerlerinde dayanıştılar ve işbirliği yaptılar.

3.5.2. PLL ve Arap İşçiler (1929–1948)

Histadrut Hayfa'da genellikle Hıristiyanlardan oluşan Arap işçiler için bir kulüp kurdu. Arap işçilerin örgütlenme ihtiyacına cevap veren bu kulüp, ücretli olarak çalışan marangozları, terzileri ve zanaatkârları çekmeye başladı. Kulüpte, solcu Yahudi işçiler Arap işçilere Arapça ve İbranice dersleri verdiler. Kulübe üye olan Arap işçiler, Hayfa'da kurulmuş olan Yahudi teknik eğitim okulu Tekniyon'da mesleki eğitim alma hakkına sahip oldular. Bu kulüple ilişki kurmuş olan Arap işçiler, kulüp görevlilerinden çalışma şartlarının düzeltilmesine yardımcı olmalarını istediler. Buna cevap olarak kulüp görevlileri, işverenlere Arap işçilerin adına onların taleplerini içeren bir mektup gönderdiler. İşverenler, işçilerin taleplerini kabul etmeyince 1925 yılında, Hayfa'da Araplara ait işyerlerinde çalışan yüz marangoz ve yaklaşık otuz terzi Histadrut'un

---

¹²⁵ Lockman, *Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948*, ss. 105-107.

desteğiyle ücret artışı, iş saatlerinin kısaltılması ve işverenlerin keyfi davranışlarının sona erdirilmesi talepleriyle bir grev düzenlediler. Grev sırasında Arap basını ve kilise yöneticileri, grevin siyonizme ve Bolşeviklerin yayılmasına hizmet ettiği gerekçesiyle, greve karşı çıktılar. Grev sonunda Arap işçiler taleplerinin birçoğunu elde ettiler.¹²⁶ Grevin başarısı, Hayfa'daki diğer zanaatkârların kulüpte toplanmasına ve Arap burjuvasının Arap işçileri dikkate almasına neden oldu. Arap işçiler arasında zamanla etkili olmaya başlayan kulüp, Arap burjuvazisinden gelen baskılar, komünistlerin kulüpte toplanan Arap işçilere siyonistlerin kendilerini kullandığı yolundaki uyarıları ve Histadrut'un kulübe yeterli maddi kaynak aktarmaması nedeniyle destekçilerini kaybetti ve işlevsizleşti.¹²⁷

Histadrut'un Arap işçileri örgütleme çabaları, 1930'larda PLL'yi kurmasıyla yeniden ivme kazandı. Histadrut Yönetimi 1930 yılında, Hayfa'daki kulübe yeniden kaynak ayırmaya başladı. Histadrut'un Arap işçileri yeniden örgütlemeye çalışmasına, PAWS'ın 1930 yılındaki kongresinde aldığı kararlar ve radikal Yahudi sol unsurların baskıları neden oldu. Histadrut liderliği, anti siyonist ulusalcı hareketle işbirliği yapabilecek kitlesel bir Arap sendikal hareketinin ortaya çıkma ihtimalinden rahatsız oldu. 1930'un sonlarına doğru Poalei Tziyon Smol taraftarları, liberal aydınlar ve akademisyenler Ahavat Poalim (İşçi Kardeşliği) adında, Arap ve Yahudi işçilerin dayanışmasını savunan bir örgüt kurdular. Daha sonraları Manda Yönetimi tarafından Bolşevik yanlısı kabul edilerek kapatılan Ahavat Poalim, Histadrut'a Arap işçilere karşı daha aktif bir duruş alması için baskı yaptı. Histadrut'u, Yahudi burjuvazisine ve Arap efendilere karşı mücadele etmeye çağırarak, Arap ve Yahudi işçilerin ortak sınıfsal çıkarlarına vurgu yaptı. Arap işçilerin Histadrut'a kabul edilmesini savunan Ahavat Poalim'in eleştirilerine Hashomer Hatzair de katıldı. Histadrut'u ve Mapai'yi Arap-Yahudi işçilerin ortak sendikal faaliyetlerini yoğunlaştırmasına daha fazla çaba göstermeye çağırdı.¹²⁸

Histadrut, bahsedilen etkenler nedeniyle, 1930 yılında Arap Departman'ını ve PLL'yi kurarak Arap işçileri örgütleme çabalarını yoğunlaştırdı. Arap Departmanı,

---

¹²⁶ Zachary Lockman, "Arab Workers and Arab Nationalism in Palestine A View from Below", James Jankowski ve Israel Gershoni (ed.), *Rethinking Nationalism in Arab Middle East*, ss. 255- 61.

¹²⁷ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 91-93.

¹²⁸ A.e, ss. 179-186.

Hayfa'daki vasıfsız işçileri de kapsayacak şekilde kulübü yeniden işlevlendirdi. Kulüp üyelerine dil kursları verdi ve Histadrut'un sağlık kurumlarından ve fonlarından yararlanabilme hakkı sağladı. Bu minvalde, Arap işçileri örgütleyerek Filistin Arap ulusçuluğunu zayıflatmak isteyen Histadrut, çabalarını Hayfa Limanında yoğunlaştırdı. Burada çalışan işçiler uzun iş saatlerinden ve düşük ücretlerden rahatsızdı. PAWS'dan destek alamayan bu işçiler, Histadrut'un kendilerine destek verdiği başarılı bir grevin ardından, Histadrut çatısı altında bir liman işçileri sendikası kurdular. Bu sendika 1932 yılında, Histadrut tarafından kurulan PLL'nin çekirdeğini oluşturdu.¹²⁹ PLL'nin çabaları Hayfa dışına da taşarak, Yafa limanındaki Arap işçileri örgütlemeye kadar uzandı. Yafa limanındaki işçiler Suriye'nin Havran bölgesinden gelen ucuz işgücünün tehdidi altında zor çalışma koşullarına sahiptiler. Histadrut, bu Arap işçileri de örgütlemeye çalıştı. PLL, Arap işçilerin burada haklarını korumaya yönelerek işçiler arasında ün kazandı ve Arap işçiler 1934'ün sonlarında PLL'ye üye olmaya başladılar. Böylece PLL, Hayfa ve Yafa kentlerinde, PAWS'ın etkisiz olduğu alanları doldurarak, kendine Arap işçiler arasında bir taban oluşturdu.¹³⁰ Ancak daha sonraları PLL, değişik sebeplerden dolayı bu tabanını büyük ölçüde kaybetti. En önemli neden, PAWS'ın ve Arap milliyetçilerinin Arap işçilere PLL'nin onları siyonizmin çıkarlarına alet etmeye çalıştığı şeklindeki eleştirileri ve uyarılarıydı. PAWS'ın temel argümanı Histadrut'un Arap işçileri kamu sektöründe daha fazla Yahudi istihdam edebilmek için kullandığıydı. Gerçekten de, Histadrut ve işçi siyonist elit aşağıda gösterileceği gibi böyle niyetlere sahipti. PLL'nin Arap işçiler üzerindeki etkisini tam anlamıyla kaybetmesi 1936 isyanıyla oldu. 1936 isyanında, PLL'nin kendi çatısı altında toplamaya çalıştığı işçilerin çoğu isyan sırasında genel greve katıldı. Böylece, bu işçiler de, diğer Arap işçiler gibi anti-siyonist ve Britanya karşıtı bir tutum içine girerek, PLL ile ilişkilerini kestiler.¹³¹

Histadrut'un Arap işçileri örgütleme çabaları, II. Dünya Savaşı sonrasında da devam etti. Histadrut, bu süreçte, komünistlerin etkisi altında büyüyen Arap sendikal hareketini dengelemek ve Hashomer Hatzair'in Arap işçilerle ortak sendikalar kurulmasına yönelik yaptığı baskıları azaltmak için, Arap Departmanı'nı ve PLL'yi

---

¹²⁹ A.e, ss. 206-207.

¹³⁰ Zachary Lockman, "Arab Workers and Arab Nationalism in Palestine A View from Below", ss. 259-263.

¹³¹ A.e, ss. 263-268.

yeniden diriltti. Histadrut'un bu dönemde Arap işçileri örgülemeye yönelmesi, PAWS ile arasında ihtilafların çıkmasına sebep oldu. PAWS, Histadrut'un Arap işçileri kendi çatısı altında toplamaktan vazgeçmesini talep etti ve Arap işçilerin temsil hakkının kendilerinde olduğunu iddia etti. Buna karşı çıkan Histadrut, özellikle, II. Dünya Savaşı sırasında Britanya ordularının ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan askeri kamplarda çalışan Arap işçiler arasında örgütlenme çabalarını yoğunlaştırdı. Ancak bu dönemde Arap sendikal hareketin Arap işçiler üzerindeki etkisinin artması sonucunda, Histadrut'un PLL yoluyla Arap işçileri örgütlenme çabaları başarısız oldu.¹³²

3.5.3. Histadrut'un Arap İşçileri İşten Atma Faaliyetleri

Daha önce belirtildiği üzere Yahudi işçi sınıfı, I. Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi, Arap işçilerin rekabetiyle karşı karşıya kaldı. Ülkeye daha fazla göçmen çekmek ve göçmenlerin ülkede kalabilmesi için istihdam olanakları yaratmak niyetinde olan işçi siyonist elit ise bu rekabeti önlemek için, Arap işçilere istihdam olanaklarının kapatıldığı bir Yahudi ekonomisi inşa etmeye çalıştı.¹³³ Histadrut'un kendine ait işyerlerinde ve kolektif yerleşimlerde bu çaba hayata geçirilirken, Yahudi özel sektöründe ve tarım plantasyonlarında Arap işçilerin dışlanması tam anlamıyla gerçekleşmedi. Arap işçilerin tamamıyla işten atılmalarına karşı olan Yahudi işverenler ise çözümü Yahudi işçilere Araplara oranla daha yüksek ücret vermede ve vasıflı işlerde çalıştırmakta buldular.¹³⁴

Yahudi işçilerin, Arap ekonomisinde istihdamı çok sınırlı bir düzeydeydi ve Arap işverenler, Yahudi işçilerin vasıf düzeyine eriştiklerinde Arap işçileri Yahudi işçilerin yerine işe almaya eğilimliydi. Bu şartlarda Yahudi işçilerin istihdamı sadece kamu sektöründe arttırılabilirdi. Böylelikle Yahudi Ajansı ve Histadrut, hükümete Arap işçilerin çalıştıkları işlerden çıkarılıp yerlerine Yahudi işçilerin alınması için baskıda

---

¹³² Lockman, *Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948*, ss. 288-292.

¹³³ Shalev, "Jewish Organized Labor and Palestinians: A Study of State/Society Relations in Israel", ss. 100-104.

¹³⁴ Bernstein, "Expanding Split Labor Market Theory: Between and within Sectors of the Split Labor Market of Mandatory Palestine", s. 183.

bulundular. Bunun için Britanyalı yetkililere hem Filistin’de hem de Londra’da lobi faaliyetlerinde sürdürüldü. Britanyalılar ise ülkede Arap ve Yahudi çatışmasına neden olacağı ve bu yüzden toplumsal düzenin bozulacağı gerekçesiyle bu çabalara olumlu yanıt vermediler.¹³⁵ Fakat işçi siyonist hareket, hükümetin olumsuz yanıtına rağmen, Hayfa ve Yafa limanlarında Yahudi işçilerin sayısını arttırdı. Hükümet limanlardaki işleri taşeronlara verdiği için dolayı Yahudi özel sermayesi ve Histadrut limanlardaki işleri ele geçirdi ve buradaki işlerden Arapları atarak yerine Yahudi işçileri işe almaya başladı. Limanlardan tüm Arap işçilerin elimine edilmesi ancak 1936 isyanı sırasında, Arap işçilerin genel greve katılarak işlerini kaybetmesiyle gerçekleşti. Böylece, işçi siyonist elit, limanlarda Arap işçilerin yerine Yahudi işçilerin alınmasını sağlayarak “emeğin fethi”ni gerçekleştirmiş oldu. Buralara yerleştirilen işçiler, Yahudi Ajansının Selanik’ten getirdiği vasıflı liman işçilerinden ve çeşitli işçi siyonist partilerin üyelerinden oluşmaktaydı. Manda dönemi boyunca en fazla işgücünün istihdam edildiği demiryollarında ise işe almalar doğrudan hükümet tarafından yapıldığı için, işçi siyonist elit Yahudi işçilerin sayısını artırabilmekte başarısız oldu.¹³⁶

Histadrut’un Arap işçileri Yahudilere ait işyerlerinden atmaya yönelik arzuları İbrani emek kampanyasıyla doruğa ulaştı. Yahudi işçilerin işsizlikle boğuştuğu 1934 yılından itibaren Histadrut, Yahudi plantasyonlarında Arap işçilerin işlerden atılmasına yönelik bir kampanyaya başlattı. Kentlerdeki işsizlerden çeteler oluşturularak, Arap işçiler kırsaldaki plantasyonlardan zorla çıkarılmaya çalışıldı. Yahudi toplumu içindeki milliyetçi entelektüellerin ve orta sınıfların da desteklediği bu kampanya başarısız olunca kampanyayı kentlere kaydırıldı. Arap işçilerin işlerine gitmesinin Histadrut tarafından engellemesi üzerine, Yahudi işverenler, Britanya polisine başvurdular. Böylece, Yahudi işsizlerle polis arasında çatışmalar çıktı. Arap işçilerin de işsizlikle boğuştuğu bir dönemde hayata geçirilen bu kampanya başarısızlıkla sonuçlandı ve Filistin’de Arap-Yahudi ilişkilerinin gerilmesine neden oldu.¹³⁷

---

¹³⁵ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 264-265.

¹³⁶ Bernstein, “Expanding Split Labor Market Theory: Between and within Sectors of the Split Labor Market of Mandatory Palestine”, ss. 189-195.

¹³⁷ Bu faaliyetler hakkında geniş bir okuma için bkz. Steven A. Glazer, “Picketing for Hebrew Labor: A Window on Histadrut Tactics and Strategy”, **Journal of Palestine Studies**, Vol. 30, No. 4, Summer 2001, ss. 39-54.

3.5.4. Arap ve Yahudi İşçilerin Ortak Grevlerine Sendikaların ve Elitlerin Yaklaşımları

3.5.4.1. Yahudi İşyerlerinde Arap ve Yahudi İşçilerin Grevleri

Manda Yönetimi Dönemi'nde Arap ve Yahudi işçiler birlikte çalıştıkları işyerlerinde çalışma şartlarını iyileştirmek ve ücretlerini artırmak için ortak eylemler ve grevler yaptılar. Nur, Nesher ve Mosaica adlı Yahudi fabrikalarındaki grevler, Arap-Yahudi sınıf dayanışması açısından önemli bir yere sahiptir. Çalışma koşullarının ağır ve ücretlerin düşük olduğu Nur kibrit fabrikasında 1926 yılından itibaren Yahudi işçilerle işverenler arasında gerilim büyümeye başladı. Bunun sonucunda, Yahudi işçiler bir işyeri komitesi oluşturarak işyerlerinde sağlık koşullarının iyileştirilmesi ve ücretlerin artırılmasını talep ettiler. Komiteye Arap işçiler de destek verdiler. Daha sonra Yahudi işçiler grev ilan ettiler. Kadın işçilerin aktif bir rol üstlendiği greve Arap işçiler de gözcülük yaparak aktif bir şekilde katıldılar. Hüseyini ailesine muhalif olan Akka'daki Arap toplumunun önde gelenleri de, bu greve destek verdiler.¹³⁸

Filistin'de en büyük özel sermaye sahip bir işyeri olan Hayfa'daki Nesher çimento fabrikasında da, Arap ve Yahudi işçiler, fabrikanın kurulduğu 1920'li yıllardan 1936 isyanına kadar ortak eylemler gerçekleştirdiler. Bu fabrikada FKP ve Poalei Tziyon Smol üyesi Yahudi işçiler çalışmaktaydı. Arap ve Yahudi işçiler ortak veya farklı sorunlar etrafında birlikte grevler yaptılar ya da birbirlerinin başlattığı grevleri desteklediler. Bu grevlerde Histadrut, Yahudi işçilerin Arap işçilerle dayanışma yapmasını önlemeye çalıştı. Buna karşın Yahudi işçiler birçok durumda iş bırakarak Arap işçilerin grevlerine destek verdiler.¹³⁹

Arap-Yahudi işçilerinin dayanışmasına bir başka örnek Mosaica kiremit fabrikasında yaşananlardır. 1932 yılında Histadrut, Arap işçilerin işten atılması için, Yahudi Ajansı ve Yahudi işverenle işbirliği içinde fabrikayı başka bir yere taşımak istedi. Bunun üzerine, çoğu Hashomer Hatzair üyesi olan Yahudi işçiler, Hayfa İşçi

¹³⁸ Deborah Bernstein, "Challenges to Separatism: Joint Action by Jewish and Arab Workers in Jewish Owned Industry in Mandatory Palestine", s. 23-25.

¹³⁹ A.e, ss. 28-33; Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 85- 88, 207- 210.

Konseyi'ne ve Histadrut'a karşı gelerek Arap işçilerle birlikte grev yaptılar. Onlar Arap işçilere bu süreç boyunca, işten atılmamaları - atıldıkları takdirde tazminatlarını almaları - için destek verdiler.

Arap-Yahudi işçilerin bu işyerlerindeki dayanışma örnekleri, Arap ve Yahudi işçilerin kendi toplumlarının elitlerinin tutumlarına karşı farklı ilişkiler örebilmeleri için fırsatlar yarattı. Fakat işverenlerin Arap ve Yahudi işçilerin ücret farklılıklarını fırsat bilerek onları bölmeye çalışması ve Histadrut'un ulusal ayrılıkları güçlendirmeye dönük çabaları bu ilişkilerin örgütsel olarak bir birlikteliğe dönüşmesini engelledi.¹⁴⁰

3.5.4.2. Kamu Sektörü ve Çok Uluslu Şirketlerde Arap ve Yahudi İşçilerin Eylemleri

Arap ve Yahudi işçiler Manda Yönetimi dönemi boyunca hükümete ait işyerlerinde onlarca ortak grev düzenlediler ve birlikte işyeri komiteleri kurdular. Arap ve Yahudi işçiler, bu grevler sırasında Arap ve Yahudi sendika liderlerini kararlılıklarıyla işbirliği yapmaya zorladılar. Bazı durumlarda sendika liderleri kendi politik görüşleri doğrultusunda grevleri bitirmeye çabaladılar ya da işçilerin sorunlarına kayıtsız kaldılar. Bu grevler aynı zamanda Histadrut ve Arap sendikaları arasındaki güç mücadelelerine de sahne oldu. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Arap ve Yahudi işçiler kendi sorunları etrafında birçok defa hiçbir çıkar gözetmeksizin biraraya geldiler ve kimi zaman kendi toplumlarının da desteğini aldılar.

Örneğin, 1931 Haziran'ında kendi veya başkalarının arabalarında çalışan Arap ve Yahudi taksi, kamyon ve otobüs şoförleri, hükümetinin yaptığı petrol ve vergi zamları ile yüksek ehliyet ücretlerine karşı biraraya geldiler. Şoförler taleplerini Manda hükümetine ve petrol şirketlerine iletince görüşmeler başladı. Görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanınca, Filistin'de ileri gelen bir ailenin üyesi ve avukat olan Sidqi al-Dajani Arap ve Yahudi işçiler adına grev ilan etti. Histadrut grevi komünistlerin ve Arap milliyetçilerinin bir kışkırtması olduğunu savundu. Ancak, Yahudi şoförleri greve

---

¹⁴⁰ Bernstein, "Challenges to Separatism: Joint Action by Jewish and Arab Workers in Jewish Owned Industry in Mandatory Palestine", ss. 33-40.

katılmama yönünde ikna edemeyince grevi desteklemek zorunda kaldı. Ayanlar da, greve Arap ulusalcılığının taleplerinin altını oyacağı sebebiyle karşı çıktı. Bu karşı çıkışlara rağmen, şoförler grevlerine günlerce devam ettiler. Grev sırasında hem Arap toplumundan hem de yişhuvlardan yoğun bir destek aldılar ve böylece grev her iki toplumun da sempatisini kazandı. Hükümet ise bu sırada, grevi erteleme çağrısı yaptı. Bu çağrının ardından işçileri temsilen, Dajani ve Histadrut'un desteklediği Gorokhovsky'nin liderliği altında Arap ve Yahudi şoförlerden oluşan bir komite oluşturuldu. Ancak hükümet şoförlerin taleplerinin tamamını kabul etmedi. Grev, komite liderliğinin tereddütlerine karşın tabanın baskısı ve kararlılığıyla sürdü. Şoförler hükümeti taleplerini kabul etmeye zorladı.¹⁴¹

Iraq Petrol Company (IPC-Irak Petrol Şirketi)'ne ait rafinerilerde Arap işçilerin yaptığı grev ise sendikaların birbirleriyle işbirliği yapmaktan çekinmelerine karşın, işçilerin zorlamasıyla biraraya gelmelerine iyi bir örnektir. 1935 Şubatı'nda IPC'nin teknik departmandaki vasıflı işçilerin öncülüğünde başlayan grev, daha sonra diğer departmanlara da yayıldı. Bunun sonucunda çoğu Araplardan oluşan 800 kişilik işgücünün 600'ü greve katıldı. Mühendis kadrosundaki bazı Amerikalıların da katıldığı grevde işçiler ücret zammı, sekiz saatlik iş günü ve fazla mesai ücreti talep ettiler. Arap işçiler adına yönetimle görüşmelere PAWS ve PLL katıldı. Başlangıçta PLL Arap şoförler adına ayrı görüşmeler yürütmek istemesine rağmen işçilerin zorlamaları sayesinde PLL ve PAWS biraraya geldiler. Histadrut da grevi destekleyerek Yahudi üyelerine grev fonuna katkı yapmaları yönünde çağrıda bulundu. İki sendikanın baskı yaparak hükümeti devreye sokmasıyla, IPC yönetimi bazı vaatlerde bulundu. İşyerindeki vasıflı Arap işçileri temsil eden PAWS, işçilerin taleplerinin karşılandığını düşünmesine karşın, tabanda yer alan işçiler greve devam ettiler. Fahri el-Naşahaşhibi de, bu sırada araya girerek IPC yönetimiyle görüştü. Bu görüşmenin ardından IPC yönetimi işçilerin taleplerini kabul etti. Nashaşhibinin araya girmesi hem Histadrut'u hem de FKP'lileri memnun etmedi. Komünistler Histadrut'u işçilere ihanet etmekle ve onların grevinden faydalanmakla suçladı. Bu karşılıklı eleştirilerin ötesinde, bu grev Arap işçi sınıfının bilinçliliğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu grev aynı

---

¹⁴¹ Pappé, **a.g.e.**, ss. 190-191.

zamanda, Hayfa demiryollarında ve Yafa'da Arap ve Yahudi işçilerin aynı yıl içinde yaptıkları grevlere de ilham kaynağı olmuştur.¹⁴²

1940'lı yıllar da, Filistin'de Arap ve Yahudi işçilerin ortak mücadelelerine sahne oldu. Bunun nedenleri şu şekilde sıralanabilir: 1)Britanyalıların sendikal faaliyetler üzerindeki baskılarını gevşetmesi; 2)Hashomer Hatzair'in Yahudi işçileri radikal bir mücadeleye yöneltmesi; 3)Yişhuvlar'da Sovyetlerin Hitlere karşı savaşması nedeniyle komünist harekete sempatinin büyümesi; 4)Arap komünistlerin sendikal faaliyetleri yoğunlaştırması.¹⁴³ Bu süreçte, Histadrut'un Arap işçileri örgütleme yönelmesine karşılık olarak, Arap işçiler de Histadrut'un kendilerine iş sağlayabilmesi umuduyla PLL çatısı altında toplanmaya başladılar. Histadrut'un bu faaliyetleri PAWS tarafından hoş karşılanmadı çünkü PAWS'a göre Arap işçilerini temsil etme hakkı kendilerine aitti.¹⁴⁴ PAWS ve Histadrut arasındaki çekişmeler, en fazla PLL'nin Arap askeri kamp işçilerini örgütlenme çabaları sırasında yaşandı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Britanyalılar Ortadoğu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi Filistin'de de askeri kamplar kurdu. Askeri kamplarda 35.000 Arap ve 15.000 Yahudi işçiden oluşan yüksek oranlı bir işgücü istihdam edildi.¹⁴⁵ Kamp işçileri, günde on saatten fazla askeri disiplin altında düşük ücretlerle çalıştılar. Burada çalışan Arap ve Yahudi işçiler başlangıçta hiçbir sendikada örgütlenmeye yanaşmadılar. Ancak gündelik sorunlarının artması onları sendikalarla ve işçi örgütleyicileriyle ilişkiye geçmeye zorladı. Böylece Arap komünistlerle birlikte Yahudi komünistler ve Hashomer Hatzair üyeleri bu işçileri örgütlemeye başladılar. Histadrut ise, Yahudi işçileri ve Arap işçileri örgütleme faaliyetine daha sonraları katıldı. Yahudi işçilerin çoğu Yemen'den göç eden Yahudilerdi. İşçi siyonist elite göre, sınıf bilincine sahip değildi ve disiplinsizdi. Ancak komünistler ve Hashomer Hatzair üyeleri bu işçileri örgütleme çabalarını arttırdınca, Mapai ve Histadrut (PLL aracılığıyla) bu işçileri örgütlemeye çalıştılar. Bu durum Histadrut ile PAWS arasındaki rekabeti arttırdı.¹⁴⁶

---

¹⁴² Lokman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 186-191.

¹⁴³ A.e, ss. 268-269.

¹⁴⁴ A.e, ss. 288-292.

¹⁴⁵ A.e, ss. 266-267.

¹⁴⁶ A.e, ss. 292-297.

Arap ve Yahudi askeri kamp işçileri, ilk yıllarda Arap işçilerin Yahudi işçilere güvensizliği nedeniyle ortak bir mücadele yaratmakta başarısız oldular. Fakat 1943 yılında kamp işçilerinin artan huzursuzluğu, Arap ve Yahudi işçilerin ortak eylemlerinin ve grevlerinin yoğunlaşmasına sebep oldu. Bu noktada PAWS Arap işçiler arasında örgütlenme faaliyetlerini artırarak kamp işçilerinin şartlarının düzeltilmesi için faaliyetlere başladı. Histadrut da aynı süreçte hem Yahudi hem de Arap işçileri örgütlemeye çalıştı.

PAWS, kamp işçilerinin sorunlarını çözmek için 1943 yılında bir kongre düzenledi. Kongrede, Arap işçilerin temsil hakkının kendilerinde olduğu ve PLL'nin Arap işçileri örgütlemekten vazgeçmesi gerektiği ilan edildi. Histadrut'a bu işçilerin sorunlarını çözmek için işbirliği çağrısında bulundu. Histadrut, PAWS'la işbirliği yapmak yerine hem Arap hem de Yahudi işçilerin temsilciliğine soyunarak 1943 Mayıs'ında bir grev düzenleyeceğini ilan etti. Histadrut bu grevde PAWS'ı devre dışı bırakarak Manda Yönetimi'ne hem Arap hem de Yahudi olmak üzere tüm Filistinli işçilerin resmi temsilcisi olduğunu kanıtlamak istedi.¹⁴⁷ PAWS, Arap işçilere bu greve katılmamaları yönünde çağrıda bulundu. Bu çağrıya cevap olarak Arap işçilerin çoğu bu greve katılmadı. Bu grevin en önemli sonuçlarından birisi, yukarıda bahsedildiği gibi, FKP'nin bölünmesine yol açmasıydı.¹⁴⁸

Arap ve Yahudi işçilerin ortak eylemleri savaş sonrası dönemde de devam etti. Histadrut, bu dönemde Arap işçileri örgütlenme faaliyetlerinden tamamen vazgeçti. PLL'yi kapatarak, Arap sendikalarını Arap işçilerin temsilcisi olarak kabul etti. Böylelikle, 1945 yılında PAWS'ın lideri Sami Taha'ya Arap ve Yahudilerin birlikte çalıştığı işyerlerinde işbirliği yapma önerisinde bulundu. Bu çağrı Taha'nın ayanlarla politik bir kriz yaşamasına neden olacağı için karşılık bulmadı. Buna karşın işçiler demiryollarında, Hayfa'daki petrol rafinerilerinde ve askeri tesislerde ortak eylemler ve grevler düzenlediler. Bunlardan birisi Hayfa rafineri işçilerinin düzenlediği grevdi. 1940'ların başında kurulan bu rafineriler Filistin'deki en yüksek sermayeli yatırımlardı. Bu işyerlerinde, işten çıkarma tehlikesi ve 1945 sonunda ülkede yaşanan enflasyon

---

¹⁴⁷ Sakar, **a.g.e.**, ss. 179-81.

¹⁴⁸ Bein, **a.g.e.**, ss. 123-125.

PAWS ve Histadrut'un biraraya getirdi. Bu birliktelik sonucunda yapılan grevler, yaklaşık iki bin rafineri işçisinin kazanımlar elde etmesini sağladı.¹⁴⁹

1945 yılındaki askeri kamp işçileri grevinde Histadrut ve AWC işbirliği yaptılar. Grev sürecinde, Arap ve Yahudi işçiler birlikte grev gözcüleri oluşturdular. Tel Aviv sokaklarında mitingler düzenleyerek her iki sendikayı öven sloganlar attılar. Grev, hükümetin işçilerin ücretlerinde iyileştirme yapmasıyla son buldu. Grevin başarıya ulaşması, Yahudi işçileri ve Hashomer Hatzair üyelerinin Histadrut'a AWC ile işbirliği yapması için baskı kurmalarına neden oldu. Bunun sonucunda Histadrut ile AWC, askeri kamp işçileri adına bir komite oluşturdu. Bu komiteye daha sonra, Histadrut'un arabuluculuğunda AWC ile ilişkileri bozuk olan PAWS da katıldı. AWC'nin bu tutumu başlangıçta Arap işçiler tarafından desteklenmedi çünkü Arap işçiler bu işyerlerinde Yahudi işçilerden daha az ücret alıyorlardı. Bunun yanında Yahudi ustabaşılar Arap işçileri işten atıp yerine Yahudi işçileri almaya çalışıyorlardı. Arap işçiler bu durumdan rahatsızdı. Yine de askeri kamplarda 1947 Mayıs ayında 40.000 Yahudi ve Arap işçinin katıldığı bir grev gerçekleşti. PAWS ve AWC, bu grevin işçilerin talepleri kabul edilinceye kadar sürmesinden yanaydı. Histadrut ise böyle bir greve Yahudi karşıtı bir karaktere bürüneceği nedeniyle sıcak bakmadı. Emin el-Hüseyni'nin liderliği altındaki geleneksel Arap ulusal hareketi de, siyonizme hizmet edeceği gerekçesiyle AWC ve PAWS'ın önerisine karşı çıktı. Sonuç olarak, Histadrut ve PAWS, AWC'yi dışarıda bırakarak hükümetle görüşmelere başladılar. Arap ve Yahudi işçiler büyük bir greve gitmeden işçilerin taleplerini hükümete kabul ettirdiler.¹⁵⁰

1946 yılında Arap ve Yahudi posta işçilerinin düzenledikleri grev, bir kez daha PAWS ve Histadrut'u işbirliği yapmaya zorladılar. Bu grevde Arap ve Yahudi işçiler sendika liderlerinden farklı yaklaşımlar sergilediler. Tel Aviv'de çoğu Yahudi olan posta işçilerin düzenlediği bu grev, Taha'nın ve Yahudi demiryolları sendikası lideri Yehezkel Abromov'un öncülüğünde başlatıldı. Grev Filistin'deki tüm posta işçilerine yayıldı. Histadrut grevi siyonist çıkarlara zarar vereceği gerekçesiyle erkenden bitirtmeye çalıştı. Hükümetin işçilerin taleplerinin çoğunu kabul etmesine rağmen Arap

---

¹⁴⁹ Lockman, **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948**, ss. 326-332.

¹⁵⁰ A. e., ss. 332-335.

ve Yahudi işçiler yine de greve devam ettiler. Grev daha sonra demiryolları ve liman işçilerine ve devlet memurlarına sıçradı. Böylece ülkenin demiryolu sistemi işlemez hale geldi. FKP ve NLL bu grevi askeri kamp ve petrol rafineri işçilerine yaymaya çalıştı. Hem PAWS hem de Histadrut böylesi bir grevin Filistin ekonomisine zarar verebileceği gerekçesiyle buna karşı çıktı. FKP ve NLL bu grevi emperyalizmin böl-yönet politikasına karşı bir darbe olarak yorumladı. Hashomer Hatzair grevi Arap-Yahudi işbirliğinin mümkün olduğunun kanıtı olarak gördü. Sağ kanat siyonistler grevi başlangıçta sempatiyle yaklaşımlarına rağmen, daha sonra siyonist davaya zarar vereceğini düşünerek desteklerini çektiler. Arapların gelenekçi gazetesi Filastin ise, grevin siyonist çıkarlara hizmet ettiğini söyleyerek PAWS'ı eleştirdi. Bu farklı görüşlerin ötesinde greve katılan işçiler taleplerini hükümete kabul ettirdiler.¹⁵¹

Son olarak kamu sektöründe, Arap ve Yahudi işçilerin dayanışmasına en iyi örneği teşkil ettiği için Filistin demiryollarında 1944 yılında yapılan bir grevden bahsetmekte fayda vardır. Filistin Demiryolları, Filistin'de sayıca en büyük iş gücünün istihdam edildiği yerdi. 1924'te 24.000 işçi istihdam edilirken, bu sayı 1943'te 78.000'e ulaştı. Demiryollarında işçilerin çoğunluğunu Arap işçiler oluşturmaktaydı. Bu Arap işçileri arasında Suriye ve Mısır'da sendikal örgütlenmede deneyim kazanmış işçiler de vardı.¹⁵² Abdülhamit zamanında Hicaz Demiryolu hattının bir parçası olarak inşa edilen Filistin Demiryolları, Britanyalılar tarafından I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ek hatlar yapılarak genişletildi. Demiryollarının bütün hatlarının buluşma noktası Hayfa kentiydi. Çoğu zaman bütçe açığı veren ve karayolu taşımacılığının rekabeti karşısında önemini kaybeden demiryolları, ülkenin taşımacılık ihtiyacına cevap vermekten öte Britanyalıların askeri amaçları için önemliydi.¹⁵³

Bu işyerinde Yahudi işçiler ücretlerini yüksek tutabilmek ve sorunlarını çözebilmek için Arap işçilerin yardımına en başından itibaren ihtiyaç duydular. Yahudi işçiler, 1919 yılında demiryollarında Demiryolları İşçileri Sendikasını kurarak örgütlenme yoluna gittiler. Bu sendikadaki sol görüşlü Yahudi işçiler, 1921 yılından

---

¹⁵¹ A. e, ss. 335-339.

¹⁵² Lockman, "Railway Workers and Relational History: Arab and Jews in British-ruled Palestine", ss. 104-108.

¹⁵³ Bkz, Mansour, **a.g.m.**, ss. 16-18; ve Bernstein, **Constructing Boundaries: Jewish and Arab Workers in Mandatory Palestine**, ss. 166-169.

itibaren sendikal deneyimi olan Arap işçilerle ilişki kurmaya başladılar. Demiryollarında çalışma koşulların kötüleşmesi üzerine Arap işçiler Yahudilerin kurmuş olduğu sendikaya üye olmaya başladılar. 1924 yılında Arap ve Yahudi işçiler, Demiryolları İşçileri Sendikasını da içine alan, Histadrut çatısı altında Demiryolu, Posta ve Telgraf İşçileri Sendikası adlı yeni bir örgüt kurdular. Arapların da yönetimde yer aldığı bu sendikada Arap işçiler, çoğunlukla Poalei Tziyon Smol üyelerinden oluşan Yahudi işçilere ve yöneticilere, bu sendikanın Histadrut'tan bağımsız olması için baskı yaptılar. Zira onlar sendika kimliklerinin üzerinde Histadrut yazmasından rahatsızdılar. Sendikanın Yahudi üyeleri taleplerini karşılamayınca Arap üyeler 1925 yılında bu sendikadan ayrılmaya başlayarak PAWS'ın çekirdeğini oluşturacak olan kendi sendikalarını kurdular.¹⁵⁴

1925'ten sonra, solcuların yönetimden tasfiye edilmesiyle birlikte Yahudi sendikası içinde Ahdut Haavoda'nın ve daha sonra Mapai'nin etkisi arttı. Buna karşın tabandaki Yahudi işçiler Arap işçilerle işbirliğine devam ettiler ve her iki grup açısından da ortak sendika fikri canlı kaldı. Böylelikle işçiler farklı sendikalarda örgütlenmesine karşın, 1925-1936 arasında ortak bir resmi komite oluşturarak sorunlarına çözüm aradılar. Ancak 1936 İsyanı, demiryollarında Arap ve Yahudi işçiler arasındaki ilişkileri bozdu. Bununla birlikte, savaş döneminde reel ücretlerin düşmesi ve diğer gündelik sorunlar nedeniyle, Arap ve Yahudi işçiler 1939 sonrasında resmi bir komite oluşturmamalarına rağmen birlikte hareket etmeye devam ettiler. Böylece, PAWS ve Histadrut liderliği işbirliği yapmaya yanaşmamasına karşın, Arap ve Yahudi işçiler tabanda birleşerek grevler örgütlediler ve sendikaları işbirliği yapmaya zorladılar.¹⁵⁵

İşçiler ile sendika yönetimleri arasındaki çatışmalara bir örnek olarak 1944 yılındaki ortak grevi verebiliriz. 1944 yılında Hayfa'da Arap bir işçi bir iş kazası sonucunda ağır bir şekilde yaralandı. İşyerinde ne tıbbi bir araç ne de bir doktor mevcuttu. Bu nedenle yaralı işçi hastaneye sevk edildi. İşyerinde hem doktor hem de gerekli tıbbi altyapının olmamasına kızan Arap ve Yahudi işçiler iş bırakarak

---

¹⁵⁴ Lockman, "Railway Workers and Relational History: Arab and Jews in British-ruled Palestine", ss. 107-113.

¹⁵⁵ Bernstein, **Constructing Boundaries: Jewish and Arab Workers in Mandatory Palestine**, ss. 187-204.

toplandılar. Mapai ve Hashomer Hatzair'in işyerindeki liderleri, çoğunluğu Arap olan 1.400 işçinin katıldığı bir grev ilan ettiler. İşçiler, hemen üç Arap ve iki Yahudi'den oluşan bir komite oluşturdular ve ücret zammı, iş kazası tazminatı, emeklilik yardımı ve işyerinde doktor bulundurulması gibi isteklerini demiryolu yöneticilerine ilettiler. Yönetimin komiteye cevabı, işçilerle iş başına dönene kadar görüşmeyecekleri oldu. İşçiler ise, talepleri kabul edilene kadar işyerlerini terk etmeyeceklerini ve greve devam edeceklerini bildirdiler. İşyerini işgal eden Araplar ve Yahudiler birlikte şarkılar söylediler ve PAWS'ın gönderdiği yemekleri paylaştılar. Histadrut liderliği grevin devam etmesine ve bu grevin PAWS'ı ve Arap demiryolu sendikasını güçlendirebileceği korkusuyla karşı çıktı. Böylelikle Hayfa'daki Histadrut liderliği Yahudi işçilere yemek göndermeyi geciktirerek grevi sabote etmeye çalıştı. PAWS lideri Sami Taha da, böylesine uzun süreli ve militanca bir grevin Britanya askeri güçlerine zarar verebileceği gerekçesiyle greve karşı çıktı. Arap milliyetçi basını ve ayanlar da grevin Siyonist oyunu olduğu söyleyerek işçilere baskı yaptı. Liderlerinin ve ulusalcı güçlerin baskısı üzerine, Yahudi ve Arap sendikacılar grevi bitirdiklerini açıkladılar. Böylece işçiler hiçbir kazanım elde edemedi. ¹⁵⁶

Demiryolları, Manda Yönetimi döneminde Arap ve Yahudi işçilerin ortak gündelik sorunları etrafında grevler örgütledikleri, sendikal mücadelenin her zaman diri kaldığı ve Arap ve Yahudi işçilerin barışçıl ilişkiler geliştirdikleri bir işyeriydi. Demiryollarında Arap ve Yahudi işçilerin dayanışması ülkenin bölünmesinin ardından Arap işçilerin ülkedeki diğer işçiler gibi mülteci konumuna düşerek demiryollarını terk etmek zorunda kalmasıyla sona erdi.

---

¹⁵⁶ Lockman, *Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906-1948*, ss. 315-317.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSRAİL VE FİLİSTİN'DE İŞÇİ SINIFI: 1948–1994

1948–1949 yılları arasındaki Arap-İsrail savaşı sonucunda, Manda yönetimi altındaki Filistin topraklarının büyük bir kısmı İsrail'e kalacak şekilde parçalandı. İsrail sınırları içinde kalan topraklardan binlerce Filistinli Arap, Batı Şeria ve Gazze; Ürdün, Mısır, Suriye ve Lübnan gibi çevre Arap ülkelerine; ve Avrupa, Amerika kıtası gibi deniz aşırı bölgelere göç etmek zorunda kaldı. Bu süreç Filistinli Araplar açısından önemli ekonomik, kültürel ve siyasal sonuçlar ortaya çıkardı. Bu bölünmenin Filistinli Araplar açısından en belirgin siyasal sonucu, Manda Yönetimi Döneminde Filistin'in bir parçası olan Batı Şeria bölgesinin Ürdün tarafından ilhak edilmesi ve Gazze bölgesinin Mısır yönetimi altına girmesi oldu. Böylece, Batı Şeria ve Gazze ekonomileri, İsrail sınırları içinde kalan bölgelerle kurduğu ekonomik ilişkilerini kaybetti. Filistin'in bölünmesinin Arap işçiler açısından en önemli sonucu ise, işçilerin İsrail sınırları içinde kalan işlerini kaybetmesiydi.

İsrail ve Arap devletleri arasında 1967 yılında yapılan Altı Gün Savaşı'nın ardından İsrail, Suriye'nin Golan Tepelerini, Mısır'ın Sina Yarımadası'nı, Batı Şeria ve Gazze'yi işgal etti. İşgalin ardından İsrail devleti bu bölgeleri askeri bir gücün eşliğinde ekonomik ve siyasal olarak İsrail'e entegre etti. Bu entegrasyon Filistinlilerin yaşamlarında derin etkilere ve sonuçlara yol açtı. Bunun en önemli sonuçlarından birisi, Filistinli kitlelerin İsrail ekonomisinin yedek işgücü haline gelmesiydi. Bir yandan işgalin yarattığı yıkım, öte yandan buna bağlı olarak gelişen Filistin ulusal hareketi, İsrail devletinin uygulamalarına karşı bir halk direnişinin ortaya çıkmasına neden oldu. Filistin işçi sınıfı ve işçi hareketi de bu işgal ve direniş ortamı içinde gelişti.

Filistin topraklarının çoğunluğunda kurulan İsrail devleti, Filistinli mültecilerin geriye dönüş hakkını kaldırdı ve sınırları içinde kalan toprakları devletleştirerek Filistinli Arapların boşalttığı topraklara el koydu. İsrail devleti siyonist kurumlarla işbirliği içinde Yahudi göçü ve yerleşimini devam ettirdi. İsrail devletinin kuruluşunun Yahudi işçiler açısından en önemli sonucu, Arap işçilerin rekabetinden kurtulmalarıydı.

İsrail devleti ülkede tüm etnik unsurların eşit bir şekilde yaşadığı ve işçilerin yönettiği bir sosyalist rejim yerine 1948 sonrası ülkeye gelen Sefarad Yahudilerinin ve Arapların etnik ayrımcılığa uğradığı ve işçilerin taleplerinin ve özerk hareketlerinin bastırıldığı bir toplumsal düzen kurdu. Devlet, ekonomi ve siyaset üzerinde hegemonya kurarak ülkede bir siyonist konsensüs oluşturmaya çalıştı.

4.1. BATI ŞERİA VE GAZZE'DE İŞÇİLER: 1948-1987

4.1.1. Batı Şeria ve Gazze'nin İsrail'e Entegrasyonu ve Filistin Toplumu Üzerindeki Etkileri

1967'deki İsrail işgalinin ardından, Savunma Bakanı Moshe Dayan'ın öncülüğünde İsrail devleti Batı Şeria ve Gazze'yi, siyasal ve ekonomik olarak İsrail'e entegre etti. Batı Şeria'nın bir parçası olan Doğu Kudüs ise, İsrail devleti tarafından İsrail topraklarına katıldı.¹ Askeri ve siyasi bir gücün varlığıyla gerçekleştirilen entegrasyon sonucunda, Batı Şeria ve Gazze İsrail'in kolonileri haline geldi.² Bu entegrasyon siyasal, ekonomik ve kültürel alanlardaki belli uygulamalar ve kontrol mekanizmaları ile hayata geçirildi. İsrail'in Batı Şeria ve Gazze üzerinde hegemonya kurmasının önü açıldı.³ Filistinlilerin siyasi örgütleri üzerinde baskı uygulandı, onların doğal kaynakları, ekonomisi ve altyapı kurumları İsrail tarafından kontrol edildi.⁴ Entegrasyon genel olarak, Filistin ekonomisinin İsrail'e bağımlı hale gelmesine,

---

¹Sheila Ryan, "Israeli Economy Policy in the Occupied Areas: Foundations of a New Imperialism", **Merip Reports**, Sayı 24, 1974, ss. 3-24, 28. İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'yi entegrasyonu, İsrail kamuoyunda da tartışmalara neden oldu. Kimileri bu entegrasyona, İsrail'in demokratik değerleri ile çeliştiği, ekonomik bir yüke neden olacağı ve Arapların çoğunluk haline geleceği gerekçesiyle karşı çıktı. Kimileri de bu toprakların kendi atalarının toprakları olduğu ve ekonomik çıkar sağlayacağı gerekçesiyle savundu. Bu tartışmalar hakkında bkz. Ian S. Lustick, **Unsettled States, Disputed Lands: Britain and Ireland, France and Algeria, Israel and the West Bank-Gaza**, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1993, ss. 7-9; ve Salim Tamari, "The Palestinians in the West Bank and Gaza: the Sociology of Dependency", Khalil Nakhleh and Elia Zureik (ed.), **The Sociology of the Palestinians**, London, Croom Helm, 1980, ss. 84-86.

² Bkz., Jamil Hilal, "Class Transformation in the West Bank and Gazze", **Journal of Palestine Studies**, Cilt 6, Sayı 2, 1977, s. 168; ve Ryan, **a.g.m.**, s. 9.

³ Salim Tamari, "What the Uprising Means", Zachary Lockman ve Joel Beinin (ed.), **Intifada: The Palestinian Uprising Against Israeli Occupation**, Boston, South End Press, 1989, s. 128.

⁴ Bkz., Hilal, **a.g.m.**, ss. 167-175; ve Edward Said, "Intifada and Uprising", Zachary Lockman ve Joel Beinin (ed.), **Intifada: The Palestinian Uprising against the Israeli Occupation**, Boston, South End Express, 1989, ss. 5-7.

İsrail'in Filistinlerin topraklarına el koyarak Batı Şeria ve Gazze'nin göbeğinde Yahudiler için yerleşimler kurmasına, Filistinlilerin altyapı kurumlarının çökmesine ve onların sosyal hizmetlerden mahrum kalmasına neden oldu.⁵

İsrail Batı Şeria ve Gazze ekonomilerini kendine entegre etmeden önce, bu bölgelerin ekonomileri İsrail'e (Yahudi yerleşimlerine) oranla çok kötü bir durumdaydı. Manda Filistin'inin bölünmesinin ardından Batı Şeria ve Gazze ekonomileri, daha önce Filistin'in diğer bölgeleriyle kurduğu ekonomik ilişkilerini kaybetti. Bunun sonucunda bu bölgelerin ekonomileri bir çöküş içine girdi.⁶ Batı Şeria Ürdün yönetimi altına girdiğinde, İsrail'le çizilen askeri sınır gereğince önemli oranda köylü topraklarını kaybetti. Bu bölgeye Filistinli mülteciler akın ederek, nüfus yoğunluğunun artmasına neden oldular.⁷ İşçiler İsrail sınırları içinde kalan işlerini kaybettiler. İşçilerin ücretleri düştü ve kiralar ve ürün fiyatları arttı.⁸ Bütün bu gelişmeler Batı Şeria'nın sosyo-ekonomik yapısının kötüleşmesine işaret etmektedir.

Ürdün'deki Haşimi Krallığı, ABD ve İngiltere'den gelen dış yardımlara bağımlıydı. Bu nedenle Ürdün ekonomisinin kendi başına ayakta durabilme gücü yoktu.⁹ Bu şartlar altında, Batı Şeria'nın ilhakı Ürdün'e ihtiyaç duyduğu kalifiye işgücünü ve sermayenin bir bölümünü sağladı. Bu dönemde Ürdün endüstriyel faaliyetlerde bulunurken, Batı Şeria Ürdün'ün ihtiyacı olan tarım ürünlerini yetiştirdi.¹⁰ Krallık bu dönemde, Batı Şeria'da endüstriyi ve tarımsal üretimi geliştirecek hiçbir yatırım yapmadı. Batı Şerialı Filistinliler Ürdün yönetimi altındayken, kendilerine

---

⁵ Kolonizasyonun Filistinlilerin siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamları üzerindeki etkileri hakkında bkz., Joost R. Hilterman, **Behind The Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, Princeton, Princeton University Press, 1991, ss. 17-56. Ayrıca entegrasyonun ekonomik etkileri hakkında bkz. Samir Abdallah Saleh, "The Effects of Israeli Occupation on the Economy of the West Bank and Gaza Strip", Jamal R. Nassar ve George Heacock (ed.), **Intifada: Palestine at the Crossroads**, New York, Praeger Publishers, 1990, ss. 37-52.

⁶ George, T. Abed, "The Palestinian Economy under Occupation: Introduction and Overview", George T. Abed (ed.), **The Palestinian Economy: Studies in Development under Prolonged Occupation**, London, Routledge, 1988, s. 2-3. 1967 yılına kadar Batı Şeria ve Gazze ekonomilerinin durumu hakkında bkz., Antonie Mansour, "The West Bank Economy: 1948-1984", George T. Abed (ed.), **The Palestinian Economy: Studies in Development under Prolonged Occupation**, London, Routledge, 1988, ss. 71-76; ve Ziad Abu-Amr, "The Gaza Economy: 1948-1984", George T. Abed (ed.), **The Palestinian Economy: Studies in Development under Prolonged Occupation**, London, Routledge, 1988, ss. 110-116.

⁷ Sakar, **a.g.e.**, ss. 234-36.

⁸ A.e., ss. 238-242.

⁹ Ryan, **a.g.m.**, s. 11.

¹⁰ Sarah Graham Brown, "The West Bank and Gaza: The Structural Impact of Israeli Colonization", **Merip Reports**, Sayı 74, 1979, s. 16.

istihdam olanakları sunacak yerel bir ekonomik gelişme olmadığı ve bu bölge yoğun bir nüfusa sahip olduğu için işsizlik sorunu yaşadılar. Böylelikle her yıl binlerce Filistinli Ürdün'e ve petrol üreten Arap ülkelerine iş aramak için göç etti.¹¹

Manda Filistin'inin bölünmesi, Gazze'nin de ekonomik ilişkilerini kaybetmesine ve bu bölgeye mülteci akını yaşanmasına neden oldu. Gazze, Manda Filistin'inin bölünmesinin ardından ekilebilir arazilerinin önemli bir bölümünü İsrail devleti el koyduğu için kaybetti. Bu sebeplerle, çöküş içine giren Gazze ekonomisinin temel sektörü olan tarım, büyüyen nüfusa istihdam olanakları yaratamadı.¹² Gazze ekonomisi Mısır yönetimi altında kaldığı 1948-67 yılları arasında, Batı Şeria'ya oranla daha kötü bir durumdaydı. Batı Şeria'da en azından bir dereceye kadar endüstrileşme söz konusuydu.¹³ Bununla birlikte, Gazze'de geleneksel el zanaatları ve gıda maddeleri üretimi yapan küçük işyerleri dışında büyük ölçekli hiçbir endüstriyel kurum yoktu. Bu işyerleri beş kişiden fazla kişiyi de istihdam etmiyordu. Bu dönemde Gazze'de temel istihdam kaynakları, büyük toprak ağalarının elinde bulunan turunçgil ihracatına dayalı tarım sektöründen, Mısır Ordusu'nun ve FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü)'nün askeri güçlerinin ve BM mülteci kampları personelinin artması nedeniyle büyüyen hizmet sektöründen ve ticaret sektöründen oluşmaktaydı. Bu koşullarda Gazze'de halkın büyük bir kısmı işsizdi.¹⁴

Yukarıda bahsedilen durumlardan dolayı, Batı Şeria ve Gazze ekonomileri kendisinden daha güçlü bir yapıya sahip olan İsrail tarafından entegre edildi.¹⁵ Bu bütünleştirme süreci Filistin ekonomisi açısından yeni sonuçlara yol açtı. İsrail devleti ekonomik bütünleştirme sayesinde kendi malları için bir pazar yaratmayı, çevre Arap ülkeleriyle Batı Şeria ve Gazze üzerinden ilişki kurmayı ve İsrail ekonomisinin

---

¹¹ Hilal, **a.g.m.**, s. 167.

¹² Sarah Roy, "The Gaza Strip: A Case of Economic De-Development", **Journal of Palestine Studies**, Cilt 17, Sayı 17, 1987, s. 58.

¹³ Hilterman, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁴ Bkz., Roy, **a.g.m.**, ss. 59-60; ve Sakar, **a.g.e.**, ss. 249-52.

¹⁵ İbrahim Dakkak, "Development and Control in the West Bank", **Arab Studies Quarterly**, Cilt 7, Sayı 2-3, 1985, s. 76.

durgunluktan çıktığı 1967 sonrasında ihtiyacı olan yedek ucuz işgücünü sağlamayı amaçladı.¹⁶

Bu dönemdeki en önemli uygulamalardan birisi, İsrail ile İşgal Altındaki Topraklar arasındaki sınır olan “Yeşil Hat”ın ortadan kaldırılmasıydı. Böylece, Filistin ekonomisinin İsrail ekonomisine tabi kılındığı “ortak bir piyasa” kuruldu.¹⁷ Ortak piyasayla İsrail mallarının İşgal Altındaki Topraklara girişinin önündeki engeller kaldırılırken, Filistinlilerin mallarına kotalar ve vergiler konuldu. Bunun sonucunda Filistinlilerin mallarının İsrail piyasalarına girişi engellenmiş oldu. Bu şartlar altında İsraili tüccarlar Filistinlilerin rekabetini ortadan kaldırarak kendi malları için Filistin’de bir pazar yarattılar. Yeşil Hattın ortadan kaldırılması İsraili sanayicilerin Filistin’de ekonomik girişimlerde bulunmasının önünü de açtı. Ayrıca bu uygulamayla Filistinliler İsrail’de çalışmaya başladılar. Böylece İsraili işverenler Filistinlilerin işgücünden yararlanılarak daha ucuza üretim yapabildiler.¹⁸

İsraili firmalar, Batı Şeria ve Gazze’de Filistinlilere tekstil sektörü başta olmak üzere bazı taşeron işler vererek az da olsa bir endüstriyel gelişim sağladılar. Bununla birlikte, bu endüstri kuruluşlar temel bir endüstriyel gelişimi sağlayabilecek bir kapasiteye sahip değildi. İsrail devleti İşgal Altındaki Topraklarda Filistinlilerin endüstri yatırımlar yapmasını engelledi. Aynı zamanda Filistinlilerin tarım arazilerine el koyarak ve onların sulama sistemlerini ortadan kaldırarak tarımsal üretimlerinin azalmasına neden oldu. İşgal Altındaki Toprakların ekonomisini kendi ekonomisinin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenleyerek, Batı Şeria ve Gazze’nin başka ülkelerle daha önce geliştirmiş olduğu ticari ilişkileri ortadan kaldırdı. İsrail devleti İşgal Altındaki Topraklarda finans kurumlarını, altyapı yatırımlarını işlevsiz kılarak Filistin ekonomisinin kendi ekonomisiyle rekabet edebilme ihtimalini ortadan kaldırdı ve böylece Filistinlilerin ekonomisini kendine bağımlı hale getirdi.¹⁹ 1985 yılında Yitzhak Rabin bir konuşmasında bu konuya değinerek, “İşgal Edilmiş Topraklarda İsrail devleti tarafından başlatılmış herhangi bir gelişme yoktur ve orada İsrail Devleti ile rekabet

---

¹⁶ Ryan, **a.g.m.**, ss. 9-11.

¹⁷ Hilterman, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁸ Ryan, **a.g.m.**, s. 9.

¹⁹ Bkz., a.e., ss. 9-22.; ve Roy, **a.g.m.**, ss. 56-88.

edebilecek bir tarımın ya da endüstrinin büyümesine izin verilmemiştir”, demiştir.²⁰ Filistin ekonomisinin İsrail’e bağımlılığı ve gelişmemesinin ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi, proleterleşen Filistinlilerin ucuz işgücü olarak İsrail’e çalışmak için akmalarıydı.

Entegrasyon sadece ekonomik uygulamalarla sınırlı kalmadı. Siyasi ve kültürel alanlardaki uygulamalarda da kendini gösterdi. Böylelikle İsrail, Filistin topraklarında Filistin halkını askeri bir baskı altına alarak siyasi faaliyetlerini yasakladı. Yazılı basın ve kitaplar sansür edildi ve sanatsal faaliyetler yasaklandı. Filistinli siyasi aktivistler ordunun ve İsrail iç istihbarat servisi Shin Bet’in desteği ile sık sık sınır dışı edildiler ve mekan hapsine ve tutuklamalara maruz kaldılar.²¹ Raja Shehadeh’e göre, İsrail’in siyasi uygulamaları halka gözdağı vermeyi, Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin hakkını önlemeyi ve İsrail’in Filistinlilere danışılmadan oluşturulmuş işgal yasalarını halka dayatmayı hedeflemekteydi.²²

Jamil Hilal’a göre, İsrail işgalinin ortaya çıkardığı ekonomik bağımlılık ve siyasi baskıların asıl amacı, Filistinlilere ait topraklarda kurulan Yahudi yerleşimlerinin sayılarını arttırmaktı.²³ 1967’den sonra İsrail, Filistinlilere ait toprakları devlet toprağı ilan edip bunlara çeşitli uygulamalarla el koyarak Batı Şeria ve Gazze’nin ortasında Yahudi yerleşimcilerden oluşan yeni yerleşimler kurdu.²⁴ Özellikle 1977’den sonra İsrail’de iktidara gelen Likud partisi tarafından açıkça desteklenen Gush Emunium adlı radikal dinci Yahudi örgütü Filistin topraklarının Tevrat’ta geçtiğini iddia ederek yerleşimlere dinsel bir boyut kazandırdılar.²⁵ Batı Şeria ve Gazze’de yerleşimlerin desteklenmesi sadece Likud ile sınırlı değildi, İşçi Partisi de güvenlik gerekçesiyle yerleşimlerin kurulmasında etkili oldu.²⁶ Sonuç olarak, yerleşimler Filistinlilerin doğal

---

²⁰ Alıntılayan için bkz. Hilterman, **a.g.e.**, s. 19.

²¹ A.e, s. 113-118. İsrail’in Batı Şeria’da uyguladığı siyasi baskılar için bkz. Raja Shehadeh, **Occupier’s Law Israel and the West Bank**, Washington DC, Institute for Palestine Studies, 1988, ss. 61-201.

²² Shehadeh, **a.g.e.**, s. 5.

²³ Hilal, **a.g.m.**, s. 173.

²⁴ İsrail’in toprakları elde etme biçimleri ve yasal düzenlemeleri için bkz. Shehadeh, **a.g.e.**, ss. 17-50; ve uygulanan yerleşim politikaları için bkz. The Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE), **Ruling Palestine: A History of Legally Sanctioned Jewish-Israeli Seizure of Land Housing In Palestine**, Geneva, COHRE, 2005, ss. 65-136.

²⁵ Gush Emunium hareketi için bkz. Ian S. Lustick, **For the Land and the Lord: Jewish Fundamentalism in Israel**, New York, Council on Foreign Relations, 1988.

²⁶ Pappé, **a.g.e.**, s. 285.

kaynaklarına el koymanın ve Filistinlilerin tarımsal aktivitelerini kısıtlamanın bir aracı haline geldi.²⁷ Bütün bunlar Filistin topraklarını sömürgeleştirmeyi hedeflemekteydi.

Sonuç olarak, İsrail işgali ve entegrasyon Filistinlilerin gündelik yaşamlarını sürdürmelerini zorlaştırdı. Böylelikle, Filistinliler, işgalin yıkıcı etkilerine karşı kolektif eylemler düzenlediler. Halk örgütleri kurarak Filistin toplumunu yeniden inşa etmeye çalıştılar. Bu çabalarla birlikte oluşturulan işçi, kadın ve öğrenci örgütleri, 1987 yılında UNLU (United National Leadership of Uprising- Ayaklanmanın Birleşik Ulusal Liderliği) altında İntifadaya katıldılar. İntifada sırasında Filistinliler bağımsız bir Filistin devleti kurmak için sokaklara döküldüler.²⁸ İşgal Altındaki Topraklarda, özellikle Batı Şeria’da, işçi örgütlenmesinin ifadesi olan sendikal hareket de ivme kazanan ulusal hareketin parçası olarak gelişti.²⁹

4.1.2. Filistinli İşçilerin Durumu

Ürdün Yönetimi döneminde (1948-67) Batı Şeria halkının çalışan kesimlerinin büyük çoğunluğu kendine ait işyerlerinde çalışan zanaatkarlardan, küçük tüccarlardan ve köylülerden oluşuyordu. Bunun yanında, Ürdün yönetimi ile işbirliği yapan büyük toprak sahiplerinden oluşan ithalatçı ve ihracatçı bir tüccar sınıfı da vardı. Endüstriyel gelişmenin kısıtlı olduğu bu koşullar altında Batı Şeria’da yaygın bir sanayi ya da tarım proleteryası mevcut değildi.³⁰

---

²⁷ Bkz. Shehadeh, **a.g.e.**

²⁸ Samih K. Farsoun ve Jean M. Landis, “The Sociology of an Uprising: The Roots of the Intifada”, Jamal R. Nassar ve Roger Heacock (ed.), **Intifada: Palestine at the Crossroads**, New York, Praeger Publishers, 1990, ss. 15-34. Ayrıca İntifada hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Jamal R. Nassar ve George Heacock (ed.), **Intifada: Palestine at the Crossroads**, New York, Praeger Publishers, 1990; ve Zachary Lockman ve Joel Beinin (ed), **Intifada: The Palestinian Uprising Against Israeli Occupation**, Boston, South End Press, 1989.

²⁹ Batı Şeria’da sendikal hareketin ortaya çıkışı hakkında örnek bir çalışma için bkz. Joost R. Hilterman, “Mass Mobilization Under Occupation: The Emerging Trade Union Movement in the West Bank”, **Merip Reports**, Sayı 136-137, 1985, ss. 26-31. Sendikaların İntifada sırasındaki rolleri hakkında bkz. Joost R. Hilterman, “Work and Action: The Role of the Working Class in the Uprising”, Jamal R. Nassar ve George Heacock (ed.), **Intifada: Palestine at the Crossroads**, New York, Praeger Publishers, 1990, ss. 143-158.

³⁰ Sakar, **a.g.e.**, ss. 240- 248.

İşgal Altındaki Topraklar ile İsrail arasındaki ekonomik ilişkiler ve İsrail’de iş olanaklarının doğması Filistin’in sınıfsal yapısını değiştirdi. Tarımsal üretimlerinden yoksun kalan Filistinli köylüler gelir kaynaklarını kaybetti. Ayrıca zanaatkar ve tüccarlar İsraili kapitalistlerle rekabet edemediler. Memurların ve okumuş kesimin iş olanakları herhangi bir kamu yatırımı olmadığı için ortadan kalktı. Bütün bunların sonucunda, Filistinli kitleler bir proleterleşme süreci yaşadılar.³¹

Tablo 7
İsrail’de İstihdam Edilen Filistinli İşçilerin Sayısı (1969-1982)

	1969	1974	1981	1988	1992
Batı Şeria	8.4	42.4	39.9	64.0	72.5
Gazze	1.1	26.3	35.9	45.4	43.1
Toplam	9.5	68.7	75.8	109.4	115.6

Kaynak: Yehezkel Lein, **Human Rights Violations of Palestinians from the Occupied Territories Working in Israel and the Settlements**, Jerusalem, B’Teselem, 2002, s. 7.

Mısır yönetimi altındaki (1948-67) Gazze’de, özellikle mülteci kamplarında, yüksek bir işsizlik oranı mevcuttu ve işgücünün büyük bir bölümü tarımda istihdam edilmekteydi. İsrail’in ekonomik entegrasyon politikalarının ardından Gazze’de su kaynaklarının kullanımının kısıtlanması, Yahudi yerleşimlerinin kurulması için topraklara el konulması ve tarımsal gelişmenin engellenmesi nedeniyle Gazzeli işgücü proleterleşti.³² Böylece Filistinliler, Batı Şeria ve Gazze ekonomilerinin kendilerine iş olanakları sunamamasının da etkisiyle İsrail’de çalışmaya başladılar.³³ İsrail’de çalışan Filistinlilerin sayısı her yıl artarak 1988 yılında 109.400’e ulaştı. (Tablo 7).

İsrail devleti 1968 yılında Filistinlilerin Yeşil Hattı geçerek İsrail’de çalışmasına izin verdi. Ancak Filistinlilerin İsrail emek piyasasına girişi bazı koşullara bağlıydı. Böylelikle İsrail İşçi Bakanlığı Filistinli işçilerin İsrail’deki işlere yerleştirilmelerini düzenleyecek bazı mekanizmalar ve kotalar hayata geçirdi. Bunlar İsraili işçilerin çıkarlarını korumak içindi. Bunlardan birisi, Filistinlilerin yaşadıkları köylerde ve kasabalarda kurulan iş ve işçi bulma kurumlarıydı. Bunlar, Filistinlileri

³¹ Hilal, **a.g.m.**, s. 170.

³² Roy, **a.g.m.**, ss. 60-66.

³³ Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women’s Movements in the Occupied Territories**, ss. 19-20.

İsraillilerin yapmak istemediği işlere yerleştirilmesi, İsrail ekonomisinin ihtiyaçlarına göre Filistinlilerin istihdamının sınırlandırılması ve işçilerin bunlara kayıt olması yoluyla İsrail istihbarat birimi tarafından izlenmesi işlevini gördü. Filistinli işçilere uygulanan kotalardan bir diğeriyle ise, Yahudi işverenlere öncelikle yerel işçileri istihdam etme zorunluluğu getirildi. Bunun yanı sıra İsrail devleti, Filistinli işçileri bazı işlerden dışlamak amacıyla bu işlerde çalışabilmeleri için onlara askeri hizmet yapmalarını şart koştu.³⁴

İş ve işçi bulma kurumları, Filistinli işçilerin İsrailli işçilerle eşit ücretler almasını sağladı. Böylece Filistinli işçilerin ucuza çalışması engellenerek, Yahudi işçilerin olası bir rekabetten zarar görmesi önlendi.³⁵ Bu eşit ücret uygulamasına karşın, İsrail İstihdam Servisi, iş ve işçi bulma kurumlarına kayıt olan Filistinli işçilerin ücretlerinin yüzde yirmisine denk gelen bir kısmını kesti. Bu kesinti, İşgal Altındaki Topraklarda yatırımı ve gelişmeyi artırmak, sosyal hizmetler sunmak ve Histadrut'tan sendikal koruma almaları amacıyla yapıldı. Ancak, bu kesintiler İsrail hazinesine ve Histadrut'a aktarılarak, işçilere sosyal hizmet ve sendikal koruma olarak geri dönmedi.³⁶ 1983 yılında, Histadrut genel sekreteri Yerucham Meshel Filistinli işçileri örgütlemekten kaçınma nedenini, şöyle ifade etmiştir: “Yönetilen toprakların ilhakını desteklediğimiz izlenimini vermemek için, hiçbir zaman bu işçileri yasal olarak Histadrut üyeliğine örgütleme girişiminde bulunmadık.”³⁷ Bununla birlikte, Histadrut İsrail'de çalışan işçilerden yapılan kesintilerin İsrail hazinesine aktarılmasında³⁸ ve Filistinli işçilerin İsrail emek piyasasının en alt kesimlerine yerleştirilmesinde etkin rol oynamıştır.³⁹

---

³⁴ Bkz., Shalev, “Jewish Organized Labor and the Palestinians: A Study of State/Society Relations in Israel”, ss. 115-116; ve Hilterman, “Work and Action”, s. 145.

³⁵ Shalev, “Jewish Organized Labor and the Palestinians: A Study of State/Society Relations in Israel”, s. 116.

³⁶ Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, ss. 22-24.

³⁷ Alıntılayan için bkz. Hilterman, “Mass Mobilization under Occupation: The Emerging Trade Union Movement in the West Bank”, s. 27.

³⁸ Dani Ben Simhon, “The UnMaking of the Histadrut”, **Challenge**, Sayı 88, Kasım-Aralık, 2004, www.challenge-mag.com/.../the_unmaking_of_the_histadrut-44-k-

³⁹ Shalev, “Jewish Organized Labor and the Palestinians: A Study of State/Society Relations in Israel”, ss. 117-120.

Filistinli işçiler bütün bu uygulamalar sonucunda, İsraili işçilerin yapmak istemediği vasıfsız işlere yerleştirildiler. Böylece Filistinli işçiler herhangi bir haktan ve sendikal korumadan uzak bir şekilde, Lewin- Epstein ve Semyonov'un sözleriyle "İsrail toplumunun odunlarını kesen ve sularını taşıyanlar" haline geldiler.⁴⁰ Emmanuel Farjoun'a göre, Batı Şeritali ve Gazzeli işçilerin İsrail emek piyasasına alınması, İsrail'e Yahudi göçünün durgunlaştığı bir dönemde, İsrail ekonomisinin ihtiyaç duyduğu işgücünü sağladı. Ayrıca, Farjoun'a göre İsraili işverenler sendikalardan baskı görmeden örgütsüz Batı Şeritali ve Gazzeli işçileri kriz zamanında işten atabilme ve ekonomik iyileşme süreçlerinde istediği zaman işe alma esnekliğine sahip oldular.⁴¹ Bu açıdan, İşgal Altındaki Topraklardan İsrail'de istihdam edilmek için Yeşil Hattı geçen Filistinli işçiler, İsrail emek piyasasında inşaat, tarım, lokanta ve otel gibi hizmet sektörlerindeki vasıfsız işlerde yoğunlaştılar.⁴² Böylelikle Filistinliler bu sektörlerde çoğunluğu oluşturarak, İsrail ekonomisi için önemli bir işgücü haline geldi.⁴³

İşgal altındaki topraklardan İsrail'e çalışmak için giden iki tür işçi mevcuttu: çalışma izni alıp İsrail'de çalışanlar ve yasadışı çalışanlar. Kasabalarda kurulan iş ve işçi bulma kurumlarından çalışma izni alarak yasal yollarla çalışan işçiler, İsrail'deki işlerde uzun süreli çalışabildiler. İsrail devletinin işçileri izlemesini ve gözetlemesini sağlayan çalışma izni, işverenlerin onayına göre uzatılırdı.⁴⁴ Bunun yanında Filistinli işçilerin önemli bir bölümünü oluşturan yasadışı işçiler, iş ve işçi bulma kurumları aracılığıyla iş bulmadılar. Çünkü işçiler ücretlerinde kesinti yapılmasını ve kayıt altına alınmayı istemiyorlardı. Bu işçiler, İsrail'den Gazze ve Batı Şeria'ya giden yol kavşaklarındaki yasadışı emek pazarlarında iş bulmaya yöneldiler. Yasadışı işçiler, Yahudi ya da Arap taşeronlar ve doğrudan İsraili işverenler tarafından "köle pazarları"ndan toplanarak çalışmaya götürüldüler. Bu istihdam yöntemi bu işçilerin işverenlerin yoğun sömürüsüne ve keyfi işten çıkarmalarına maruz kalmasına neden

---

⁴⁰ Moshe Semyonov ve Noah Lewin-Epstein, **Hewers of Wood and Drawers of Water: Noncitizen Arabs in the Israeli Labor Market**, Ithaca, ILR Press, 1987, s. 114.

⁴¹ Alıntılan için bkz. Salim Tamari, "Building Other People's Homes: The Palestinian Peasant's Household and Work in Israel", **Journal of Palestinian Studies**, Cilt 11, Sayı 1, 1981, s. 32.

⁴² Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, s. 20-21.

⁴³ Salim Tamari, "The Palestinian Demand for Independence Cannot be Postponed Indefinitely", **Merip Reports**, Sayı 100-101, 1981, s. 31.

⁴⁴ Hilterman, **Behind The Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, s. 21.

oldu. Genellikle inşaat işlerinde ve sezonluk işlerde çalışan bu işçiler, gündelik olarak çalıştıkları için kıdem tazminatı almadan işten atılabilirlerdi.⁴⁵ Yasadışı çalışan işçiler açısından başka bir sorun ise her gün iş bulabilme şanslarının olmamasıydı. Bunun sonucunda işçiler istihdam edilmek için gittikleri “köle pazarları”ndan iş bulamadan evlerine dönebilirlerdi.⁴⁶ Yasadışı ya da yasal olarak İsrail’de çalışmaya giden Filistinli işçiler, genel olarak İsrail’deki işyerlerinde yoğun bir sömürü mekanizmasına, keyfi işten çıkarmalara, patron baskısına ve kötü çalışma şartlarına maruz kaldılar. Histadrut’un da kendilerini korumaktan uzak olduğu bu şartlar altında, Filistinli işçiler sağlık haklarından ve sosyal hizmetlerden yararlanamadılar.⁴⁷

Filistinli işçilerin önemli özelliklerinden birisi de, her gün sabahın erken saatlerinde kalkarak yaşadıkları yerlerden Yeşil Hattı geçecekleri ve akşamları iş çıkışında yaşadıkları yerlere dönecekleri bir yolculuk yaparak çalışmalarıydı. Filistinli işçilerin köyleriyle ve aileleriyle ilişkilerinin devam etmesini sağlayan bu özelliği, Üçüncü Dünya’nın metropollerindeki ve Avrupa’daki göçmen köylü işçilerden farklı özelliklere sahip olmasını sağladı. Göçmen işçiden ziyade her gün evle iş arasında gidip gelen işçi kategorisine konulabilecek olan Filistinli işçiler, için Hilterman şunları söylemektedir: “Eğer Filistin’de bir işçi sınıfından bahsediyorsak, öncelikle askeri bir işgal altında yaşayan, geçici ve yasadışı olarak istihdam edilen gezgin gündelik işçilerden ve onların ailelerinden oluşan bir işgücüne atıfta bulunuyoruz.”⁴⁸ Bu minvalde diğer ülkelerdeki göçmen işçilerden farklı bir şekilde, Filistinli işçiler sadece patronları ve mülk sahipleri ile çatışmadı; aynı zamanda işgalci güçle de çatışma içindeydi.⁴⁹ Bu açıdan “İsrail’deki Filistinli işçilerin sınıf - ya da potansiyel sınıf - kimliği ile etnik kimlikleri, Yahudi taşeronlar, patronlar, işçiler tarafından ve genel olarak İsrail kültürü ile gündelik karşılaşmaları sonucunda şekillendirildi/şekillendi.”⁵⁰

---

⁴⁵ Hilterman, “Work and Action: The Role of the Working Class in the Uprising”, s. 145.

⁴⁶ Hilterman, “Mass Mobilization under Occupation: The Emerging Trade Union Movement in the West Bank”, s. 28.

⁴⁷ Tamari, “Building Other People’s Homes: The Palestinian Peasant’s Household and Work in Israel”, ss. 46-47.

⁴⁸ A.e., s. 33.

⁴⁹ Hilterman, “Trade Unions and Women’s Committees: Sustaining Movement, Creating Space”, **Merip Reports**, sayı 164-65, 1990, s. 145.

⁵⁰ Tamari, “Building Other People’s Homes: The Palestinian Peasant’s Household and Work in Israel”, s. 33.

Filistinli işçilerin bu özellikleri, onların ulusalcı yönelimli bir işçi sınıfı olmasını sağladı.

4.1.3. İşgal Altındaki Topraklarda Halk Örgütleri: İşçi Hareketi

4.1.3.1. İsrail İşgaline Kadar Filistin’de Sendikal Hareket

1948-49 savaşı, Britanya Manda Yönetimi döneminde ortaya çıkan Arap sendikal hareketinin dağılmasına yol açtı. Bununla birlikte bu dönemde ortaya çıkan sendikal hareket, daha sonra Ürdün yönetimi altında Batı Şeria’da sendikal hareketin sürmesini sağlayacak altyapıyı, örgütsel ve bürokratik yetenekleri oluşturabildi.⁵¹ Böylelikle dağılan AWC’nin Batı Şeria’daki Nablus, Doğu Kudüs, Cenin ve Tulkerim şubeleri varlığını sürdürdü. Ürdün yönetimi altında sendikacılar, AWC’yi yeniden diriltmeye çabaladılar.⁵² Bu çabalar doğrultusunda, komünistlerin öncülüğünde AWC, varolan işçi sendikalarını kontrolü altına almayı ve yenilerini kurmayı denedi ve işçi eylemleri düzenledi. Böylelikle AWC, 1949 yılında, Nablus’ta işçilerin yol yapımında bedava çalıştırılmasını engelledi ve yine Nablus’ta Renau şirketi işçilerinin bazı haklarını garantiye almak için bir grev yürüttü. Ramallah’taki İşçi Birliği’ni kontrolü altına alan komünistlerin, 1950 Mayıs’ında askeri tesisin önünde düzenlediği gösteri de işçi hareketini diriltme çabalarına örnek olarak verilebilir.⁵³ Ancak AWC’nin çabaları, Ürdün’de hakim olan yasaların sendikal çalışmaya izin vermemesi ve Ürdün yönetiminin baskıları sonucu engellendi. Ayrıca, Ürdün yönetimi 1951 yılında sendikayı yasakladı, bürolarını kapattı ve birçok sendikacıyı ülkeden sürgüne gönderdi.⁵⁴ 1953 yılında ILO’nun (International Labor Organization - Uluslararası Çalışma Örgütü) baskıları ile Ürdün yönetimi yeni bir yasa çıkararak işçi örgütlerinin kurulmasına izin verdi. Yasanın çıkmasının ardından kurulan ilk sendika, Ocak 1954 yılında merkezi Amman olan İnşaat İşçileri Sendikası’ydı. Bunun yanında hızlı bir

---

⁵¹ Hilberman, **Behind the Intifada: Labor and Women’s Movements in the Occupied Territories**, s. 60.

⁵² Sakar, **a.g.e.**, ss. 243-44.

⁵³ Hilberman, **Behind the Intifada: Labor and Women’s Movements in the Occupied Territories**, s. 60.

⁵⁴ Sakar, **a.g.e.**, s. 245.

şekilde yeni sendikalar kuruldu. Bu sendikalar, 1954 Haziran'ında, General Federation of Labour Unions in Jordan (GFTU - Ürdün Genel Sendikalar Federasyonu) adı altında birleştiler.⁵⁵

1954'ten sonra Batı Şeria'daki kitle örgütlenmelerinde Baasçılar ve komünistler olmak üzere iki ana politik hareket etkili oldu. Batı Şeria'da öğrenci, köylü örgütlenmeleri ve sendikalar kuran ve FKP'nin devamı olan ÜKP (Ürdün Komünist Partisi), Batı Şeria'da en örgütlü güçtü. Ürdün Kralı kısa bir özgürlük ortamının ardından 1957 yılında ÜKP'nin de içinde yer aldığı politik partileri yasakladı. Bununla birlikte, komünistler diğer siyasi örgütlenmelerin aksine, yer altı faaliyetlerine yönelerek kitleleri örgütlemeye devam etti. Partiler üzerindeki bu yasaklamayla eş zamanlı olarak, işçi örgütlenmeleri üzerinde de baskılar başladı. Baskı ortamı nedeniyle üye ve sendika sayısı azalan GFTU, 1960'larda politik ortamın değişmesiyle birlikte yeniden şubeler açtı ve üye sayısını arttırdı.⁵⁶

Ürdün yönetimi altında Batı Şeria'daki sendikal hareket, genel olarak devletin baskıcı tutumu, Batı Şeria'da kronik hale gelen işsizlik ve tarım, endüstri ve inşaat sektörlerindeki işçilerin birbirilerinden dağınık bir şekilde çalışmalarını nedeniyle gelişemedi. Ürdün yönetimi, son olarak 1965 yılında çıkardığı yasayla, tarım işçilerini sendikal örgütlenme dışında bırakırken, yirmi kişiden az işçi çalıştıran işyerlerinde sendikal örgütlenmeyi de yasakladı.⁵⁷ Bu yasa ayrıca sendika seçimlerini yasaklayarak, sendika görevlilerinin devlet yetkilileri tarafından atanması şartını getirdi. Yasanın hayata geçirilmesiyle birlikte, başta komünistler olmak üzere, yasaya muhalefet edebilecek sendikal aktivistler tutuklandı. Bütün bunlara karşın komünistler Ürdün yönetimi dönemindeki sendikal faaliyetleriyle, İsrail işgali sonrasında dirilecek olan sendikal harekete zemin oluşturulmasında önemli bir rol oynadılar.⁵⁸ İsrail işgali

---

⁵⁵ Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, s. 60.

⁵⁶ A.e., ss. 60-61.

⁵⁷ Sakar, **a.g.e.**, ss. 244-49.

⁵⁸ Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, s. 61.

öncesinde Gazze’de işgücünün çoğunun kendine ait işlerde ya da çok küçük işyerlerinde çalışması nedeniyle işçi örgütlenmesi ve sendikal faaliyetler yok denecek kadar azdı.⁵⁹

4.1.3.2. *İsrail İşgali Sonrasında Filistin Ulusal Hareketi ve Kitle Örgütleri*

İsrail işgalinin ardından, sosyal ve siyasal altyapısı bozulan Batı Şeria ve Gazze’de, işgalin ilk yıllarında kitle tabanına dayanan çok az bir örgütsel faaliyet vardı. Bunun nedenlerinden birisi, Gazze’de zaten önemli bir güce sahip olmayan sendikaların yasaklanması ve Batı Şeria’daki sendikaların İsrail ordusunun saldırılarına ve tacizlerine uğrayarak sendika liderlerinin sınır dışı edilmesi ve tutuklanmasıydı. Ayrıca işgalin ilk yıllarında Filistinlilerde, İsrail işgalinin çok uzun sürmeyeceği yönünde bir kanaat hakimdi.⁶⁰ Kitle örgütlenmelerinin işgalin ilk yıllarında zayıf olmasının bir diğer nedeni ise, politik hareketlerin İsrail ordusu tarafından ezilmesiydi. Gazze’de yerel olarak örgütlenen gerilla mücadelesi, Ariel Şaron komutasındaki İsrail ordusu tarafından bozguna uğratıldı. Böylece Gazze’deki politik hareketler önemli oranda güç kaybetti. Batı Şeria’da ise politik faaliyetler ve liderler baskı altına alındı. Bunun sonucunda Batı Şeria’da siyasal bir boşluk ortaya çıktı. Bu boşluk liderlerinin tutuklanmasına ve faaliyetlerinin yasaklanmasına alışkın ve yer altı örgütlenmesi yapılarına sahip olan ÜKP’nin Batı Şeria şubesi tarafından dolduruldu. Daha sonra FKP adıyla örgütlenen Batı Şerialı komünistler, işgalin ilk yıllarında Baasçılarla birlikte kontrol ettikleri Ulusal Liderlik Komitesi altında faaliyetlerine devam ettiler. Bu yapı altında oluşturulan yerel komiteler yoluyla işgale karşı protesto gösterileri ve grevler düzenlediler. Ancak bu komiteler liderlerinin sınırdışı edilmesi nedeniyle önemli bir etkiye sahip olamadılar.⁶¹

İşgal Altındaki Topraklarda politik hareketler ve kitle örgütleri, İsrail’in işgalinin yarattığı etkilerin derinleşmesi ve FKÖ öncülüğündeki Filistin ulusal hareketinin yeni politik stratejiler belirlemesiyle güç kazanmaya başladı. İşgal derinleştikçe gündelik ihtiyaçlarını karşılayamayan Filistinliler, İsrail işgalinin dışarıdan

---

⁵⁹ Sakar, **a.g.e.**, ss. 249-52.

⁶⁰ Hilterman, “Work and Action: The Role of the Working Class in the Uprising”, s. 144.

⁶¹ Hilterman, **Behind The Intifada: Labor and Women’s Movements in the Occupied Territories**, s. 40.

herhangi bir güç tarafından ortadan kaldırılmayacağını fark ettiler. Bu da Filistinlilerde, kendi kaderlerini ellerine almaları gerektiği şeklinde yeni bir algı oluşturdu. Böylece, yerel eylemciler faaliyetlerde bulunmaya başladılar. Bu faaliyetlerin amacı, İsrail işgalinin ortaya çıkardığı siyasal, ekonomik ve kültürel etkilere karşı bir denge unsuru oluşturmaktı. Bu doğrultuda ilk olarak lise ve üniversite öğrencilerinden oluşan gönüllüler, Filistin halkına altyapı kurumlarını inşa etmeye ve sosyal hizmetler sağlamaya başladılar. Bu eylemciler daha sonra üniversiteden mezun olduklarında 1970'ler boyunca kadın örgütlerinde ve sendikalarda faaliyetlerine devam ettiler. Böylelikle 1970'lerin sonlarında kitle örgütlerinin güç kazanmasına katkı sundular.⁶²

1970'lerin başlarında oluşturulan kitle örgütleri, ilk olarak Bir Zeit Üniversitesinin başlattığı Sosyal Yardımlaşma Programı ile ortaya çıktı. Bu program doğrultusunda, her seviyeden öğrenci ve genç kadınlar ve diğer gençlik örgütlerinin üyeleri, Batı Şeria'da sokaklar temizlediler, köylere yollar yaptılar, elektrik santralleri kurdular ve köylerde tarımı geliştirme projeleri gerçekleştirdiler. Böylece İşgal Altındaki Topraklarda kitle örgütleri, halka yararlanabileceği sosyal hizmetler sundular. Bu örgütler faaliyetlerini ulusalcı hedeflere sahip bir politik görüş doğrultusunda yapmaktaydılar. Ancak, bu hareketle Diaspora'da gelişen Filistin ulusal hareketi arasındaki bağlar henüz olgunlaşmamıştı.⁶³

1970-71 yılları arasında Kara Eylül adıyla bilinen ve FKÖ güçlerinin Ürdün'de yenilgiye uğradığı savaşın ve 1967-71 yılları Gazze'de mülteci kamplarında gelişen gerilla direnişinin İsrail ordusu tarafından ezilmesinin ardından, FKÖ öncülüğündeki Filistin ulusal hareketinin silahlı mücadelesi güç kaybetmeye başladı.⁶⁴ Bu yenilgilerin ardından, daha önce diasporada ve mülteci kamplarında örgütlenen FKÖ, hedeflerini ve yöntemlerini yeniden tanımladı. Bu çerçevede FKÖ, silahlı mücadelenin Filistin'in kurtuluşu için tek başına yeterli olmadığı kanaatine vardı.⁶⁵ Filistin ulusal hareketi açısından ikinci bir dönüm noktası, İsrail'in yenilgiye uğradığı 1973 yılında Arap

---

⁶² Hilterman, "Work and Action: The Role of the Working Class in the Uprising", s. 145.

⁶³ Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, ss. 41-43.

⁶⁴ Tamari, "The Palestinian Demand for Independence Cannot be Postponed Indefinitely", s. 28.

⁶⁵ Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, s. 39.

devletleri ile İsrail arasında yaşanan savaşı. Bu savaş İsrail'in yenilmezliği efsanesinin parçalanmasıyla İsrail politikalarında da çözülmeye yol açtı ve böylece İsrail toplumunda Arap devletleri ile barış yapılması talebinin artmasına neden oldu.⁶⁶ Savaş FKÖ'nün de politik görüşlerini değiştirdi. 1960'larda Cezayir'deki ulusal kurtuluş hareketinden esinlenen FKÖ⁶⁷, savaştan önce silahlı mücadele yoluyla İsrail ve Filistin'de siyonist rejimi yıkarak sosyal bir devrim yapmayı hedefliyordu.⁶⁸ Yapılacak devrimin ardından İsrail ve Filistin'de Arapların ve Yahudilerin birlikte yaşadığı laik bir demokratik rejim kurulacaktı.⁶⁹ Savaşın ardından ise, FKÖ İsrail ve Filistin'de iki devletli bir çözümü savunmaya başladı. Bu çözüme göre, İsrail 1967 öncesi topraklarına çekilecek ve İşgal Altındaki Topraklarda bir Filistin devleti kurulacaktı.⁷⁰ Sonuç olarak, Filistin ulusal hareketi silahlı mücadelenin tek başına yeterli olmadığı kanaatine vararak, halk hareketlerinin ve kitle örgütlerinin kurulmasına yol açacak politik mücadeleye başladı. Böylelikle ulusal mücadele İşgal Altındaki Topraklarda da güç kazandı.

FKÖ, İşgal Altındaki Topraklarda işgalin ilk yıllarındaki direniş faaliyetleri sırasında ortaya çıkan yerel eylemcilerin öncülüğünde PNF'yi (Palestine National Front - Filistin Ulusal Cephesi) 1973'te kurdu. Liderleri bu yerel eylemcilerden ve FKP üyelerinden seçilen PNF, kendini FKÖ'de temsil edilen Filistin ulusal hareketinin ayrılmaz bir parçası olarak tanımladı. Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin hakkını savundu. Bu doğrultuda 1974 yılında FHKC'nin girişimiyle FKÖ bir geçiş programı kabul etti. Buna göre, Filistinliler İsrail kontrolünün dışında alanlar yaratarak buralarda

---

⁶⁶ 1973 savaşının İsrail toplumuna etkileri için bkz. Pappé, a.g.e., ss. 291-295.

⁶⁷ Pappé, a.g.e., ss. 231-33. FKÖ'nün oluşumu ve fikirleri hakkında El Fetihli bir yöneticinin anıları ve düşünceleri için bkz. Salih el-Kallab, Tehcirden İntifadaya Ebu Cihad'ın Öyküsü, çev. Lütfullah Göktaş, İstanbul, Belge Yayınları, 2007, ss. 38-102. Ayrıca FHKC tarihi hakkında kısa bir bilgi için bkz. Evrim Opuz, "Filistin Halk Kurtuluş Cephesi", **Filistin: Devrim Sürüyor Filistin Halk Kurtuluş Cephesi**, der. Evrim Opuz, çev. Akın Sarı ve diğerleri, İstanbul, Anka Kitaplığı, 2007, ss. 51-55.

⁶⁸ FKÖ, Mısır'ın Filistinli kitleleri rahatlatmak için kurduğu bir örgüttü. Ancak mülteci kamplarında gerilla mücadelesi başlatan Filistinliler bu örgütün kontrolünü ele geçirdi. Örgüte Leninist bir tarzda örgütlenen El-Fetih hakimdi. Bu hizipin yanında örgütte Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi (FDKC) ve Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) gibi Marksist-Leninist hizipler de vardı. Pappé, a.g.e., ss. 269-75.

⁶⁹ Tamari, "The Palestinian Demand for Independence Cannot be Postponed Indefinitely", s. 28.

⁷⁰ FKÖ'nün Ekim Savaşı'nın ardından yeni yönelimleri için bkz Malike Bileydi Koç, **İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri**, İstanbul, Günizi Yayıncılık, 2006, ss. 191-220.

kendi ulusal otoritelerini kuracaklardı.⁷¹ Bu gelişmeler sırasında FKÖ uluslararası arenada ve işgal altındaki topraklarda Filistin halkının tek temsilcisi olduğu yönünde bir meşruluk kazandı.⁷²

Filistin ulusal hareketinin yaşadığı değişimlerin ardından, İşgal Altındaki Topraklarda somut faaliyetleri olan ve programlarını militer olmayan doğrultuda biçimlendiren yerel kitle örgütleri çoğalmaya başladı.⁷³ FKÖ bu süreçte, yerel militanlarını kitle örgütleri kurmaları yönünde cesaretlendirdi. Militanlar PNF (Palestine National Front - Filistin Ulusal Cephesi) yapısı altında kitle örgütleri kurmak için Batı Şeria ve Gazze faaliyetlere başladı.⁷⁴

Filistin ulusal hareketi, İşgal Altındaki topraklarda PNF yapısı altında bir bütünlük sağlamasına karşın, hareket içinde farklı hizipler arasında bölünmeler vardı. 1967 savaşı sonrasında Filistin ulusal hareketi içinde Filistin ve İsrail'in tamamında tek bir devletten yana olanlarla, iki devletli çözümden yana olanlar arasında bir bölünme söz konusuydu. FKÖ'nün aksine, FKP, Israel New Communist List (RAKAH - İsrail Yeni Komünist Listesi) ile uyum içinde İsrail'in 1948 sınırlarına çekilmesini savundu. FKP, ayrıca işgale karşı mücadelenin, silahlı mücadele yerine politik ve toplumsal örgütlenmeler yoluyla sürdürülmesinden yanaydı. 1973-74 arasında yaşanan gelişmelerin ardından iki devletli çözümlerle buna karşı olanlar arasındaki tartışmalar ortadan kalktı. Ulusal hareket içindeki yeni bölünme gelenekselci güçlerle sol güçler arasındaydı. Gelenekselci güçler, profesyonel sendikalar, belediyeler, kadın organizasyonları ve ayanlara ait örgütlenmeler gibi geleneksel kurumlarla direnişi örgütlemeyi savunurken, sol güçler yeni örgütler kurmayı ya da varolan örgütlerin tabanını radikalleştirmekten yanaydı. Böylece komünistler, FHKC, FDKC üyeleri ile El Fetih içindeki sol kanat eylemciler sendikalar ve gençlik örgütlenmelerine ağırlık verdiler.⁷⁵

---

⁷¹ Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, ss. 43-45.

⁷² Hilterman, "Work and Action: The Role of the Working Class in the Uprising", s. 145.

⁷³ Tamari, "The Palestinian Demand for Independence Cannot be Postponed Indefinitely", s. 28.

⁷⁴ Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, s. 45.

⁷⁵ Tamari, "The Palestinian Demand for Independence Cannot be Postponed Indefinitely", s. 30.

4.1.3.3. *İsrail İşgali Sonrasında Sendikal Hareket ve İşçiler*

İsrail işgalinin ardından liderlerinin bazıları sınırışı edilen ya da tutuklanan ve bazı sendikaları kapatılan GFTU'nun Batı Şeria üyeleri, 1969 yılında yeni bir yönetim oluşturarak adını Nablus Merkezli GFTU olarak değiştirdi. 1970'lerin sonlarına kadar FKP'nin etkisi altında kalan ve Doğu Kudüs, Nablus, Ramallah, Cenin, Hebron ve Tulkarem gibi şehir merkezleri dışında örgütlenmeyen GFTU, İsrail'in askeri baskıları ve sendikal faaliyetler üzerinde hala Ürdün yasalarının geçerli olması nedeniyle finansal kaynaklardan yoksun kalmasına rağmen üye sayısını ve kendine bağlı sendikaların sayısını artırabildi.⁷⁶

1970'lerin ortalarından itibaren ulusal hareket içindeki FKP ile El Fetih, FDKC ve FKHC'yi kapsayan FKÖ arasında ulusal bir birlik ve işbirliği ortaya çıktı. Ulusal hareket içindeki bu hizipler arası rekabet, bir yandan kitle örgütlerinin büyümesine bir yandan da onların kitle örgütlerinin çatısı altında bölünmelerine sebep oldu. Bu bölünmelere yol açan çatışmalar, mali kaynakların kontrolü üzerine yaşanan tartışmalar ve örgütlerin hegemonya mücadelelerinin sonucunda ortaya çıktı. 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerin başlarında, örgütler kendi gençlik ve kadın örgütlerini kurdular. GFTU içinde de kendi işçi bloklarını oluşturdular.⁷⁷ Bu gelişmeler sonucunda FKP, DFKC, El Fetih ve FHKC, GFTU içinde sırasıyla şu blokları kurdular: PWB (Progressive Workers' Bloc - İleri İşçiler Bloğu), WUB (Workers' Unity Bloc - İşçilerin Birliği Bloğu), WYM (Workers Youth Movement - İşçi Gençlik Hareketi) ve PUAFF (Progressive Unionist Action Front - İlerici Sendikalist Eylem Cephesi).⁷⁸

Kurulan sendika blokları arasında en etkin, Yeşil Hattı geçerek İsrail'de istihdam edilen işçileri örgütleme yolunda ilk adımı atan WUB oldu. Daha öncesinde bu işçiler, özellikle FHKC başta olmak üzere Filistin ulusal hareketindeki bazı hizipler tarafından "hain" olarak nitelendirildi. FKP tarafından lümpen proleterya olarak görüldü. Bu yüzden bu gruplar bu işçileri örgütlemekten kaçındı. Ancak, 1970'lerin

---

⁷⁶ Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, ss. 62-64.

⁷⁷ A.e., ss. 65-66.

⁷⁸ Joost R. Hilterman, "Trade Unions and Women's Committees: Sustaining Movement, Creating Space", s. 33.

sonuna doğru bu algı, İsrail’de çalışmanın bu işçilerin yaşamalarını sürdürebilmenin tek koşulu olduğunun ve bu işçileri örgütlemenin büyük bir ulusalcı potansiyel olduğunun fark edilmesiyle değişti.⁷⁹ Göçmen işçileri örgütlemeye yönelik WUB, geleneksel olarak kasabalarda bulunan sendikaları, İsrail’de çalışan işçilerin köylerine taşıdı.⁸⁰ WUB göçmen işçileri yaşadıkları köylerde örgütleyip bir yandan onlara İsrail devletinin sunmadığı sosyal hizmetleri sundu; diğer yandan, da İsrail’deki işyerlerinde grevler düzenleyerek ve İsraili işverenlerle toplu görüşmeler yürüterek işçilerin işten atılmalarına, düşük ücret almalarına ve iş kazalarına karşı sendikal koruma oluşturdu.⁸¹ PWB, İsrail’de çalışan Filistinli işçileri örgütleme işini İsrail’deki RAKAH’a bırakırken, WUB dışındaki diğer bloklar da göçmen işçileri örgütlemek için sendikalar kurdular.⁸² İsrail’de çalışan işçileri örgütleyen ve sendikal faaliyetlerini yoğunlaştıran bloklar, işçiler arasında güç kazanmaya başlayınca, GFTU içinde komünistlerin hegemonyası sorgulanılmaya başlandı.

İşçi bloklarının işçileri örgütlemek için yaşadıkları rekabet, federasyondan bazı blokların ayrılmasına neden oldu. Bu süreç, üye sayısını arttıran blokların sendika yönetiminin yeniden yapılandırılması için baskıda bulunmasıyla başladı. Özellikle WYM, Filistinli işçilerin çoğunun kendi yapısı altında örgütlendiğini iddia etti. El Fetih ise, WYM aracılığıyla, FKP’nin Ulusal Cephe içindeki gücünü zayıflatmayı amaçladı. Buna gelişmeler sırasında, işçi tabanı arasında güç kaybetmeye başlayan komünistler ise, temsil sorunu üzerine yaşanan tartışmalarda kendi yanına çektiği WUB ve PUAFA’ya sendika yönetiminde daha fazla temsil hakkı vererek sorunu çözdü ve GFTU içindeki kontrolünü sürdürdü. Bununla birlikte, El Fetih’e bağlı WYM, kendini Batı Şeria işçilerinin gerçek temsilcisi ilan ederek kendi GFTU’sunu kurdu. Sendikal hareket içindeki ikinci bölünme, İsrail’de çalışan Filistinli işçileri kendi bloğu altında örgütleyerek güç kazanmaya başlayan WUB’un ve diğer blokların yeni kurdukları sendikaların federasyon yapısı altına alınması ve blokların sendika içindeki oransal temsilinin yeniden yapılandırılması talebiyle ortaya çıktı. Sendikayı kontrol eden PWB

---

⁷⁹ Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women’s Movements in the Occupied Territories**, s. 66.

⁸⁰ A.e, s. 69.

⁸¹ Hilterman, “Mass Mobilization Under Occupation: The Emerging Trade Union Movement in the West Bank”, ss. 27-28.

⁸² A.e, ss. 30-31.

ise, sendika içindeki hakim rolünü kaybetmek istemediği için bu talebe karşı çıktı.⁸³ Tartışmaların sonucunda, WUB'un kendini gerçek GFTU ilan eden bir federasyon kurmasıyla, Filistin'de Komünistlerin, El Fetih'in ve WUB'un kontrolünde üç ayrı GFTU ortaya çıktı.

Filistin'de ve özellikle Batı Şeria'da blokların arasındaki rekabetten beslenen sendikal hareket, işçi tabanını ideoloji yerine pratik çözümler sunarak örgütlediler. Sendikalar kurdukları pazarlarda, ürünleri piyasa fiyatı altına satarken, işçilere sağlık hizmetleri sağladılar. Bunun yanı sıra işçileri işyerlerinde komiteler oluşturma yönünde teşvik ettiler. Filistin'deki işverenlerle yüz yüze görüşerek ve İsrail'de işçiler adına davalar açarak ve grevler düzenleyerek işçilerin sorunlarını çözmeye yöneldiler.⁸⁴

GFTU içindeki blokların önemli bir özelliği, Filistin'de sınıf mücadelesini dondurmaktan yana olmalarıydı. Bu yüzden, Filistin'de ulus olarak ayakta kalabilmek için tüm sınıfların eşit bir sorumluluk almasına dayalı sınıflararası bir ittifak yaratılmasını savundular. Bu doğrultuda işverenlerle barışçıl ilişkiler geliştirmeyi savunan sendikalar, işverenlerin kırmızıçizgiyi geçmemesine de vurgu yaptılar. Bu, ulusal açıdan tüm sorumluluğun işçilerin üzerine yüklenilerek, işverenlerin işçileri sömürülmemesi anlamına geliyordu.⁸⁵ WUB'dan bir sendikacının şu sözleri blokların görüşlerini iyi bir şekilde özetlemektedir:

“İsrail ekonomi politikası, Filistinli işyerlerine kısıtlamalar ve ağır vergiler koyarak, Filistin ekonomisini zayıflatmayı amaçladı. Böylece, işçiler kendi haklarından ulusal endüstriyi ve ulusal burjuvaziyi korumak için feragat etmeye başladılar ... WUB ulusal burjuvaziyle bir yere kadar görüşmeler olabileceği inancındadır. Bir uzlaşma olabilir fakat bu her şeyin işçilerin sırtına yükleneceği bir hale varmamalıdır.”⁸⁶

Sendikalar, “sınıf mücadelesini dondurmak”tan söz etseler de, Filistinli işverenlerin işçilerin haklarını ihlal ettiği durumlarda grevler de dahil olmak üzere

---

⁸³ A.e, ss. 29-30.

⁸⁴ A.e, s. 27.

⁸⁵ Hilterman, **Behind the Intifada: Labor and Women's Movements in the Occupied Territories**, ss. 75-78.

⁸⁶ Aktaran için bkz. A.e, s. 77.

çeşitli yollarla onlarla mücadele ettiler. Sendikalar, İsrail'deki işyerlerinde de birçok örnekte olduğu gibi işyeri komiteleri ve avukatlar yoluyla işçilerin haklarını korudular.⁸⁷

Filistin sendikaları işçilerin gündelik sorunlarını çözüp onlara sunulmayan sosyal hizmetleri sağladılar. Sendikalar sendikal faaliyetlerini ulusalcı bir çerçevenin içine yerleştirdiler.⁸⁸ Böylece Filistin sendikaları sınıf mücadelesinden ziyade ulusal mücadeleyi ön plana çıkardılar. Sendikaların bu özelliği, işgale karşı ulusalcı bir yönelime sahip olan işçileri örgütleyebilmesini sağladı. Ayrıca sendikalar kendi içlerinde demokratik bir işleyişe sahipti. İsrail devletinin sendikalara ve sendikacılara yönelik baskılarına karşın, sendikal faaliyetlerin diri kalmasını sağladı. Böylece işçi sendikaları da İntifada sürecinde işçileri mobilize edebilme yetisine sahip oldular. İntifada sırasında kurulan UNLU içinde işgale karşı direnişte önemli roller üstlenebildiler.

4.2. 1948–1985 YILLARI ARASINDA İSRAİL'DE İŞÇİLER

4.2.1. Mapai Hegemonyası, Korporatist Rejim ve Histadrut

Aynı siyasal elit tarafından yönetilen devlet, Mapai ve Histadrut, İsrail toplumunun siyonist ideoloji doğrultusunda yaratılmasını hedeflemişti. Bunların amacı, Yahudi devletinin yaşamasını sağlayacak ekonomik ve siyasal yapıları oluşturmaktı. Bu doğrultuda işçilerin talepleri göz ardı edildi ve militan tavırları ve özerk hareketleri bastırıldı ve işçi sınıfı siyonist rejimle bütünleştirilmeye çalışıldı. Bunun yerine Mapai, toplum üzerinde bir hegemonya kurmaya, İsrail yurttaşlarını kendi politikalarına eklemlenmeye ve devlet kontrolünde kapitalist bir ekonomik yapı yaratmaya çalıştı. Böylelikle, toplumda ve işçi sınıfında etnik bir bölünme ve katmanlaşma, tek parti iktidarı ve siyonist bir konsensüs oluştu. Mapai, toplumsal hegemonyasını ekonomi ve yerleşim faaliyetlerini denetleyerek, finansal kaynakların dağıtımında tekel oluşturarak

---

⁸⁷ A.e, ss. 89-101.

⁸⁸ A.e, ss. 6-7.

ve işçi-işveren ilişkilerinde Histadrut'ın ekonomik ve siyasal gücünü kullanarak hayata geçirmeye çalıştı.⁸⁹

Ortadoğu'daki Arap devletleri ile arasındaki gergin ilişkiler nedeniyle İsrail ekonomisi Ortadoğu ekonomisiyle bütünleşemedi. Bu yüzden ekonomik bir büyüme sağlayabilmek için ülke dışından gelebilecek finansal kaynaklara bağımlı oldu. Bu finansal kaynaklar, dünya Yahudilerinden gelen bağışlar, Batı Almanya'nın savaş tazminatları ve ABD dahil olmak üzere Batılı ülkelerin dış yardımlarından sağlandı. Devlet bu kaynakların dağıtımını üzerinde bir tekel oluşturarak ekonomik gelişmeyi kendi kontrolünde gerçekleştirdi. Böylece bütün ekonomik faaliyetler, Mapai politikaları doğrultusunda gerçekleştirildi. Bu politika, siyonist rejimin inşa edilmesini sağlayacak olan ekonomik düzenin hayata geçirilmesiydi.⁹⁰

İsrail devleti kurulduktan sonra, ülkeye Yahudilerin göç etmesi ve yerleşmesi devam etti. Mapai Histadrut'un göçmenlerin ülkeye yerleştirilmesinde üstlendiği rol sayesinde, yeni göçmenler üzerinde rahatça hegemonya kurabildi. Çünkü göçmenler ülkeye yerleşebilmek için devletin yardımlarına ihtiyaç duydular. Bu bağımlılık ilişkisi göçmenlerin Mapai yetkililerinin isteklerine boyun eğmesine ve onu seçimlerde desteklemesine neden oldu.

Histadrut, 1948'den önce işçilerin özerk bir sınıfsal güç haline gelmesini sağlayan bazı kurumları devlete devretti. Bununla birlikte, sendikal ve ekonomik faaliyetlerini sürdürdü ve üyelerine tıbbi, sosyal ve kültürel hizmetler sunmaya devam etti.⁹¹ Histadrut, sanayi kuruluşları, bankaları ve şirketleri sayesinde ülkede en büyük istihdam kaynağı haline gelerek ekonomik gelişmeye ve büyümeye büyük bir katkı sundu. Böylece ekonomik yaşamda önemli bir yere sahip oldu. Histadrut, bir yandan ekonomik kuruluşlara sahip olması nedeniyle işveren olarak işçilerin taleplerini kısıtı;

---

⁸⁹ Mapai 1968 yılında, Ahdut Haavoda ve Rafi adlı partilerle birleşerek İsrail İşçi Partisi'ni kurdu. Ahdut Haavoda, 1955 yılında Mapam'dan ayrıldı. Rafi ise, Ben Gurion'un öncülüğünde Şimon Perez, Moşhe Dayan ve Chaim Herzog gibi yönetim kurulu üyelerinin Mapai'den ayrılmasıyla 1965 yılında kurulmuştu. bkz. Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, ss. 99-132.

⁹⁰ Joel Beinin, **Was the Red Flag Flying There?**, Berkeley, University of California Press, 1990, ss. 68-69.

⁹¹ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, s. 90.

diğer yandan, sendikal bölümü yoluyla işçilerin temsilciliğini üstlendi.⁹² Histadrut, ülkeden kaçan Filistinlilere ve İsrail'deki Arap azınlığa ait topraklara devletin çıkardığı yasalarla sahip olan Yahudi Ulusal Fonu'yla işbirliği yaparak bu topraklarda kibutzlar ve moşhavlar kurdu ve yeni Yahudi göçmenleri ülkeye yerleştirdi.⁹³ Böylelikle Histadrut, siyonist kurumlarla ilişkisini devam ettirerek siyonist karakterini korudu.

Mapai, İsrail devletinin kuruluşunun ardından işçiler arasında destek kazanan Mapam ve Maki'nin önünü kesmek, işçilerin sadakatlerini kazanabilmek ve onları kendi politikalarının taraftarı yapabilmek için Histadrut'un ve devletin kaynaklarını kullandı. Bu nedenle Mapai, sol muhalefetin güç tabanı haline gelen ve Histadrut'a bağlı olan Palmach savunma örgütünü, iş ve işçi bulma kurumlarını ve işçi okullarını devlete devretti. Özetle, Histadrut Mapai tarafından, sosyal hizmetleri ve ekonomik kuruluşlarıyla, toplum ve işçiler üzerinde hegemonyasını kurabileceği bir araç olarak tasarlandı.⁹⁴ Bunun sonucunda, devlet aygıtıyla birleştirilen bir kurum haline getirildi.⁹⁵ 1964 yılında Tarım Bakanı ve Histadrut'un liderlerinden birisi olan Haim Gvati, Histadrut hakkında şunları söylemiştir:

“Bu büyük zenginliğimizi sosyalist ekonomik hücrelere dönüştürmekte başarılı olmadık. Ekonomik sektörümüzün işçi sınıfı doğasını korumakta başarılı olmadık. Gerçekten onu kamunun diğer sektörlerinden hatta bazen özel sektörden ayırt eden hiçbir özelliği yoktur. Ekonomik sektörümüzün atmosferi, iş ve insan ilişkileri diğer endüstriyel girişimlerden farklı değildir.”⁹⁶

İsrail devletinin doğası ve sosyo-ekonomik düzeni siyonist rejimin inşasına öncelik veren kapitalist-siyonist bir karaktere dönüştürüldü.⁹⁷ Buna paralel olarak Histadrut, işçilerin sınıf mücadelesini ön plana çıkarmaktan ziyade onların taleplerini yok saydı.⁹⁸ Sonuç olarak, Mapai liderlerinin etkisiyle Histadrut, ideolojik referans

---

⁹² Davis, **a.g.e.**, ss. 108-110.

⁹³ A.e, ss. 112-120.

⁹⁴ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, s. 102-4

⁹⁵ Israel Socialist Organization (ISO), “The Left in Israel”, Arie Bober (ed), **The Other Israel: Radical Case Against Zionism**, <http://www.matzpen.org/index.asp?u=other&p=chap2-06>

⁹⁶ Alıntılayan için bkz. Hanegbi, **a.g.m.**

⁹⁷ Arie Bober, “Introduction”, Arie Bober (ed), **The Other Israel: Radical Case Against Zionism**, <http://www.matzpen.org/index.asp?u=other&p=intro>

⁹⁸ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, s. 186.

olarak “ne klasik gerçek sendikacılığı ne de sınıf dayanışmasını benimsedi. Bunun yerine ulus, devlet ve sınıf üçlüsünü kabul etti.”⁹⁹

Bütün bu gelişmelere paralel olarak işçi-işveren ilişkilerinde, korporatizm benimsendi. Ancak bu korporatizm II. Dünya Savaşı'nın ardından Danimarka, Belçika ve İsveç gibi Avrupa ülkelerinde uygulanan korporatizmden farklıydı. Bu ülkelerde işçilerin haklarının koruyucusu olan bir sendika federasyonu, devleti yöneten sosyal demokrat bir partinin arabuluculuğunda işverenlerle toplu görüşmeler yaparak bir uzlaşmaya varılmaktaydı. İsrail'de ise devlet-Histadrut-Mapai üçlüsünün yöneticileri devletin ekonomi politikaları doğrultusunda, ücretleri kendi aralarında yaptıkları toplantılarda belirleyerek işçilere dayatması sonucu gerçekleştirildi.¹⁰⁰

İsrail'de işçi-işveren ilişkilerinde uygulanmaya çalışılan korporatist rejim işçi tarafında, Histadrut'un işçilerin temsili üzerinde tekel kurması ve işçilerin özerk eylemlerini bastırması şeklinde gerçekleştirilmeye çalışıldı. İşverenler de, finansal kaynaklar için devlete bağımlı olmaları nedeniyle, toplu görüşme yapmaya zorlanabildi. 1948 öncesinde Histadrut, işverenler ve işçiler arasında Yahudi Ajansının hakemliğinde, korporatist bir rejimi hayata geçirmeye çalışmıştı. Yasal zeminin garantisi olan bir devlet aygıtının bulunmayışı, işçilerin militan tavırları ve işverenlerin örgütlü bir yapısının olmaması ve uzlaşmadan kaçınmaları nedeniyle işçi-işveren uzlaşması gerçekleştirilememişti.¹⁰¹ Devletin kurulmasının ardından yasal zorlayıcılığın garantisiyle, Histadrut'a ait işyerlerinde, kamu sektöründe ve özel sektörde, işçi-işveren çatışmaları toplu görüşme zeminine kavuştu.

Korporatist rejim 1990'lara kadar Yahudi işçilerin tam istihdamını sağlamaya yönelik bir eğilim içinde oldu. Tam istihdamın önünü açan en önemli etken, devletin kuruluşuyla birlikte, Arap işçilerin Yahudi işçilere rekabetinin ortadan kaldırılmasıydı. Böylelikle devlet, Yahudilerin işsizlikle karşı karşıya kalmasını önleyebilecekti. Tam istihdam, devlet öncesinde olduğu gibi “temel partiler ve örgütlü çıkarlar tarafından göçmenlerin ülkeye entegre edilmesinin ve sosyal istikrarın ayrılmaz parçası olarak

---

⁹⁹ A.e, s. 187.

¹⁰⁰ Shalev, “Labor Movement in Israel: Ideology and Political Economy”, ss. 192.

¹⁰¹ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, ss. 171-176.

Siyonist konsensüsün tamamlayıcısıydı”¹⁰² Bir başka açıdan, devlet yetkilileri tarafından işsizlik, Yahudi göçmenlerin ülkeyi terk etmesine ve Yahudi göçünün yavaşlamasına yol açacağı için, Yahudi vatanının yaşatılması amacına yönelik bir tehdit olarak algılandı.¹⁰³ Bu minvalde tam istihdam, İsrail ekonomi politikalarının dürtüsü oldu.¹⁰⁴

4.2.2. İsrail’de Hızlı Sanayileşme ve Etnik Olarak Bölünmüş Emek Piyasası

İsrail ekonomisi, başından beri zayıf bir karaktere sahip oldu. Bunun nedenleri, 1)Arap devletleri ile arasındaki husumetten kaynaklı bölge ekonomisi ile bütünleşmemesi; 2)doğal kaynaklarının kısıtlı olması; 3)tüketim maddelerinde dışa bağımlı olması; ve 4)yabancı yatırımcıları bölgenin istikrarsız olması, Arap devletlerinin diplomatik baskılar yapması ve ücretlerin çevre ekonomileriyle karşılaştırıldığında yüksek olmasından dolayı ülkeye çekememesidir.¹⁰⁵

İsrail ekonomisi, 1950’lerin başlarına kadar ekonomik sıkıntılarla boğuştu. Ancak, dışarıdan gelen fonlar ve Yahudi göçü yoluyla sermayeyi ve emek gücünü sağlayarak, devlet hakimiyetinde 1950’lerde hızlı bir sanayileşme süreci içine girdi.¹⁰⁶ Ayrıca İsrail devletinin ülkeden kaçan Filistinlilerin mallarına ve topraklarına el koyması, tarım sektörü başat olmak üzere İsrail ekonomisinin sermaye birikimi oluşturmasını sağladı.¹⁰⁷

1950’lerde başlayan hızlı sanayileşme süreci ve bu süreçle birlikte ortaya çıkan ekonomik büyüme daha önce çalışmaları engellenen ve askeri rejim altında yaşayan Arap azınlığın emek piyasasına girişinin önünü açtı. İsraili Araplar devletin topraklarına çıkarılan yasalarla el koyması, tarımsal yaşamlarını sürdürmelerini engellemesi ve kendilerine ait bir ekonomiden yoksun kalmaları nedeniyle

---

¹⁰² Shalev, “The Labor Movement in Israel Ideology and Political Economy”, s. 146.

¹⁰³ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, s. 201.

¹⁰⁴ A.e, s. 202.

¹⁰⁵ A.e, s. 201.

¹⁰⁶ Deborah Bernstein ve Shlomo Swirski, “The Rapid Economic Development of Israel and the Emergence of the Ethnic Division of Labour”, **The British Journal of Sociology**, cilt 33, Sayı 1, Mart 1982, s. 67.

¹⁰⁷ Bein, **Was the Red Flag Flying There?**, s. 68.

proleterleşti.¹⁰⁸ Sanayileşme süreciyle İsraili Araplar devlet tarafından kurulan iş ve işçi bulma kurumları yoluyla emek yoğun düşük ücretli, vasıfsız ve gündelik işlere yerleştirildiler. (Tablo 8) Böylece bu dönemde ekonominin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücünün bir bölümü sağlanmış oldu.¹⁰⁹ Bu gelişmelerin yanında Arap işçiler 1959 yılında Histadrut'a Arap Departmanı altında kısmi üye olabildiler.¹¹⁰ Arap işçiler Histadrut'a 1966 yılında tam üye olurken, Histadrut'un adı "İsrail Ülkesi Yahudi İşçiler Genel Federasyonu"ndan "İsrail Ülkesi İşçileri Genel Federasyonu"na dönüştürüldü.¹¹¹ Bununla birlikte İsrail'de Arap işçiler bazı devlet sektörlerinde güvenlik gerekçesiyle istihdam edilmediler, Histadrut yönetiminde yer alamadılar ve kötü koşullarda yaşadılar.¹¹²

Tablo 8
Mavi-Beyaz Yakalı İşlerin İsrail'de Ulusal Kimliklere Göre Dağılımı, 1956-1990 (%)

	Bütün İşçiler	Yahudiler	Araplar
1956			
Mavi Yakalılar	65.8	64.1	85.6
Beyaz Yakalılar	34.2	35.9	14.4
1962			
Mavi Yakalılar	60.7	58.9	84.9
Beyaz Yakalılar	39.3	41.1	15.1
1972			
Mavi Yakalılar	56.7	54.3	79.8
Beyaz Yakalılar	43.3	45.7	20.2
1982			
Mavi Yakalılar	46.8	37.5	71.3
Beyaz Yakalılar	53.2	62.5	28.7
1990			
Mavi Yakalılar	43.6	36.6	71.5
Beyaz Yakalılar	56.4	63.4	28.5

Kaynak: Sadi, **a.g.m.**, s. 238.

¹⁰⁸ İsraili Arapların proleterleşmesi hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Elia T. Zureik, "Transformation of Class Structure among the Arabs in Israel: From Peasantry to Proletariat", **Journal of Palestine Studies**, Cilt 6, Sayı 1, 1976, ss. 39-66.

¹⁰⁹ Daha geniş bir okuma için bkz. Ahmad H. Sa'di, "Incorporation without Integration: Palestinian Citizens in Israel's Labor Market", Moshe Semyonov ve Noah Lewin-Epstein (ed.), **The Stratification in Israel: Class, Ethnicity and Gender**, New Brunswick, Transaction Publishers, 2004, ss. 231-252.

¹¹⁰ Henry Rosenfeld, "The Class Situation of the Arab National Minority in Israel", **Comparative Studies in Society and History**, Cilt 20, Sayı 3, 1978, s. 392.

¹¹¹ Davis, **a.g.e.**, s. 110.

¹¹² 1967 öncesinde Arap işçilerin emek piyasası içindeki yeri ve Histadrut'la olan ilişkileri için bkz. Yoram Ben-Porat, **The Arab Labor Force in Israel**, Jerusalem, The Maurice Falk Institute for Economic Research in Israel, 1966; ve Jacob M. Landau, **The Arabs and the Histadrut**, Tel-Aviv, Ranot Printing Press, 1976.

1950'lerde başlayan sanayileşme süreciyle, 1948 sonrasında ekonomik büyüme sürecinin ayrılmaz bir parçası olan ve Arap ve Afrika ülkelerinden göçen Sefarad Yahudileri de, devlet tarafından bu dönemde düşük ücretli ve vasıfsız işlere yerleştirildiler.¹¹³ İsrail ekonomisinin tekstil, metal, elmas ve maden gibi emek yoğun sektörlerde hızlı bir sanayileşme süreci içine girmesiyle, büyük bir girişimci-yönetici devlet aygıtı; devletin sağladığı kaynaklardan yararlanan sanayici, bankacı ve diğer girişimcilerden oluşan geniş bir tabaka; mühendis, teknisyen ve vasıflı işçilerden oluşan daha geniş bir tabaka; ve geniş bir yarı vasıflı ve vasıfsız işçiler tabakasından oluştu. İlk üç kategoriyi çoğunlukla Aşkenaziler oluştururken, Sefarad Yahudileri son kategoride yer aldılar.¹¹⁴

Göçtükleri ülkelerde mülklerini bırakan ve finansal kaynaklardan yoksun olan Sefaradların işsizlik riski taşıyan emek piyasasının alt kesimlerine yerleştirilmelerinde, Histadrut tarafından Aşkenazi işçilerin çıkarlarını ön planda tutan politikası etkili oldu.¹¹⁵ Sefarad Yahudileri ayrıca, yerleşim kurumları tarafından Aşkenazilere oranla daha kötü yaşam koşullarına sahip konutlara ve uzak kasabalara yerleştirildiler.¹¹⁶ Sefarad Yahudileri 1967 yılındaki Batı Şeria ve Gazze'nin işgalinin ardından askeri ihtiyaçlar nedeniyle büyüyen kamu sektöründeki işlerde çalışmaya başlayınca, onların boşalttığı yeri Filistinli işçiler doldurdular. Sefarad Yahudileri yeni işlerinde daha iyi çalışma koşullarına ve daha yüksek ücretlere sahip olsalar da, Aşkenazilere oranla alt tabaka ve emek yoğun işleri yapmaya devam ettiler.¹¹⁷

İsrail'de Araplar ve Sefaradların vasıfsız, düşük ücretli, işsizlik riski taşıyan işlere ve Aşkenazilerin vasıflı işlere yerleştirilmesi şeklinde ortaya çıkan emek piyasasının etnik bir biçimde katmanlaşması, Aşkenazi işçilerin çıkarlarını korumaya ve onların uzlaşmaz tavırlarını ortadan kaldırmaya yaradı.¹¹⁸

---

¹¹³ Bernstein ve Swirski, **a.g.m**, s. 67.

¹¹⁴ A.e, s. 68.

¹¹⁵ Shalev, "Jewish Organized Labor and the Palestinians: A Study of State/Society Relations in Israel", s. 106.

¹¹⁶ Sefaradlar hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Sholomo Swirski, "The Oriental Jews in Israel", **Dissent**, Kış 1984, ss. 77-91.

¹¹⁷ Emanuel Farjoun, "Class Divisions in Israeli Society", **Khamsin**, Sayı 10, 1983, <http://www.matzpen.org/index.asp?p=class10>.

¹¹⁸ Bein, **Was the Red Flag Flying There?**, s. 78.

4.2.3. İsrail’de İşçi Eylemleri

İkinci Dünya Savaşı yıllarında gelişen Yahudi özel sektöründe çalışan işçiler, İsrail devletinin kuruluşundan sonra uzlaşmaz tavırlar sergilediler. İşyerlerinde kurdukları komiteler yoluyla daha iyi ücretler almak ve daha iyi çalışma koşullarına kavuşmak için grevler yaptılar. Histadrut’un onların temsiliyetini üstlenmesine karşı gelerek, ondan özerk olmak istediler.¹¹⁹ Histadrut da bu süreçte, işçilerin kararlı tavırlarını desteklemek zorunda kaldı. Böylelikle Histadrut, özel mülkiyetli büyük fabrikalarda, grevler örgütledi. Ancak, 1952’den itibaren Histadrut ve Mapai devletin bekasına ve ekonominin ihtiyaçlarına vurgu yaparak daha önceki tavırlarını değiştirerek işçilere karşı daha sert tutum aldılar.¹²⁰

1952 yılında İsrail hükümeti ekonomide kemer sıkma politikalarını uygulama kararı aldı. Histadrut devletle birlikte işçilerin ücretlerin artırılmasını engellemek için işbirliği yaptı. İşçiler adına toplu görüşmeler katıldı ve sendikal faaliyetleri merkezileştirmeye çalıştı. Bu gelişmelere işçiler yasadışı grevler yaparak karşı koydular. Histadrut yasadışı grevleri bertaraf etmek için, işçileri sağlık hizmetlerini kesmekle tehdit etti.¹²¹ Bu dönemde, Mapam ve Maki grevlere öncülük ettiler ve işçiler arasında güç kazandılar. Bu iki parti işçilerin ücret artışı taleplerini büyük bir sınıf mücadelesine dönüştürerek, işçi sınıfını Mapai’den kazanmayı ve onun devlete yönelik politikalarını değiştirmeyi hedeflediler.¹²²

1951 yılının Kasım ayında Hayfa’da başlayan ve kırk üç süren liman işçileri grevi, işçilerin Histadrut’un korporatist çabalarına karşı tepkilerini ortaya koydukları ve solun işçi mücadelesini Mapai’nin politik yönelimlerine karşı kullandığı önemli bir grevdi. Grev, liman işçilerinin ücretlerinin düşürülmesi üzerine çıktı. Fakat daha sonra işçiler, Hayfa İşçi Konseyi’nden ve grevi onaylamayan Histadrut’un merkezi organlarından özerk bir şekilde faaliyet gösterme taleplerini ön plana çıkardılar. Grev

---

¹¹⁹ Grinberg, **a.g.e.**, ss. 45-48.

¹²⁰ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, s. 188.

¹²¹ Shalev, “The Labor Movement in Israel Ideology and Political Economy”, ss. 145-147.

¹²² Bein, **Was the Red Flag Flying There?**, s. 73.

Mapam ve Maki tarafından desteklendi. Başbakan Ben Gurion bu grevin ekonomik talepler için yapılmadığını, aksine politik amaçlı olduğunu savundu.¹²³

Liman işçileri grevini sol ile arasındaki tartışma üzerinden algılayan Ben Gurion grevi ezmeye yöneline işçiler ve polis arasında çatışmalar yaşandı. Grev sırasında, Maki ve Mapam üyeleri de meclisteki tartışmalara vurgu yaparak işçilerle ilişki kurdular. Kibutzlarda yaşayan işçilerle görüşerek devletin Sovyetler karşıtı dış politikasına karşı bir hareket oluşturmaya çalıştılar. Ayrıca Maki devletin grevi anti-Sovyetik tutumu üzerinden ezmeye yöneldiği vurgusunu yaptı. Böylelikle sol işçiler arasından kendine destekçiler kazandı.¹²⁴

1950'li yılların ilk yarısındaki yasadışı grevler dalgası, 1956 yılında başlayan ekonomik refah dönemi ve Histadrut'un faaliyetleri nedeniyle sona erdi. Ekonomik refah dönemiyle birlikte, hükümet ve Histadrut işçilerin ücret artışı taleplerini hoş görmeye başladı. Bu işçiler, yeni göçmenlerin kendi işlerine yerleştirilmesiyle, daha iyi ücretler alabilecekleri işlere yükseldiler.¹²⁵ Histadrut, sanayi işçilerini Endüstriyel İşçiler Seksiyonu kurarak tek bir ulusal sendikada birleştirdi. Bu örgütün başına Mapai elemanları atandı. Bunlar toplu görüşmelerde Ekonomi Bakanı ve bürokratlarla ücretlerin belirlenmesi konusunda işbirliği yaptılar. Bu sendikal değişimler, işyeri komiteleri yoluyla yasadışı grevler örgütleyen işçilerin kontrol altına alınmasıyla hayata geçirildi. Bu kontrol mekanizmalarından birisi, açık ya da örtülü bir biçimde işçileri sağlık hizmetlerini kesmekle tehdit etmekte. Aynı zamanda işçi tabanında etkili olan sol partilere karşı bir atak başlatılarak, sol kanat militanlar işyerlerindeki işçi komitelerinden atıldılar.¹²⁶ Bu dönemde Maki ve Mapam, işçilerin ücret talepleriyle gerçekleştirdikleri grevleri desteklemesine ve bu sayede işçiler arasında destekçiler kazanmasına rağmen grevler sadece ekonomik taleplerle sınırlı kaldığı için, yeni bir toplumsal düzen kurabilecekleri bir sınıf mücadelesi yaratamadılar.¹²⁷

---

¹²³ Grevin patlak verdiği sırada solun karşı çıkışlarına rağmen Knesset (İsrail Meclisi) ABD'nin Kore saldırısına onay verdi. Ayrıca Knesset'te İsrail'in Ortadoğu'daki Batı'nın askeri ittifakına katılıp katılmama konusuyla ilgili tartışmalar yaşanmaktaydı. A.e., ss. 73-74.

¹²⁴ A.e., s. 75.

¹²⁵ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, s. 188.

¹²⁶ A.e., s. 189.

¹²⁷ Beinin, **Was the Red Flag Flying There?**, s. 74.

İktidardaki Mapai hükümeti 1950'lerin ortasından itibaren ihracat ve ithalatı teşvik etti, özel sektör yatırımlarının önünü açtı, üretim ve tüketimi artırdı ve böylece 1950'ler ve 1960'ların başında İsrail'de ekonomik patlama yaşandı. Bu süreç 1966 yılının ortalarında göçün azalması ve dışarıdan gelen fonların kesilmesi nedeniyle ortaya çıkan ekonomik durgunluğa kadar sürdü.¹²⁸ 1966'daki ekonomik durgunluğa karşın, İsrail ekonomisi genel olarak 1954-73 yılları arasında göçmenlerin konut ve tüketim ihtiyaçlarının artması nedeniyle bir büyüme yaşadı. Bu büyümeye, başka etkenler de katkı sundu. Bunlardan birisi, İsrail'in 1967 Savaşı'nın ardından artan askeri faaliyetleri nedeniyle askeri ihtiyaçların artmasıydı. İkincisi, Batı Şeria, Gazze, Golan tepeleri ve Sina Yarımadasında yerleşim faaliyetlerinin artması nedeniyle inşaat sektörünün genişlemesiydi.¹²⁹ Ekonomik büyümenin en önemli sonucu, tam istihdam politikasının hayata geçirilmesi oldu. Böylece İsrail'de işsizlik oranı 1980'lerin ortasına kadar % 6'yı aşmadı.¹³⁰

Ekonomik büyüme sürecinin önemli sonuçlarından birisi, genellikle kentlere yakın kasabalarda çoğu Sefarad işçilerden oluşan ve ikincil vasıfsız işlerde çalışan yeni bir proleteryanın ortaya çıkmasıydı. 1960'lardan itibaren bu işçilerin çalıştığı sektörlerde ücretlerin artması, iş gücü kıtlığı yaşanması ve işçilerin Histadrut'a ihtiyaç duymadan kendi kendilerini istihdam etmesinin önünün açılmasıyla, işçiler bağımsız eylemlere yönelmeye başladılar. Sefarad işçiler endüstriyel kuruluşlarda kendi kendilerini örgütleyerek daha iyi işler ve daha iyi ücretler talep ederek kolektif eylemlere yöneldiler. Bu işçilerin yanı sıra eski ve deneyimli sanayi işçileri de, militan eylemlere katıldılar.¹³¹

1960'larda yasadışı grevler şeklinde ortaya çıkan işçi eylemleri sonucunda işçilerin kendi kendilerini örgütlediği ve işçi partilerinin kontrolünden uzak olan işçi komitelerinin sayısında daha önceki yıllara oranla %150'lik bir artış oldu. Bu komiteler yoluyla işçiler Histadrut'un kontrolünden kurtulmak istediler. Komiteler işçilerin grevlerini ve eylemlerini örgütledi. Bu süreçte, Histadrut'a ait işyerlerinde Mapai üyesi işçiler Histadrut'un ücret politikalarına karşı çıktılar ve Histadrut üyelerinin %80'i

---

¹²⁸ Shalev, "The Labor Movement in Israel Ideology and Political Economy", ss. 148-150.

¹²⁹ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, s. 203.

¹³⁰ A.e, s. 200.

¹³¹ A.e, s. 211.

işyerlerindeki Histadrut'tan ve işçi partilerden bağımsız olan komite seçimlerine katıldılar. Kamu sektöründe ise işçi ve memurlar daha yüksek ücret ve sektörler arasında ücret eşitliği talep etmeye başladılar.¹³² İşçiler bu dönemde genel olarak, kendi komiteleri yoluyla işverenlerle ücretleri ve çalışma şartları hakkında görüşmeler yaptılar. Böylelikle işçiler Histadrut'un kendi temsiliyetlerini tekeline almasına karşı çıkmış oldular. Çünkü onlar, devletle işbirliği içinde olan Histadrut'un sendikal faaliyetlerini yerine getirmediğini ve kendileri için hiçbir sendikal faaliyet yürütmediğini düşünüyorlardı.

1966 tarihli Histadrut yıllığı, işçilerin Histadrut hakkındaki düşüncelerini şöyle özetlemektedir: “Dikkate değer sayıda işçi Histadrut'un sendikal faaliyetlerinden haberdardır ve eğer bir sendika yoksa hiçbir şeyin değişmeyeceğine inanmaktadır.”¹³³ Yılığa göre artan sayıda işçi Histadrut'a bağlı işyeri şubelerinin bağımsız olması gerektiğini düşünmekteydi. İşçilerin çoğu, bu dönemdeki grevlerin Histadrut'un muhalefetine rağmen yapıldığını ifade etmekteydi. İşçilerin %47'si, Histadrut'un otoritesi olmadan gerçekleştirilen grevlerin bazı durumlarda iyi bir fikir olduğunu belirterek, bağımsız eylemler yapmanın önemine dikkat çekmekteydi.¹³⁴ Yıllıkta son olarak şunlar söylenmekteydi:

“Eylem komiteleri (Histadrut yetkililerine karşı oluşturulan işçi komiteleri illegal grevlere ve iş eylemlerine yönelmektedir) hakkında yapılan anketlerden çıkan sonuçlar hala çok ciddidir. İşçilerin yüzde 8'i fabrikalarında ortaya çıkan grevlerin işyeri şubesine karşı çıktığını bildirmektedir. %29'u işyeri şubesi tarafından izin verilmeyen grevlerin haklı olduğunu düşünmektedir.”¹³⁵

1966 yılında başlayan ekonomik durgunluk süreciyle birlikte işçilerin yasadışı grevlerinde ve özerk eylemlerinde bir düşüş başladı. Bu süreçte işçiler, işsizlik tehdidiyle ücretlerinin düşürülmesine, işten atılmalara ve çalışma şartlarının bozulmasına ses çıkaramayıp işverenlerin taleplerini kabul etmeye başladılar. Histadrut da durgunluk sürecini kullanarak, güç kaybeden işçilerin bağımsız hareketlerini devletle

---

¹³² A.e, s. 212.

¹³³ Alıntılan için bkz. Haim Hanegbi, “The Histadrut: Union and Boss”, Arie Bober (ed), **Other Israel Radical Case Against Zionism**, <http://www.matzpen.org/index.asp?u=other&p=chap2-07>

¹³⁴ Aktaran için bkz. A.e.

¹³⁵ Aktaran için bkz. A.e.

birlikte önlemeye çalıştı. Özetle durgunluk süreci, hükümet ve Histadrut tarafından işçileri disipline etmenin ve işçiler üzerindeki otoritelerini güçlendirmenin bir aracı olarak kullanıldı. Histadrut bu dönemde, devletin ekonomi politikalarına da destek verdi. Devletin ekonomi politikası, işçilerin ücretlerini düşürerek, sermaye kesiminin kârlarının düşmesini önlemektir.¹³⁶ İşçilerin yasadışı grevlerin azalmasında, aynı süreçte İsrail devletinin bölgedeki Suriye ve Mısır gibi Arap devletleri ile yaşadığı çatışmalarla birlikte gelişen ulusal güvenlik sorununun da etkisi vardı.¹³⁷

Durgunluk sürecinden olumsuz etkilenen bazı işçiler, Histadrut'un ve hükümetin onları savunmak istemediğini anladılar ve böylece kızgınlıklarını Histadrut'a ve devlete yönelttiler. Bu nedenle işçiler komitelerini bölgesel olarak ve ülke çapında birleştirerek protesto gösterileri düzenlediler.¹³⁸ Ancak bu çabalarında başarılı olamadılar. Buna rağmen bu eylemler, 1967 Savaşı sonrasında işçilerin yeniden grevler yapmasının ve işçi militanlığının dirilişinin zeminini hazırladı.¹³⁹

1967 Savaşı'nın ardından İsrail'de ulusal güvenlik ve birliğe vurgu yapan siyonist bir konsensüs oluştu. Bununla birlikte, bu dönemde ortaya çıkan grevler bu konsensüse bir tezat oluşturdu. Haim Hanegbi'nin sözleriyle, "1969 grevleri hükümet ve işverenlere karşı ve savaş koşullarına ve ulusal birliğe rağmen grevlerin mümkün olduğunu gösteren net bir mesaj taşıyordu."¹⁴⁰ 1969 yılındaki Ashdod liman işçileri ve posta işçileri grevleri bunun en iyi örnekleridir. Her iki grevde de Histadrut, işçilerin karşısında yer alarak grevleri bitirmeye çabaladı. Posta işçileri grevi sırasında, devlet ve Histadrut, işbirliği içinde askeri güçleri kullanarak bu işçilere zorla işbaşı yaptırmaya çalıştılar. Buna karşın işçiler yasalara karşı geldiler ve sonradan sorgulandılar. Daha şiddetli geçen liman işçilerinin grevi ise kamuoyuna da yansdı. Bu grev sendikal mücadele deneyimi olmayan ve atanmış sendika delegeleriyle çatışan gemi işçilerinin önderliğinde gerçekleşti. Grev Hayfa Limanı'ndan yabancı ülkelerin limanlardaki İsrail gemilerine kadar yayıldı. Histadrut işçi önderlerini grevi bitirmeleri yönünde tehdit etmesine karşın, liman işçilerinin desteği ile grev devam etti. Daha sonraları, grevci

---

¹³⁶ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, ss. 215-219.

¹³⁷ A.e, s. 220.

¹³⁸ A.e.

¹³⁹ Hanegbi, **a.g.m.**

¹⁴⁰ A.e.

işçiler yargılandılar ve mahkeme süreçleri televizyon aracılığıyla kamuoyuna yansıtıldı. İşçiler El-Fetih ajanı ve sabotajcı olmakla suçlanırken, Histadrut liderliği onları aileleriyle birlikte ülkeden atmakla ve sosyal haklarını ellerinden almakla tehdit etti. İşçiler buna karşılık tehditler altında mücadelelerine devam ederek, suçlamaların sürmesine maruz kaldılar.¹⁴¹

1967 savaşıdan sonra İsrail ekonomisi canlanma sürecine girdi. Sefarad işçileri savaşa dayalı yeni gelişen kamu sektöründe yüksek ücretlerle istihdam edilmeye başlandı.¹⁴² Böylece kısmi olarak Sefarad işçilerin daha iyi ücret ve iş talepleri karşılanmış oldu. Bunun yanı sıra, bu dönemde ucuz işgücü olan Filistinli işçilerin İsrail emek piyasasına girmesi, daha iyi işlere yükselemeyen sanayi işçilerine bir tehdit oluşturdu. Böylece, 1970'lerin başında İsrailli sanayi işçileri eylemlerine son verdiler. Grevlerin sona ermesinin bir diğer nedeni ise, Histadrut'un işçiler nezdinde itibarını düzeltmek ve işçileri kendi kontrolü altına almak için attığı adımlar ve yapılan yasal düzenlemelerdi. Bu doğrultuda Histadrut ilk olarak, 1969 yılında işçilerin dilinden konuştuğu düşünülen ve retoriği güçlü bir kişi olan Yitzhak Ben Aharon'u genel sekreter olarak atadı.¹⁴³ Sendikal korumadan yararlanamayan endüstri işçileri ve emek piyasasında ikincil işlerde çalışan işçiler için 1970'lerde Histadrut tarafından Metal İşçileri Sendikası, Gıda İşçileri Sendikası ve Tekstil İşçileri Sendikaları kuruldu.¹⁴⁴ Üçüncü olarak, hükümet 1971 yılında Çalışma Yasası ile Histadrut işçilerin tek yasal temsilcisi kabul edildi ve Histadrut'un onaylamadığı tüm grevler yasa dışı olarak ilan edildi. Bunun yanı sıra Histadrut, işçi militanlığını kırmak için İmalatçılar Birliği ile bağlarını geliştirerek işbirliği yaptı. Sendika içi reformlarla işçilerin bağımsız pazarlık gücünün olmadığı yerlerde toplu görüşmeleri kendi kontrolü altına aldı. Bu kontrol, işçilere özel haklar ve ücret zamları bahşederek ve işçi komitelerini yönetime eklemlenerek hayata geçirildi.¹⁴⁵ Bütün bu gelişmeler, 1950'lerden itibaren özerk hareket etmeye başlayan meslek sahiplerinin bağımsızlıklarını korumalarını ve vasıflı

---

¹⁴¹ A.e.

¹⁴² Grinberg, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁴³ Hanegbi, **a.g.m.**

¹⁴⁴ Grinberg, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁴⁵ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, s. 259.

işçilerin ülke genelinde Histadrut'tan bağımsız sendikalarda örgütlenmelerini engelleyemedi.¹⁴⁶

Histadrut, devletin kuruluşundan beri hedeflediği, işçilerin özerk eylemlerini ve örgütlenmelerini ortadan kaldırıp, onların temsilini merkezi yapısı altında toplama ve onlar adına toplu görüşmelere katılma amacına 1970'lerde ulaştı. Böylece Histadrut 1994 yılında başlayan liberalleşme sürecine kadar, İsrail işgücünün yaklaşık %100'ü adına hemen hemen bütün toplu görüşmelere ve ücret belirleme süreçlerine katıldı.¹⁴⁷

Özel sektördeki sanayi işçilerinin özerk hareket etme tavrını ortadan kaldıran Histadrut, 1970'lerde devletle olan ilişkisini de değiştirdi. Bu dönemde, kamuda çalışan işçilerin ve memurların ücret artışı için yaptığı grevlerde bir artış oldu. Histadrut, devletle ilişkilerinin bozulmasını göze alarak bu grevleri destekledi. Bu nedenle devlet, özellikle altyapı işlerinde çalışanlardan oluşan işçilerin ve memurların taleplerini kabul etmek zorunda kaldı.¹⁴⁸

4.2.4. İşçi Sınıfı ve İsrail Solu

İsrail'de 1950'lerde Mapam ve Maki, Mapai'nin dış politikadaki yönelimlerine ve işçi sınıfına yönelik yaklaşımına ve emek piyasasının etnik olarak katmanlaşmasına karşı çıktılar. Anti-Sovyetik bir tutuma sahip olan Mapai'nin yönetimi altındaki devlet, Fransa'nın Cezayir'deki ve ABD'nin Vietnam'daki varlığına karşı çıkmadı. Fransa ve İngiltere'nin Mısır'ın Süveyş Kanalı'na yönelik askeri çıkartmasını destekledi.¹⁴⁹

Mapam ve Maki, hükümetin Sefarad ve Arap işçilere yönelik ayrımcı uygulamalarına karşı çıktılar. İster Sefarad ister Aşkenazi olsun, bütün işçi sınıfının ortak bir mücadele etrafında birleştirilmesini savundular. İşçi sınıfının mücadelesiyle sosyalist bir devlet kurulmayı hedefleyen bu partiler, dış politikada Sovyet yanlısı bir

---

¹⁴⁶ Grinberg, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁴⁷ Lev-Luis Grinberg ve Gershon Shafir, "Economic Liberalization and The Breakup of the Histadrut's Domain", Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel PeaceMaking and Liberalization**, Colorado, Westview Press, 2000, s. 103.

¹⁴⁸ Shalev, **Labor and Political Economy in Israel**, s. 259.

¹⁴⁹ ISO, "The Left in Israel".

tutum benimsediler.¹⁵⁰ Bu nedenle İsrail devletinin kurulduğu ilk yıllarda işçilerin yüksek ücret ve Histadrut'tan özerk hareket etme isteğiyle yaptığı grevleri, İsrail'i sosyalist bir ülkeye dönüştürecek sınıf mücadelesini güçlendirmenin bir aracı olarak gördüler. Daha sonraları, işçilerin 1950'li yıllardaki eylemlerine ve grevlerine de destek verdiler. Böylelikle, bu iki parti Histadrut'a üye işçiler arasından taraftar kazandılar ve ülke seçimlerinde oylarını artırdılar. Bununla birlikte, 1960'lardan itibaren hem Histadrut hem de ülke seçimlerinde oy oranlarında düşüş yaşadılar. Bunun nedeni iktidardaki Mapai'nin hem yurttaşlar hem de işçiler üzerindeki hegemonyasını artırması ve sol partilerin üyelerinin faaliyetlerini engellemesiydi.¹⁵¹

1960'larda Mapam'ın politikalarında büyük bir değişim başladı. 1960'lı yıllarda, Mapai sağcıların ve liberallerin kurduğu Herut Partisi'nin İsrail'de güç kazanması üzerine diğer işçi partileriyle seçim ittifakı kurdu. Bu ittifaka katılmasının ardından Mapam daha önceki sınıf mücadelesi ve İsrail devletinin bölgedeki saldırgan tutumunu eleştiren söylemlerini terk etti. Mapam koalisyon hükümetlerinde yer alarak, işçilerin bağımsız hareketlerinin ortadan kaldırılmasında Mapai ile işbirliği yaptı. Daha sonra, koalisyonda bulunduğu sırada Arap devletleriyle yapılan 1967 savaşını onayladı.¹⁵²

1967 Savaşı Maki açısından da önemli sonuçlara yol açtı. 1950'li yıllarda oylarını daha çok Yahudi toplumundan alan Maki, 1960'ların başından itibaren Arap toplumunun da sorunlarına dikkat etmeye başladı. Bu doğrultuda, Arap ve Yahudi işçilerin ortak mücadelesi aracılığıyla İsraili Araplara demokratik haklarının kazandırılması için faaliyetlerde bulundu. Böylece 1960'larda Arap toplumunun çoğunun desteğini kazandı. Bunun yanı sıra, Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilerin bağımsız bir devlet kurmasını savundu. Ancak Maki, 1960'ların ortalarına yaklaşırken İsrail'de yaşayan Filistinli azınlığa ve diğer Filistinlilere verdiği desteği çekerek ulusal konsensüse yaklaşmaya başladı. Bunun üzerine, parti içinde siyonist konsensüse yakın

---

¹⁵⁰ Bkz. A.e; ve Shalev, "Jewish Organized Labor and the Palestinians: A Study of State/Society Relations in Israel", s. 106. Ayrıca Mapam ve Maki'nin bölgedeki komünist partilerle bölge barışı oluşturmak ve sosyalist bir Ortadoğu yaratmak için yaptığı işbirliği hakkında geniş bir okuma için Beinin, **Was the Red Flag Flying There?**

¹⁵¹ Bkz. Beinin, **Was the Red Flag Flying There?**, s . 77-80.

¹⁵² ISO, "The Left in Israel".

olanlardan ve Filistinlilerin haklarını ön plana çıkaranlardan oluşan iki hizip ortaya çıktı. 1965 yılında Filistinlilerin haklarını ön plana çıkaranlar Rakah (New Communist List - Yeni Komünist Liste) adlı yeni bir parti kurdular. Maki, 1967 Savaşı öncesinde İsrail'in Arap devletlerine karşı gerçekleştirdiği askeri eylemlerini onayladı. Daha sonra savaşın İsrail'in meşru müdafaa hakkı nedeniyle ortaya çıktığını kabul etti. Bu gelişmeler üzerine Sovyetler Birliği, İsrail'in resmi komünist partisi olarak Rakah'ı tanıdı. Rakah, 1970'ler boyunca Yahudi toplumundan uzaklaşarak İsraili Arapların ulusal hakları için mücadeleyi ön plana çıkardı. Bunun yanısıra Arap ve Yahudi işçi mücadelesini yürütmeyi de hedefledi.¹⁵³

Rakah, 1970'li yıllarda Sovyetlerin politik tavsiyelerine boyun eğdi. Mapam ve Maki'nin yeni politik çizgileri de ülkede sol bir muhalefet açısından bir boşluk yarattı. Bu nedenle, İsrail'de çeşitli siyasi örgütlerin öncülüğünde yeni bir sol muhalefet ortaya çıktı. Bunlardan birisi olan Matzpen (İsrail Sosyalist Organizasyonu) 1962 yılında kuruldu ve üyeleri Maki ve Mapam içinde 1960'lardan itibaren siyonist konsensüse kaymadan rahatsız olanlardan, Troçkistlerden, enternasyonalist solculardan ve anarşist sendikalistlerden oluştu. Matzpen anti-siyonist ve anti-emperyalist bir sosyalist hareketti. Mapam ve Rakah'ın Histadrut içinde kalarak onu işçi mücadelesinin aracına dönüştürmeyi düşünmesine karşın Matzpen işçilerin, siyonist bir kurum olarak gördüğü Histadrut'tan ayrılarak kendi taban örgütlerini kurarak mücadele etmesini savundu. Matzpen, 1967 Savaşı'ndan sonra, İsrail'de akademik çevrelerde ve genç işçiler ve öğrenci grupları arasında etkili olmaya başladı.¹⁵⁴

Matzpen, 1967 Savaşı sonrasında İsrail'in Filistinlilere uyguladığı baskılara dikkat çekerek, İsrail'in işgal edilen topraklardan çekilmesini savundu. Siyonizm ve İsrail arasında bir farklılık olduğunu öne süren Rakah ve Mapam, İsrail devletinin yaşamasından yanaydı. Bu iki partinin aksine Matzpen, İsrail devletinin Filistinlileri ülkelerinden atan siyonizmin bir parçası olduğunu iddia etti. Bu nedenle İsrail devletinin varlığını reddetti. Bunun yerine Matzpen, tüm Filistinlilerin (İşgal Altındaki Topraklarda ve İsrail'de yaşayan Araplar) ve İsraili Yahudilerin kendi kaderlerini tayin

---

¹⁵³ İsmail, **a.g.e.**, s. 120-123. RAKAH hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Ilana Kaufman, **Arab National Communism in the Jewish State**, Gainesville, University Press of Florida, 1997.

¹⁵⁴ Bkz. Lockman, "The Left in Israel: Zionism v.s Socialism", ss 13-15; ve Hanegbi, **a.g.m.**

ederek birlikte yaşayabilecekleri bir devletin kurulmasını savundu. İsrail devletinin ortadan kaldırılması Ortadoğu'daki sosyalist bir devrimin gerçekleşmesinin de önkoşuluydu. Matzpen hareketinin en önemli özelliklerinden birisi, Sovyetler Birliği'ne karşı olması ve ondan bağımsız bir sosyalist hareket yaratmak istemesiydi.¹⁵⁵

Matzpen ile Rakah ve Mapam, İşgal Altındaki Toprakların geleceği hakkında farklı görüşlere sahipti. Mapam, 1967 savaşında hükümette yer almasına karşın, parti içindeki muhalefet nedeniyle, devletin İşgal Altındaki Topraklarda uyguladığı politikaya ve bu toprakların İsrail'e entegrasyonuna karşı çıktı. İsrail'in İşgal Altındaki topraklardan çekilmesini ve Filistinlilerin burada kendi devletlerini kurmasını savundu. Rakah, Batı Şeria ve Gazze'de Yahudi yerleşimleri kurulmasına karşı gösteriler düzenledi. Batı Şeria ve Gazze'de İsrail'den ayrı bir Filistin devletinin kurulmasını savundu.¹⁵⁶ Tek devletli çözümü savunan Matzpen hareketi ise Batı Şeria ve Gazze'de işgale karşı gelişen halk direnişini destekledi. Ancak, FKÖ içindeki politik hareketleri bölgedeki Arap rejimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik bir vurgusu olmadığı için eleştirmiştir. Matzpen, İsrail'de dahil, bölgedeki bütün rejimleri ortadan kaldıracak ve halkların kendi kaderlerini tayin edeceği sosyalist bir devrimi savundu.¹⁵⁷ Diğer sol partilerden oldukça farklı görüşlere sahip olan Matzpen üyeleri, anti-siyonist tutumları ve genç işçiler ve öğrenciler arasında etkili olmaya başlamaları nedeniyle 1972 yılında açılan Kızıl Cephe davasında yargılandılar.¹⁵⁸

İsrail'de, 1973 savaşının ardından Filistin işgaline ve İşgal Altındaki Topraklarda İsrail devletinin yerleşimler kurmasına ve halka baskı uygulamasına karşı çıkan ve İsrail'in 1967 savaşı sırasında işgal ettiği topraklardan çekilmesini ve Filistinlilerin Batı Şeria ve Gazze'de kendi kaderlerini tayin edebilecekleri bir devlet

---

¹⁵⁵ Bugün de varlığını İsrail'de Sosyalist Organizasyon adıyla devam ettiren Matzpen hareketi daha sonra dört ana gruba bölündü. Her biri anti-siyonist olan bu gruplar Troçkist, üçüncü dünyacı Maoçu ve Lambertist gruplardan oluştu. İşçi İttifakı olarak bilinen Lambertist grup diğer grupların aksine İsrail'in kolonyalist niteliğinden ziyade kapitalist karakterini vurguladı. Lockman, "The Left in Israel: Zionism v.s Socialism", ss. 14-15; ISO, **Matzpen: A Short History**, <http://www.matzpen.org/index.asp?p=140>. Matzpen hareketinin Filistin sorunu ve bölge barışı hakkındaki fikirleri için bkz., Matzpen, **The Palestine Problem and Israeli-Arab Dispute**, 1967, <http://www.matzpen.org/index.asp?u=120&p=doc1>; Matzpen, **Down with the Occupation**, 1 January 1969, <http://www.matzpen.org/index.asp?u=120&p=doc4>; ve Matzpen, **Fundamental Principles**, 1973, <http://www.matzpen.org/index.asp?u=120&p=doc3>.

¹⁵⁶ Lockman, "The Left in Israel: Zionism v.s Socialism", ss. 16-17.

¹⁵⁷ Akiva Orr and Moshe Machover, "Zionist Left and Palestinian Resistance", Arie Bober (ed.), **The Other Israel Radical Case Against Zionism**, <http://www.matzpen.org/index.asp?u=other&p=chap3-13>

¹⁵⁸ ISO, "The Left in Israel".

kurmasını savunan siyasi gruplar ortaya çıktı. İşçilerden ziyade öğrenci grupları ve entelektüeller arasında etkili olan bu gruplar, İsrail’de çeşitli gösteriler düzenlediler.¹⁵⁹ İsrail’de Filistinlilerin bağımsız bir devlet kurmasını savunan toplumsal kesimlerin sayısında 1982 yılında bir artış oldu. Böylece İsrail’de siyonist konsensüs parçalandı. İşçi Partisi ve Mapam taraftarlarının da katıldığı barış hareketi Oslo Barış sürecinin başlamasına katkı sundu. Bu durum İsrail’de sağ ve sol partiler arasında kutuplaşmaya da yol açtı.¹⁶⁰

İsrail’deki önemli sol örgütlerden bir diğeri ise Kara Panterler’dir. Bu hareket, etnik ayrımcılığa uğrayan Sefarad Yahudileri tarafından desteklendi. Sefarad Yahudileri, uğradıkları ayrımcılığa karşı, ilk olarak Hayfa’nın banliyö bölgelerinden birisi olan Waddi Salib’te, 1959’da bir gösteri yaptılar. Bu gösteri, Polonya’dan gelen göçmenlerin kendilerinden daha iyi konutlara yerleştirilmesinin ardından ortaya çıktı. Gösteri sırasında çoğu Kuzey Afrika’dan gelen göçmenler, sosyal adalet talep ettiler. Daha sonra göçmenler polislerle çatışarak bir isyan başlattılar. İsyan, kentin varlıklı mahallelerinde (Aşkenazilerin korkuya kapılmalarına neden olarak) yürüyüşler halinde devam etti. Bu olaylar, ülke geleninde nüfusun çoğunluğunu Kuzey Afrikalı göçmenlerin oluşturduğu kasabalarda isyanların ortaya çıkmasına da neden oldu.¹⁶¹ Sefarad Yahudileri bu isyandan sonra da sosyal adalet ve etnik kimlikleri açısından uğradıkları ayrımcılığın devam etmesi üzerine, Kara Panterler hareketiyle sınıfsal bir zeminde etnik bir politik hareket oluşturdu. Bu örgüt kendini sosyalist bir hareket olarak tanımladı. Zenginlerin mallarına zarar verdiler. Silahlı gruplar oluşturular ve gösteriler yaptılar. Kara Panterler FKÖ içindeki gruplarla da ilişki kurdu.¹⁶² Sefarad Yahudileri bu örgüte destek vermesine karşın, daha çok oylarını önce Herut sonra da Likud Partisi’ne verdiler.

---

¹⁵⁹ Lockman, “The Left in Israel: Zionism v.s Socialism”, ss. 16-17; Akiva Orr and Moshe Machover, **a.g.m.**

¹⁶⁰ Pappé, **a.g.e.**, ss. 311-319.

¹⁶¹ Jeremy Allouche, **The Oriental Communities in Israel: 1948-2003 The Social and Cultural Creation of an Ethnic Political Group**, Geneva, Graduate Institute of International Studies, 2003, s. 29.

¹⁶² İsrail’de Kara Panterler hareketi hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Deborah Bernstein, “Conflict and Protest in Israeli Society: The Case of Black Panthers”, **Youth and Society**, Cilt 16, Sayı 2, 1984, ss. 129-152.

Son olarak, İsrail solu, hiçbir zaman işçi sınıfının geniş kesimlerinin desteğini kazanamadı. Aşkenazi işçiler, 1950'lerin ortasına kadar Mapam ve Maki'ye destek vermesine karşın, daha sonra bunların çoğu Mapai'yi desteklediler. İsrail işçi sınıfının en önemli kesimini oluşturan Sefarad işçiler, sol partiler ve gruplar tarafından etkili bir şekilde örgütlenemedi. Matzpen, 1960'larda onları örgütlemeye çalışmasına karşın, devletin baskıları nedeniyle başarısız oldu. Bu işçiler sol partiler ve gruplarla ilişkiler kurmasına karşın, seçimlerde oylarını sağ partilere verdiler. Böylece, Mapai'nin hegemonyasının sonunu sol partilerden ziyade, sağcı partiler getirdi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE İSRAİL VE FİLİSTİN' DE İŞÇİLER

İsrail 1980'lerden itibaren sosyo-ekonomik dönüşüm süreci içine girdi. Bu süreçle birlikte İsrail ekonomisi devletin hâkimiyetindeki korumacı bir yapıdan, liberal ve dışa açılan bir yapıya geçiş yapmaya başladı. İsrail toplumundaki eski politik yapılar ortadan kalktı ve kültürel değerler liberalleşti. Bütün bunların anlamı, siyonist-işçi hareketin 1920'lerden itibaren kurduğu toplumsal hegemonyanın ortadan kalkması ve siyonist konsensüsün parçalanmasıydı. Böylelikle İsrail toplumunda farklı kesimler Filistinlilerle ve Arap devletleriyle barış yapılması için baskıda bulunmaya başladılar. İsrail toplumunda ve ekonomisinde yaşanan bu değişimler, 1973 Petrol krizinin ardından dünya kapitalizminin neo-liberal döneme geçişinin ve Doğu Bloku'nun çökmesinin ardından ortaya çıkan yeni dünya düzeninin Ortadoğu'daki yansımalarının bir sonucuydu. Bütün bu gelişmeler, İsrail devletini Filistinlilerle barış görüşmeleri yapmaya zorladı. İsrail devletinin yeni tutumu aynı zamanda, I. İntifada sırasında Filistin halkının ortaya koyduğu direnişin ürünüydü.¹ Böylelikle İsrail devleti FKÖ ile barış görüşmelerine başladı. İki yıl süren müzakerelerin ardından, İsrail ve FKÖ 1993 yılında birbirlerini karşılıklı olarak tanıdıkları Oslo Barış Anlaşması'nı imzaladılar. Anlaşma, İsrail'in Filistinlilere ait topraklardan çekilerek siyasi iktidarı FKÖ'ye bırakmasını öngörüyordu.

Oslo Barışı Filistinliler açısından yeni bir dönemin başlamasına işaret etmekteydi. Bu anlaşma, Batı Şeria ve Gazze'de Filistin özerk yönetiminin kurulmasını ve beş sene sürecek bu geçici dönemin ardından başlanacak nihai görüşmelerle Filistin ve İsrail sorununu çözmeyi öngörmekteydi.² Oslo Barışı, kendi kendine yetebilecek bir

---

¹ Gershon Shafir ve Yoav Peled, "Introduction: The Socioeconomic Liberalization of Israel", Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel and Liberalization**, Colorado, Westview Press, 2000, ss. 1-2.

² Anlaşmaya göre Filistin'in önemli şehirlerinde bir Filistin özerk yönetimi kurulacak ve Batı Şeria ve Gazze'deki İsrail kuvvetleri yeniden konuşlandırılacaktı. Geçiş döneminin ardından ise, İsrail 1967 öncesindeki sınırlara çekilerek sorun nihai olarak çözüme kavuşacaktı. Erhan Keleşoğlu, "Bir Hayal Ülke: Filistin", Fulya Atacan (der.), **Değişen Toplumsal Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2004, ss. 132-133.

Filistin ekonomisi kurmayı öngörmesine ve İsrail devletinin Filistin üzerindeki varlığına son vermeyi hedeflemesine rağmen, barış sonrasında Filistinliler bağımsız bir siyasi rejim ve ekonomik yapı kuramadılar. Bir başka deyişle, İsrail'in Filistinlilerin yaşamları üzerindeki etkisi ortadan kalkmadı ve İsrail Filistinliler üzerindeki egemenliğini sürdürmek için yeni uygulamalar hayata geçirdi.

İsrail'in dünya ekonomisiyle bütünleşmek için başlattığı ihracata yönelik liberalleşme politikası ve ardından Oslo Barışı anlaşması, İsrail ve Filistin toplumları açısından yeni bir dönüm noktası oldu. Bu gelişmeler her iki ülkedeki işçi sınıfları ve işçi hareketleri üzerinde de derin etkilere yol açtı. Bu açıdan, bu bölümde bu gelişmelerin işçiler ve işçi hareketleri üzerindeki etkileri ile birlikte İsrail ve Filistin'de ortaya çıkan yeni işçi örgütleri incelenecektir.

5.1. İSRAİL'DE LIBERALLEŞME SÜRECİ VE İŞÇİLER

5.1.1. Ekonomik Liberalleşme ve İsrail Toplumuna Etkileri

İsrail ekonomisi 1970'lerden itibaren, bir gelişme süreci içine girdi. Bunun sonucunda, İsrail milli geliri 1975-1995 yılları arasında yedi kat arttı. Böylece, İsrail ekonomisi IMF tarafından 1997 yılında gelişmiş ekonomiler kategorisi içine alındı.³ Bu gelişmeyi sağlayan nedenlerden birisi, Batı Şeria ve Gazze ekonomilerinin İsrail'e entegrasyonuydu. Entegrasyon İsraili işverenlerin Filistinlileri ucuza çalıştırmaları, yeni yatırımlar yapmaları ve kendilerine yeni bir pazar yaratmaları sayesinde büyük kârlar elde etmelerini sağladı. Ekonomide büyüyemeye yol açan başka bir neden ise, İsrail ekonomisinin askeri ihtiyaçlara dayalı ve finans temelli olan bir ekonomik yapıya geçiş yapmasıydı. Bu durumun ortaya çıkışında, ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarları doğrultusunda İsrail'e finansal yardımlarda bulunması, silah satması, ABD'li silah şirketlerinin İsraili girişimcilere taşeron işler vermesi ve İsrail'in Arap devletleri ile arasındaki çatışma etkili oldu.⁴ Bu dönemde özel ve kamu sektörlerinin ihtiyaç duyduğu

---

³ Shafir and Peled, **a.g.m.**, s. 1.

⁴ Jonathan Nitzan and Shimshon Bichler, "From War Profits to Peace Dividends: The New Political Economy of Israel", **Capital and Class**, Sayı 60, 1996, ss. 77-81.

finansal kaynaklar, İsrail devleti tarafından sağlandı. Böylelikle devlet, Histadrut'a ve özel sermaye kuruluşlarına düşük faizli krediler verdi.⁵ Bunun sonucunda devletin bütçe açıkları ve borçları arttı. 1985 yılında hükümet, 1970'lerden itibaren İsrail'de gittikçe siyasal ve ekonomik güç kazanan işadamlarının ve ABD'nin baskılarıyla İsrail ekonomisini içinde bulunduğu finansal krizden kurtarmak için ekonomiyi yeniden yapılandırmaya başladı. İlk adım olarak Şimon Perez liderliğindeki Ulusal Birlik hükümeti ekonomik İstikrar Planı'nı kabul etti ve onu hemen hayata geçirdi.⁶

İstikrar Planıyla birlikte kamu kuruluşları özelleştirildi, kamu harcamaları kısıldı, devletin sermaye piyasaları üzerindeki kontrolü gevşetildi ve yabancı yatırımlar arttı.⁷ Böylelikle devlete ait büyük holdingler kapitalist sınıfın eline geçti. Bu kapitalist sınıf, işçi-siyonist hareketin eski liderlerinden, daha önceleri devlet tarafından desteklenmiş olan yerel özel sermayeden ve özelleştirme sürecine yön veren devlet bürokrasisinden oluşuyordu.⁸ Bütün bu gelişmelerin sonucunda, İsrail'de global ekonomik düzenle ve global kurumlarla bağları olan ve yüksek teknolojiyle ihracat yapan endüstri kuruluşlarına sahip sermayedarlar ortaya çıktı. Bu işadamları, Histadrut etrafındaki eski yöneticilerin yerini alarak, ekonomi üzerinde söz sahibi oldular. Böylece, devlet kontrolünden kurtulan işverenler bağımsız bir sınıf olarak güç kazandılar. Bu sınıf, Filistinlilerle barış yapma söylemini ön plana çıkarmaya başladı.⁹ Onların bu isteğinin ortaya çıkmasında bazı etkenler önemli oldu. Bunlardan birisi, İsrail'in askeri endüstrisinin tasfiye edilmesiydi. Bu tasfiye ABD'nin bölgede hayata geçirmeye çalıştığı yeni politikanın bir ürünüydü. ABD, İran devriminin ardından siyasal İslam'ın yükselişini önlemek için bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesini istiyordu. İslami devrimin yarattığı tehdide karşı bölge ülkeleri arasında

---

⁵ Grinberg ve Shafir, "Economic Liberalization and the Breakup of the Histadrut's Domain", Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel and Liberalization**, Colorado, Wetsview Press, 2000, s. 107.

⁶ İsrail ekonomisinin tarihsel gelişimi, özellikleri ve yaşadığı dönüşümler için bkz. Jonathan Nitzan ve Shimshon Bichler, **Global Political Economy of Israel**, London, Pluto Press, 2002; ve Michael Shalev, "Liberalization and the Transformation of the Political Economy", Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel and Liberalization**, Colorado, Wetsview Press, 2000, ss. 129-160.

⁷ Adam Hanieh, "From State-Led Growth to Globalization: The Evolution of Israeli Capitalism", **Journal of Palestine Studies**, Cilt 32, Sayı 4, 2003, s. 5.

⁸ Adam Hanieh, "Class, Economy and the Second İntifada", **Monthly Review**, Cilt 54, Sayı 5, 2002, <http://monthlyreview.org/1002hanieh.htm>

⁹ Gershon Shafir ve Yoav Peled, "Peace and Profits: The Globalization of Israeli Business and Peace Process", Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel and Liberalization**, Colorado, Wetsview Press, 2000, ss. 243-244.

bir ittifak oluşturulmalıydı. Bunun gerçekleşmesi için İsrail'in Suriye ve Mısır gibi ülkelerle arasındaki ilişkileri normalleştirilmeliydi. 1980'lerde İsrailli firmalara taşeron işler veren Amerikan şirketlerinin silah satışları da azaldı.¹⁰ Böylelikle İsrailli büyük holding sahipleri ve yatırımcılar askeri endüstrinin artık kârlı olmadığını düşünmeye başladılar. Yeni yatırımlar yapmanın yollarını aramaya başladılar.¹¹ İkinci etken, 1987 yılında başlayan I. İntifada'ydı. İntifada'dan beri, bu kesimlerin İşgal Altındaki Topraklardan, ucuz emek ve ortak piyasa sayesinde elde ettiği kârlar düşmekteydi. Bu koşullar altında, İşgal Altındaki Topraklar işadamları tarafından ekonomik bir yük olarak görülmeye başlandı. Son olarak, İsrailli işverenler Arap ülkelerinin boykotundan kurtularak ve ülkede bir istikrar algısı yaratarak bölge dışındaki ticari bağlarını geliştirebilirlerdi.¹² Dünya Bankası (DB), Avrupa Birliği (AB) ve Ortadoğu/Kuzey Afrika Ekonomi Zirvesi (MENA) gibi kurumlar da İsrail'e Filistinlilerle barış yapması için baskıda bulundular. Bunlar Arap-İsrail ve İsrail-Filistin çatışmasını İsrail'in küresel ekonomiyle bütünleşmesinin önünde engel olarak görmekteydiler.¹³

Oslo Barışı İsrailli işadamlarının yeni yatırımlarda bulunarak bölge pazarlarına girebilmelerinin önünü açtı. İsrail'de siyonist projeyi inşa eden politik kurumlar ağının yerini işadamlarının oluşturduğu inisiyatifler aldı. Bu bağlamda İsrail'de ekonomik liberalleşme, eski politik kurumların ve güçlerin yerini yeni finansal ve ticari kurumların ve küresel güçlerin almasını sağladı.¹⁴ Sonuç olarak, 1985'lerde başlayan ve Oslo sürecinin ardından ivme kazanan İsrail ekonomisinin liberalleşmesi ve küreselleşme süreci, devletin ekonomi üzerindeki hakimiyetini ortadan kaldırdı. Özelleştirmeleri hızlandırdı ve kamu harcamalarını azalttı.

Liberalleşme kendini toplumsal alandaki değişimlerde de gösterdi. Bu süreçle birlikte, eski siyonist-kolektivist değerlerin yerini bireyci değerler almaya başladı. Böylelikle İsrail'de kültürel değerler liberalleşti ve Amerikanlaştı. Bunun sonucunda,

---

¹⁰ Nitzan and Bichler, "From War Profits to Peace Dividends: The New Political Economy of Israel", ss. 84-85.

¹¹ Shalev, "Liberalization and Transformation of the Political Economy", s. 134.

¹² Nitzan and Bichler, "From War Profits to Peace Dividends: The New Political Economy of Israel", ss. 85-86.

¹³ Şafir ve Peled, "Peace and Profits: The Globalization of Israeli Business and Peace Process", ss. 247-248.

¹⁴ A.e. , s. 243.

İsrail toplumu giderek tüketim toplumu haline geldi. Bu dönemde, küreselleşmeyi ve post-siyonist değerleri savunan eğitilmiş üst-orta sınıflar ile aşırı milliyetçi ve yerelci ideolojileri savunan az eğitilmiş yoksul ve alt sınıflar arasında bir kutuplaşma da ortaya çıktı. Bu kutuplaşma serbest piyasanın ve liberalleşmenin ortaya çıkardığı eşitsizliklerin sonucuydu.¹⁵

Michael Shalev'in de belirttiği gibi, İsrail'deki küreselleşme ve liberalleşme sürecinden kapitalistler, şirket yöneticileri ve Aşkenazilerden oluşan profesyoneller ile hizmet sektöründe üst seviyelerde çalışanlar kazançlı çıktı. Filistinli işçiler, İsrail'deki Arap azınlık ve ülkede çoğunluğu oluşturan Sefaradlar ise kaybettiler.¹⁶

5.1.2. İsrail Emek Piyasasında Yaşanan Değişimler

İsrail'de ekonomik liberalleşme ve küreselleşme süreci, kamu kuruluşların özelleştirilmesi nedeniyle İsrail'de işsizliğin artmasına, geçici ve part-time işlerin yaygınlaşmasına, işçilerin sosyal haklarından mahrum kalmasına ve emek piyasasındaki işçilerin çeşitlenmesine yol açtı. Böylece, İsrail emek piyasasında, göçmen işçiler, İsraili işçiler ve Filistinli işçilerden oluşan bir işçi kitlesi ortaya çıktı. Bu işçiler Dani Ben Simhon'a göre İsrail işçi sınıfının çoğunluğunu oluşturmaktadır.¹⁷

1993'ten itibaren Güneydoğu Asya, Latin Amerika ve Uzak Doğu ülkelerinden ve Türkiye'den göç eden işçiler, Filistinli işçilerin yerine ikame edildiler. Filistinli işçilerin İsrail'e girişi, I. İntifada sırasında İsrail'in başlattığı tecrit politikasının ardından sınırlandırıldı. 1990'ların ortalarında, İsrail'e eski Sovyet ülkelerinden göçmen akışı, inşaat sektöründe büyümeye yol açtı. Bunun sonucunda, İnşaatçılar ve Müteahhitler Birliği gibi işveren örgütleri İsrail devletine göçmen işçi alımı yönünde baskı yaptılar. Böylece, İsraili yetkililer, işverenlerin ucuz işgücü ihtiyacına cevap verebilmek için ülkeye göçmen işçi getirdiler. Bu işçiler, İsrail devleti tarafından, tarım,

¹⁵ Küreselleşmenin İsrail toplumunda yarattığı değişimler için bkz. Uri Ram, "The Promised Land of Business Opportunities: Liberal Post-Zionism in the Global Age", Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel and Liberalization**, Colorado, Wetsview Press, 2000, ss. 217-242.

¹⁶ Shalev, "Liberalization and Transformation of the Political Economy", s. 144- 147

¹⁷ Dani Ben Simhon, "The Unmaking of the Histadrut", **Challenge Magazine**, Sayı 88, 2004, www.challenge-mag.com/en/article/_170/the-unmaking_of_the_histadrut-44-k.

inşaat, hizmet ve imalat sektörlerindeki düşük ücretli ve geçici işlere yerleştirildiler. Böylece 1997 yılında sayıları 150 bin olan göçmen işçiler, 2001 yılında 248 bine ulaşırken 2006 yılında 189 bine düştü.¹⁸ Bu işçiler yoğun sömürü koşulları altında, sosyal hizmetlerden mahrum bir biçimde çalışmaktadır. Bu işçilerin ailelerini kendileriyle beraber getirebilme hakkı da yoktur.¹⁹ Bu işçilere ek olarak, 2000 yılından itibaren küreselleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan insan trafiği nedeniyle ve özellikle Afrika ülkelerinden sığınmacı olarak gelenlerden oluşan mülteciler de istihdam edildi.²⁰ İsrail’de çalışmak için aracılara ve iş bulma ajanslarına büyük meblağlar ödeyen göçmen işçiler, çoğu durumda kölelik koşulları altında düşük ücretlerle ve işverenleri tarafından pasaportlarına el konularak çalıştırıldılar. Bu işçilerden bazıları kaçak olarak hala çalışmaktadır.²¹

İsrail’de liberalleşme sürecinde, işsizlik oranı arttı ve İsraili işçilerin iş güvenliği azaldı.²² Kav LaOved’in 2004, 2005 ve 2006 yılında yayınladığı raporlarda İsrail’deki işsizlik ve yoksulluğa dair ayrıntılı bilgi verilmektedir.²³ İsrail’de işsizlik

---

¹⁸ Jonathan Berman, **Freedom Inc. Building Migrant Workers to Manpower Corporations in Israel**, Tel Aviv, Worker’s Hotline ve Hotline for Migrant Workers, 2007, ss. 7-8. Göçmen işçiler hakkında daha geniş bir bilgi için bkz. Hotline for Migrant Workers, **Annual Report 2006**, Tel Aviv, www.hotline.org.il/english/pdf/2006_Annual_Activities_Report.pdf; Hotline for Migrant Workers, **Annual Report 2007**, Tel Aviv, www.hotline.org.il/english/pdf/2007_Annual_Activities_Report.pdf; Kav LaOved, **Annual Report 2004 Part II - Migrant Workers in Israel: State Enabled Trafficking and Exploitation**, Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news298_file.pdf; Roy Wagner, **Annual Report 2005 Part II - Migrant Workers in Israel: A Form of Modern Slavery**, Kav LaOved, Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news294_file.pdf; Roy Wagner, **Annual Report 2006 Part II - Migrant Workers in Israel**, Kav LaOved, Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news825_file.pdf; Anat Gonen, **Thai Migrant Agriculture Workers-2007**, Kav LaOved, 2008, http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=1791; Ofer Rahat, **Migrant Workers: Victims of Crimes**, Kav LaOved, 2009,

http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news2094_file.doc; Neriya Mark, **Refugees and Asylum Seekers – 2008**, Kav LaOved, 2009, http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=2279; Dan Cooper, **Migrant Farm Workers - 2008**, Kav LaOved, 2009, http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=2288; ve Nerya Mark, **Asylum Seekers Complaints to Kav LaOved**, Kav LaOved, 2007, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news1586_file.doc

¹⁹ Nomi Levenkron, **Deported and Dispossessed Human Trafficking and the State of Israel: Between Economic Struggle and Systematic Dispossession**, Tel Aviv, Hotline for Migrant Workers, 2007, s. 20.

²⁰ Hotline for Migrant Workers, **Annual Report 2007**, Tel Aviv, ss. 3-21.

²¹ Levenkron, **a.g.e.**, ss. 20-22.

²² Shalev, “Liberalization and Transformation of the Political Economy”, s. 144.

²³ Bkz., Kav LaOved, **Annual Report 2004 Part IV-Israeli Citizen Workers: The Price of a “Dynamic” Labor Market**, Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news300_file.pdf; Hedwa Isachar, **Annual Report 2005 Part IV-Israeli Workers: When Growth is Indifferent to Poverty**, Kavla Oved, Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news296_file.pdf; ve Hedwa Isachar, **Annual Report 2006 Part III- Israeli Workers**, Kav LaOved, Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news827_file.pdf.

oranı 2005 yılı rakamlarına göre %10 iken, 2006 yılı rakamlarına göre %8'di. 2006 yılında asgari ücret 3.335 İsrail Şekeli idi. Buna karşın, 2006 yılında, tüm çalışanların %37'lik bir kısmına denk gelen 940.000 kişi 2.648 Şekeli'nin altında kazanmaktaydı.²⁴

İsraili işçiler açısından önemli bir gelişme, 2000 yılında İsrail meclisinin, İsrail'de işsizliği gidermek için, Taşeronlar Aracılığıyla İstihdam Yasası'nı kabul etmesiydi. Bu yasanın ardından işsizler özel iş ve işçi bulma ajansları aracılığıyla istihdam edilmeye başlandılar. Böylece işçiler, asgari ücret seviyesinin ihlal edildiği, fazla mesai ücretlerini ödenmediği ve sağlık hizmetlerinden mahrum oldukları şartlar altında çalıştılar. Böylelikle, 2004 yılı rakamlarına göre İsrail işgücünün yüzde 5'lik bir kısmını oluşturan 100.000 işçi, özel iş bulma ajansları tarafından istihdam edildi.²⁵

İsrail'de işsizlerin istihdam edilmesine yönelik uygulamalardan bir diğeri ise, Endüstri, Ticaret ve İşçi Bakanlığı'nın 2004 yılında, iş ve işçi bulma kurumlarının tamamıyla özelleştirilmesini hedefleyen bir programı hayata geçirmesiydi. Kav LaOved'e göre bu program işsizlerin çalışabilmeleri için yeni iş yerleri kurmayı hedeflemek yerine, programa katılanları düşük ücretlerin verildiği, çalışma şartlarının ağır olduğu ve işçilerin sağlık hizmetlerinden yararlanamadığı işlere yerleştirdi.²⁶ Bu program 2007 yılında Wisconsin planı adını alarak, işçilerin iş bulma süreçlerinde özel iş bulma ajanslarının ve taşeronların etkisini artırmayı hedefledi.²⁷ Plan, Kuzey Afrika'dan göçen Mizrahi Yahudileri ve İsraili Araplar gibi işsizlik oranları yüksek ve fakirlik koşullarında yaşayan İsraili yurttaşlar arasında işsizliği azaltmayı amaçladı.²⁸ Wisconsin planı, bu grupların daha önce devletten aldığı gelir destekleme fonlarını ve sosyal hizmetleri ortadan kaldırmayı tasarladı. Bu plan uygulamaya geçirildikten sonra, büyük iş bulma şirketleri işsizlere iş deneyimi kazandırmak için çeşitli aşamalardan oluşan eğitim programları hayata geçirdiler.²⁹

---

²⁴ Kav LaOved, **Annual Report 2006 Part III- Israeli Workers**, s. 2.

²⁵ Kavla Oved, **Annual Report 2004 Part IV-Israeli Citizen Workers: The Price of a "Dynamic" Labor Market**, ss. 3-4.

²⁶ A.e, ss. 6-7.

²⁷ Kavla Oved, **Annual Report 2006 Part III- Israeli Workers**, ss. 19-21.

²⁸ Rami Adut ve Shir Hever, **Breaking the Labor Market: The Welfare to Work Plan in Israel Focus on East Jerusalem**, Jerusalem, Alternative Information Center, s. 15.

²⁹ Plan hakkında daha geniş bilgi için A.e; Sawt el-Amel, **The Wisconsin Plan in Israel: A Worker's Rights Perspective**, Nazareth, 2007, http://laborers-voice.org/files/Wisconsin_ILO.pdf.

Günümüzde küreselleşme ve liberalleşme sürecinden en fazla etkilenen grup İsrail’de yaşayan Filistinli işçilerdir. Devletin kuruluşundan beri, en vasıfsız işkollarında düşük ücretle çalışan bu işçiler, sosyal hizmetler açısından etnik ayrımcılığa uğramaktadırlar. Çoğu, işsizlik ve yoksullukla boğuşurken genellikle geçici ve düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. 2006 yılı istatistiklerine göre, bunlar %52’si yoksulluk koşullarında yaşamaktadır. Yahudi İsraililerde bu oran %17’dir. Buna ilaveten İsrail’de yaşayan Filistinli işçilerin %50’den fazlası tarım, imalat ve inşaat sektörlerinde çalışmaktadır. Yahudi İsraililerde bu oran %24’dür.³⁰ 2005 yılı rakamlarına göre, yasal olarak 2,7 milyonluk işgücünün temsilcisi olan Histadrut’un 500 bin üyesi vardır. Bunlardan sadece 40 bini İsrail’de yaşayan Filistinlidir. Sawt el-Amel’e göre, Histadrut düşük ücretli işlerde çalışanları ve işsizleri örgütlemekten kaçındığı için İsrail’de yaşayan Filistinli işçileri örgütlememiştir.³¹

Filistinli işçiler İsrail devletinin başlattığı 1991 yılındaki tecrit ya da kapatma politikası sonucunda işlerini göçmen işçilere kaptırdı. Bununla birlikte, bu işçiler, Doğu Blok’unun çözülüşünün ardından İsrail’e olan Yahudi göçünün artması nedeniyle büyüyen İsrail ekonomisi tarafından 1997’de yeniden talep edilmeye başlandı.³² Ancak, II. İntifada’yla birlikte İsrail devleti Filistinli işçilerin ülkeye giriş yapmasına sınırlı bir biçimde izin vermeye başladı.³³

5.1.3. Reformlar ve Yeni Histadrut

1985 yılında uygulamaya konulan İstikrar Planı ile Histadrut’un devletten aldığı sübvansiyonlar ve krediler kesildi. Bunun sonucunda, Histadrut ekonomik kuruluşlarına ve sağlık ve sosyal hizmet kurumlarına kaynak ayıramadı. Böylelikle

---

³⁰ Sawt el-Amel, **Separate and Unequal: The History of Arab Labour in pre-1948 and Israel**, Nazareth, 2006, <http://www.laborers-voice.org/english/publications/reports/ArabLabour.pdf>, ss. 16-20; Sawt el-Amel, **Work in Progress: Annual Report 2007**, Nazareth, http://laborers-voice.org/files/AnnualReport_2007.pdf, s. 1.

³¹ Sawt el-Amel, **Work in Progress: Annual Report 2006**, [http://laborers-voice.org/files/AnnualReport_2006\[general\].pdf](http://laborers-voice.org/files/AnnualReport_2006[general].pdf), s. 3.

³² Andreas Müller, **A Wall on the Green Line?**, Jerusalem, Alternative Information Center, 2004, s. 63.

³³ İsrail’in Batı Şeria ve Gazze’de kapatma ve çekilme politikaları ve işçiler üzerindeki etkileri için bkz. Eitan Diamond, **Crossing The Line: Violations of the Rights of Palestinians in Israel without a Permit**, Jerusalem, B’Tselem, 2007, ss. 16-25.

Histadrut'a ait kuruluşlar ve kurumlar iflasla yüz yüze geldi. 1994 yılında Yeni Histadrut listesi altında seçime giren reformcular da, Histadrut'un yaşadığı mali krizi aşmanın yolunu özelleştirmelerde buldu.³⁴

1994 yılında İşçi Partisi içindeki reformcuların ve liberallerin oluşturduğu Yeni Yaşam koalisyonu, Histadrut seçimlerinde çoğunluğu elde ederek, İşçi Partisi'nin federasyonda yıllar süren egemenliğine son verdi.³⁵ Reformcular, Histadrut başkanı olarak Haim Ramon'u seçtiler. Ramon'un başkanlığı altında halkın yoğun eleştirilerine rağmen, Histadrut'un bütün ekonomik varlıkları özelleştirilmeye başlandı. Bunun sonucunda Histadrut'un endüstri kuruluşları, bankaları, şirketleri ve diğer ekonomik varlıkları satıldı. Histadrut'un ekonomik varlıklarını satması onun işveren özelliğini kaybetmesine neden oldu.³⁶ Böylece Histadrut sadece işçilerin temsilcisi olan normal bir sendika haline geldi. Bütün bunlara ilaveten federasyonun adı da Yeni Histadrut olarak değiştirildi.

Ramon liderliğindeki reformcular, Histadrut'un örgütsel işleyişini ve üyelik yapısını değiştirecek reformları da hayata geçirdiler. Histadrut'ta daha önceleri üyeler dört yılda bir yapılan Histadrut seçimlerine katılan siyasi partilere oy verirlerdi. Oylama sonucunda partiler aldıkları oy oranlarına göre merkez komitede ve Histadrut'un kurumlarında temsil edilirdiler. Merkez komite, Histadrut'un bütün organlarının yöneticilerini kendisi atardı.³⁷ Yeni Histadrut'ta üyeler artık partilere oy vermektense, Histadrut merkez komitesinin yerini alan Histadrut Parlamentosu seçimlerine katılan bireylere oy vermeye başladılar. Böylece, yeni sistemde partilerin federasyondaki güçleri azalırken, çeşitli sendikaların ve işçi komitelerinin gücü arttı.³⁸

Reformlardan en önemlisi, Histadrut'un üye tabanının geniş olmasını sağlayan sağlık fonu Kupat Holim'in Histadrut çatısı altından çıkarılması oldu. Daha önceden İsrail nüfusunun yüzde yetmişine sağlık hizmeti sunan Kupat Holim'in finansal kaynağı, Histadrut üyelerinden toplanan aidatlardan gelmekteydi. Histadrut bu

---

³⁴ Bkz., Grinberg ve Shafir, **a.g.m.**, ss. 107-112; ve Davis, **a.g.e.**, s. 118.

³⁵ Grinberg ve Shafir, **a.g.m.**, ss. 103-4.

³⁶ Davis, **a.g.e.**, s. 109.

³⁷ Roby Nathanson, **Union Responses to a Changing Environment: The New Histadrut the General Federation of the Labor in Israel**, Geneva, ILO, 1999, s. 3.

³⁸ Bkz. Grinberg ve Shafir, **a.g.m.**, s. 120; ve Nathanson, **a.g.e.**, ss. 19-21.

aidatların bir bölümünü İşçi Partisi'ne aktarmaktaydı. Böylelikle toplanan aidatların sadece %70-%75'i üyelerin sağlık hizmetleri için kullanılmaktaydı. Histadrut'un içine girdiği mali krizin ardından, sağlık hizmetleri için ayrılan paralar da zamanında transfer edilemedi. Böylelikle Kupat Holim büyük bir mali kriz içine girdi. Bu krizin başka bir nedeni ise Kupat Holim'in üyelerini elinden almaya başlayan özel sağlık kuruluşlarıyla içine girdiği eşitsiz rekabetti. Rekabetin eşitsiz olmasının nedeni, özel kuruluşlar aldıkları ücretleri Kupat Holim gibi İşçi Partisi'yle paylaşmak zorunda değildi. Ayrıca Kupat Holim ulusalcı karakteri nedeniyle nüfusun tamamına sağlık hizmeti sunarken, özel sağlık kuruluşları nüfusun yaşlılar gibi belirli kesimlerini dışlamaktaydı. Sonuç olarak Reformcular, Histadrut'un başına geçtiklerinde Kupat Holim'i Histadrut çatısı altından çıkardılar.³⁹

Kupat Holim'in Histadrut'tan ayrılması federasyondaki üye bileşiminde değişikliğe neden oldu. Önceden İsrail yurttaşları Kupat Holim'den yararlanabilmek için, aidat ödeyerek Histadrut'a üye olmak zorundaydı. Böylece Histadrut'un üye tabanı İsrail toplumunun oldukça geniş kesimlerini kapsamaktaydı. Kupat Holim'in Histadrut'tan ayrılmasıyla, İsrail yurttaşları Histadrut'a üye olmadan Kupat Holim'den yararlanmaya başladılar.⁴⁰ Bunun sonucunda, Yeni Histadrut üyelerini sadece sendikal faaliyetleri aracılığıyla toplamak zorunda kaldı. Böylece, Histadrut'un üye sayısında büyük bir düşüş yaşandı.⁴¹ Histadrut üyelerinin sayısı 1994 yılındaki 1.573.174 rakamından, 1998 yılında 627.405 rakamına düşmesi bunun iyi bir göstergesidir.⁴²

Histadrut'un halka sağlık ve sosyal hizmetler sunmamaya başlaması halkın geniş kesimlerinin bu hizmetlerden mahrum kalmasına yol açtı. Bu hizmetlerin ortadan kalkması işçilerin işverenler karşısında güçsüz kalmasına ve yoğun sömürü koşulları altında çalışmalarına neden oldu.⁴³ Bütün bunlar liberalleşme sürecinin yarattığı değişimlerin ivme kazandığı bir süreçte gerçekleşti. Bu değişimler emek sömürsünün yoğun olduğu özel sektörde çalışan işçilerin durumunun daha da kötüleşmesine neden

---

³⁹ Grinberg ve Shafir, **a.g.m.** , ss. 112-113.

⁴⁰ Davis, **a.g.e.** , s. 116.

⁴¹ Nathanson, **a.g.e.** , s. 5.

⁴² A.e, s. 10.

⁴³ Simhon, **a.g.m.**

olurken, kamu sektöründe çalışan işçilerin de ayrıcalıklarını kaybetmesine yol açtı.⁴⁴ Bu sürece katkı sunan etkenlerden en önemlisi, korporatist rejimin ortadan kalkmasıydı. Çünkü bu rejimin ortadan kalkması işverenlerin işçiler karşısında daha güçlü olmasına yol açtı.

Korporatist rejim, 1980'li yıllardan itibaren İsrail'de işverenlerin gücünün artması ile ortadan kalkmaya başladı. Bu süreçle toplu görüşmeler merkeziyetçi özelliğini yitirmeye ve çoğulcu bir nitelik almaya başladı. Böylece işverenler, Histadrut ve hükümetle yıllık görüşmelerin yerine, kendi işyerlerinde işçilerle görüşmeler yürüttüler. Bu durumda işverenler, herhangi bir müdahale olmaksızın kendi çıkarları doğrultusunda işçilerin taleplerini geri çevirebildiler. Bu süreç, 1995'te yeni İş Yasası'nın hayata geçirilmesiyle hız kazandı. Yeni yasa, işverenlerin işyerlerinde toplu görüşmeler yapmasına izin vererek, güçlü bir işyeri komitesine sahip olmayan işçilerin işverenler karşısında güç kaybetmesine neden oldu. Bu yasa Yeni Histadrut'un işçiler adına görüşme yapması için devletten aldığı sübvansiyonları da kesti. Yeni Histadrut da, yeni yasayla güçsüz işçileri korumakta başarısız oldu ya da onlar adına hareket etmekten kaçındı.⁴⁵ Böylelikle, 1996–97 yıllarında özelleştirmelere ve sosyal hakların kesilmesine karşı ülke çapında gerçekleşen grevlerde, Yeni Histadrut sadece 1970'lerden beri örgütlü işyeri komitelerine sahip olan işçilerin haklarını korudu. Diğer işçi grupların gerçekleştirdiği grevlere yardımda bulunmadı.⁴⁶

Sonuç olarak işverenler, işçi-işveren ilişkilerinin Yeni Histadrut'un kontrolünden çıkarak âdemimerkeziyetçi bir yapıya dönüşmesini sağladı. Bu süreçte, kamu ve altyapı işçileri dışındaki mağdur işçiler sendikal korumadan yararlanamadı. Bu koşullar altında Yeni Histadrut, küreselleşme ve liberalleşme sürecinin ortaya çıkardığı yeni işçileri koruyamadı ve işçilerin sosyal haklarının erimesini önleyemedi. Bütün bunların sonucunda, Histadrut'un işçileri temsil etme oranı azaldı.⁴⁷

---

⁴⁴ Hanieh, "Class, Economy and the Second İntifada".

⁴⁵ Guy Mundlak, "New Labor Law as a Social Text: Reflections on Social Values in Flux", **Israel Studies**, Cilt. 3, Sayı 2, ss. 119-158.

⁴⁶ A.e, ss. 133-134.

⁴⁷ İsrail'de endüstriyel ilişkilerin dönüşümü ve Histadrut'un işçilerle ilişkileri hakkında geniş bir okuma için bkz. Guy Mundlak, **Fading Corporatism: Israel's Labor Law and Industrial Relations in**

Histadrut'un işçiler arasında güç kaybetmesine neden olan reformları gerçekleştiren Ramon, reformlarını tamamladıktan sonra istifa etti ve İşçi Partisi'ne geri döndü.⁴⁸ Ramon'un ardından 1998 yılında, Yeni Histadrut'un ilk seçimlerinde başkan olarak, özelleştirmelere karşı olan Amir Peretz seçildi. Peretz, İşçi Partisi ve Likud içinde özelleştirmelere karşı olan grupların 1999 yılında kurduğu Am Ehad (Tek Halk) oluşumunun lideriydi. Am Ehad, Likud ve İşçi Partisi'nin liberal tutumlarına karşı siyasi bir alternatif yaratmayı ve Yeni Histadrut'ta doğan politik boşluğu doldurmayı hedefledi.⁴⁹ Peretz, İsrail'de liberalleşme sürecinde ücretleri düşen ve sosyal haklarını kaybeden işçilerin haklarını korumaya, onları örgütmeye, işçi konseylerini diriltmeye ve Histadrut'un işçi-işveren ilişkilerindeki rolünü yeniden güçlendirmeye yönelik adımlar attı.⁵⁰ Meretz öncülüğündeki Yeni Histadrut, bu çabalar sonucunda sadece güçlü işçi konseylerinin çıkarlarını koruyabildi. Özelleştirmelere karşı durmakta ve işçilerin örgütsel yapılarının erimesinin karşısında başarısız oldu. Böylece hedeflerine uygun etkin faaliyetler yapamayarak, Yeni Histadrut'u İsraili işçiler arasında yeniden etkin bir güç haline getiremedi.⁵¹

Yeni Histadrut'un işçilerin temsili üzerinde kurduğu tekelin kırılması ve ücretleri ve sosyal hakları erime içine giren işçileri örgütmekte başarısız olması, İsrail'de Yeni Histadrut'tan başka işçi örgütlenmelerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Günümüzde bu işçi örgütlenmelerinden Kav LaOved (İşçi Yardım Hattı), Hotline for Migrant Workers (Göçmen İşçilerin Danışma Merkezi), Sawt el-Amel (İşçilerin Sesi) ve Ma'an (İşçi Danışma Merkezi) liberalleşme süreciyle beraber kötü koşullarda ve işverenleri karşısında güçsüz durumda bulunan İsraili, göçmen ve Filistinli işçilere hizmet ve yardım sunmakta ve onları örgütmeye çabalamaktadırlar.

Transition, Ithaca, ILR Press, 2007; ve Yinon Kohen ve diğerleri, "The State of Organized Labor in Israel", **Journal of Labor Research**, Cilt 28, Sayı 2, 2007, ss. 255-273.

⁴⁸ Davis, **a.g.e.**, s. 117.

⁴⁹ Simhon, **a.g.m.**

⁵⁰ Nathanson, **a.g.e.**, ss. 12-28.

⁵¹ Ben Simhon, **a.g.m.**

5.1.4. İsrail’de Yeni İşçi Örgütleri

İsrail’de liberalleşme süreciyle ortaya çıkan yeni işçi örgütlerinin her biri, birbirinden farklı işçi grupları arasında faaliyet göstermektedir. Bunlardan biri olan Kav LaOved kendini “İsrail’de ve İşgal Altındaki Topraklarda İsraililer tarafından istihdam edilen Filistinlilerden, göçmen işçilerden, sözleşmesiz işçilerden ve yeni göçmenlerden oluşan mağdur işçilerin haklarını korumayı amaçlayan ve kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum örgütü” olarak tanımlamaktadır.⁵² Kav LaOved uluslararası insan hakları yasalarına ve eşitlik ve demokrasi ilkelerine sadık olduğunu ifade etmektedir. Örgüt, İsrail’de Kudüs, Tel Aviv, Hayfa ve Be’er Sheba şehirlerinde ve Filistin’de şubelere sahiptir. Bireysel düzeyde işçilere yasal tavsiyelerde bulunan ve temsilciliğini üstlenen örgüt, işverenlerle görüşerek işçilerin çalışma şartlarının düzeltilmesine ve iş kazaları ve sosyal güvenlik konularında işçilerin haklarının korunmasına yardımcı olmaktadır. Örgüt yerel ve uluslararası işçi örgütleriyle işbirliği içinde işçilerin sömürülmesine yol açan koşullara karşı mücadele etmektedir. Kav LaOved bu mücadelesini işçiler için İsrail mahkemelerine başvurarak, milletvekilleri ve medya ile görüşüp kamuoyu oluşturarak hayata geçirmeye çalışmaktadır. Ayrıca, kampanyalar düzenleme, konferanslar verme ve kamuoyunu bilgilendirme faaliyetleri yapmaktadır.⁵³

Kav Laoved’in çeşitli işçi gruplarının hakları için yürüttüğü çalışmaların anlaşılması bakımından birkaç faaliyetini aktarmak yerinde olacaktır. 2004 yılında İsraili bir ailenin çocuklarına bakan ve evini temizleyen Perulu bir kadın işçi, işverenin ücretinde kesinti yapması ve pasaportuna el koyması üzerine Kav Laoved’e başvurdu. Kav Laoved’in araya girmesiyle işveren, Perulu işçiden kesilen miktarı geri ödedi ve pasaportunu iade etti.⁵⁴ 2005 yılında Ashdod limanında bir yıldan fazla bir süredir çalışmakta olan Romanyalı, Ukraynalı, Moldovalı ve Çinli işçiler düşük ücret aldıkları, fazla mesai ücretlerinin ödenmediği ve çalışma şartlarının kötü olduğu şikayetiyle Kav LaOved’e başvurular. Başvurunun ardından, Kav Laoved’in işverene

---

⁵² Kav LaOved, **Annual Report 2005 Part I -Kavla Oved’s Activities**, Jerusalem, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news275_file.pdf, s. 2.

⁵³ Kav LaOved hakkında daha fazla bilgi için bkz. A.e.

⁵⁴ Kav LaOved, **Activity Report**, September 2004, http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=344.

işçiler adına bir mektup yazdı. Bunun sonucunda işçilerin ücretleri yükseltildi ve çalışma şartları düzeltildi.⁵⁵ Özel bir iş bulma şirketi aracılığıyla iş bulan ve restoranda çalışan bir işçi Kav Laoved'le ilişki kurdu. 50 yaşında olan ve dağılmasının ardından Sovyetler Birliği'nden göçen bu işçi, günde on saatin üstünde çalışmaktaydı. Hafta sonları da çalışmasına karşın çok cüzi bir ücret almaktaydı. Kav Laoved'in avukatının yardımıyla bu işçinin ilgili bakanlığa dilekçe yazmasının ardından ücreti artırıldı.⁵⁶

Kav LaOved, Filistin'de kurulu olan İsrail yerleşimlerinde ve endüstri bölgelerinde ağır koşullarda çalışan, düşük ücretler alan ve iş kazası sonrası işveren tarafından kolaylıkla işten atılan Filistinli işçiler için Palestinian General Federation of Trade Unions (Filistin Sendikaları Genel Federasyonu - PGFTU) ile işbirliği içinde işçilere yardım etmeye de çalıştı. Bunlardan birinde Kavla Oved, Mishor Adumim adlı endüstri bölgesinde kurulu olan ve İsrail ordusu ile İsrail hastanelerine hizmet veren çamaşırhanede çalışan örgütsüz Filistinli işçilerle ilişki kurdu. PGFTU'nun Jericho bürosunda onlara İsrail yasalarında bulunan hakları anlatıldı. Bu bilgilendirme toplantısının ardından işçiler, işyerinde çalışma şartlarının düzeltilmesi talebiyle eylem yaptılar. İşveren, onların taleplerini kabul etmeyince işçiler grev yaptılar ve bunun sonucunda işveren onların taleplerini kabul etti. Bu olayın ardından başka endüstriyel bölgelerden de Filistinli işçiler Kav LaOved'e başvurular ve haklarını savunmak için işyerlerinde sendikalar kurdular.⁵⁷

İsrail'deki yeni işçi örgütlerinden bir diğeri, 1998 yılında kurulan ve faaliyetlerini göçmen işçilerle sınırlandıran Hotline for Migrant Workers'dır. Bu örgüt kendini kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamakta ve göçmen işçilerin ve mültecilerin haklarını korumaya ve İsrail'deki kadın trafiğini ortadan kaldırmaya adanmış olduğunu belirtmektedir. Göçmen işçilere yönelik faaliyetlere yoğunlaşmasına rağmen, örgüt, genel olarak İsrail'deki Yahudi olmayanlara yönelik uygun olmayan davranışları ortadan kaldırmaya ve İsrail'de eşitlik ve adaleti

---

⁵⁵ Kav LaOved, **Activity Report**, April 2005, http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=338.

⁵⁶ Kav LaOved, **Annual Report 2004 Part IV-Israeli Citizen Workers: The Price of a "Dynamic" Labor Market**, s. 3-4

⁵⁷ Salwa Alenat and Dan Cooper, **Kav LaOved's Annual Report 2006 Part III- Palestinian Workers in Israel and the Settlements: Held Hostage by Employers**, Kav LaOved, Jerusalem, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news826_file.pdf, s. 10.

güçlendirebilecek politikaları ve yasaları desteklemeye çalışmaktadır. Böylelikle kuruluş amacını, İsrail'deki tüm yurttaşlar için demokratik ve eşit bir toplum inşa etmek olarak tanımlamaktadır.⁵⁸

Sawt el-Amel kendini bağımsız, partizan olmayan ve laik bir sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamaktadır.⁵⁹ Faaliyetlerini İsrail'de yaşayan Filistinli azınlıkla sınırlandıran Sawt el-Amel, 1999 yılında İsrail'in Nazareth şehrinde ve çevre köylerinde düşük ücretle çalışan ve işsiz olan Filistinliler tarafından, onların sosyal adalet taleplerini hayata geçirmek, emek piyasasında ve sosyal hizmetlerde uğradıkları ayrımcılığa karşı mücadele etmek için kuruldu.⁶⁰ Örgüt, Arap işçilerin önceden İsrail'de Histadrut'a sağlık hizmetlerinden yararlanmak için üye olduklarını ve artık Yeni Histadrut'un bu hizmetleri sunmadığını belirtmektedir. Ayrıca Histadrut'un İsrail'deki işsiz işçiler için hiçbir hizmet sunmadığını ve işsiz işçilerin haklarına zarar veren faaliyetlere katıldığını iddia etmektedir. Bu koşullar altında Sawt el-Amel, ihmal edilen bu işsiz işçilerin örgütlenmesini üstlenmiştir.⁶¹

Sawt el-Amel, ilan ettiği programı doğrultusunda, İsrail'deki Filistinli azınlık için iki temel alanda mücadele ettiğini belirtmektedir. Bunlardan biri daha iyi koşullarda çalışma hakkı, diğeri sosyal güvenlik hakkıdır. Uluslararası Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar Sözleşmesi'nden yola çıkarak Sawt el-Amel bu hakların "teknik ve mesleki rehberlik ve eğitim programlarını, adil ücretleri, iyi yaşam koşullarını, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarını, dinlenmeyi, tatili ve çalışma saatlerinin makul bir derecede sınırlandırılmasını" içerdiğini ifade etmektedir. Sawt el-Amel'e göre, İsrail devletinin doğrudan ve dolaylı bir biçimde ayrımcılık yaparak İsrail'de yaşayan Filistinlileri bu haklardan yoksun bırakması nedeniyle, bunların yarısı yoksulluk içinde yaşamaktadır. Sawt el-Amel, programının doğrudan eylem yoluyla, işsiz ve fakir Filistinli yurttaşların yaşam şartlarını iyileştirme amacıyla olduğunu belirtmektedir. Bunun için yasal eylemler yapmakta, kamuoyunu bilinçlendirme kampanyaları hayata

---

⁵⁸ Hotline for Migrant Workers, **Annual Report 2007**, s. 30.

⁵⁹ Sawt el-Amel Hakkında bkz. Sawt el-Amel, **Sawt el-Amel: An Introduction**, 2005, Nazareth, <http://laborers-voice.org/files/SawtelAmelbrochure.pdf>; ve Sawt el-Amel, **Who We Are?**, Nazareth, 2007, http://laborers-voice.org/files/Sawt_intro.pdf

⁶⁰ A.e. , s. 3.

⁶¹ Sawt el-Amel, **Work in Progress: Annual Report 2005**, Nazareth, http://www.laborers-voice.org/article_details.aspx?TopID=889&catid=48 s. 1-2.

geçirmekte ve eğitim çalışmaları yapmaktadır.⁶² Örgüt çeşitli uluslararası işçi örgütleriyle de ilişki içindedir.

İsrail'deki yeni işçi örgütlerinden bir diğeri olan Ma'an (WAC) kendini, "Ma'an, bağımsız bir işçi örgütü inşa etme girişimidir. İşçiler arasında dayanışma kültürü ve sendikal örgütlenme bilinci yaratmayı amaçlar" şeklinde tanımlamaktadır. 1990'ların sonlarında kurulan WAC, üyelerinin üçte ikisini kaybeden Histadrut'un boşluğunu doldurmayı hedeflemektedir. WAC'ın İsrail'deki diğer yeni işçi örgütlerinden farkı, tüm işçi gruplarını ortak bir işçi hareketi etrafında örgütlenme hedefine sahip olmasıdır. Diğer işçi örgütleri gibi faaliyet alanlarını sadece işçilere hizmet sunmakla sınırlı tutmamaktadır.⁶³

WAC, Batı Şeria ve Gazze'de İsrail'in uygulamalarına karşı olduğunu vurgulamaktadır. Bu açıdan Filistin sendikalarıyla ulusal ve sendikal mücadelelerinde işbirliği yapmaktadır. Örgüt, İsrail'deki göçmen, Filistinli ya da Yahudi tüm işçilerin eşit haklara sahip olmasını savunduğunu ifade etmektedir. WAC, İsrail'de demokratik ve ırkçı olmayan bir işçi hareketi oluşturmanın ihtiyaç olduğunu savunur. Bunun ancak bir işçi partisinin kurulmasıyla olacağını vurgulamaktadır. Bu açıdan WAC, 1995 yılında İsrail Komünist Partisi'nden ayrılanların öncülüğünde oluşturulan Demokratik Eylem Organizasyonu'nun (Arapça'da Da'am, İbranice'de ODA) kurulmasının önemli bir adım olduğunu iddia etmektedir. WAC liderleri ve erkek-kadın işçi eylemciler İsrail'de Da'am listesinden seçimlere katıldılar.⁶⁴ WAC'ın liderleri arasında Arap ve Yahudi işçiler vardır. WAC'ın düzenlediği 1 Mayıs gösterilerine İsrail'de yaşayan Filistinli işçiler, Yahudi ve göçmen işçiler ile Filistinli ve Yahudi sanatçılar birlikte katıldılar. Bunlar, onun enternasyonalist görüşlerinin yansımasıdır.⁶⁵

---

⁶² Sawt el Amel, **Annual Report 2004**, Nazareth, <http://laborers-voice.org/files/Annual%20report%202004.pdf>, s. 1-2.

⁶³ WAC, "About Us", www.wac-maan.org.il/en/about - 7k.

⁶⁴ A.e. Ayrıca, WAC ve ODA arasındaki ilişkiler için bkz. Roni Ben Efrat, "The Links Between ODA and WAC", **Challenge Magazine**, Sayı 89, 2005, [www.challenge-mag.com/.../the_link_between_oda_and_wac-;Committee to Defend WAC-MA'AN, "Accusations and Answers";](http://www.challenge-mag.com/.../the_link_between_oda_and_wac-;Committee_to_Defend_WAC-MA'AN,_Accusations_and_Answers) **Challenge Magazine**, Sayı 89, 2005, www.challenge-mag.com/en/.../accusations_and_answers-

⁶⁵ WAC'ın organize ettiği 1 Mayıs mitingleri için bkz. WAC, "1 May 2007", 19 Şubat 2008, www.wac-maan.org.il/en/article__16/1_may_2007%3Cbr%3Ewac_workers_rights_first! - 22k -; ve Stephen Langfur, May Rally in Tel Aviv, WAC, www.wac-maan.org.il/en/article__107-10k-

İsrail’de Kav LaOved, Hotline for Migrant Workers, Sawt el-Amel ve Ma’an hedef kitleleri ve dünya görüşleri farklı olsa da bu örgütler, ekonomik liberalleşmenin etkisiyle kötüleşen yaşam koşullarında düşük ücretlerle çalışan tüm işçilere sendikal bir koruma sağlayarak, işverenlerin onların haklarını ihlal etmesini önlemişlerdir. Onların çalışma şartlarının iyileştirilmesine çalışmışlardır.

5.2. OSLO SONRASI FİLİSTİN’DE SOSYO-EKONOMİK DÜZEN VE İŞÇİLER

5.2.1. II. İntifada’ya Kadar Filistin Ekonomisi ve İşçiler

Filistinlilerin büyük bir hevesle desteklediği barış sürecinin ardından imzalanan Oslo Anlaşması, birçok olumlu değişim vaat etmesine karşın, Filistinlilerin yaşamları üzerinde olumsuz sonuçlar yarattı. Eşit olmadığı açıkça belli olan iki güç arasındaki bu barış, İsrail’in Filistin üzerindeki askeri ve siyasi denetimini devam ettirmesini sağladı.⁶⁶ Yoav Peled’e göre, İsrail ve Filistinliler arasında Oslo anlaşmasından sonra gelişen ilişki yeni kolonyal bir ilişkiydi. İsrail, bu yeni ilişki tarzıyla politik araçlardan ziyade ekonomik araçlarla Filistin’de hâkimiyetini sürdürmeyi amaçlamıştı.⁶⁷

Oslo Barışı Filistin (Batı Şeria ve Gazze) topraklarının A, B ve C bölgeleri olmak üzere üç kısma ayrılmasını öngördü. Filistinlilerin yoğun olarak yaşadığı A bölgesinin yönetimi Filistin Yönetimi (FY)’ne bırakıldı. İsrail’in 1967’den beri inşa ettiği yerleşimlerle Filistin köylerinin bir arada bulunduğu B bölgesinde, FY kendi köylerinin yönetiminden ve güvenliğinden sorumluyken, İsrail de kendi güvenliğine yönelik konularda tam yetkiliydi. B bölgesinde İsrail ve Filistin polisleri birlikte devriye

---

⁶⁶ Glenn E. Robinson, “Güçlünün Barışı”, Roana Carey (ed.), **Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek**, Gürol Koca (çev.), İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s. 178.

⁶⁷ Yoav Peled, “From Zionism to Capitalism: The Political Economy of Israel’s Decolonization of the Occupied Territories”, **Merip Reports**, Sayı 194-195, 1995, s. 14.

yaptılar. Batı Şeria'nın yüzde altmışlık bir kısmını kapsayan C bölgesinin kontrolü ise tamamıyla İsrail'e bırakıldı.⁶⁸

Filistin'de İsrail askerlerinin ve güçlerinin yeniden konuşlandırılmasına yol açan bu durum, Edward Said'e göre İsrail'in Filistin üzerindeki kontrolünü devam ettirmesinin ve Batı Şeria ve Gazze'de yeni yerleşimler kurmasının önünü açtı.⁶⁹ Gerçekten de, Batı Şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşimcilerin sayısı 1993'te 114.900 iken, 1998 yılında 176.500'e ve 2004 yılında 245.000'e ulaştı.⁷⁰ Yerleşimcilerin 1995 yılında yaklaşık 6000'i, 2002 yılında yaklaşık 7.000'i, 2005 yılında yaklaşık 9.000'i Gazze sınırları içindeydi.⁷¹

İsrail devleti, Yahudi yerleşimlerini koruma bahanesiyle geçiş yollarından, tampon bölgelerden, çitlerden ve ileri karakollardan oluşan bir ağ kurdu. Yolların yapılması Filistinlilerin yerleşim birimlerini birbirlerinden ayırdı. Çitler ve karakollar aracılığıyla, bu yerleşimler İsrail tarafından kuşatıldı. Böylece, Filistinliler bantustanlara yani her bir Filistin yerleşimi kendi içinde hapsolmuş bir şekilde yaşamaya başladı.⁷² Bunun sonucunda, Filistin şehirleri ve köyleri arasındaki bağlantılar ortadan kalktı için Filistin şehirleri ve köyleri arasındaki seyahatler sınırlı hale geldi.⁷³

Filistinlilerin hareketliliğini kısıtlayan bu uygulama, İsrail'in Birinci İntifada sırasında Filistinlilerle ekonomik ve siyasal ilişkilerini yeniden yapılandıran tecrit politikasının bir parçasıydı. Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, Filistinliler ve onlara ait mallar 1967 sonrasında Yeşil Hat'tan geçebilmişti. Ancak bu geçişler, belli kontrol mekanizmaları ve kotalar yoluyla olmuştu.

Tecrit politikası, genel tecrit, tam tecrit ve iç tecrit olmak üzere üç türden oluştu. Körfez Savaşı sırasında hayata geçirilen genel tecritle Filistinliler ve onlara ait

---

⁶⁸ Bkz. Keleşoğlu, **a.g.m.**, s. 137; Edward Said, "Filistinliler Kuşatma Altında", Roana Carey (ed.), **Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek**, Kemal Sarısözen (çev.), İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s. 54.

⁶⁹ Said, "Filistinliler Kuşatma Altında", ss. 54-56.

⁷⁰ PASSIA, **Settlements and Wall**, Jerusalem, PASSIA Publications, 2004, s. 9.

⁷¹ Shir Hever, **The Economy of the Occupation Part 4&5- The Gaza Withdrawal: Winners and Losers**, Jerusalem, Alternative Information Center, 2005, s. 5.

⁷² PASSIA, **a.g.e.**, s. 9.

⁷³ Bkz. Sara Roy, "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu", Roana Carey (ed.), **Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek**, Gürol Koca (çev.), İstanbul, Everest Yayınları, 2002, s. 160; ve Said, "Filistinliler Kuşatma Altında", s. 56.

motorlu taşıtlar, İsrail'e özel izin alarak girebildiler. 1993 yılından sonra ise, İsrail Filistinlilerin ve araçlarının İsrail'e girebilmesi için genel izinler çıkarmaya başladı. İsrail, bu uygulamayı hayata geçirdikten sonra bazı günler güvenlik nedeniyle sınırları kapatarak Filistinlilerin Yeşil Hattı geçmesine izin vermediler. Bu zamanlarda, Filistinliler bir izne sahip olsalar dahi, İsrail'e giriş yapamadılar. Tam tecrit adı verilen bu uygulamayla Filistinliler ve onlara ait motorlu taşıtlar, süresi belirsiz bir şekilde İsrail'e giremediler.⁷⁴ Böylece, Batı Şeria'da 1993 yılında 17, 1994'te 58, 1995'te 84, 1996'da 132; Gazze'de 1993 yılında 26, 1994'te 76, 1995'te 102, 1996'da 138 gün boyunca İsrail sınırını geçemediler.⁷⁵ Filistinlileri bantustanlara hapseden iç tecrit ise, Filistinlilerin hem Batı Şeria ve Gazze hem de Filistin kentleri ve kasabaları arasındaki geçişlerini engelledi.⁷⁶ Bu uygulamayla Filistinlilere belirli günlerde sokağa çıkma yasağı da uygulandı.⁷⁷ İç tecridin yarattığı sonuçlardan en önemlisi, Batı Şeria ve Gazze arasındaki insan ve araç akışının azalması nedeniyle, Batı Şeria ve Gazze arasındaki ekonomik ilişkilerin ortadan kalkmasıydı.⁷⁸

Tecrit politikası, İsrail'e geçiş izni olmayan Filistinli işçilerin işyerlerine ulaşamamalarına neden oldu. Bu işçiler bazı durumlarda, işlerine ulaşabilmek için İsrailli işverenlerinin yardımıyla ya geçiş noktalarındaki görevlileri atlatarak ya da Batı Şeria'nın dağlık alanlarından yürüyerek İsrail'e girmeye çalıştılar.⁷⁹ Geçiş iznine sahip olan işçilerse, İsrail askerlerinin beklediği geçiş noktalarında birçok durumla karşı karşıya kaldılar. İsrail, Filistinli işçilerin geçebilmesi için üç tür aracı hayata geçirdi. Bunlardan birincisi, Filistinlilerin sabıka kaydının olmadığını gösteren yeşil kimlik kartıydı. İkincisi, Filistinli işçilerin İsrail açısından herhangi bir güvenlik sorunu teşkil etmediğinin kodlandığı manyetik karttı. Yılda bir yenilenen ve İsrailli yetkililerden alınan manyetik karta sahip olma işçilerin İsrail'de çalışma izni alabilmesi için önkoşul haline getirildi. İşçiler bu kartlarla geçiş noktalarındaki aygıtlardan geçerlerdi. Eğer

---

⁷⁴ Radwan A. Shaban, "The Harsh Reality of Closure", Ishac Diwan and Radwan A. Shaban (ed.), **Development Under Adversity: The Palestinian Economy in Transition**, Washington, World Bank Publications, 1999, ss. 45-48; ve Roy, "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu", ss. 159-162.

⁷⁵ Shaban, **a.g.m.**, s. 49.

⁷⁶ Bkz. A.e., ss. 48-49; ve Roy, "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu", s. 160.

⁷⁷ Shaban, **a.g.m.**, s. 49.

⁷⁸ Roy, "Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu", s. 159.

⁷⁹ Shaban, **a.g.m.**, s. 53.

işçiler kartları ile geçerken aygıt öterse, güvenlik nedeniyle içeri alınmazlardı. Sonuncusu ise, 1968’de Sivil Yönetim İstihdam Servisi tarafından Filistinli işçilere İsrail’de çalışabilmeleri için dağıtılan çalışma izniydi. Çalışma izni alabilmek için ön şart, Çalışma Bakanlığı’na kaydolmuş İsrailli bir işverenin istekte bulunmasıydı. 1980’lerin sonuna doğru çalışma izinleri otomatik olarak dağıtılmaya başlandı ve sadece izleme ve vergilendirme aracı olarak kullanıldı. Bu tarihten sonra, çalışma izinleri güvenlik faktörlerine bağlı olarak dağıtıldı. 1993 yılında başlayan genel kapatma politikasıyla ise çalışma izinleri üç ay süre ile geçerli olmaya başladı ve inşaat, tarım v.b sektörler tarafından belirlenen bir kotaya, yaş ve aile statüsüne göre dağıtılmaya başlandı.⁸⁰ Aile ve yaş statüsü, çalışma izni alabilmek için 28 yaşından büyük ve evli olmayı ifade etmekteydi.⁸¹

İsrail’in sınırları tam kapatmadığı günlerde, yukarıdaki koşullara sahip olan Filistinli işçilerden İsrail’de çalışmaya gidebilenler, geçiş noktalarında birçok zorlukla karşılaştılar. İşçiler geçiş noktalarında uzun süre kuyrukta beklediler ve geçiş noktalarındaki askerler tarafından arandılar.⁸² Bunların yanı sıra işçiler, geçiş noktalarında İsrail askerleri tarafından tartaklandılar, dövüldüler, öldürüldüler ve tutuklandılar veya gözaltına alındılar.⁸³ Bazen de, Shin Beth (Genel Güvenlik Servisi) tarafından, işçilere para, daha iyi bir iş ve sürekli çalışma izni karşılığında, yaşadıkları yerlerdeki Filistinli militanlar hakkında bilgi getirmeleri yoluyla kendilerine muhbirlik yapmaları teklif edildi.⁸⁴

Tecrit politikası, Filistinli işçilerin İsrail’deki işlerine gitmesini engelleyerek, onların İsrail’deki işlerini kaybetmelerine ve İsrailli işverenlerin onların yerine göçmen işçileri işe almalarına neden oldu. Bunun sonucunda, İsrail’de çalışan Filistinli işçilerin sayısı, 1992 yılında en yüksek rakam olan 1116.000’den, gittikçe azalarak 1996 yılında

---

⁸⁰ Yehezkel Lein, **Human Rights Violations of Palestinians from the Occupied Territories Working in Israel and the Settlements**, Jerusalem, B’Tselem, 1999, ss. 8-9.

⁸¹ Andreas Müller, **A Wall on the Green Line?**, Jerusalem, Alternative Information Center, 2004, s. 60.

⁸² Shaban, **a.g.m.**, s. 46.

⁸³ Geçiş noktalarında Filistinli işçilerin yaşadıkları hakkında bkz. Lein, **a.g.e.**, ss. 11- 22.

⁸⁴ A.e., ss. 27-32.

28.000'e düştü.⁸⁵ Bununla birlikte İsrail'e, Sovyetlerin çöküşünün ardından, 1993-2000 yılları arasında, bir milyon Yahudi göçtü. Bunun ardından İsrail'de inşaat sektörü işgücü ihtiyacı duyunca, Filistinli işçilerin İsrail'deki sayısı yeniden arttı. Böylece 2000 yılında İsrail'de istihdam edilen Filistinli işçilerin sayısı 145.000 oldu. Fakat İkinci İntifada'nın başlamasıyla birlikte İsrail'de çalışan Filistinli işçilerin sayısı yeniden düşüşe geçti.⁸⁶

Tecrit politikası genel olarak, Filistinli işçilerin ve Filistin mallarının İsrail'e girişini ve Filistinlilerin Batı Şeria ve Gazze'deki hareketliliğini engelleyerek Filistinlilerin gelirlerinden olmasına ve iç ve dış ticaret hacminin küçülmesine neden oldu. Böylelikle Filistin ekonomisinin durumu daha da kötüleşti.⁸⁷ İsrail'in tecrit politikası, Oslo Barışının da İsrail'e tanıdığı imkânlarla, Filistin ekonomisinin İsrail'e bağımlılığını devam ettiren bir ekonomik ilişki içerisinde gerçekleşmekteydi. Bu konuda Roy şunları söylemektedir:

“İsrail'in Filistin ekonomisini sürekli tahakküm altında tutması tesadüfî bir durum değildir. İsrail'le Filistinliler arasındaki mevcut ilişkilerin sürmesi ve bu ilişkileri destekleyen yapılar, Oslo Anlaşmalarının tipik bir özelliğidir. Bu anlaşmalar işgal yapılarının değiştirilmesine yönelik değil, bunların sürdürülmesine yönelik hazırlanmıştı, tabii yeni ve dolaylı biçimlerde.”⁸⁸

Filistin'de bağımsız bir ekonominin yaratılmasını hedefleyen Oslo Barışının Ekonomi Protokolü, Filistin'inin toprak, su gibi doğal kaynaklarının ve sermayesinin denetimini ile sınırlarının kontrolünü İsrail'e bıraktı. Bunun sonucunda İsrail, Filistin topraklarını yollar inşa etmek ve yerleşimler kurmak için kullanabilme ve Filistin'in iş ve dış ticaretini engelleyebilme zemini buldu. Protokol Filistinlilere tarım ürünlerini İsrail'in hiçbir sınırlaması olmadan ihraç edebilme yetkisini tanıdı. Ancak, İsrail'in tarım ürünlerinin pazarlanması üzerindeki tekeli ve Filistinlilerin buna bağımlılığı, onların dış pazarlara ulaşmasını engelledi. Bunların yanı sıra bu Protokol, İsrailli işverenlerin Filistin'deki taşeron firmalarını ortadan kaldırmadı. Bu taşeron firmalar kol emeğine dayalıydı ve Filistinlilere çok az iş imkânı sağlamaktaydı. Sonuç itibarıyla

---

⁸⁵ Ishac Diwan ve Radwan A. Shaban, “Introduction and Background”, Ishac Diwan and Radwan A. Shaban (ed.), **Development Under Adversity: The Palestinian Economy in Transition**, Washington, World bank Publications, 1999, ss. 4-6.

⁸⁶ Müller, **a.g.e.**, s. 49.

⁸⁷ Shaban, **a.g.m.**, s. 50.

⁸⁸ Roy, “Gerileme ve Çöküş: Oslo'dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu”, s. 146.

Filistin’de sanayi zayıf olmaya ve İsrail’e bağımlı kalmaya devam etti. Tecrit politikası da Filistinli sanayicilerin İsraili imalatçılara daha bağımlı hale gelmesine yol açtı ve piyasada belirsizlikler yarattı. Böylece İsraili sanayiciler, taşeron işlerini Ürdün ve Mısır gibi işçi maliyetinin düşük olduğu ülkelere kaydırmaya başladılar.⁸⁹

Bütün bu gelişmelerin sonucunda, genel olarak Filistin ekonomisinin İsrail ekonomisine bağımlılığı sürdü ve Filistin ekonomisi çöküş içine girdi. Yeni kurulan Filistin yönetimi de ekonomik bir gelişmenin temellerini atabilecek bir altyapı zemin oluşturamaması, ekonominin gelişimini sağlayacak uygulamaları hayata geçirememesi, kamu sektörünü kötü idare etmesi ve yolsuzlukları artırması nedeniyle Filistin ekonomisinin çöküşünden ikinci derecede sorumluydu.⁹⁰

Filistin ekonomisinin ve Filistinli işçilerin İsrail ekonomisine süren bağımlılığı ve Filistin ekonomisinin işçilere istihdam olanakları sunabilecek ekonomik bir gelişme yaratmadığı koşullar ile tecrit politikası birlikte ele alındığında, Filistin’de İkinci İntafada’ya kadar işsizlik oranlarının 1999 yılı hariç olmak üzere oldukça yüksek olduğu görülür. (Tablo 9)

Tablo 9
Batı Şeria ve Gazze’de İşsizlik Oranları

	Batı Şeria	Gazze Şeridi
1995	13.9	29.4
1996	19.6	32.5
1997	17.3	28.8
1998	11.5	20.9
1999	6.5	13.8

Kaynak: Leiala Farsakh, “Under Siege: Closure, Separation and Palestinian Economy”, **Merip Report**, Sayı 217, 2000, http://www.merip.org/mer/mer217/217_farsakh.html

Filistinliler, bağımsız bir Filistin devletinin kurulması yönünde Oslo Barışı’na bağladıkları umutların aksine, 2000 yazında başlayan ve başarısızlıkla sonuçlanan Camp David zirvesinin ardından, II. İntifada’yı başlattı. 2000 yılı Ekim ayında, Kudüs’te Ariel Şaron’un Müslümanlar için kutsal sayılan Harem-El Şerife ziyaretinin ardından Filistinliler gösteriler düzenledi. Gösteriler sırasında Filistinliler, İsrail

⁸⁹ A.e. , ss. 149-155.

⁹⁰ A.e. , ss. 143-144.

polisinin açtığı ateş sonucunda hayatlarını kaybetti. İsrail’de yaşayan Filistinliler arasına da yayılan ayaklanma on üç Filistinlinin öldürülmesine neden oldu. İsrail’in Batı Şeria ve Gazze’yi kuşatma altına aldığı ve bazı Filistin köylerinde katliamlar gerçekleştirdiği II. İntifada’ya Filistin Yönetimi ve çeşitli Filistin örgütlerinden oluşan silahlı gruplar da katıldı.⁹¹

II. İntifada, ABD, AB, Rusya ve BM dördlüsü tarafından Filistinlilerle İsrail arasında bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasına ve Filistinli silahlı grupların saldırılarına son verilmesine yönelik yeni bir barış sürecinin başlamasına neden oldu.⁹² Bu görüşmeler günümüzde de devam etmektedir. II. İntifada’nın en önemli sonuçlarından birisi, siyonist konsensüsün İsrail toplumunda yeniden ortaya çıkmasına neden olmasıydı. İsrail’in Filistin yönetimiyle ilişkilerini bütünüyle kesmesini ve Filistinlileri Ürdün’e sürmesini talep eden görüşler İsrail kamuoyunda dile getirilmeye başlandı.⁹³

5.2.2. II. İntifada Sonrasında İsrail’in Filistin’deki Yeni Uygulamaları ve Filistinli İşçilerin Durumu

İsrail devleti II. İntifada’nın ardından Batı Şeria ve Gazze’de yeni uygulamalar hayata geçirdi. Bu süreçte, İsrail’in Körfez Savaşı’ndan sonra hayata geçirdiği tecrit politikası doruğa ulaştı. Bu yeni uygulamalar Batı Şeria ve Gazze arasındaki ekonomik bağların ortadan kalkmasına ve bu bölgelerin birbirinden ayrı iki siyasal yapı haline gelmesine yol açtı. Batı Şeria ve İsrail arasındaki Yeşil Hat boyunca Ayırma Duvarı inşa edildi.⁹⁴

---

⁹¹ II. İntifada’nın nedenleri ve yaşanan olaylar için bkz. Pappé, **a.g.e.**, ss. 393-400; Roana Carey, **Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek**, Kemal Sarısözen ve diğerleri (çev.), Evrest Yayınları, İstanbul, 2002; ve Michael Warschawski, **İsrail Toplumunun Krizi: Açık Bir Mezara Doğru**, Osman Akınhay (çev.), İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006, ss. 2-38.

⁹² Pappé, **a.g.e.**, ss. 400-401.

⁹³ II. İntifada’nın ardından İsrail toplumunun ve İsraili siyasetçilerin Filistinlilere bakış açılarının değişmesi hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Warschawski, **a.g.e.**, ss. 36- 144.

⁹⁴ Bkz. Al-Haq, **The Wall in the West Bank**, Ramallah, 2006, <http://www.alhaq.org/pdfs/Al-Haq%20brief%20on%20the%20state%20of%20implementation%20of%20the%20Advisory%20Opinion%20on%20the%20Wall%20in%20the%20West%20Bank.pdf>; Lein, **a.g.e.**; Andreas Müller, **a.g.e.**;

Ayırma Duvarı'nı inşa etme düşüncesinin kökleri 1990'lı yıllara kadar uzanmaktadır. İlk olarak İsrail devleti, 1996 yılında Batı Şeria'yı İsrail'den fiziksel olarak ayırmak için bir duvar inşa etmeyi tasarladı. Ehud Barak hükümeti döneminde (1999-2001) yapılan sınırlı girişimlerin ardından, Ariel Şaron hükümeti Nisan 2002'de Filistinlilerin İsrail'e sızmasını önlemek ve terörizmle etkin bir savaş yürütebilmek amacıyla bir duvar inşa etmeye karar verdi.⁹⁵ Andreas Müller inşa edilen bu duvarın, İsrail'in Batı Şeria'daki kırk yıla yakın işgali ve kolonyalist varlığıyla birlikte ele alınarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Müller'e göre Ayırma Duvarı'nın inşasıyla İsrail hükümeti, uyguladıkları sokağa çıkma yasağını ve tecrit politikalarını güçlendirmeyi, Filistin ekonomisini yok etmeyi ve yaşayabilir bir Filistin devletinin altını oymayı hedeflemektedir.⁹⁶ Ayırma Duvarı, Batı Şeria'da İsrail'in tecrit politikasıyla hayata geçirdiği işçilerin ve malların İsrail'e girişini izne bağlayan sistemi genişletti. Öte yandan İsraili işadamları ve İsraili yurttaşlar Batı Şeria'ya kolayca girebildiler. Böylece, bu duvarın inşa edilmesi, bir yandan Filistin ekonomisinin İsrail'e bağımlılığını güçlendirirken diğer yandan Batı Şeria'yı İsrail'den izole ederek İsrail'in kolonyalist ekonomi politikasının sürmesini sağladı.⁹⁷

Batı Şeria'da Yeşil Hat boyunca onlarca kilometre uzunluğunda inşa edilen ve dikenli tellerle çevrilen duvar, Batı Şeria'da bulunan Yahudi yerleşimlerini İsrail'le birleştirdi. Ayırma Duvarı, toplam 703 kilometre olarak tasarlandı. 2006 yılında duvarın 362 kilometresi bitirilebildi.⁹⁸ Duvarın inşa edildiği bölgelerde yaşayan Filistinlilerin bir bölümü askeri bölgelerin içinde kaldılar. Bu yüzden dışarı çıkabilmek için askeri izin almaları gerekti. Bir bölümü de İsrail ve Batı Şeria arasında etrafları duvarla çevrilmiş anklavlara hapsedildi. Genel olarak Ayırma Duvarı, İsrail'in Filistinlilerin topraklarına el koymasına ve sulama sistemlerini tahrip etmesine neden oldu. Duvar yüzünden güvenlik bölgeleri içinde kalan Filistinliler işlerine gidemediler ve topraklarını işleyemediler.⁹⁹

Passia, **a.g.e.**; ve Eitan Diamond, **Crossing the Line: Violations of the Rights of Palestinians in Israel without a Permit**, Jerusalem, B'TSELEM, 2007.

⁹⁵ Müller, **a.g.e.**, s. 13.

⁹⁶ A.e., s. 7.

⁹⁷ A.e., ss. 62-63.

⁹⁸ Al Haq, **The Wall in the West Bank**, s. 1.

⁹⁹ Müller, **a.g.e.**, ss. 16-25.

İsrail'in II. İntifada sonrasında hayata geçirdiği diğer önemli uygulama, çekilme ya da ilişkisini kesme politikasıydı.¹⁰⁰ İsrail devleti, 6 Haziran 2004 tarihinde tek taraflı olarak, Gazze Şeridi'nden askerlerini çekmeyi ve Batı Şeria'daki birkaç küçük yerleşimi ve Gazze'de bulunan 17 yerleşimden 14'ünü boşaltmayı öngören "Çekilme Planı"nı kabul etti. İsrail devletine göre planın amacı, "Gazze Şeridi'nin işgal edilmiş toprak olduğu iddialarını çürütmek ve İsrail'in Gazze Şeridi'nde yaşayan Filistinlilere karşı sorumluluk taşıdığı yönündeki iddiaları ortadan kaldırmak"tı.¹⁰¹

2004 yılı rakamlarına göre, İsrail'in 17 tanesi Gazze Şeridi'nde olmak üzere Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde toplam 148 yerleşimi vardı. Bu yerleşimlerde, 1972 yılında 1.500; 1982 yılında 21.700; 1987 yılında 60.300; 1994 yılında 126.800, 2000 yılında 203.000 ve 2004 yılında 245.000 Yahudi yaşamaktaydı.¹⁰² Plan dahilinde Gazze'de boşaltılması hedeflenen yerleşimlerde 2005 yılında sadece 8.500 kişi yaşamaktaydı.¹⁰³ Planın uygulanmasının ardından Gazze'deki 14 yerleşim boşaltıldı ve Yahudi yerleşimcilerin yüzde yirmisi Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimlerine transfer edildi. Batı Şeria'da boşaltılan dört yerleşimin yerine İsrail askeri bir tesis kurdu.¹⁰⁴

Çekilme politikasının ve onun ortaya çıkardığı sonuçların anlaşılması açısından İsrail'in 1993–2005 yılları arasında Gazze'de uygulanan tecrit politikalarına bakmak gerekir. İsrail bu süreçte, Gazze'yi İsrail'den tecrit etmek için üç yola başvurdu. Bunlardan birincisi, 1990'ların sonlarında Gazze'nin etrafını çeviren bir çitin inşa edilmesiydi. Böylece İsrail Gazze'nin sahil ve Mısır'la olan sınırını kontrol edebildi. İkincisi kurulan karakollarca izlenen, Yahudi yerleşimlerini İsrail'e bağlayan ve Gazze'yi çeşitli yerlerden kesen geçiş yollarının yapılmasıydı. Üçüncüsü ise, Yahudi yerleşimlerinin arasında bulunan ve şehir merkezlerinden izole edilen sarı alanların oluşturulmasıydı. Bu alanlardaki Filistinlilerin evleri kuleler aracılığıyla izlendi ve

---

¹⁰⁰ İsrail'in çekilme politikasının amaçları ve etkileri hakkında daha geniş bir okuma için bkz. Hever, **a.g.e.**; Al-Haq, **One After the 'Disengagement': Gaze still Occupied and under Attack**, Ramallah, 2006, <http://www.alhaq.org/pdfs/Gaza%20still%20occupied%20and%20under%20attack.pdf>; Darry Li, "Disengagement and the Frontiers of Zionism", **Merip Online**, <http://www.merip.org/mero/mero/021608.html>; ve Darry Li, "The Gaza Strip as Laboratory: Notes in the Wake of Disengagement", **Journal of Palestine Studies**, Cilt 35, Sayı 2, 2006, ss. 38-55.

¹⁰¹ Al-Haq, **One After the 'Disengagement': Gaze Still Occupied and Under Attack**, s. 1

¹⁰² PASSIA, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁰³ Hever, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁰⁴ A.e., ss. 8-9.

kontrol edildi. Sarı alanlara, orada yaşayanlar dışında, kimse (doktorlar ve öğretmenler bile) alınmadı. Buralarda yaşayanlar ekonomik faaliyetler, eğitim ve sağlık hizmetleri açısından şehir merkezlerine bağımlı olmalarına karşın, onların dışarıya çıkışına çok az izin verilirdi. Gazze’de çekilme öncesinde hayata geçirilen uygulamalar Batı Şeria’dan daha katı kurallara sahipti. İsrail, Batı Şeria ile arasındaki Yeşil Hattı hiçbir zaman uluslararası sınır olarak ilan etmedi ve Batı Şerialıların İsrail’e girebilmesi için birçok geçiş noktası bıraktı. Ancak Gazze’den İsrail’e geçiş için çok az nokta bırakıldı.¹⁰⁵ İsrail’in kontrolünde yer alan bu geçiş noktalarından Eretz Kapısı, İsrail’e Gazze’den insan girişinin yapılabileceği tek yerdi. Oslo Sürecinde inşa edilen Karmi sınır kapısı ise İsrail ve Gazze arasında resmi ticaretin yapılabildiği tek yerdi. Bununla birlikte İsrail kendi mallarının giriş ve çıkışını sağlayabileceği Kerem Shalom ve Sufa kapılarını da inşa etmişti.¹⁰⁶

Shir Hever’e göre İsrail devleti Gazze’den çekilmeden önce, işgalci bir güç olduğu için Gazze ile ilgili bir sorumluluk taşıması gerekiyordu. Bunun aksine İsrail devleti Gazze’nin ekonomisini, sağlık ve eğitim sistemini hep ihmal etti. Kapatma politikalarının ardından yoğun bir işsizlik ve yoksulluk yaşayan Gazze, bu süreçte İsrail tarafından Batı Şeria’da politik mücadelelere katılanların gönderildiği bir hapisane olarak kullanıldı. İsrail Gazzelileri ihmal etmesinin tam tersine, Yahudi yerleşimcilere ve yerleşimlerine büyük yatırımlar yapıldı. Böylelikle çoğu tarımla uğraşan yerleşimciler 150 tane tarım dışı işyeri açtılar. Bu dönemde İsrail, Gazze’nin kuzeyindeki Eretz yerleşiminde, yarısı İsraililere ve yarısı Filistinliler ve uluslararası firmalara ait toplam 200 işyerinden oluşan bir sanayi bölgesi kurdu. Gazzeliler, ucuz işgücü olarak İsrail’in tarımsal ve sınai yerleşimlerinde çalıştılar.¹⁰⁷

İsrail çekilme sırasında, Gazze’yi bölen 10 yolu, 12 bariyeri, 46 askeri karakolu ve 67 izleme kulesini kaldırdı.¹⁰⁸ Ayrıca sarı alanlar ve geçiş yolları ortadan kaldırıldı. Böylece, Gazze’deki şehirler ve kasabalar arasında seyahat etmek serbest hale geldi. Bunun yanı sıra, İsrail devleti, Gazze’nin Mısır sınırında devriye gezmeyi bıraktı. Bu sınırın kontrolü AB ve İsrail’in gözetiminde Filistinliler tarafından yapılmaya

---

¹⁰⁵ Li, “The Gaza Strip as Laboratory: Notes in the Wake of Disengagement”, ss. 42-44.

¹⁰⁶ Li, “Disengagement and the Frontiers of Zionism”.

¹⁰⁷ Hever, **a.g.e.**, ss. 5-7.

¹⁰⁸ A.e., s. 32.

başlandı.¹⁰⁹ İsrail'in Gazze'den çekilmesinin en önemli sonucu ise, İsrail-Gazze arası geçişlerin çoğunun kapatılmasıydı. Böylece, İsrail'in Karmi sınırının kapatıldığı zamanlarda, Gazze'nin dünyaya açılan tek kapısı Mısır ve Gazze arasındaki Rafah kapısı oldu.¹¹⁰

Çekilmenin ardından Batı Şeria ve Gazze arasında yolculuk yapmak zorluğu ortadan kalkmadı. Böylece İsrail hem Gazze ve Batı Şeria arasında malların dolaşımını engelleyerek hem de Gazze ve Batı Şeria'da farklı ürün fiyatlarının geçerli olmasını sağlayarak Batı Şeria ve Gazze ekonomileri arasındaki bölünmeyi derinleştirdi. Bunun yanı sıra, İsrail Gazze'deki hava, deniz ve kara sınırları üzerindeki kontrolünü sürdürdü. Böylece, Gazze'nin başka bölgelerle ticari ilişkileri engellendi. Gazze'nin elektrik santralleri, su kaynakları ve iletişim hizmetleri de İsrail devletinin hâkimiyetinde kaldı. Bütün bunların sonucunda, İsrail Gazze'yi kontrol altında tutabilme yetisini korudu. Başta İsrail'in çekilerek Gazze içinde dolaşımı serbest bırakması sonucu Filistinliler çekilme planını olumlu karşıladılar. Ancak kısa zamanda Gazze'de herhangi bir ekonomik gelişmenin olabileceğinin İsrail'in tek taraflı hareketlerine bağlı olduğunu anladılar. Bütün bu gelişmeler, Gazzelilerin istihdam edilebilmek ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek için İsrail'e bağımlı olduğu bir ortamda gerçekleşti. Böylece, İsrail Gazzelilerin elektrik, sağlık ve su ihtiyacından ve istihdam olanaklarından yoksun bıraktı.¹¹¹

İsrail'in çekilme politikası, Gazze'nin sınırları ve İsrail'e geçişleri üzerindeki kontrolünün sürmesini sağlayarak, Gazze ekonomisinin ticaret olanaklarını ortadan kaldırdı ve İsrail'in Gazze'yi insani krize sürükledi. Nitekim Ocak 2008'de İsrail Gazze ile arasındaki geçiş noktalarını kapattığında, Gazzeliler gıda ve ilaç kriziyle karşı karşıya kaldı. Bu durumda, Gazzeliler ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Rafah sınır kapısını bloke ederek Mısır'dan ihtiyaçlarını karşılamaya yöneldiler. Darry Li, çekilmenin ardından Gazze'yi toplama kampı veya hayvan çiftliğine benzetmektedir.

---

¹⁰⁹ Li, "The Gaza Strip as Laboratory: Notes in the Wake of Disengagement", ss. 43-44.

¹¹⁰ Li, "Disengagement and the Frontiers of Zionism".

¹¹¹ Hever, **a.g.e.**, ss. 28-35.

İsrail, Li'ye göre, Gazzelilerin ölmesine izin vermeyecek şekilde Gazze halkını kontrolü altında tutmaktadır.¹¹²

Özetle, İsrail'in İkinci İntifada'dan sonra hayata geçirdiği uygulamalar, Oslo Süreciyle başlayan tecrit politikalarının devam etmesini sağladı. Ayırma Duvarı ve İlişğini Kesme Planı İsrail'in Filistinli işçileri İsrail emek piyasasına girişini engellemesinin doruk noktasıdır. 2004 yılında İsrail devleti, Filistinlilerin İsrail'deki istihdamını 2008 yılında tamamıyla bitirmeyi hedefleyen bir karar aldı. Böylelikle İsrail'de çalışan Filistinli işçilerin sayılarında büyük bir düşüş yaşandı. 2000 yılında 30.000'i Gazzeli ve 120.000'i Batı Şerialı olmak üzere toplam 150.000 kişi İsrail'de çalışmaktaydı. 2005 yılının son çeyreğine gelindiğinde, İsrail'de çalışan Batı Şerialı işçilerin sayısı 60.000'nin altındaydı ve 2006 yılının ilk yarısı boyunca bu rakam aşamadı. İsrail'de çalışan Gazzeli işçilerin sayısı ise, 2006 yılının ilk yarısında 30.000'den 2000'nin altına düştü.¹¹³

İsrail'in Filistinlilerin İsrail emek piyasasına girişini sınırlandırması, sadece Filistinli işçilerin İsrail'de çalışmasını engellemeye yönelikti. İsrail devleti Filistin'de Filistinli işçilerin çalışacağı endüstriyel yerleşim bölgeleri kurdu. Kav LaOved'e göre bu endüstriyel bölgeler iş yasalarının ihlal edildiği ve sömürüldüğü anklavlar haline geldi.¹¹⁴ Bu endüstriyel bölgelerde Filistinli işçiler aracı firmalar tarafından istihdam edildi. Filistinli işçileri burada düşük ücretlerle ve sağlıksız iş koşulları altında çalışmaktadır.¹¹⁵

Sonuç olarak, İsrail devleti kurduğu sanayi bölgelerinde Filistinlileri istihdam ederek İsraili işverenlerin ucuz işgücü ihtiyacını karşılamaktadır. Ancak bu sanayi bölgeleri, İsrail emek piyasasından dışlanan Filistinli işçilerin istihdam sorununa çözüm

---

¹¹² Li, "Disengagement and the Frontiers of Zionism".

¹¹³ Bkz. Müller, **a.g.e.**, s. 64.; ve Diamond, **a.g.e.**, ss. 17-20.

¹¹⁴ Roy Wagner, **Kav LaOved's Annual Report 2005 Part III - Palestinian Workers in Israel and the Settlements: Disengagement and Disregard**, Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news295_file.pdf, s. 2-3.

¹¹⁵ Filistinli işçilerin İsrail'in kurduğu sanayi bölgelerindeki çalışma koşulları hakkında bkz., Kav LaOved, **Kav LaOved's 2004 Part III- Palestinian Workers in Israel and the Settlements: Struggling for Access to Work and Justice**, Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news299_file.pdf; Roy Wagner, **Kav LaOved's Annual Report 2005 Part III - Palestinian Workers in Israel and the Settlements: Disengagement and Disregard**; ve Salwa Alenat ve Dan Cooper, **a.g.e.**

bulmaktan uzaktır. Bunun yanı sıra, Batı Şeria ve Gazze'nin zayıf ve gelişmemiş ekonomik yapısı yüzünden iş bulamayan işçilerin istihdam için İsrail'deki işlere bağımlılığı olmaları, Filistinli işçiler arasında işsizlik oranlarının yüksek olmasına yol açtı.¹¹⁶ (Tablo 10-11).

Tablo 10
Batı Şeria ve Gazze'de İşgücüne Katılım ve Genel İşsizlik Oranları

Yıllar	İşgücüne Katılım Oranı		İşsizlik Oranı	
	Batı Şeria	Gazze Şeridi	Batı Şeria	Gazze Şeridi
2000	48.7	44.6	21.7	32.6
2001	46.8	42.1	30.4	47.8
2002	46.3	41.1	38.1	48.1
2003	46.8	41.7	32.0	36.4
2004	46.3	39.2	29.2	39.9
2005	46.2	39.4	26.1	35.2
2006	47.8	39.2	25.0	39.9
2007	48.0	41.2	24.1	35.2

Kaynak: Palestinian Central Bureau of Statistics, Labour Force Participation Rate and Unemployment Rate in the Palestinian Territory by Region (Relaxed Definition) 2000-2007, http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_PCBS/Documents/lab21.htm

Tablo 11
Batı Şeria ve Gazze'de İşgücüne Katılanlar Arasında İşsizlik Oranı

	1999	2000	2002	2005	2007
Batı Şeria	9.5	12.1	28.2	20.3	17.7
Gazze Şeridi	16.9	18.7	38.1	30.3	29.7
Toplam	11.8	14.1	31.3	23.5	21.5

Kaynak: Palestinian Central Bureau of Statistics, Unemployment Rate among Labor Participants in the Palestinian Territory by Governorate and Sex 1999-2007, http://www.pcbs.gov.ps/Portals/_PCBS/Documents/lab12.htm

¹¹⁶ İsrail ile Batı Şeria-Gazze ekonomileri arasındaki bağımlılık ilişkileri ve bunun işçiler üzerindeki etkileri için bkz. Juan Somavia, **The Situation of Workers of the Occupied Arab Territories**, ILO, Geneva: 2007; Diamond, **a.g.e.**, ss. 7-26.

5.2.3. Oslo Sonrası Filistin’de İşçi Örgütleri

5.2.3.1. PGFTU

Birinci İntifada öncesinde üç ayrı federasyona bölünmüş olan Filistin’deki GFTU’lar, ulusal hareket içindeki fraksiyonların anlaşmaya varmasıyla 1993 yılında Palestinian General Federation of Trade Unions (Filistin Genel Sendikalar Federasyonu-PGFTU) altında birleştiler. Böylece işçi hareketindeki bütün hizipler, El Fetih’in patronajı altındaki GFTU’ya katılmış oldular. Yeni sendika, İntifada öncesindeki işçi bloklarının ve sendikalarının aksine demokratik bir yapıya ve güçlü bir işçi tabanına sahip değildi. Federasyonun yönetim kurulu işçiler tarafından seçilmedi bunun yerine ulusal hareket içindeki fraksiyonların atadığı kişilerden oluştu. Böylelikle fraksiyonların bürokratlarından oluşan on altı kişilik bir yönetim kurulu seçildi. Yönetim kurulunun altı üyesi El Fetih, üçer tanesi FDKC, FHKC ve FKP’nin devamı olan Filistin Halkının Partisi ve bir tanesi de FDKC’den ayrılan Filistinlerin Demokratik Birliği’nin atadığı temsilcilerden oluştu. Böylece federasyon, işçilerden ziyade politik partilerin temsilcisi konumuna geldi. Bunun yanı sıra İşçilerin sorunlarından uzaklaşan PGFTU, Filistin Yönetimiyle birlikte hareket bir devlet sendikası haline geldi.¹¹⁷

Yeni kurulan sendika faaliyetlerini eğitim, kadın sorunları ve yasal danışma olarak farklı bölümler altında sürdürmeye çalıştı. 1993 yılından itibaren işçileri üye yapmaya çalışarak 550.000 kişiden oluşan Filistin iş gücünün 87.000’ini örgütledi. İşçiler iş anlaşmaları, sağlık ve güvenlik standartları ve yerel örgütlenme konusunda eğitildiler. Bunlara ilaveten, işçilere işverenlere açtıkları davalarda yardım edildi ve yerel sendikalar işçilere işverenlerle görüşmelerde tavsiyede bulundu ve işçiler için temsilci gönderdi. Bununla birlikte, yerel sendikacılar Federasyon yönetimine bağımlı oldukları için yöneticilerle arası iyi olan yerel şubeler sendikanın hizmetlerinden daha fazla yararlanarak işçilere koruma sağladılar. Bunun yanı sıra yerel sendikalar, sendikal faaliyetleri Filistin toplumunun bir geçiş aşamasında olduğunu ileri sürerek engellediler.

---

¹¹⁷ Sos Nissen, “Anything but Workers in the Palestinian Trade Unions”, News from Within, Nisan 1996, <http://www.hartford-hwp.com/archives/51/066.html>

Zaten federasyon da, iç iktidar mücadeleleri ve merkezîyetçi yapısı nedeniyle faaliyet yürütemez haldeydi.¹¹⁸

Oslo Barışı'nın ardından kurulan Filistin Yönetimi'nin oluşturulması sırasında El Fetih'in içerideki kadrolarıyla dışarıdan gelen kadrolar arasında bir iktidar mücadelesi yaşandı. Bu mücadele sırasında, Arafat Filistin'deki El Fetih kadrolarını yeni oluşturulan bürokratik mekanizmalarda görevlendirerek yönetime eklelemeye çalıştı. Ancak Tunus'tan kendiyile beraber gelen kadrolara yeni kurulan yönetimin bürokratik mekanizmalarında daha fazla yer verdi. Birinci İntifada sırasında taban hareketlerinde önemli rol oynayan ve yeni yönetimle uyuşmayan El Fetih militanları yönetici kadrolarına alınmadı. El Fetih, içeride direnişi örgütleyen bütün halk örgütlenmelerini de ortadan kaldırdı ve böylece halk direnişinde önemli roller üstlenen içerdeki aktivistler elemine edilmiş oldu.¹¹⁹

El Fetih'in içerideki ve Tunus'tan gelen kadroları arasındaki iktidar mücadelesi PGFTU'ya da yansdı. Tunus'ta kurulan sendikalar ve Gazze'deki bazı yerel sendikalar tarafından desteklenen ve El Fetih ile Tunus'tan Gazze'ye gelen Lübnan, Suriye ve Filistin'deki tüm Filistin sendikalarının genel sekreteri Haydar İbrahim kendisinin PGFTU'nun meşru temsilcisi olduğunu iddia etti ve Filistin'deki PGFTU'nun genel yönetici Şahir Sa'ad'ın liderliğine meydan okudu.¹²⁰ Sa'ad yasal olarak İbrahim'den daha alt seviyeydi. İşçi örgütlenmesinde bir deneyimi olmayan İbrahim, Arafat ile yakın ilişkileri dolayısıyla görev başındaydı. Nablus'tan gelip PGFTU'nun başına geçen Sa'ad ise tam tersine, 1980'ler boyunca sendika örgütleyicisi olarak faaliyetlerde bulunmuş ve İntifada boyunca Batı Şeria'da El Fetih'e bağlı sendikalara liderlik yapmış bir kişiydi. İşgal sürecince birçok kez tutuklanan Sa'ad, kendisinin sendikanın meşru lideri olduğunu ve dışarıdan gelenlerin Filistin'deki federasyonun yönetimine katılma haklarının olmadığını iddia etti. Sa'ad sendikanın hem El-Fetih'e hem de Filistin yönetimine eklenmesine karşıydı. İşçiler ise, bu mücadelede El Fetih'i temsilen atanmış bu bürokratlardan hiçbirisi ile aralarında yakınlık hissetmediler çünkü İbrahim PGFTU'daki görevine ilaveten yeni kurulan Filistin yönetiminde Çalışma Bakanı

---

¹¹⁸ Sovich, **a.g.m.**, s. 68.

¹¹⁹ Erhan Keleşoğlu, **a.g.m.**, s. 137-142

¹²⁰ Nissen, **a.g.m.**

yardımcılığına atandı ve Sa'ad da Filistin Yönetimi ile yakın bağ kurdu ve resmi plakalı bir sendika aracına sahip oldu.¹²¹ Yine de bir tercih yapmaları gerektiğinde İbrahim'den ziyade Saad'ı desteklediler. Nina Sovich, İbrahim ve Sa'ad arasındaki çekişmeyi federasyonu, üyeleri, parayı ve ulusal mücadelenin sembolik sahipliğini kimin kontrol edeceği üzerine yaşandığı şeklinde yorumlardı.¹²² Sos Nissen ise her iki lider arasındaki çekişmenin kimin en iyi devlet sendikacısı olduğunu kanıtlamak üzerine yaşandığını iddia etti.¹²³ Sonuç olarak bu çekişmede İbrahim kazanan taraf olurken, çekişme sadece sendikanın işleyişinin durmasına ve işçilerden uzaklaşmasına neden oldu.

Bütün bunların sonucunda PGFTU, 1990'ların ikinci yarısı boyunca işçilerin sorunlarından uzaklaştı. Böylelikle çoğunlukla İsrail'de çalışan Filistinli işçilere etkin bir koruma sağlayamadı. Bu süreçte sendikada demokratik seçimler sürekli ertelendi ve merkezi ve yerel yöneticiler atamayla iş başına getirildi.¹²⁴ Bu durumda federasyonun bazı yönetim kurulu üyeleri, sendikanın ademi merkezîyetçi bir yapıya dönüştürülmesi konusunda çağrıda bulundular. Ancak seçimlerin yapılması, sendikanın eğitim çalışmaları organize etmesi ve fabrikalarda temsilini artırması yönünde artı bir çaba göstermediler. Sovich'e göre bu durum, yönetim kurulu üyelerinin işçilerden uzak olmasından ve sendikadaki işleri için işçilere bağımlı olmamasından kaynaklanmaktaydı. Özetle, PGFTU, Filistinli işçilerin haklarını korumak yönünde çabalarda bulunmasına ve işçileri örgütlemek için onlara sağlık hizmetlerinde indirim sağlamasına karşın, Filistinli işçileri Filistinli işverenler karşısında etkin bir biçimde koruyamadı.¹²⁵

PGFTU, Histadrut'la da İsrail'de çalışan Filistinli işçilerin meşru temsilcisi konumuyla işbirliği yapmaya çalıştı. Ancak, Histadrut'un PGFTU ile yetersiz ve etkisiz çalışması sonucunda iki federasyon arasında etkin bir işbirliği hayata geçirilmedi. Bunun yanı sıra, Oslo Anlaşmaları Histadrut'un işgal boyunca Filistinli işçilerden yaptığı kesintileri geri vermesini öngördüğünde, Histadrut bu paraların çok az kısmını işçilere ödenmek üzere PGFTU'ya verdi.

---

¹²¹ Sovich, **a.g.m.**, s. 69.

¹²² A.e., s. 69.

¹²³ Nissen, **a.g.m.**

¹²⁴ A.e.

¹²⁵ Sovich, **a.g.m.**, ss. 70-71.

PGFTU, 1990'lar boyunca devlete ve işverenlere grevler ve gösterilerle karşı gelen bir işçi hareketi olmaktan kaçındı. Yine de hükümete 1997 yılından itibaren, örgütlenme özgürlüğü, grev yapma hakkı, çocuk emeğinin kullanılmasının ve zorla çalıştırmanın cezalandırılması ve sağlık ve sigorta haklarını içeren ILO standartlarında bir iş yasası çıkartması için talepte bulundu. PGFTU'nun hükümet ve işverenlere çok az bir baskı yapmasının nedenlerinden biri, Federasyonun işçi sınıfını temsil ettiğine devleti ikna edememesiydi. İkincisi, sendika liderlerinin İsrail işgaline karşı mücadele etmeyi hükümetle görüşme yapmaktan daha fazla önemsemeleriydi. 1999 yılında federasyon hükümetle yeni bir İş Yasası için biraraya geldi. Bununla birlikte sendika yöneticileri ILO standartlarının çok altında bir yasanın çıkmasını kabul ettiler. Böylece federasyon, Filistinli işçileri Filistinli işverenlere karşı etkin bir biçimde koruyabilecek bir yasanın çıkmasında başarısız oldu.¹²⁶

5.2.3.2. DWRC ve Kav LaOved

PGFTU, Filistinli ve Yahudi işverenlerin hak ihlallerine karşı İsrail ve Filistin'de çalışan işçilere etkin bir koruma sağlayamaması ve anti-demokratik ve uzlaşmacı bir yaklaşıma sahip olmasından dolayı işçiler nezdinde meşruluğunu yitirdi. Bu nedenle Filistinli işçiler, işçi mücadelesi yürüten sivil toplum örgütlerini tercih etmeye başladılar.¹²⁷ Bu örgütlerden birisi olan Democracy and Workers' Rights Center (Demokrasi ve İşçi Hakları Merkezi - DWRC), 1993 yılında bir grup Filistinli avukat, akademisyen ve Filistin toplumunda işçilerin haklarının iyileştirilmesi ve toplumsal eşitlik mücadelesi vermeleri sayesinde tanınan kişilerce kuruldu. DWRC, 1997 yılında İsraili avukatlarla birlikte çalışmaya başlayarak, tecrit politikası dolayısıyla İsrail'deki işlerini kaybeden Filistinli işçilerin tazminatlarını almalarında büyük rol oynadı. Böylece, DWRC sayesinde 8.535 işçi, toplam 1,3 milyon dolar değerindeki işten atılma tazminatını İsraili işverenlerden alabildiler. İsrail'in tecrit politikalarının yoğunlaşması

---

¹²⁶ A.e, ss. 72-74.

¹²⁷ Sovich, **a.g.m.** , s. 77

nedeniyle DWRC, 2001 yılından itibaren hedef kitlesini İsrail’de çalışan işçilerden, Filistin’de çalışan işçilere kaydirdi.¹²⁸

DWRC, kendini herhangi bir politik partiyle bağı olmayan, işçi hakları için mücadele eden ve kar amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşu olarak tanımlamaktadır. Programında, Filistin’de demokratik sendikalar kurmaya ve işçileri eğitme ve mücadeleye katma aracılığıyla işçilerin doğrudan demokratik deneyimler kazandırmaya çalıştığını ifade etmektedir. Filistin toplumunda kadın-erkek eşitliğini, demokratik bir toplumun yaratılmasını ve işçilerin haklarını korumayı savunan DWRC, işçilere yasal yardımda bulunmayı, eğitim çalışmaları yapmayı ve işçilerin iş güvencesi, ücretler gibi haklarını artırmak için mücadele ettiğini belirtmektedir. DWRC’ye göre Filistin’de sendikalar, politik partilere bağı kalmaya çalışırlar ve üyelerinin ekonomik ve toplumsal refahını sağlamaya çalışmaktan ziyade politik hedeflerle meşguldürler. Bu nedenle DWRC, Filistin’de işçilerin haklarını daha fazla koruyabilecek ve partilerden bağımsız olan demokratik sendikaların kurulmasının Filistin’in demokratikleşmesine katkı sunacağını ileri sürmektedir. DWRC programında yer alan işçi mücadelesine ilişkin maddeler onun yaklaşımını iyi bir şekilde ortaya koymaktadır: 1) işçi komitelerine ve liderlerine teknik yardım sağlamak ve işçilerin yeni komiteler ve bağımsız sendikalar kurmasına yardımcı olmak; 2) işçilerin ve sendikacıların bağımsız eylemler örgütlemelerine ve toplu görüşmeler yoluyla haklarını savunmalarına yardımcı olmak; 3) sendikal örgütlenme özgürlüğünü savunmaktır. Bu maddelerden anlaşılacağı üzere, bağımsız bir işçi hareketini savunan DWRC, bu mücadelesinin Filistin’in demokratikleştirilmesine de katkı sunacağına inanmaktadır.¹²⁹

DWRC’nin mücadele alanı sadece işçilerle sınırlı değildir. Örgütün Filistin toplumunun yaşadığı siyasal ve toplumsal sorunlara yönelik düşünceleri de vardır. Bu bağlamda Filistin toplumunun refah seviyesinin artırılması ve yoksulluğun azaltılması için mücadele ettiğini belirtmektedir. DWRC, İsrail’in tecrit politikasının ardından Filistin toplumunda ortaya çıkan işsizlik ve yoksulluğu gidermek için yerel endüstrilerin fakirliği ve işsizliği azaltmaya katkıda bulunması ve yerel endüstrilerin üretime devam

---

¹²⁸ The Advocacy Project, “Democracy and Workers’ Rights Center in Palestine”, <http://www.advocacynet.org/page/dwrc>

¹²⁹ The Advocacy Project, **a.g.m.**

etmesini sağlamak için mücadele ettiğini ifade etmektedir. DWRC, işsiz kalan işçilerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlarken, Filistin’de artan yoksulluğa karşı hükümetin çözüm geliştirmesi için gösteriler ve mitingler organize etmektedir.¹³⁰

DWRC, bağımsız bir işçi hareketi kurma tasarısını, PGFTU’dan ayrı bir federasyon kurmaya çalışarak hayata geçirdi. İlk olarak 25 Haziran 2007 tarihinde, Ramallah’ta, yaklaşık 50.000 kadın ve erkek Filistinli işçiyi temsil eden bağımsız sendikaların temsilcileriyle bir araya geldi ve yeni bir işçi federasyonu kurmak için bir konferans düzenleme kararı aldı. Düzenlenecek olan konferansa eğitim, sağlık ve tarım sektörlerini temsilen yaklaşık yirmi sendikanın katılması hedeflendi. DWRC tarafından konferansın temel amacı, Filistinli işçilerin çıkarlarını temsil eden bağımsız sendikaların temsiliyet ve görüşme gücünü artırmak şeklinde belirlendi. DWRC bu konuda şunları söylemiştir:

“Demokratik bir koalisyon oluşturarak, iki büyük siyasal parti olan Fetih ve Hamas’ın sendikalar üzerindeki hâkimiyetini sona erdirmek istiyoruz ... Biz varolan sendikaların yerini almayı ya da onlarla rekabet etmeyi istemiyoruz ve tüm sendikaların politik gruplar tarafından atanmaya değil demokratik seçimlere dayalı bir federasyon altında birleştirilmesinden yanayız.”¹³¹

DWRC’nin çağrısı ile bağımsız sendikalar, 27–28 Haziran tarihleri arasında işçi temsilcilerinin katılımıyla tasarladıkları konferansı düzenlediler. İşçi delegeleri, taban temsiline dayalı bağımsız bir sendikal federasyon kurmaya karar verdiler ve bir yönetim kurulu oluşturdular. Konferansa katılan Filistin İletişim ve Bilişim Teknolojileri Sendikası Başkanı Nabil Jinawi yeni kurulan sendika federasyonun bütün sektörlerdeki işçilere hizmet etme ve onların yaşamlarını iyileştirmede aktif bir rol alacaklarını belirtti. Jinawi, varolan sendikaların siyasal partilerin (Hamas ve El Fetih) hâkimiyetinde oldukları için, onların işçi mücadelesinin karşısında durduklarını ileri sürdü. Jinawi, demokratik seçimlerle kurulan yeni bağımsız işçi federasyonun, Filistin toplumunda demokratikleşmeyi de geliştireceğini savundu.¹³² Bu konferansın

---

¹³⁰ DWRC hakkında daha fazla bilgi için bkz. <http://www.dwrc.org/>.

¹³¹ Jumana Dabis, “Conference in Palestine for Independent Trade Unions”, DWRC, <http://advocacynet.org/resource/962>

¹³² Kim Bullimore, “New Labour Federation Formed in Palestine”, Green Left, Issue 720, 8 August 2007, <http://www.greenleft.org.au/2007/720/37373>

toplanmasıyla, Filistin’de siyasal partilerin hâkimiyet alanının dışına çıkan ve işçi aktivizmini ön plana koyan bir sendika kurulmuş oldu.

Bir diğer işçi örgütü olan Kav LaOved, 2000’li yılların başlarında Filistinli işçilerin İsraililere ait işyerlerinde ücretlerinde kesintiler yapılmasına ve ayrımcılığa karşı mücadele etti. Ayrıca onların daha iyi koşullarda çalışmaları ve iş güvenliğinin sağlanması için Filistinli işçilere yardımda bulundu. Kav LaOved, 2004 yılından itibaren faaliyet alanını Filistin’de bulunan sanayi bölgelerine ve yerleşimlere çevirdi. Kav LaOved, buralardaki işyerlerinde asgari ücretleri bile ödenmeyen ve işverenler tarafından sömürüye maruz kalan Filistinli işçilerin haklarını elde etmeleri için örgütlenmelerine günümüzde de yardımcı olmaktadır.¹³³

---

¹³³ Kav LaOved’in Filistinli işçiler için yürüttüğü faaliyetleri hakkında bkz. ., Kav LaOved, **Kav LaOved’s 2004 Part III- Palestinian Workers in Israel and the Settlements: Struggling for Access to Work and Justice**,; Roy Wagner, **Kav LaOved’s Annual Report 2005 Part III - Palestinian Workers in Israel and the Settlements: Disengagement and Disregard**; ve Salwa Alenat ve Dan Cooper, **a.g.e.**

SONUÇ

Bu çalışmada 1882'den günümüze İsrail ve Filistin'de işçi sınıfının gelişimi ve işçi hareketleri, onlara etki eden ekonomik, siyasi ve kültürel koşullarla birlikte incelendi. İsrail ve Filistin'de işçi hareketleri önce siyonizmin daha sonra da İsrail'in kolonizasyon politikaları tarafından etkilenmiştir. Küreselleşme süreci, İsrail'in ekonomik ve siyasi yapısında dönüşümlere yol açmasına rağmen İsrail'in Filistinlilerle kurduğu kolonyal ilişki biçimini değiştirmemiştir. Bu bağlamda, bu çalışmadan çıkarılan en önemli sonuç, Osmanlı Dönemi'nden itibaren İsrail ve Filistin'de Arap ve Yahudi işçi sınıfı arasında etnik bir katmanlaşmanın var oluşudur. Bu bağlamda, Filistinli işçiler düşük ücretli ve vasıfsız işlerde çalışırken, Yahudi işçiler yüksek ücretli ve vasıflı işlerde çalışmışlar ve böylece daha iyi yaşam koşullarına sahip oluşturdular. Arap ve Yahudi işçilerin katmanlaşması ve ulusal kimlikleri etrafında bölünmesi bu süreçte onların ortak bir sınıf mücadelesi oluşturmasını da engellemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1839 yılından itibaren hayata geçirdiği reformlar ve üretim tarzının kapitalistleşmesi Arap köylülerin proleterleşmesine ve Arap işçi sınıfının oluşumuna neden oldu. Öte yandan Yahudi işçi sınıfının oluşumu, Filistin'de kapitalistleşme sürecinin doğrudan bir sonucu değildir. Bunun yerine, Yahudi işçi sınıfının ortaya çıkışı Filistin'de siyonizmin göç ve yerleşim gibi kolonizasyon faaliyetlerinin bir sonucudur. Siyonizm, 1882 yılından itibaren Filistin'e Yahudilerin göç etmesine ve burada yerleşmesini organize etmeye başladı. Bu çabalar sonucunda, Yahudi göçmenler plantasyonlar kurdular. Bu plantasyonlarda zamanla dünya piyasalarına göre üretim yapılmaya başladı. Bunun sonucunda işverenler rekabet güçlerinin yüksek olabilmesi için işgücü masraflarını düşürmeye çalıştılar. Böylece plantasyon sahipleri, ucuza çalışan, tarım işlerinde deneyimli olan ve örgütlenme deneyimi olmayan Arap işçileri, Avrupalı yaşam standartları talep eden, tarım işlerinde deneyimsiz ve sendikal örgütlenme deneyimi olan Yahudi işçilere tercih etmeye başladılar.

1904 yılında başlayan II. Aliyah döneminde Filistin'e göç eden ve burada işçi olarak yaşamak Yahudiler, Arap işçilerin rekabetiyle karşılaştı. Yahudi işçiler bu dönemde Arap işçilerin Yahudi plantasyonlarındaki işlerinden atılması için işverenlere baskı yaptılar. Bu çabalarında başarısız olunca, tarım işlerinde deneyim kazanarak plantasyonlardaki vasıflı işleri yapmaya başladılar. İşçiler istihdam sorunlarını tam olarak çözemedikleri için işçi siyonist hareketin liderleri ve Dünya Siyonist Örgütüyle işbirliği yaparak, Arapların dışlandığı kolektif yerleşimleri kurdular. Böylelikle Yahudi işçiler, Arap işçilerin ve halkının dışlandığı bir Yahudi yerleşimini hayata geçirdiler. Bu dönemde işçi siyonist hareketin liderleri siyonist fikirlere sosyalist fikirlerden daha fazla ağırlık vermeye başladılar. Arap işçilerle beraber enternasyonalist bir mücadele oluşturmak yerine, Yahudi işçilerin çıkarlarına öncelik verdiler. Bu dönemde kurulan işçi partilerine katılarak sorunlarına çözüm aradılar.

Britanya Manda Yönetimi (1918-1948) dönemi, Yahudi nüfusunun Filistin'de artmasına ve Yahudi toplumunun ekonomik ve siyasal yapılarını oluşturmaya şahit oldu. Bu dönemde Arap kitleler de hızla proleterleşmeye başladı ve Yahudi işçi sınıfı sayısal olarak büyüdü. Yahudi işçiler bu dönemde de Arap işçilerin rekabetiyle karşılaştılar. İşçi siyonist hareket ve Dünya Siyonist Örgütü onların sorunlarını çözmek için Arap işçilerin dışlandığı bir ekonomik yapı yaratmaya çalıştılar. Böylelikle, bir yandan işçilerin federasyonu Histadrut aracılığıyla kolektivist bir ekonomi sistem oluşturulurken; diğer yandan, Yahudi işverenlere Arap işçileri istihdam etmemeleri için baskıda bulunuldu. Ayrıca işçi siyonist hareket, kamu sektöründe Arap işçilerin işten atılıp yerlerine Yahudi işçilerin işe alınması için Britanya Manda Yönetimi'ne baskı yaptı. Bu baskılar tam anlamıyla başarılı olmayınca, Arap işçiler Yahudilere ait işyerlerinde ve kamu sektöründe vasıfsız ve düşük ücretli işlerde, Yahudi işçiler ise vasıflı ve yüksek ücretli işlerde çalışmaya devam ettiler.

Bu dönemde işçi siyonist hareket, Mapai adlı işçi partisindeki temsilcileri aracılığıyla Yahudi işçi sınıfını ve sosyalist mücadeleyi siyonist amaçların bir aracı haline dönüştürdü. Siyonist faaliyetlere ağırlık verilerek, sosyalist fikirlerin ikincil bir konumda kalması sağlandı. Arap ve Yahudi işçiler ise bu dönemde, farklı ulusal taleplere sahip olmalarına ve toplumlarının elitlerinin ve sendika liderlerinin

isteksizliğine rağmen özellikle kamu sektöründe ortak sorunları etrafında grevler yaparak dayanıştılar. Arap ve Yahudi komünistler ve solcular da Arap ve Yahudi işçilerin ortak bir sınıf mücadelesini yaratmak için çalıştılar. Ancak, Arap ve Yahudi işçilerin aralarındaki ücret ve vasıf farklılıkları ve ulusal mücadeleleri etrafında bölünmeleri onların bu ilişkilerinin sürekli olmasını engelledi.

1947-1949 yılları arasında siyonist güçlerle Arap devletleri arasındaki savaş sürecinde, Filistin ikiye bölündü. Bu bölünme sonucunda, Batı Şeria Ürdün topraklarına katıldı ve Gazze Şeridi Mısır yönetimi altına girdi. Geri kalan topraklarda ise, İsrail devleti kuruldu. Bu dönemde, Filistinli Arapların birçoğu İsrail sınırları içinde kalan topraklardan, Batı Şeria ve Gazze'ye, Ortadoğu'daki Arap ülkelerine ve Avrupa ve Amerika gibi denizaşırı kıtalara göç etmek zorunda kaldılar. Bunun sonucunda işlerini, topraklarını ve mülklerini kaybettiler. İsrail'de kalan Arapların ise kendi ekonomilerini geliştirmelerine ve 1950'li yıllara kadar çalışmalarına izin verilmedi ve topraklarına devlet tarafından el konuldu. Batı Şeria ve Gazze, ekonomik bağlarını kaybetmesi, verimli tarım arazilerinden yoksun kalması ve Filistinli mültecilerin akını nedeniyle ekonomik bir çöküş yaşadı. Bunun sonucunda 1967 yılına kadar bu bölgelerde yüksek bir işsizlik oranı göze çarptı.

İsrail devleti, 1948 yılından itibaren özellikle Kuzey Afrika ve Arap ülkelerinden göç aldı ve Yahudileri yerleştirme faaliyetlerine devam etti. İsrail'deki siyasal elit, bu süreçte Yahudi devletini yaşatmak anlamına gelen bir siyonist konsensus yaratmaya çalıştı. Batılı devletlerle işbirliği içinde devlet kontrolünde kapitalist bir toplumsal düzen kurulmasına yardımcı oldu. Böylelikle Histadrut ve iktidardaki Mapai işbirliği yaparak işçilerin taleplerini göz ardı ettiler. İşçileri Histadrut'un şemsiyesi altında toplayarak korporatist bir yapı oluşturmayı hedeflediler.

1948'den sonra İsrail'e göç eden Sefarad Yahudilerine etnik ayrımcılık uygulandı. Aşkenazilere oranla daha kötü yaşam koşullarına sahip olan bu göçmen işçiler, 1950'lerin ortasında başlayan sanayileşme sürecinde - Aşkenazi işçilerin daha yüksek ücret ve daha iyi işler talepleri gözetilerek - özel sektördeki vasıfsız ve düşük ücretli işlere yerleştirildiler. Siyasal elitin Yahudi olmayanları dışlayan politikaları,

Arapların Yahudilerin sahip olduğu haklardan yoksun kalmasına yol açtı. Arap işçiler de, Sefaradlar gibi 1950'lerin ortasından itibaren İsrail'in yedek işgücü haline getirildi.

İsraili işçiler, 1952–1956 ve 1960–1970 arasında grevler düzenlediler ve Histadrut'un kontrolünden kurtulmaya çalıştılar. İsrail solu da işçilerin eylemlerine özellikle 1950'lerde destek verdiler. Ancak İsrail solu hiçbir zaman işçilerin geniş desteğini kazanamadı. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, İsrail işçi sınıfının eylemlerini ücretlerini artırmak ve çalışma koşullarını düzeltmek için yapmalarıydı. Bir başka deyişle, İsraili işçiler yeni bir toplumsal sistem kurmayı hedefleyen ideolojik nedenlerle eylemlerde bulunmadılar. 1967 Savaşı'nın ardından İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'yi siyasal ve ekonomik olarak İsrail'e entegrasyonu ile birlikte İsrail'de işçilerin eylemlerinde bir yavaşlama oldu.

1967 Savaşı'ndan sonra Batı Şeria ve Gazze'nin İsrail'le ekonomik ve siyasal olarak bütünleştirilmesiyle Filistinlilerin İsrail'de çalışmasına izin verildi. Filistinliler bu dönemde, İsraili işçilerin yapmak istemediği vasıfsız işlere yerleştirildiler. Böylece Filistinli kitleler İsrail'in odunlarını kesenler ve sularını taşıyanlar haline geldiler. Batı Şeria ve Gazze'nin İsrail'le bütünleştirilmesi, İsrail'in Filistinlilerin siyasal, sanatsal ve kültürel aktiviteleri üzerinde baskı kurmasıyla, Filistin'in İsrail'e ekonomik bağımlılığıyla, Filistin kentlerinin ortasında Yahudi yerleşimlerinin kurulmasıyla, Filistinlilerin altyapı kurumlarının kontrolünün İsrail'e geçmesiyle ve Filistinlilerin sosyal hizmetlerden mahrum kalmasıyla sonuçlandı.

Bu dönemde çoğu İsrail'de çalışan Filistinli işçiler sosyal hizmetlerden mahrum kaldılar. Histadrut onları örgütlemeye yanaşmadı ve birlikte çalıştıkları Yahudi işçiler de onlarla ortak hareket etmediler. Bu koşullar altında, bir yandan halka sosyal hizmetler sunan diğer yandan bağımsız bir Filistin devletini kurmaya çalışan halk örgütlerinin bir parçası olarak gelişen Filistin sendikal hareketi işçileri ulusalcı bir ideolojiyle örgütledi. Bunun sonucunda kitlesel bir tabana sahip olan Filistin sendikaları ve işçi hareketi, I. İntifada (1987-1993) sırasında önemli roller üstlendi.

İsrail 1980'lerden itibaren ekonomik liberalleşme sürecine girdi. Devletin ekonomi üzerindeki hakimiyeti kırılmaya başlanarak İsrail ekonomisi dışa açık liberal

bir yapıya doğru bir dönüşüm geçirdi. Bu süreçle birlikte işadamlarının ekonomik ve siyasal gücü artarak bağımsız bir toplumsal sınıf haline geldiler. İsrail global ekonomiyle bütünleştikçe AB, ABD ve Dünya Bankası gibi küresel kurumlar ve güçler, İsrail'i Arap Devletleri ve Filistinlilerle barış yapmaya zorladılar. Bu güçlerle ilişkileri olan İsraili işadamları da İsrail dışındaki yatırımlarını artırmak için bu dış baskılara katıldılar. Böylelikle, küreselleşmenin ve Filistinlilerin I. İntifada sırasındaki direnişlerinin bir ürünü olarak 1994 yılında Oslo Anlaşmaları imzalandı.

Oslo sonrası süreçte, İsrail'in ekonomik liberalleşmesi hız kazanarak, devletin ekonomi üzerindeki kontrolü ortadan kalktı ve ekonomik ve siyasal yaşama küresel ticari kurumlar ve işadamları hakim olmaya başladı. Bu dönemde Histadrut'a ait ekonomik varlıklar satıldı. Histadrut halka artık sosyal ve tıbbi hizmetler sunmamaya başladı. Bütün bunların sonucunda, halk sosyal hizmetlerden mahrum kalmaya başladı. İşsizlik arttı ve yoksullar ve zenginler arasında gelir adaletsizliği ortaya çıktı. Toplumda işçi siyonizminin sosyalist değerleri yerini köktenci bir siyonizme ve bireyciliği ön plana çıkararak post-siyonizme bıraktı. Böylece, İsrail'de işçi siyonist hareketin İsrail siyaseti ve ekonomisi üzerindeki hegemonyası kırıldı.

İsrail'de bu dönemde tabu haline gelen göçmen işçi karşıtlığını kırılarak, Afrika, Latin Amerika ve Güneydoğu Asya ülkelerinden işçiler getirdi. Bu işçiler, çoğu Arap olan İsraili işçilerle vasıfsız, düşük ücretli ve sendikal koruma alamadıkları işlerde çalışmaktadırlar. Histadrut da bu işçilerin çoğunu, işverenlere ve özelleştirmelere karşı korumakta başarısız oldu. Bunun yanı sıra Histadrut'un sağlık ve sosyal hizmetleri işçileri artık sunmamaya başlaması, onun işçiler açısından cazibesini yitirmesine neden oldu. Böylelikle, İsrail'de küreselleşme sürecinin açığa çıkardığı işçi kitlesinin sorunlarını çözmek ve onları örgütlemek için yeni işçi örgütleri ortaya çıktı.

Oslo Sonrası dönem Filistinlilerin yaşamlarında hiçbir olumlu etkiye yol açmadı. İsrail, barıştan sonra askerlerini Anlaşmaların meşruiyeti sayesinde yeniden konuşlandırarak Filistinlilerin ekonomisi, doğal kaynakları ve altyapı kurumları üzerindeki etkisini sürdürdü. İsrail devleti II. İntifada'ya kadar (1993-2000) uyguladığı tecrit politikasıyla hem Filistin'i İsrail'den hem de Batı Şeria ve Gazze'yi birbirinden

ayırıldı. Bunun sonucunda, Filistinli işçilerin İsrail'e girişi sınırlandırıldı. Bütün bunların sonucunda Filistin ekonomisi bir çöküş içine girdi.

İsrail II. İntifada'nın ardından Batı Şeria'ya inşa ettiği ayırma duvarı ve 2004'teki çekilme politikasıyla tecrit politikasını genişletti. Bu süreçte, Filistinli işçiler İsrail emek piyasasından tamamıyla dışlanmaya başladılar. Batı Şeria ve Gazze iki ayrı siyasi bölge haline geldi. İsrail devleti bu dönemde, hem Batı Şeria hem de Gazze üzerindeki ekonomik kontrolünü ve bu bölgelerin sınırlarının denetimini ve altyapı ve doğal kaynakları üzerindeki hakimiyetini sürdürdü. Bu koşullar altında hem Batı Şeria hem de Gazze'de halkın büyük bölümü işsiz kaldı ve fakirlik koşullarında yaşamaya başladı. Günümüzde iş bulabilen Filistinliler ise, Yahudi işverenlerin Filistin'de kurduğu sanayi bölgelerinde iş güvenliğinden ve sosyal haklardan yoksun düşük ücretlerle çalışmaktadırlar.

1994 sonrası süreç, hem İsraili hem de Filistinli işçileri olumsuz etkiledi. Günümüzde bu işçiler, ortak sorunları etrafında biraraya gelmekten uzaktırlar. Bunun nedenlerinden birisi onların ortak talepleri olmamasıdır. Filistinliler bir bütün olarak İsraililerden daha kötü yaşam koşullarına sahiptir. İkincisi ise, İsrail-Filistin çatışmasının yarattığı ulusal sorundur. Bu sorun iki halk arasındaki düşmanlığı beslemektedir. Bütün bunlardan dolayı Filistinli işçilerle Yahudi işçiler ve Filistin'de yaşayan işçilerle İsraili işçiler arasında bir bölünme mevcuttur.

KAYNAKÇA:

Kitaplar ve Makaleler:

Abed, George T. (ed.). **The Palestinian Economy: Studies in Development Under Prolonged Occupation**. New York: Routledge, 1988.

Abed, George T. "The Palestinian Economy under Occupation: Introduction and Overview". George T. Abed (ed.), **The Palestinian Economy: Studies in Development Under Prolonged Occupation**. New York: Routledge, 1988.

Abendroth, Wolfgang. **Avrupa İşçi Hareketleri Tarihi**. Ali Çakıroğlu (çev.). İstanbul: Belge Yayınları, 1992.

Abu-Amr, Ziad. "The Gaza Economy: 1948-1984". George T. Abed, (ed.), **The Palestinian Economy: Studies in Development Under Prolonged Occupation**. New York: Routledge, 1988, ss. 110-136.

Abu- Lughod, Ibrahim (ed.). **The Transformatin of Palestine: Essays on the Origin and Development of the Arab- Israeli Conflict**. Evanston: Northwestern University Press, 1971.

Abu- Lughod, Janet L. " The Demographic Transformation of Palestine", Ibrahim Abu- Lughod (ed.), **The Transformatin of Palestine: Essays on the Origin and Development of the Arab- Israeli Conflict**. Evanston: Northwestern University Press, 1971, ss. 139- 165.

Adut, Rami and Shir Hever. **Breaking the Labor Market- The Welfare to Work in Israel Focus on East Jerusalem**. Jerusalem: Alternative Information Center, 2006.

Al- Haq. **One Year after the ' Disengagement': Gaza still Occupied and under Attack**. Ramallah, 2004, <http://www.alhaq.org/pdfs/Gaza%20still%20occupied%20and%20under%20a%20ttack.pdf>

Al-Haq. **The Wall in the West Bank**, Ramallah, 2006, <http://www.alhaq.org/pdfs/Al-Haq%20brief%20on%20the%20state%20of%20implementation%20of%20the%20Advisory%20Opinion%20on%20the%20Wall%20in%20the%20West%20Bank.pdf>

Allon, Moshe. " The Histadrut in the State of Israel", Roberto Bachi ve diğerleri. **Israel Pocket Library Society**. Jerusalem: Keter Books, 1974, ss. 122- 139.

- Allouche, Jeremy. **The Oriental Communities in Israel:1948-2003 The Social and Cultural Creation of an Ethnic Political Group**. Geneva: Graduate Institute of International Studies, 2003.
- Attias, Jean- Christophe ve Esther Benbassa. **Paylaşılmalı Kutsal Topraklar ve İsrail**. Nihal Önel (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Ayyad, A. Abdelaziz. **Arab Nationalism and the Palestinians, 1850- 1939**. Jerusalem: PASSIA Publications, 1999.
- Bachi, Roberto ve Diğerleri. **Israel Pocket Library Society**. Jerusalem: Keter Books, 1974.
- Balibar, Etienne ve Immanuel Wallerstein. **İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler**. Nazlı Ökten (çev.). 4. Basım. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Balta, Ecehan. “ Toplumsal Hareketler Üzerine”. **Yeniyol**, Sayı. 22, Yaz 2006, ss. 16-38.
- Bayramoğlu, Ertuğrul. **Yahudilik ve Siyonizmin Tarihi**. İstanbul: Pınar Yayınları, 2006.
- Beinin, Joel. **Workers and Peasants in the Modern Middle East**. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Beinin, Joel. **Was the Red Flag Flying There?**. Berkeley: University of California Press, 1990.
- Beinin, Joel, **Workers on the Nile: Nationalism, Communism, Islam and the Egyptian Working Class, 1882-1954**. Princeton: Princeton University Press, 1987.
- Ben- Porat, Amir. **Between Class and Nation: The Formation of the Jewish Working Class in the Period Before Israel’ s Statehood**. Westport: Greenwood Press, 1986.
- Ben- Porat, Amir. **State and Capitalism in Israel**. London: Greenwood Press, 1993.
- Ben- Porat, Amir. “ Immigration, Proletarianization: A Case Study of the Jewish Working Class in Palestine, 1882- 1914”. **Theory and Society**, Cilt 20, No. 2, 1991, ss. 233- 258.
- Ben- Porath, Yoram. **The Arab Labor Force in Israel**. Jerusalem: The Maurice Falk Institute for Economic Research in Israel, 1966.
- Berman, Jonathan. **Freedom Inc. Building Migrant Workers to Manpower Corporations in Israel**. Tel Aviv: Worker’s Hotline ve Hotline for Migrant Workers, 2007.

- Bernstein, Deborah. **Constructing Boundaries: Jewish and Arab Workers in Mandatory Palestine**. Albany: SUNY Press, 2000.
- Bernstein, Deborah. “ Conflict and Protest in Israeli Society: The Case of Black Panthers”. **Youth and Society**, Cilt. 16, No. 2, 1984, ss. 129- 152.
- Bernstein, Deborah. “ Challenges to Separatism: Joint Action by Jewish and Arab Workers in Jewish- Owned Industry in Mandatory Palestine”. Gershon Shafir ve Yoav Peled, (ed.), **The New Israel: Peacemaking and Liberalization**. Boulder, Colorado: Westview Press, 2000, ss. 17- 42.
- Bernstein, Deborah, “ Expanding the Split Labor Market Theory: Between and Within Sectors of the Split Labor Market of Mandatory Palestine”, Moshe Semyonov ve Noah Lewin Epstein (ed.), **Stratification in Israel: Class, Ethnicity and Gender**. New Bruswich: Transaction Publishers, 2004, ss. 175- 200.
- Bernstein, Deborah and Shlomo Swirski. “ The Rapid Economic Development of Israel and the Emergence of the Ethnic Division of Labour”. **The British Journal of Sociology**, Cilt. 33, No. 1, Mar., 1982, ss. 64- 85.
- Bileydi Koç, Malike. **İsrail Devleti’ nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri: 1948- 2006**. İstanbul: Günizi Yayıncılık, 2006.
- Bober, Arie, (ed.). **Other Israel: The Radical Case Against Zionism**. New York: Anchor Books, 1972, <http://www.matzpen.org/index.asp?p=other>
- Borochoy, Ber. “ National Question and Class Struggle”. <http://www.zionism-israel.com/hdoc/ber-borochoy-national-question.htm>
- Borochoy, Ber. “ Our Platform”. [http://www.zionism-israel.com/hdoc/Poalei Tziyon 1906.htm](http://www.zionism-israel.com/hdoc/Poalei-Tziyon-1906.htm)
- Borochoy, Ber. “ The Economic Development of the Jewish People”. [http://www.zionism-israel.com/hdoc/Borochoy Economic Development.htm](http://www.zionism-israel.com/hdoc/Borochoy-Economic-Development.htm)
- Borochoy, Ber, “Eretz Yisrael in Our Program and Tactics”. <http://www.angelfire.com/il2/borochoy/eretz.html>
- Bullimore, Kim, “ New Labour Federation Formed in Palestine”. Green Left Weekly Issue 720, 8 August 2007, <http://www.greenleft.org.au/2007/720/37373>
- Carey, Roana, (der.). **Yeni İntifada: İsrail’ in Apartheid Politikasına Direnmek**. Kemal Sarısözen ve diğerleri (çev.). İstanbul: Everest Yayınları, 2002.
- Cohen, Yinon ve diğerleri. “ The State of Organized Labor in Israel”. **Journal of Labor Research**, Vol. 28, No. 2, Spring, 2007, ss. 255- 273.

- Committee to Defend WAC-MA'AN, "Accusations and Answers". **Challenge Magazine**, Sayı 89, 2005, www.challenge-mag.com/en/.../accusations_and_answers-
- Cooper, Dan, **Migrant Farm Workers – 2008**. Kav LaOved, 2009, http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=2288
- Çağlayan, Selin. **İsrail Sözlüğü: Siyonistler, Muhalifler, Tarihçiler, Eylemciler, Yerleşimciler, İsraililer**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Dabis, Jumana. "Conference in Palestine for Independent Trade Unions". DWRC, 25 July 2007, <http://advocacynet.org/resource/962>
- Dakkak, İbrahim. "Development and Control in the West Bank". **Arab Studies Quarterly**, Cilt 7, Sayı 2-3, 1985.
- Davis, Uri. **Apartheid Israel: Possibilities for the Struggle Within**. New York: Zed Books, 2003.
- Diamond, Eitan. **Crossing The Line: Violations of the Rights of Palestinians in Israel without a Permit**. Jerusalem, B'Tselem, 2007.
- Diwan, Ishac ve Radwan Shaban (ed.). **Development Under Adversity: The Palestinian Economy in Transition**. Washington: World Bank Publications, 1999.
- Diwan, Ishac ve Radwan A. Shaban, "Introduction and Background", Ishac Diwan ve Radwan Shaban (ed.), **Development Under Adversity: The Palestinian Economy in Transition**. Washington: World Bank Publications, 1999, ss. 1-14.
- Doumani, Beshara. **Rediscovering Palestine: Merchants and Peasants in Jabal Nablus, 1700- 1900**. Berkeley: University of California Press, 1995.
- Doumani, Beshara, "Rediscovering Ottoman Palestine: Writing Palestinians into History", Ilan Pappé (ed.), **The Israel/ Palestine Question**. London and New York: Routledge, 1999, ss. 11- 40.
- Edgell, Stephen. **Sınıf**. Didem Özyiğit (çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1993.
- Efrat, Roni Ben. "The Links Between ODA and WAC". **Challenge Magazine**, Sayı 89, 2005, www.challenge-mag.com/.../the_link_between_oda_and_wac-
- Eisenstadt, Shmuel Noah. **Israeli Society**. New York: Basic Books, 1967.
- Eisenstadt, Shmuel Noah. **The Transformation of Israeli Society: An Essay in Interpretation**. Boulder: Westview Press, 1985.

- El- Kallab, Salih. **Tehcirden İntifadaya Ebu Cihad' ın Öyküsü**. Lütfullah Göktaş (çev.). İstanbul: Belge Yayınları, 2007.
- El- Kudsi, Ahmet. **Arap Dünyasında Milliyetçilik ve Sınıf Mücadeleleri**. Orhan Koçak (çev.). İstanbul: Köz Yayınları, 1975.
- Farjoun, Emmanuel. "Class Divisions in Israeli Society". **Khamsin**, No. 10, 1983, <http://www.matzpen.org/index.asp?p=class10>
- Farsoun, Samih K. and Jean M. Landis. "The Sociology of an Uprising: The Roots of the Intifada", Nassar Jamal R. and George Heacock (ed.), **Intifada: Palestine at the Crossroads**. New York, Praeger Publishers, 1990, ss. 15-34.
- Fieldhouse, David K. **The Colonial Empires from Eighteenth Century**. New York: Weinfeld and Nicolson, 1966.
- Fieldhouse, David K. **Colonialism 1870- 1945: An Introduction**. New York: Saint Martin's Press, 1981.
- Flapan, Simha. **The Birth of Israel: Myths and Realities**. London: Croom Helm, 1987.
- Fredrickson, George. **The Arrogance of Race**. Middetown: Wesleyan University Press, 1988.
- Garaudy, Roger. **Siyonizm Dosyası**. Nezih Uzel (çev.). İstanbul: Pınar Yayınları, 2004.
- Giddens, Anthony. **Sosyoloji**. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000.
- Gonen, Anat, **Thai Migrant Agriculture Workers–2007**. Kav LaOved, 2008, http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=1791
- Glazer, Steven A. " Picketing for Hebrew Labor: A Window on Histadrut Tactics and Strategy". **Journal of Palestine Studies**, Cilt. 30, No. 4, 2001, ss. 39- 54.
- Graham- Brown, Sarah. " The Political Economy of the Jabal Nablus, 1920- 48". Roger Owen (ed.), **Studies in the Economic and Social History of Palestine in the Nineteenth and Twentieth Centuries**. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1982, ss. 88- 177.
- Graham- Brown, Sarah, " The West Bank and Gaza: The Structure Impact of Israeli Colonization". **MERIP Reports**, No. 74, Jan, 1979, ss. 9- 20.
- Grinberg, Lev Luis. **Split Corporatism in Israel**. Albany, N. Y.: State University of New York Press, 1991.
- Grinberg, Lev Luis ve Gershon Shafir. " Economic Liberalization and the Breakup of the Histadrut' s Domain". Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New**

- Israel: Peacemaking and Liberalization.** Boulder, Colorado: Westview Press, 2000, ss. 103- 128.
- Güzel, Şehmus M. **İşçi Tarihine Bakmak.** İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007.
- Haam, Ahad. “ Jewish State and Jewish Problem”. http://www.zionism-israel.com/hdoc/Ahad_Stateproblem.htm
- Haim Hanegbi, “The Histadrut: Union and Boss”, Arie Bober (ed.), **Other Israel: The Radical Case Against Zionism.** New York: Anchor Books, 1972, <http://www.matzpen.org/index.asp?u=other&p=chap2-07>
- Hanieh, Adam. “ From State- Led Growth to Globalization: The Evolution of Israeli Capitalism”. **Journal of Palestine Studies**, Cilt. 32, No. 4, 2003, ss. 5- 21.
- Hanieh, Adam. “ Class, Economy, and the Second Intifada”. *Monthly Review*, Cilt. 54, No. 5, 2002, <http://monthlyreview.org/1002hanieh.htm>
- Hever, Shir. **The Economy of the Occupation Part 4&5- The Gaza Withdrawal: Winners and Losers.** Jerusalem: Alternative Information Center, 2005.
- Hever, Shir. **The Settlements- Economic Cast to Israel.** Jerusalem: Alternative Information Center, 2005.
- Heyn, Zalman, “ Ideology of Labor”. Roberto Bachi ve Diğerleri. **Israel Pocket Library Society.** Jerusalem: Keter Books, 1974, ss. 142- 146.
- Hilal, Jamil. “ Class Transformation in the West Bank and Gaza”. **Journal of Palestine Studies**, Cilt. 6, No. 2, 1977, ss. 167- 175.
- Hiltermann, Joost R. **Behind the İntifada: Labor and Women’ s Movements in the Occupied Territories.** Princeton: Princeton University Press, 1991.
- Hiltermann, Joost R. “Work and Action: The Role of the Working Class in the Uprising”. Jamal R. Nassar and George Heacock (ed.), **İntifada: Palestine at the Crossroads.** New York, Praeger Publishers, 1990, ss. 143-158.
- Hiltermann, Joost R. “ Mass Mobilization under Occupation: The Emerging Trade Union Movement in the West Bank”. **MERIP Reports**, No. 136/ 137, Oct.- Dec., 1985, ss. 26- 31.
- Hiltermann, Joost R. “ Worker’ s Rights during the Uprising”. **Journal of Palestine Studies**, Vol. 19, No. 1, Autumn, 1989, ss. 83- 91.
- Hiltermann, Joost R. “ Trade Unions and Women’ s Committees: Sustaining Movement, Creating Space”. **MERIP Reports**, No. 164/ 165, May- Aug., 1990, ss. 32- 36+ 53.

Horowitz, Dan and Moshe Lissak. **Origins of the Israeli Polity: Palestine under the Mandate**. Chicago: University of Chicago Press, 1978.

Horowitz, Dan ve Mosse Lissak. **Trouble in Utopia: The Overburdened Polity of Israel**. Albany, NY: SUNY Press, 1989.

Horowitz, Dan ve Mosse Lissak, “ Authority without Sovereignty: The Case of National Center of the Jewish Community in Palestine”, Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**. New Bruswick: Transaction Publishers, 1980, ss. 19- 42.

Horowitz, Dan ve Mosse Lissak. “ Ideological Dimensions”, Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**. New Bruswick: Transaction Publishers, 1980, ss. 119- 155.

Hourani, Albert. **Arap Halkları Tarihi**. Yavuz Alogan (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

ISO. “ The Palestine Problem”. Arie Bober (ed.), **Other Israel: The Radical Case Against Zionism**. New York: Anchor Books, 1972,
<http://www.matzpen.org/index.asp?u=other&p=chap1-01>

ISO. “The Left in Israel”, Arie Bober (ed.), **Other Israel: The Radical Case Against Zionism**. New York: Anchor Books, 1972,
<http://www.matzpen.org/index.asp?u=other&p=chap2-06>

ISO. “Matzpen- A Short History”. <http://www.matzpen.org/index.asp?p=140>

ISO. “The Palestine Problem and the Israeli- Arab Dispute”. 18 May 1967,
<http://www.matzpen.org/index.asp?u=120&p=doc1>

ISO. “General Declaration by the ISO”. 22 March 1968,
<http://www.matzpen.org/index.asp?u=120&p=doc3>

ISO. “Down with the Occupation”, 1 January 1969.
<http://www.matzpen.org/index.asp?u=120&p=doc4>

ISO. “Fundemental Principles”, 1978.
<http://www.matzpen.org/index.asp?p=principles>

İsmail, Tarık. Y. **Arap Dünyasında Komünist Hareket**. Kemal Sarısözen (çev.). İstanbul: Kapı Yayınları, 2006.

Johnson, Paul. **Yahudi Tarihi**. Filiz Orman (çev.). İstanbul: Pozitif Yayınları, 2002.

Karlinsky, Nahum, “ Beyond Post- Zionism”, **Israel Studies**, Vol. 9, No. 3, ss. 169- 181.

- Karpat, Kemal H. **Ortadoğu' da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**. Recep Boztemur (çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2001.
- Kaufman, Ilana. **Arab National Communism in the Jewish State**. Gainesville, University Press of Florida, 1997.
- Keleşoğlu, Erhan. “ Bir Hayal Ülke: Filistin”. Fulya Atacan (haz.), **Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004, ss. 121-155.
- Khenin, Dov. “ From ‘ Eretz Yisrael Haovedet’ to ‘Yisrael Hashnia’: The Social Discourse and Social Policy of Mapai in the 1950s”, Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel: Peacemaking and Liberalization**. Boulder, Colorado: Westview Press, 2000, ss. 71- 102.
- Kimmerling, Baruch. **Zionism and Territory: The Socioterritorial Dimensions of Zionist Politics**. Berkeley: University of California, Institute of International Studies, 1983.
- Kimmerling, Baruch. “ The Reopening of Frontiers, 1967- 1982”. Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**. New Bruswick: Transaction Publishers, 1980, ss. 81- 116.
- Kimmerling, Baruch. “ Change and Continuity in Zionist Territorial Orientations”. Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**. New Bruswick: Transaction Publishers, 1980, ss. 176- 195.
- Koç, Malike Bileydi. **İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri**. İstanbul, Günizi Yayıncılık, 2006.
- Kohen, Yinon ve Diğerleri. “The State of Organized Labor in Israel”. **Journal of Labor Research**, Cilt 28, Sayı 2, 2007, ss. 255-273.
- Kolatt, Israel. “ The Histadrut Until 1948”, Roberto Bachi ve Diğerleri. **Israel Pocket Library Society**. Jerusalem: Keter Books, 1974, ss. 102- 121.
- Landau, Jacob M. **The Arabs and the Histadrut**. Tel- Aviv: Ranot Printing Press, 1976.
- Langfur, Stephen. “ May 1 Rally in Tel Aviv”. WAC, 03.05.2009, www.wac-maan.org.il/en/article_107-10k-
- Lein, Yehezkel. **Human Rights Violations of Palestinians from the Occupied Territories Working in Israel and the Settlements**. Jerusalem: B' Tselem, 1999.
- Levenkron, Nomi. **Deported and Dispossessed: Human Trafficking and the State of Israel: Between Economic Struggle and Systemic Dispossession**. Tel Aviv: Hotline for Migrant Workers, 2007.

- Lewis, Bernard. **Semitizm ve Anti- Semitizm: Çatışma ve Önyargıya Dair**. Hür Güldü (çev.). İstanbul: Everest Yayınları, 2004.
- Li, Darryl. “ The Gaza Strip as Laboratory: Notes in the Wake of Disengagement”. **Journal of Palestine Studies**, Vol. XXXV, No. 2, Winter 2006, ss. 38- 55.
- Li, Darryl. “ Disengagement and the Frontiers of Zionism”. Merip Online, 16 February 2008, <http://www.merip.org/mero/mero021608.html>
- Lockman, Zachary. **Comrades and Enemies: Arab and Jewish Workers in Palestine, 1906- 1948**. Berkeley: University of California Press, 1996.
- Lockman, Zachary. “ Exclusion and Solidarity: Labor Zionism and Arab Workers in Palestine, 1897- 1929”. Gyan Prakash (ed.), **After Colonialism: Imperial Histories and Postcolonial Displacements**. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Lockman, Zachary. “ Arab Workers and Arab Nationalism in Palestine: A View from Below”. James Jankowski and Israel Gershoni (ed.), **Rethinking Nationalism in the Arab Middle East**. New York: Columbia University Press, 1997, ss. 249- 273.
- Lockman, Zachary. “ Original Sin”. Zachary Lockman and Joel Beinin (ed.), **Intifada: The Palestinian Uprising Against Israeli Occupation**. Boston, MA: South End Press, 1989, ss. 185- 205.
- Lockman, Zachary. “ Railway Workers and Relational History: Arabs and Jews in British- ruled Palestine”, Ilan Pappé (ed.), **The Israel/ Palestine Question** içinde. London and New York: Routledge, 1999, ss. 99- 128.
- Lockman, Zachary. “ The Left in Israel: Zionism vs. Socialism”. **MERIP Reports**, No. 49, Jul. 1976, ss. 3- 18.
- Lockman, Zachary and Joel Beinin (ed.). **Intifada: The Palestinian Uprising Against Israeli Occupation**. Boston, MA: South End Press, 1989.
- Lustick, Ian S. **Unsettled States, Disputed Lands: Britain and Ireland, France and Algeria, Israel and the West Bank-Gaza**. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1993.
- Lustick, Ian S. **For the Land and the Lord: Jewish Fundamentalism in Israel**. New York: Council on Foreign Relations, 1988.
- Magdoff, Harry. **Sömürgecilikten Günümüze Emperyalizm**. Erdoğan Usta (çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları 2006.
- Manaz, Abdullah. **Siyasi Siyonizm Tarihi**. İstanbul: IQ Kültür- Sanat Yayıncılık, 2005.

- Mansour, Antonie. "The West Bank Economy: 1948-1984". George T. Abed, (ed.), **The Palestinian Economy: Studies in Development Under Prolonged Occupation**. New York: Routledge, 1988.
- Mansour, Johnny. "The Hijaz- Palestine Railway and the Development of Haifa". **Jerusalem Quarterly**, Sayı. 28, 2006, ss. 5- 21.
- Mark, Neriya. **Refugees and Asylum Seekers – 2008**. Kav LaOved, 2009, http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=2279
- Marx, Karl. **Ücretli Emek ve Sermaye**. Sevim Belli (çev.). Ankara: Sol Yayınları, 1999.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels. **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**. Muzaffer Erdost (çev.). Ankara: Sol Yayınları, 1993.
- Masalha, Nur. "A Critique on Benny Morris", Ilan Pappé (ed.), **The Israel/ Palestine Question**. London and New York: Routledge, 1999, ss. 211- 220.
- Metzer, Jacob. **The Divided Economy of Mandatory Palestine**. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Metzer, Jacob and Oded Kaplan. "Jointly but Severally: Arab- Jewish Dualism and Economic Growth in Mandatory Palestine". **The Journal of Economic History**, Cilt 45, No. 2, 1985, ss. 327- 345.
- Migdal, Joel S., (ed.). **Palestinian Society and Politics**. Princeton: Princeton University Press, 1980.
- Migdal, Joel S. , "The Effects of Regime Policies on Social Cohesion and Fragmentation", Joel S. Migdal (ed.), **Palestinian Society and Politics**. Princeton: Princeton University Press, 1980.
- Montet, E., A. Lods, A. S. Rappoport ve R. Garaudy. **Tarihte ve Günümüzde Siyonizm ve Yahudilik**. Adnan Yazıcı ve diğerleri (çev.). İstanbul: Örgün Yayınevi, 2006.
- More, Wilbert E. "İşlevselcilik", Tom Bottomore ve Robert Nisbet, (der.), **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**. Ayraç Yayınları, Ankara: 1977, ss. 327-368.
- Morris, Benny. **Righteous Victims: A History of the Zionist- Arab Conflict, 1881-2001**. New York: Vintage Books, 2001.
- Mundlak, Guy. **Fading Corporatism: Israel' s Labor Law and Industrial Relations in Transition**. Ithaca: Cornell University Press, 2007.
- Mundlak, Guy. "New Labor Law as a Social Text: Reflections on Social Values in Flux". **Israel Studies**, Cilt. 3, Sayı 2, ss. 119-158.

- Müller, Andreas. **A Wall on the Green Line?**. Jerusalem: Alternative Information Center, 2004.
- Nakhleh, Khalil and Elia Zureik. **The Sociology of Palestinians**. London: Croom Helm, 1980.
- Nassar Jamal R. and George Heacock (ed.), **Intifada: Palestine at the Crossroads**. New York, Praeger Publishers, 1990.
- Nathanson, Roby. **Union Responses to a Changing Environment: The New Histadrut the General Federation of Labour in Israel**. Geneva: ILO, 1999.
- Nissen, Sos. “ Anything but Workers in the Palestinian Trade Unions”. News from Within, April 1996, <http://www.hartford-hwp.com/archives/51/066.html>
- Nitzan, Jonathan ve Shimshon Bichler. **The Global Political Economy of Israel**. London and Sterling: Pluto Press, 2002.
- Nitzan, Jonathan ve Shimshon Bichler. “ From War Profits to Peace Dividends: The New Political Economy of Israel”. **Capital and Class**, No. 60, 1996, ss. 61- 94.
- Oppenheimer, Franz. “ A First Program for Zionist Colonization”. I. H. Bilski (haz.), **Means and Ways Towards a Realm of Justice**. Tel Aviv: 1978, ss. 71- 82, <http://www.franz-oppenheimer.de/fo03a.htm>
- Opuz, Evrim. **Filistin: Devrim Sürüyor: Filistin Halk Kurtuluş Cephesi**. Akın Sarı ve diğerleri (çev.). İstanbul: Anka Kitaplığı, 2007.
- Orr Akiva and Moshe Machover. “Zionist Left and Palestinian Resistance”. Arie Bober (ed.), **Other Israel: The Radical Case Against Zionism**. New York: Anchor Books, 1972, <http://www.matzpen.org/index.asp?u=other&p=chap3-13>
- Owen, Roger ve Şevket Pamuk. **20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi**. Ayşe Edirne (çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Owen, Roger (ed.). **Studies in the Economic and Social History of Palestine in the Nineteenth and Twentieth Centuries**. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1982.
- Owen, Roger. “ Introduction”. Roger Owen (ed.), **Studies in the Economic and Social History of Palestine in the Nineteenth and Twentieth Centuries**. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1982, ss. 1-10.
- Pappe, Ilan. **Modern Filistin Tarihi**. Nuri Plümer (çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi, 2007.
- Pappe, Ilan (ed.). **The Israel/ Palestine Question**. London and New York: Routledge, 1999.

PASSIA. **Settlements and Wall**. Jerusalem: PASSIA Publications, 2004.

Peled, Yoav. “ From Zionism to Capitalism: The Political Economy of Israel’ s Decolonization of the Occupied Territories”. **Middle East Report**, No. 194/ 195, May- Aug., 1995, ss. 13- 17.

Petras, James ve Robin Abaya Eastman. **İsrail, Siyonizm ve Ortadoğu**. Ezgi Korkmaz (çev.). İstanbul: Kalkedon, 2007.

Quataert, Donald ve Eric Jan Zürcher (der.). **Osmanlı’ dan Cumhuriyet Türkiye’ sine İşçiler, 1839- 1950**. Cahide Ekiz (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Rahat, Ofer. **Migrant Workers: Victims of Crimes**. Kav Laoved, 2009, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news2094_file.doc

Ram, Uri. **The Changing Agenda of Israeli Sociology: Theory, Ideology and Identity**. New York: Albany Press, 1995.

Ram, Uri. “ The Colonization Perspective in Israeli Sociology”, Ilan Pappé (ed.), **The Israel/ Palestine Question**. London and New York: Routledge, 1999, ss. 55- 80.

Ram, Uri, “ The Promised Land of Business Opportunities.” Liberal Post- Zionism in the Glocal Age”, Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel: Peacemaking and Liberalization**. Boulder, Colorado: Westview Press, 2000, ss. 217- 242.

Robinson, Glenn E. “Güçlünün Barışı”, Roana Carey (ed.), **Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek**. Gürol Koca (çev.), İstanbul, Everest Yayınları, 2002, ss. 175-200.

Rosenfeld, Henry. “ The Class Situation of the arab National Minority in Israel”. **Comparative Studies in Society and History**, Vol. 20, No. 3, Jul., 1978, ss. 374- 407.

Roy, Sara. “Gerileme ve Çöküş: Oslo’ dan Sonra Filistin Ekonomisinin Durumu”, Roana Carey (ed.), **Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek**. Gürol Koca (çev.), İstanbul, Everest Yayınları, 2002, ss. 141-174.

Roy, Sara. “ The Gaza Strip: A Case of Economic De- Development”. **Journal of Palestine Studies**, Vol. 17, No. 1, Autumn, 1987, ss. 56- 88.

Rozaliev, N. R. **Türkiye Sanayi Proletaryası**. Güneş Bozkaya (çev.). İstanbul: Yar Yayınları, 1974.

Ruedy, John. “ Dynamics of Land Alienation”, İbrahim Abu- Lughod (ed.), **The Transformatin of Palestine: Essays on the Origin and Development of the Arab- Israeli Conflict**. Evanston: Northwestern University Press, 1971, ss. 119- 139.

- Ryan, Sheila. “ Israeli Economic Policy in the Occupied Areas: Foundations of a New Imperialism”. **MERIP Reports**, No. 24, Jan., 1974, ss. 3- 24+ 28.
- Sa’di, H. Ahmad. “ Incorporation without Integration: Palestinian Citizens in Israel’ s Labor Market”. Moshe Semyonov ve Noah Lewin Epstein (ed.), **Stratification in Israel: Class, Ethnicity and Gender**. New Bruswich: Transaction Publishers, 2004, ss. 231- 252.
- Said, Edward. **Filistin’in Sorunu**. Alev Alatlı (çev.), İstanbul: Pınar Yayınları, 1985.
- Said, Edward. **Culture and Resistance**. Londra: Pluto Press, 2003.
- Said, Edward. **Şarkiyatçılık**. Berna Ülner (çev.). 3. Basım. İstanbul: Metis Yayınları, 2006.
- Said, Edward. **Yeni Binyılda Filistin Sorunu**. Ahmet Cüneyt, Ali Kerem, Nuri Ersoy (çev.). 2. Basım. İstanbul: Aram Yayıncılık, 2004 .
- Said, Edward. “ Intifada and Independence”, Zachary Lockman and Joel Beinin (ed.), **Intifada: The Palestinian Uprising Against Israeli Occupation**. Boston, MA: South End Press, 1989, ss. 5- 26.
- Said, Edward. “Filistinliler Kuşatma Altında”, Roana Carey (ed.), **Yeni İntifada: İsrail’in Apartheid Politikasına Direnmek**. Kemal Sarısözen (çev.), İstanbul, Everest Yayınları, 2002, ss. 37-66.
- Sakar, Esat. **Filistin İşçi Hareketi**. Dr. Omar Muhebiş (çev.). İstanbul: Pele Sor Yayınları, 1991.
- Sale, Kirkpatrick. **Rebels Against the Future: The Luddists and Their War on the Industrial Revolution: Lessons for the Computer Age**. Cambridge: Perseus Books, 1996.
- Saleh, Samir Abdallah. “The Effects of Israeli Occupation on the Economy of the West Bank and Gaza Strip”, Jamal R. Nassar and George Heacock (ed.), **Intifada: Palestine at the Crossroads**. New York, Praeger Publishers, 1990, ss. 37-52.
- Sawt el-Amel. **Sawt el-Amel: An Introduction**.2005, Nazareth, <http://laborers-voice.org/files/SawtelAmelbrochure.pdf>
- Sawt el Amel. **Who We Are?**. Nazareth, 2007, http://laborers-voice.org/files/Sawt_intro.pdf
- Sawt el- Amel. **Seperate and Unequal: The History of Arab Labour in pre- 1948 Palestine and Israel**. Nazareth, 2006, <http://www.laborers-voice.org/english/publications/reports/ArabLabour.pdf>
- Sawt el- Amel, **The Wisconsin Plan in Israel: A Worker’ s Rights Perspective**. Nazareth, 2007. http://laborers-voice.org/files/Wisconsin_ILO.pdf

- Schölch, Alexander. "The Economic Development of Palestine, 1856- 1882". **Journal of Palestine Studies**, Vol. 10, No. 3, Spring, 1981, ss. 35- 58.
- Schölch, Alexander. "European Penetration and the Economic Development of Palestine, 1856- 82". Roger Owen (ed.), **Studies in the Economic and Social History of Palestine in the Nineteenth and Twentieth Centuries**. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1982, ss. 10-88.
- Semyonov, Moshe ve Noah Lewin- Epstein. **Hewers of Wood and Drawers of Water: Noncitizen Arabs in the Israeli Labor Market**. Ithaca: ILR Press, 1987.
- Settlements and the Wall**. Jerusalem: PASSIA, 2004.
- Shaban, Radwan A., "The Harsh Reality of Closure", Ishac Diwan ve Radwan Shaban (ed.), **Development Under Adversity: The Palestinian Economy in Transition**. Washington: World Bank Publications, 1999, ss. 45- 66.
- Shafir, Gershon. **Land, Labor and the Origins of the Israeli- Palestinian Conflict 1882- 1914**. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Shafir, Gershon. "Zionism and Colonialism: A Comparative Approach". Ilan Pappé (ed.), **The Israel/ Palestine Question**. London and New York: Routledge, 1999, ss. 81- 96.
- Shafir, Gershon ve Yoav Peled (ed.). **The New Israel: Peacemaking and Liberalization**. Boulder, Colorado: Westview Press, 2000.
- Shafir, Gershon ve Yoav Peled. "Introduction: The Socioeconomic Liberalization of Israel". Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel: Peacemaking and Liberalization**. Boulder, Colorado: Westview Press, 2000, ss. 1- 16.
- Shafir, Gershon ve Yoav Peled. "Peace and Profits: The Globalization of Israeli Business and Peace Process". Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel: Peacemaking and Liberalization**. Boulder, Colorado: Westview Press, 2000, ss. 243- 264.
- Shalev, Michael. **Labour and the Political Economy in Israel**. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Shalev, Michael. "Jewish Organized Labor and the Palestinians: A Study of State/ Society Relations in Israel". Baruch Kimmerling (ed.), **The Israeli State and Society: Boundaries and Frontiers**. Albany, N. Y.: State University of New York Press, 1989, ss. 93-133.
- Shalev, Michael. "Liberalization and the Transformation of the Political Economy". Gershon Shafir ve Yoav Peled (ed.), **The New Israel: Peacemaking and Liberalization**. Boulder, Colorado: Westview Press, 2000, ss. 129- 160.

- Shalev, Michael. "The Labor Movement in Israel Ideology and Political Economy". Ellis J. Goldberg (ed.). **The Social History of Labor in the Middle East**. Boulder Colorado: Westview, 1996, ss. 131- 161.
- Shalev, Michael. "Critical Notes on Lissak and Sternhell: Time for Theory". **Israel Studies**, Cilt 1, Sayı 2, 1996, ss. 170-188.
- Shapira, Anita. **Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881- 1948**. New York: Oxford University Press, 1992
- Shapira, Anita. "The Ideology and Practice of the Joint Jewish- Arab Labour Union in Palestine, 1920- 39". **Journal of Contemporary History**, Vol. 12, No. 4, Oct., 1977, ss. 669- 692.
- Shapiro, Yonathan. "Political Sociology in Israel: A Critical View". Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**. New Brunswick: Transaction Publishers, 1980, ss. 6- 16.
- Shehadeh, Raja. **Occupier's Law: Israel and the West Bank**. Washington DC: Institute for Palestine Studies, 1985.
- Simhon, Dani Ben. "The Unmaking of the Histadrut". Challenge Magazine, Issue 88, November- December 2004. www.challenge-mag.com/en/article_170/the-unmaking_of_the_histadrut-44-k-
- Somavia, Juan. **The Situation of Workers of the Occupied Arab Territories**. ILO, Geneva, 2007.
- Sovich, Nina. "Palestinian Trade Unions". **Journal of Palestine Studies**, Vol. 29, No. 4, Autumn, 2000, ss. 66- 79.
- Sternhell, Zeev. **The Founding Myths of Israel: Nationalism, Socialism, and the Making of the Jewish State**. Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Sweedenburg, Ted. "The Role of the Palestinian Peasantry in the Great Revolt (1936- 9)". Ilan Pappé (ed.), **The Israel/ Palestine Question**. London and New York: Routledge, 1999, ss. 129- 168.
- Swirski, Shlomo. "The Oriental Jews in Israel". **Dissent**, Winter, ss. 72- 91.
- Tamari, Salim. "Factionalism and Class Formation in Recent Palestinian History", Roger Owen (ed.). **Studies in the Economic and Social History of Palestine in the Nineteenth and Twentieth Centuries**. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1982, ss. 177- 203.
- Tamari, Salim. "What the Uprising Means". Zachary Lockman and Joel Beinin (ed.). **Intifada: The Palestinian Uprising Against Israeli Occupation**. Boston, MA: South End Press, 1989, ss. 127- 142.

- Tamari, Salim. "The Palestinians in the West Bank and Gaza: the Sociology of Dependency", Nakhleh, Khalil and Elia Zureik. **The Sociology of Palestinians**. London: Croom Helm, 1980.
- Tamari, Salim. "Building Other People's Homes: The Palestinian Peasant's Household and Work in Israel", **Journal of Palestine Studies**, Vol. 11, No. 1, Autumn, 1981, ss. 31- 66.
- Tamari, Salim. "The Palestinian Demand for Independence Cannot be Postponed Indefinitely", **MERIP Reports**, No. 100/ 101, Oct.- Dec., 1981, ss. 28- 35.
- Taqqu, Rachelle. "Peasants into Workmen: Internal Labor Migration and Arab Village Community under the Mandate", Joel S. Migdal (ed.), **Palestinian Society and Politics**. Princeton, Princeton University Press, 1980, ss. 261-286.
- Taylor, Alan R. **İsrailin Doğuşu: 1897- 1947 Siyonist Diplomasinin Analizi**. Mesut Karaşahan. İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.
- Taylor, Alan R. "Vision and Intent in Zionist Thought", Ibrahim Abu- Lughod (Ed.). **The Transformatin of Palestine: Essays on the Origin and Development of the Arab- Israeli Conflict**. Evanston: Northwestern University Press, 1971, ss. 9- 27.
- The Advocacy Project. "Democracy and Workers' Rights Center in <http://www.advocacynet.org/page/dwrc>
- The Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE). **Ruling Palestine: A History of Legally Sanctioned Jewish-Israeli Seizure of Land Housing In Palestine**, Geneva, COHRE, 2005.
- Thompson, Edward Palmer **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**. Uygur Kocabaşoğlu (çev.). 2. Basım. İstanbul: Birikim Yayınları, 2006.
- WAC. "About Us", www.wac-maan.org.il/en/about-7k
- WAC. "1 May 2007", 19 Şubat 2008, www.wac-maan.org.il/en/article_16/1_may_2007%3Cbr%3Ewac_workers_rights_first!-22k-
- Wallerstein, Immanuel. "Kapitalist Dünya Ekonomisinde Sınıf Çatışması", Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, **İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler**. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.
- Warschawski, Michel. **İsrail Toplumunun Krizi: Açık Bir Mezara Doğru**. Osman Akınhay (çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.
- Weber, Max. **Sosyoloji Yazıları**. Taha Parla (çev.). 8. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

- Yishai, Yael. “ Israel’ s Right- Wing Jewish Proletariat”. Ernest Krausz (ed.), **Politics and Society in Israel**. New Bruswick: Transaction Publishers, 1980, ss. 233-244.
- Zubi, Nahla. “ The Development of Capitalism in Palestine: The Expropriation of the Palestinian Direct Producers”. **Journal of Palestine Studies**, Vol. 13, No. 4, Summer 1984, ss. 88- 109.
- Zubritski, Mitropolski ve Kerov. **Kapitalist Toplum**. Sevim Belli (çev.) , Ankara: Sol Yayınları, 2007.
- Zureik, Elia T. **The Palestinians in Israel: A Study in Internal Colonialism**. London: Routledge and Kegan Paul, 1979.
- Zureik, Elia T. “Transformation of Class Structure among the Arabs in Israel: From Peasantry to Proletariat”. **Journal of Palestine Studies**, Cilt. 6, Sayı. 1, 1976, ss. 39-66.
- Zürcher, Erik Jan. **Modernleşen Türkiye’ nin Tarihi**. Yasemin Saner Gönen (çev.). 18. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Raporlar:

- Alenat, Salwa ve Dan Cooper. **Kav LaOved’s Annual Report 2006 Part III- Palestinian Workers in Israel and the Settlements: Held Hostage by Employers**. Kav LaOved, Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news826_file.pdf
- Armoni, Ruth. **Kav LaOved’s Annual Report 2005 Part I- Activities**. Kav LaOved, Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news275_file.pdf
- Dagan, Tal. **Kav LaOved’s Annual Report 2006 Part I- Activities**. Kav LaOved, Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news824_file.pdf
- Hotline for Migrant Workers. **Activity Report for 2002**. Tel Aviv, 2003. www.hotline.org.il/english/pdf/2002_Annual_Activities_Report.pdf
- Hotline for Migrant Workers. **Activity Report for 2004**. Tel Aviv, 2003. www.hotline.org.il/english/pdf/Annua_report_2004.pdf
- Hotline for Migrant Workers. **Annual Report for 2005**. Tel Aviv, 2003. www.hotline.org.il/english/pdf/HMW_report_2005.pdf
- Hotline for Migrant Workers. **Annual Report for 2006**. Tel Aviv, 2003. www.hotline.org.il/english/pdf/2006_Annual_Activities_Report.pdf

- Hotline for Migrant Workers. **Annual Report for 2007**. Tel Aviv, 2003.
[www.hotline.org.il/english/pdf/2007 Annual Activities Report.pdf](http://www.hotline.org.il/english/pdf/2007%20Annual%20Activities%20Report.pdf)
- Isachar, Hedwa. **Kav LaOved's Annual Report 2005 Part IV –Israeli Workers: When Growth is Indifferent to Poverty**. Tel Aviv,
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news296_file.pdf
- Isachar, Hedwa. **Kav LaOved's Annual Report 2006 Part IV-Israeli Workers**. Tel Aviv,
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news827_file.pdf
- Kav Laoved. **Annual Report 2002**. Tel Aviv,
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news237_file.doc
- Kav Laoved. **Annual Report 2003**. Tel Aviv
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news274_file.doc
- Kav LaOved. **Activity Report**. 2004, http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=344
- Kav LaOved. **Kav LaOved's Annual Report 2004 Part I- Kavlaoved's Activities**. Tel Aviv,
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news297_file.pdf
- Kav LaOved. **Kav LaOved's Annual Report 2004 Part II – Migrant Workers: State Enabled Trafficking and Exploitation**. Tel Aviv,
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news298_file.pdf
- Kav LaOved. **Kav LaOved's 2004 Part III- Palestinian Workers in Israel and the Settlements: Struggling for Access to Work and Justice**. Tel Aviv,
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news299_file.pdf
- Kav LaOved. **Kav LaOved's 2004 Part IV- Israeli Citizen Workers: The Price of a 'Dynamic ' Labour Market**. Tel Aviv,
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news300_file.pdf
- Kav LaOved. **Activity Report**. 2005, http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=338
- Kav LaOved. **Kav LaOved's 2007 Activity Report**. Tel Aviv, 2008,
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news1945_file.doc
- Kav LaOved, **Kav LaOved's 2008 Activity Report**. Tel Aviv, 2009,
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news2338_file.doc
- Kav LaOved. **Employment of Migrant Caregivers in Israel 2008 Annual Report**.
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news2337_file.doc
- Mareike Grosser. **Report on Thai Workers in Israel**. Kav LaOved, 2004.
http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=343

Michal Tadjer. **Summary of Activities in 2007**. Kav LaOved, Tel Aviv,
http://www.kavlaoved.org.il/media-view_eng.asp?id=1751

Salwa Alenat and Dan Cooper. **Kav LaOved's Annual Report 2006 Part III-
Palestinian Workers in Israel and the Settlements: Held Hostage by Employers**.
Kav LaOved, Jerusalem, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news826_file.pdf

Sawt el-Amel. **Annual Report 2004**. Nazareth 2005,
<http://laborers-voice.org/files/Annual%20report%202004.pdf>

Sawt el-Amel. **Alternative Wisconsin Advice Center 1'st Activity Report: March
2005- September 2005**. Nazareth, 2006,
http://laborers-voice.org/files/Annual_Report_2005.doc

Sawt el-Amel. **Work in Progress: Annual Report 2006**. Nazareth, 2007
[http://laborers-voice.org/files/AnnualReport_2006\[general\].pdf](http://laborers-voice.org/files/AnnualReport_2006[general].pdf)

Sawt el-Amel. **Work in Progress: Annual Report 2007**. Nazareth, 2008,
http://laborers-voice.org/files/AnnualReport_2007.pdf

Sawt el-Amel. **Work in Progress: Annual Report 2008**. Nazareth, 2009,
<http://laborers-voice.org/files/AnnualReport-2008.pdf>

Sawt el-Amel. **Strategic Work Plan 2007-2009: Summary**. Nazareth,
[http://laborers-voice.org/files/Strategy2007_09\[summary\].pdf](http://laborers-voice.org/files/Strategy2007_09[summary].pdf)

Shaked, Dana. **Report on Activities Concerning Chinese Workers- 2008**. Kav
LaOved, 2009, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news2096_file.doc

Wagner, Roy. **Kav LaOved's Annual Report 2005 Part II – Migrant Workers in
Israel: A form of Modern Slavery**. Tel Aviv,
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news294_file.pdf

Wagner, Roy. **Kav LaOved's Annual Report 2005 Part III - Palestinian Workers in
Israel and the Settlements: Disengagement and Disregard**. Tel Aviv,
http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news295_file.pdf

Wagner, Roy. **Kav LaOved's Annual Report 2006 Part II – Migrant Workers in
Israel**. Tel Aviv, http://www.kavlaoved.org.il/UserFiles/news825_file.pdf

Web Siteleri

The Advocacy Project, "Democracy and Workers' Rights Center in
<http://www.advocacynet.org/page/dwrc>

<http://www.alternativenews.org/>

<http://www.challenge-mag.com/>-

<http://www.dwrc.org/>-

<http://electronicintifada.net/electronicintifada.net/>-

<http://www.gush-shalom.org/>-

<http://www.hotline.org.il/english/index.htm>-

http://www.kavlaoved.org.il/default_eng.asp-

www.laborers-voice.org/-

<http://www.pgftu.org/ensite/>-

<http://www.wac-maan.org.il/>-